

ivan illich

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΧΩΡΙΣ ΣΧΟΛΕΙΑ

Β' ΕΚΔΟΣΗ

• εκδόσεις βεργος

IBAN ΙΛΛΙΤΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΧΩΡΙΣ ΣΧΟΛΕΙΑ

Μετάφραση

Βασίλης Ἀντωνόπουλος

Δημήτρης Ποταμιάνος

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΒΕΡΓΟΣ

Τίτλος πρωτοτύπου

Deschooling Society

Μετάφραση

Βασίλης Ἀντωνόπουλος

Δημήτρης Ποταμιάνος

Στοιχειοθεσία

Μ. Γεροντής, Δερβενίων 46

Τηλ. 3624.940

Ὁλοκλήρωση

τυπογραφικῆς ἐργασίας

Ὁκτώδρης 1976

Ivan Illich 1970, 1971

A volume in the World Perspective Series,
planned and edited by Ruth Nanda Anshen

Copyright για τὴν ἐλληνικὴ ἔκδοση

Ἑκδόσεις Π. Βέργος, Σόλωνος 128, Ἀθήνα, Τηλ. 3606.207

Κεντρικὴ διάθεση

Ἀθανάσιος Καστανιώτης, Ζ. Πηγῆς 3, Τηλ. 3603.234

Ὁ Ἰβάν Ἰλλιτς γεννήθηκε στὴ Βιέννη τὸ 1926. Σπούδασε Θεολογία καὶ Φιλοσοφία στὸ Γρηγοριανὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ρώμης καὶ πῆρε ντοκτορά στὴν Ἱστορία ἀπ' τὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Σάλτσμπουργκ.

Πῆγε στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες τὸ 1951, ὅπου δούλεψε σὰν βοηθὸς πάστορα στὴν Ἱρλανδο - Πουερτορικάνικη ἐνορία τῆς Νέας Ὑόρκης. Ἀπὸ τὸ 1950 μέχρι τὸ 1960 ἦταν διορισμένος στὴν θέση τοῦ ἀντιπρύτανη στὸ Καθολικὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Πουέρτο Ρίκο, ὅπου ὀργάνωσε ἕνα κέντρο ἐκπαίδευσης πάνω στὸν Λατινοαμερικάνικο πολιτισμὸ, γιὰ τοὺς Ἀμερικανοὺς παπάδες.

Ὁ Ἰλλιτς ἦταν ἕνας ἀπ' τοὺς ἰδρυτὲς τοῦ πολυσυζητημένου Κέντρου Διαπολιτιστικῆς Ἐνημέρωσης, στὴν Κουερναβάκα καὶ ἀπὸ τὸ 1964 διευθύνει σεμινάρια ἐρευνῶν πάνω στὸ θέμα «Θεσμικὲς Ἐναλλαγὲς σὲ μίᾳ Τεχνολογικῇ Κοινωνίᾳ», τὰ ὁποῖα ἀναλύουν εἰδικότερα τὴν κατάστασι στὴν Λατινικὴ Ἀμερική.

Περιεχόμενα

<i>Εἰσαγωγή</i>	7
1. Γιατί πρέπει νὰ καταργήσουμε τὸ σχολεῖο	11
2. Ἡ φαινομενολογία τοῦ σχολείου	41
3. Ὁ ἐξαγισμὸς τῆς προόδου	51
4. Τὸ θεσμικὸ φάσμα	73
5. Τὰ παράλογα λογικὰ σχήματα	89
6. Κυκλώματα μάθησης	97
7. Ἡ ἀναβίωση τοῦ Ἐπιμηθεϊκοῦ ἀνθρώπου	137
<i>Παράρτημα</i>	151

Εἰσαγωγή

Τὸ ἐνδιαφέρον μου γιὰ τὴν δημόσια ἐκπαίδευση τὸ χρωστῶ σὶν Ἐδερει Ρέιμερ. Μέχρις τότε ποὺ συναντηθήκαμε γιὰ πρώτη φορὰ σὶν Πονέριτο Ρίκο σὶν 1958, ποτε δὲν εἶχα ἀναρωτηθεῖ ἂν ἀξίζει ἢ ὄχι νὰ ἐπεκτείνουμε τὴν ὑποχρεωτικὴ σχολικὴ θητεία σὲ ὅλον τὸν κόσμον. Μαζὶ καθήσαμε καὶ συνειδητοποιήσαμε τελικὰ ὅτι γιὰ τοὺς περισσότερους ἀνθρώπους τὸ δικαίωμα σὶν μάθηση ἐμποδίζεται ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση τοῦ νὰ πᾶς σχολεῖο. Τὰ δοκίμια ποὺ παραδόθηκαν σὶν CIDOC (**Centro Inter-cultural de documentation** — Κέντρο Διαπολιτιστικῆς Ἐνημέρωσης) καὶ ποὺ εἶναι συγκεντρωμένα σ' αὐτὸ τὸ βιβλίο, ξεκίνησαν ἀπὸ ὑπομνήματα ποὺ ὑπέβαλαν σὲ κείμενον πρῶτα καὶ τὰ συζητήσαμε κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ 1970, σὶν δέκατο τρίτο δηλαδὴ χρόνο, τοῦ διαλόγου μας. Τὸ τελευταῖο κεφάλαιο περιλαμβάνει τὶς σκέψεις ποὺ μοῦ γεννήθηκαν ὅσοιρα ἀπὸ μία συνομιλία μου μὲ τὸν Ἐριχ Φρόμ γιὰ τὴν «Μητριαρχία» τοῦ Μπαχόφεν.

Ἀπὸ τὸ 1967 καὶ μετὰ ὁ Ρέιμερ κι ἐγὼ συναντιόμαστε ταχτικά σὶν Κέντρο Διαπολιτιστικῆς Ἐνημέρωσης σὶν Κουερναδάκα, σὶν Μεξικό. Ἡ Βαλεντίνα Μπόρρεμανς, διευθύντρια τοῦ Κέντρου, συμμετεῖχε ἐπίσης σὶν διάλογό μας καὶ μὲ παρότρυνε πιεστικά καὶ διαρκῶς νὰ δάλω σὲ κριτικὴ δοκιμασία τὶς σκέψεις μας, ἀπέναντι σὶς πραγματικότητες τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀπηχεῖ τὴν πεποίθησή της ὅτι πρέπει ν' ἀπαλλάξουμε τὴν κοινωνία μας ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ θεσμικὰ πλαίσια, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ σχολικὸ «ἥθος».

Δὲν πρόκειται ποτε νὰ ἐπιτύχουμε τὴν καθολικὴ ἐκπαίδευση, στέλνοντας ὑποχρεωτικά τὰ παιδιά μᾶς σχολεῖο. Οὕτε πρόκειται ποτε νὰ τὴν ἐπιτύχουμε μὲ προσπάθειες ἐδραίωσης ἐναλλακτικῶν θεσμῶν ποὺ ἀκολουθοῦν ὁμῶς πιστά, τὸ πρότυπο καὶ τὸ

ὕψος τῶν σημερινῶν σχολείων. Οὐτε οἱ νεωτερικὲς σιᾶσεις τῶν δασκάλων ἀπέναντι τοὺς μαθητὲς τους, οὐτε ἡ πληθωρική αὐξηση τῶν ἐκπαιδευτικῶν τηλεοπτικῶν προγραμμάτων ἀνοικτοῦ ἢ κλειστοῦ κυκλώματος (οἷν κρεβδαιοκάμαρα ἢ οἷν σχολικὴ τάξη) οὐτε τέλος, ἡ πρῶσπάθεια διεύρυνσης καὶ ἐπέκτασης τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ παιδαγωγοῦ, ὅσο πού νὰ καλύψει ὥς καὶ τὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ τῶν μαθητῶν του, πρόκειται νὰ μᾶς χαρίσουν τὴν καθολικὴ ἐκπαίδευση. Ἡ σημερινὴ ἀναζήτηση πού σιρέφεται γύρω ἀπὸ τὰ νέα ἐκπαιδευτικὰ χ ω ν ι ᾶ πρέπει ν' ἀντιστραφεῖ γιὰ ν' ἀναζητήσουμε τὸ θεσμικὸ ἀντίρροπὸ τους: ἐκπαιδευτικὰ δίκτυα πού αὐξάνουν τὶς πιθανότητες τοῦ καθενὸς ἀπὸ μᾶς νὰ μεταβάλλει κάθε σιγμὴ τὴν ζωὴ του σὲ εὐκαιρία μόρφωσης, ἐνεργητικῆς συμμετοχῆς καὶ φροντίδας. Ἐλπίζουμε νὰ συνεισφέρουμε ἔννοιες πού τὶς χρειάζονται ἐκεῖνοι πού διεξάγουν παρόμοιες ἐμπειρισιατωμένες ἐρευνες γιὰ τὴν παιδεία — καὶ ἐκεῖνοι ἐπίσης, πού ἀναζητοῦν ἐναλλακτικὰς λύσεις γιὰ ἄλλες κατεστημένες βιομηχανίες ὑπηρεσιῶν.

Τὶς Τετάρτες τὰ πρωινά, τὴν ἀνοιξη καὶ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1970, παρουσίασα τὰ διάφορα μέρη αὐτοῦ τοῦ βιβλίου σ' αὐτοὺς πού συμμετεῖχαν στὰ ἐκπαιδευτικὰ προγράμματα τοῦ CIDOC σιὴν Κονερναδάκα. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ὑπέβαλαν προτάσεις ἢ ἄσκησαν κριτική. Πολλοὶ ἐπίσης θ' ἀναγνωρίσουν τὶς ιδέες τους μέσα σ' αὐτὲς τὶς σελίδες, εἰδικότερα ὁ Πάουλο Φρέιρε, ὁ Πήτερ Μπέργκερ, καὶ ὁ Χοσὲ Μαρία Μποῦλνες, ὅπως ἐπίσης καὶ ὁ Τζόζεφ Φιτζπάτρικ, ὁ Τζὼν Χόλι, ὁ Ἀντζελ Κοντίνερο, ὁ Λαίμμαν Ἀλλεν, ὁ Φρὲνι Γκούνιμαν, ὁ Γκέρχαρνι Λάνινερ, ὁ Ντιντιὲ Πιθειώ, ὁ Τζόελ Σπρίγκ, ὁ Ἀουγκοῦστο Σαλαζάρ Μπονιό καὶ ὁ Νιένις Σούλλιθαν. Ἀνάμεσα τοὺς κριτικούς μου, ὁ Πῶλ Γκούνιμαν ἦταν ἐκεῖνος πού δραστικότερα ἀπ' ὅλους μὲ ὑποχρέωσε ν' ἀναθεωρήσω τὴ σκέψη μου. Ὁ Ρόμπερτ Σίλβερς μοῦ προσέφερε πολύτιμὴ ἐκδοτικὴ βοήθεια γιὰ τὰ κεφάλαια 1, 3, καὶ 6 πού παρουσιάστηκαν σιὸ **New York Review of Books**.

Ὁ Ρέιμερ καὶ ἐγὼ ἀποφασίσαμε νὰ δημοσιεύσουμε ξεχωριστὰ τὶς διάφορες ὀψεις τῆς κοινῆς μᾶς ἐργασίας. Δουλεύει αὐτὴ τὴ σιγμὴ γιὰ νὰ ἐτοιμάσει μία ἐξαντλητικὴ καὶ ριτοκουμεντισομένη ἐκθεση, τὴν ὁποία θὰ ὑποβάλλει ἐν συνεχείᾳ σὲ πιδὸ προχω-

ρημένη άκόμη κριτική άποτίμηση, και πού προβλέπεται νά δημοσιευθεΐ πρὸς τὸ τέλος τοῦ 1971.* Ὁ Ντένις Σούλλιβαν πὺν ἐργάσθηκε ὡς γραμματέας στὶς συναντήσεις μας μὲ τὸν Ρέιμερ, ἐτοιμάζει νά δημοσιεύσει ἕνα βιβλίον, τὴν ἀνοιξη τοῦ '72, πὺν θὰ τοποθετεῖ τὴν ἐπιχειρηματολογία μου στὸ πλαίσιο τῆς τωρινῆς δημόσιας συζήτησης γιὰ τὴν δημόσια ἐκπαίδευση στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες. Παραδίδω σήμερα αὐτὸν τὸν τόμο τῶν δοκιμῶν μὲ τὴν ἐλπίδα διὰ θὰ προκαλέσει πρόσθετες κριτικὲς συμβολὲς καὶ συνεισφορὲς γιὰ τὰ μαθήματα ἐνὸς σεμιναρίου γιὰ τὶς «Ἑνῶν λατικὲς λύσεις στὴν ἐκπαίδευση» πὺν ἔχει προγραμματισθεῖ νά γίνει στὸ CIDOC, στὴν Κουερναβάκα, τὸ 1972 καὶ τὸ 1973.

Προτίθεται νά συζητήσω ἐκεῖ ὁρισμένα πολὺπλοκα θέματα πὺν ἀνακύπτουν ἀπὸ τὴν στιγμή πὺν θὰ υἱοθετήσουμε τὴν ὑπόθεση διὰ ἡ κοινωνία μας μπορεῖ νά ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὰ σχολεῖα· νά ἀναζητήσω ἐπίσης κριτήρια πὺν μποροῦν νά μᾶς βοηθήσουν νά ξεχωρίσουμε θεσμοὺς πὺν ἀξίζουν νά προωθηθοῦν διότι ἐνισχύουν τὴν μάθηση σ' ἕνα περιβάλλον ὅπου τὸ σχολεῖο ἔχει καταργηθεῖ καὶ ἐπίσης νά ξεκαθαρίσω ἐκείνους τοὺς προσωπικοὺς οἰόχους πὺν θὰ προωθήσουν τὴν ἔλεση αὐτῆς τῆς Ἐποχῆς τῆς Σχόλης, σὲ ἀντίθεση πρὸς μία οἰκονομία πὺν τὴν δυναστεύουν οἱ Βιομηχανίες Ὑψηρεσιῶν.

Ivan Illich

CIDOC

Κουερναβάκα, Μεξικό

Νοέμβριος 1970

* Ἐβερест Ρέιμερ, Τὸ σχολεῖο εἶναι νεκρό, Ἐκδόσεις Βέργος 1976.

1. Γιατί πρέπει να καταργήσουμε τὸ σχολεῖο

Πολλοὶ μαθητές, οἱ φτωχοί, κυρίως, μαθητές, καταλαβαίνουν ἀπὸ ἐνστικτο τί ζημιὰ τοὺς κάνει τὸ σχολεῖο. Τοὺς βάζουν στὸ σχολεῖο γιὰ νὰ μάθουν νὰ συγγέουν τὴ διαδικασία μὲ τὴν οὐσία. Κι ἀφοῦ γίνεи τὸ μπερδεμα αὐτό, ξεπροβάλλει μία καινούρια λογική: ὅλο καὶ περισσότερη ἀγωγή ἴσον ὅλο καὶ καλύτερα ἀποτελέσματα, ἢ: ἡ κλιμάκωση ὁδηγεῖ στὴν ἐπιτυχία. Ἔτσι ὁ μαθητής, κάνοντας τὸ σχολεῖο του, ἀρχίζει καὶ μπερδεύει τὴ διδασκαλία μὲ τὴ μάθηση, τὴν ἱεραρχικὴ προαγωγή μὲ τὴν μόρφωση, τὸ δίπλωμα μὲ τὴν ἰκανότητα, τὸ λέγειν μὲ τὸ κατὰ πόσον μπορεῖς νὰ πεῖς κάτι καινούριο. Μὲ τὸ σχολεῖο ἡ φαντασία του καταντάει νὰ στρέφεται πρὸς τὴν ὑπηρεσία καὶ ὄχι πρὸς τὴν ἀξία. Ἡ λατρικὴ φροντίδα ἀντικαθιστᾷ τὴν ὑγιεινή, οἱ ὑπηρεσίες τῶν κοινωνικῶν λειτουργῶν τὴν προσπάθεια γιὰ μία καλύτερη κοινοτικὴ ζωὴ, ἡ ἀστυνομικὴ προστασία τὴν ἀσφάλεια, ἡ στρατιωτικὴ κυριαρχία τὴν ἐθνικὴ ἀκεραιότητα, ὁ συναγωνισμὸς τοῦ ἐνὸς σπασίκελα μὲ τὸν ἄλλο τὴν παραγωγικὴ ἐργασία. Ἡ ὑγεία, ἡ μάθηση, ἡ ἀξιοπρέπεια, ἡ ἀνεξαρτησία καὶ ἡ δημιουργικὴ προσπάθεια καταντοῦν νὰ μὴν σημαίνουν σχεδὸν τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ ἀντίκρουσμα τῆς λειτουργίας τῶν θεσμῶν αὐτῶν πού ἰσχυρίζονται ὅτι ὑπηρετοῦν τοὺς προαναφερόμενους στόχους, ἢ δὲ καλύτερη προσέγγισή τους καταλήγει νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν διάθεση περισσοτέρων πιστώσεων στὶς διοικήσεις τῶν νοσοκομείων, τῶν σχολείων καὶ ἄλλων σχετικῶν ὀργανισμῶν.

Στὰ δοκίμια αὐτά, θὰ δείξω ὅτι ἡ θεσμοποίηση τῶν ἀξιῶν ἀναπόφευκτα ὁδηγεῖ στὴ μόλυνση τῆς φύσης, στὴν κοινωνικὴ πόλωση καὶ στὴν ψυχολογικὴ ἀνικανότητα: εἶναι οἱ τρεῖς διαστάσεις μιᾶς διαδικασίας ὁλοκληρωτικῆς ἐξαθλίωσης καὶ ἐκφυλοχρονισμένης κακομοιριάς. Θὰ ἐξηγήσω πῶς ἐπιταχύνεται ἡ δια-

δικαιοσύνη αυτή όταν όρισμένες μὴ ύλικές ανάγκες μετατρέπονται σὲ διεκδικήσεις πρακτικῶν ἀνάσεων· όταν ἡ ὑγεία, ἡ μόρφωση, ἡ προσωπική κινήτικότητα, ἡ κοινωνική προκοπή καὶ ἡ ψυχολογική ἀνακούφιση ὀρίζονται ὡς προδόντα διαφόρων ὑπηρεσιῶν καὶ (συμβουλευτικῶν ἢ θεραπευτικῶν) «ἐργασιῶν». Τὸ κάνω αὐτὸ διότι πιστεύω ὅτι οἱ περισσότερες ἔρευνες ποὺ διεξάγονται αὐτὴ τῇ στιγμῇ σχετικὰ μὲ τίς μελλοντικές ἐξελίξεις, τείνουν νὰ ὑποστηρίξουν ὅλο καὶ περισσότερες αὐξήσεις στὸν τομέα τῶν θεσμικοποιημένων ἀξιών, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε ἀκριβῶς νὰ μπορούσαμε νὰ ὀρίσαμε τίς συνθήκες ποὺ θὰ ἐπέτρεπαν νὰ συμβεῖ τὸ ἀντίθετο. Χρειαζόμαστε ἔρευνες ποὺ νὰ ἐξετάζουν τὴν δυνατότητα ἀξιοποιήσεως τῆς τεχνολογίας στὴν δημιουργία θεσμῶν ποὺ ὑπηρετοῦν τὴν προσωπική, δημιουργική συναναστροφή καὶ τὴν προβολὴ ἀξιών ποὺ δὲν εἶναι οὐσιαστικά σὲ θέση νὰ ἐλέγξουν οἱ τεχνοκράτες. Χρειαζόμαστε ἐμπεριστατωμένες ἔρευνες ποὺ νὰ ἀντιστρατεύονται τῇ σύγχρονη μελλοντολογία.

Μὲ ἐνδιαφέρει νὰ ἐξετάσω τὸ γενικότερο θέμα τοῦ ἀμοιβαίου προσδιορισμοῦ τῆς ἀνθρώπινης φύσης καὶ τῆς φύσης τῶν σύγχρονων θεσμῶν, διότι, πράγματι, ὁ ἀμοιβαίος αὐτὸς προσδιορισμὸς εἶναι χαρακτηριστικὸς τῆς ἀντίληψης ποὺ ἔχουμε γιὰ τὸν κόσμον καὶ τὴν γλώσσα μας. Ἐδιάλεξα, γιὰ νὰ τὸ κάνω, τὸ σχολεῖο. ὅταν τὸ γραμματικὸ παράδειγμά μου, κι ἔτσι δὲν πρόκειται ν' ἀσχοληθῶ παρὰ μόνον ἑμμεσὰ μὲ τοὺς ἄλλους γραφειοκρατικούς φορεῖς τοῦ σωματεριακοῦ κράτους: τὴν οἰκογένεια ὡς καταναλωτικὴ μονάδα, τὸ κόμμα, τὸ στρατό, τὴν ἐκκλησία, τὰ μέσα ἐνημερώσεως. Ἡ ἀνάλυσή μου τῆς κρυφῆς σχολικῆς σταδιοδρομίας πρέπει κανονικά νὰ ἀποδείξει ὅτι ἡ δημόσια ἐκπαίδευση θὰ εἶχε πολλὰ νὰ ὠφεληθεῖ ἀν' ἀπαλλάσσουμε τὴν κοινωνία μας ἀπὸ τὰ σχολεῖα, ὅπως ἀκριβῶς θὰ εἶχαν νὰ ὠφεληθοῦν καὶ ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ, ἡ πολιτική, ἡ ἀσφάλεια, ἡ πίστη καὶ ἡ ἐπικοινωνία ἀπὸ μία ἀνάλογη διαδικασία.

Ξεκινᾶω τὴν ἀνάλυσή μου, σ' αὐτὸ τὸ πρῶτο δικίμιο, καὶ θὰ προσπαθῶ νὰ δείξω μὲ πειστικὰ στοιχεῖα τί θὰ μπορούσε νὰ σημαίνει ἡ ἀπαλλαγὴ αὐτὴ ἀπὸ τὰ σχολεῖα γιὰ μία κοινωνία μαθημένη στὸ σχολεῖο. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο θὰ εἶναι πιὸ εὐκολο νὰ παρακολουθήσει κανεῖς τὴν ἐπιλογὴ μου τῶν πέντε εἰδοποιῶν

στοιχείων πού ανάγονται σ' αὐτὴ τὴ διαδικασία καὶ μὲ τὰ ὅποια θ' ἀσχοληθῶ στὰ ἐπόμενα κεφάλαια.

Δὲν εἶναι μόνον ἡ μόρφωση ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ κοινωνικὴ πραγματικότητα πού ἔχει συνταυτισθεῖ μὲ τὸ σχολεῖο. Ὁ φτωχὸς καὶ ὁ πλούσιος πού τοὺς πᾶνε στὸ σχολεῖο καὶ τοὺς μαθαίνουν καὶ τῶς δυὸ στὴν ἴδια ἐξάρτηση, κοστίζουν πάνω - κάτω τὰ ἴδια χρήματα. Τὸ ἐτήσιο κόστος κατὰ μαθητὴ, τόσο στὶς φτωχογειτονιὲς μὲ τὰ παραπήγματα ὅσο καὶ στὰ πλούσια προάστεια μιᾶς ὁποιασδήποτε Ἀμερικανικῆς πόλεως, διαλεγμένης στὴν τύχη ἀνάμεσα σὲ εἰκοσι ἄλλες, εἶναι περίπου τῆς ἴδιας τιμῆς — συμβαίνει μάλιστα καὶ νὰ εὐνοεῖ περισσότερο τοὺς φτωχοὺς. Τόσο ὁ φτωχὸς ὅσο καὶ ὁ πλούσιος ἐξαρτῶνται ἐξίσου ἀπὸ τὰ σχολεῖα καὶ τὰ νοσοκομεῖα πού κατευθύνουν τίς ζωὲς τους, διαμορφώνουν τὴν ἀντίληψή τους τοῦ κόσμου καὶ ὀρίζουν γιὰ λογαριασμό τους τί εἶναι θεμιτὸ καὶ τί δὲν εἶναι. Καὶ ὁ φτωχὸς ἀλλὰ καὶ ὁ πλούσιος θεωροῦν ὡς ἀνεύθυνο τὸ νὰ φροντίζει κανεὶς μόνος του τὴν ὑγεία του καὶ νὰ εἶναι γιατρός τοῦ ἑαυτοῦ του, δὲν ἔχουν καμία ἐμπιστοσύνη στοὺς αὐτοδίδακτους καὶ ἀντιμετωπίζουν κάθε μορφὴ κοινοτικῆς ὀργάνωσης, πού δὲν χρηματοδοτεῖται ἀπὸ τὴν ἐξουσία, ὡς ἀνατρεπτικὴ καὶ ἀπειλητικὴ ἐνέργεια. Καὶ γιὰ τίς δύο αὐτὲς ὁμάδες τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ τυφλὴ τους ἐμπιστοσύνη στὴ θεσμοποιημένη ἀγωγή καὶ συμπεριφορὰ κάνει τὴν ἀνεξάρτητη καὶ ἀδέσμευτη ὁλοκλήρωση τοῦ ατόμου νὰ μοιάζει ὑποπτη. Ἡ προοδευτικὴ ὑπανάπτυξη τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινοτικῆς ἀξιοπιστίας εἶναι μάλιστα πολὺ πιὸ χαρακτηριστικὴ στὸ Γουέστσεστερ παρὰ στὴ βορειοανατολικὴ Βραζιλία.

Οἱ γραφειοκρατικὲς ὑπηρεσίες τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας διεκδικοῦν ἓνα ἐπαγγελματικὸ, πολιτικὸ καὶ οἰκονομικὸ μονοπώλιο ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς φαντασίας, θεσμοθετώντας πρότυπα γιὰ τὸ τί εἶναι ἀξιόλογο καὶ τί εἶναι πραγματοποιήσιμο. Τὸ μονοπώλιο αὐτὸ βρίσκεται στὴ ρίζα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τῆς ἀθλιότητος. Κάθε ἀπλὴ ἀνάγκη γιὰ τὴν ὁποία ἐφευρίσκεται μία θεσμικὴ ἀπάντηση προωθεῖ τὸ σχηματισμὸ μιᾶς νέας τάξης φτωχῶν καὶ ἓναν καινούριο ὀρισμὸ τῆς ἀθλιότητος. Στὸ Μεξικὸ, πρὶν ἀπὸ δέκα χρόνια, τὸ πιὸ φυσικὸ πράγμα στὸν κόσμον ἦταν νὰ γεννηθεῖ κανεὶς καὶ νὰ πεθάνει στὸ σπίτι του καὶ νὰ τὸν θάψουν βέβαια οἱ φίλοι του. Ἡ ἐπίσημη, θεσμοποιημένη ἐκκλησία ἐφρόντιζε μονάχα γιὰ τίς ἀνάγ-

κες της ψυχής. Σήμερα το ν' αρχίζει κανείς και να τελειώνει τη ζωή του στο σπίτι είναι ένδειξη είτε αθλιότητας και φτώχειας είτε ειδικών προνομίων. Το τέλος της ζωής του ανθρώπου και ο θάνατός του παραδόθηκαν στη θεσμοποιημένη διοίκηση του γαιτρού και του εργολάβου κηδεϊών.

Όταν μία κοινωνία έχει μεταφράσει βασικές ανάγκες σε επιθυμίες για αγαθά που έχουν παραχθεί επιστημονικά, τότε η φτώχεια ορίζεται με μέτρα που οι τεχνοκράτες μπορούν να αλλάξουν κατά τη θέλησή τους. Έτσι η φτώχεια αναφέρεται σ' εκείνους που έχουν πέσει χαμηλά πιο κάτω από ένα διαφημιζόμενο ιδεώδες κατανάλωσης σε κάποιον σημαντικό τομέα. Στο Μεξικό φτωχοί είναι εκείνοι που τους λείπουν τρία χρόνια σχολείου, ενώ στη Νέα Υόρκη φτωχοί είναι εκείνοι που τους λείπουν δώδεκα.

Οι φτωχοί πάντοτε υπήρξαν κοινωνικά ανίσχυροι. Έτσι η συνεχώς αυξανόμενη εξάρτησή τους από την θεσμοποιημένη πρόνοια προσθέτει μία νέα διάσταση στην αδυναμία τους: την ψυχολογική ανικανότητα, την αδυναμία να φροντίσουν για τους εαυτούς τους. Οι αγρότες στα όροπέδια των Άνδεων ύφιστανται την εκμετάλλευση του κτηματία και του εμπόρου, όταν, όμως, εγκατασταθούν στη Λίμα προστίθεται επί πλέον η εξάρτησή τους από πολιτικά αφεντικά και ο αποκλεισμός τους λόγω έλλειψης εκπαιδεύσεως. Η εκμοντερνισμένη αθλιότητα συνδυάζει την έλλειψη ισχύος με μία απώλεια της προσωπικής ικανότητας. Ο εκμοντερνισμός της αθλιότητας είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο και βρίσκεται στη ρίζα της σύγχρονης υπανάπτυξης. Έμφανίζεται θεδαίως με διαφορετική μεταμπίεση σε πλούσιες και φτωχές χώρες.

Πιθανώς να γίνεται περισσότερο αισθητός στις πόλεις των Η.Π.Α. Πουθενά άλλοι η φτώχεια δεν αντιμετωπίζεται με μεγαλύτερο κόστος. Πουθενά άλλοι η αντιμετώπιση της φτώχειας δεν παράγει μεγαλύτερη εξάρτηση, αγανάκτηση, αποστέρηση και πρόσθετες ανάγκες. Και πουθενά άλλοι δεν είναι περισσότερο φανερό ότι η φτώχεια —εφόσον έχει πλέον εκμοντερνισθεί— αντιμετωπίζεται στη θεραπευτική αγωγή των δολλαρίων και απαιτεί μία επανάσταση στους θεσμούς.

Σήμερα στις Η.Π.Α. οι νέοι καθώς επίσης και οι μετανάστες μπορούν να πετύχουν ένα επίπεδο επαγγελματικής εξασφαλί-

σεως πού θά ήταν αδιανόητο πρίν από δύο γενεές και πού φαίνεται έντελώς άπιαστο στίς περισσότερες χώρες τοῦ τρίτου κόσμου. Π.χ. στίς Η.Π.Α. οί φτωχοί μπορούν νά υπολογίζουν ότι κάποιος κρατικός λειτουργός θά φροντίσει ὥστε τὰ παιδιά τους νά ἐπιστρέψουν στο σχολεῖο στήν περίπτωση πού θά τὸ ἐγκαταλείψουν πρίν από τήν ἡλικία τῶν δεκαεπτὰ ἐτῶν, ἢ ότι ὁ γιαιτρός θά φροντίσει νά τοὺς παραχωρηθεῖ ἓνα κρεβάτι σέ νοσοκομεῖο κόστους ἐξήντα δολλαρίων τήν ἡμέρα — πού ἀντιστοιχεῖ σέ εἰσόδημα τριῶν μηνῶν γιά τήν πλειοψηφία τῶν ἀνθρώπων στὸν ὑπόλοιπο κόσμο. Παρόμοια, ὁμως, πρόνοια τοὺς μεγαλώνει τήν ἐξάρτησή τους ἀπὸ τήν κρατική φροντίδα καὶ τοὺς κάνει ὀλοένα καὶ πιὸ ἀνίκανους νά ὀργανώσουν τὴ ζωὴ τους γύρω ἀπὸ τίς προσωπικὲς τους ἐμπειρίες καὶ δυνατότητες μέσα στίς κοινότητές τους.

Οἱ φτωχοί τῶν Η.Π.Α. εἶναι περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον σέ θέση νά μιλήσουν γιά τὴ μοίρα πού ἀπειλεῖ ὅλους τοὺς φτωχοὺς μέσα σ' ἓναν κόσμο πού ἐκμοντερνίζεται. Ἀνακαλύπτουν σήμερα ότι κανένα ποσὸν δολλαρίων δὲν μπορεῖ νά ἀφαιρέσει τὴν ἐμφυτη καταστροφικότητα τῶν θεσμῶν προνοίας, ἀπὸ τὴ στιγμή πού οἱ ἐπαγγελματικὲς ἱεραρχίες τῶν θεσμῶν αὐτῶν ἔχουν κατορθώσει νά πείσουν τὴν κοινωνία ότι οἱ ὑπηρεσίες τους εἶναι ἠθικῶς ἀναγκαῖες. Οἱ φτωχοί τῆς πόλης τῶν Η.Π.Α. μπορούν μὲ τὴν ἐμπειρία τους νά ἀποδείξουν τὴ σοφιστεία στήν ὁποία στηρίζεται ἡ κοινωνικὴ νομοθεσία σέ μία «κοινωνία σχολείων».

Ὁ δικαστὴς τοῦ Ἀνώτατου Δικαστηρίου τῶν Η.Π.Α. Γ.Ο. Ντάγκλας παρατήρησε ότι γιά νά καθιερωθεῖ ἓνας θεσμὸς ὁ μόνος τρόπος πού ὑπάρχει εἶναι νά τὸν χρηματοδοτήσουμε. Τὸ ἀντίστροφο εἶναι ἐπίσης ἀληθινό: Μόνον ἀφαιρώντας δολλάρια ἀπὸ τοὺς θεσμοὺς πού σήμερα ὑπηρετοῦν τὴν υγεία, τὴν ἐκπαίδευση, τὴν πρόνοια μπορούμε νά ἀνακόψουμε τὴν ἐξαθλίωση πού δημιουργοῦν οἱ ἐξουθενωτικὲς παρενέργειες τῶν θεσμῶν αὐτῶν.

Αὐτὸ πρέπει νά ἔχουμε ὑπ' ὄψιν μας ὅταν κάνουμε ἐκτίμηση τῶν προγραμμάτων Ὁμοσπονδιακῆς Βοήθειας. Ἐχουμε ὡς παράδειγμα τὴν περίπτωση ὅταν μεταξὺ 1956 καὶ 1968 πάνω ἀπὸ τρία δισεκατομμύρια ξοδεύτηκαν σέ σχολεῖα τῶν Η.Π.Α. γιά ν' ἀντισταθμίσουν τὰ μειονεκτήματα ἐξῆ, περίπου, ἑκατομμυρίων παιδιῶν. Τὸ πρόγραμμα εἶναι γνωστὸ ὡς Τίτλος Ἐνα. Εἶναι τὸ ἀκρι-

δότερο αντισταθμιστικό πρόγραμμα πού έχει ποτέ προβλεφθεί στον κόσμο για την εκπαίδευση, παρ' όλ' αυτά, όμως, καμιά σημαντική βελτίωση δεν διαπιστώθηκε ποτέ στην μάθηση των μειονεκτούστων αυτών παιδιών. Το χάσμα ανάμεσα στα παιδιά αυτά και στους συμμαθητές τους από οικογένειες μέσου εισοδήματος, έχει μεγαλώσει ακόμη περισσότερο. 'Επί πλέον, κατά την πορεία του προγράμματος αυτού οι ειδικοί ανακάλυψαν ότι δέκα επί πλέον εκατομμύρια παιδιά μοχθούν κάτω από οικονομικές και εκπαιδευτικές δυσχέρειες. 'Ετσι τώρα εμφανίστηκαν αίτιες για πρόσθετα δημοσπονδιακά κονδύλια στον τομέα αυτόν.

'Η ολοκληρωτική αυτή αποτυχία στην προσπάθεια για την βελτίωση της εκπαίδευσης των φτωχών, παρὰ την όλοένα και πιο δαπανηρή αντιμετώπισή της, μπορεί να εξηγηθεί με τρεις τρόπους: 1) Τρία δισεκατομμύρια δολάρια δεν άρχουν για να βελτιώσουν την επίδοση εξη εκατομμυρίων παιδιών κατά ένα μετρήσιμο ποσοστό, ή: 2) Τα κονδύλια ξοδεύτηκαν αδέξια· για να επιτευχθεί ο σκοπός θα χρειάζονταν διαφορετικοί κύκλοι μαθημάτων, καλύτερη διοίκηση, περισσότερη συγκέντρωση των κονδυλίων στα φτωχά παιδιά και περισσότερη έρευνα, ή: 3) Δεν μπορούμε να βασιστούμε στην εκπαίδευση μέσα στο σχολείο για να θεραπεύσουμε το εκπαιδευτικό μειονέκτημα.

'Η πρώτη παρατήρηση είναι όπωσδήποτε αληθινή εφόσον τα κονδύλια ξοδεύτηκαν μέσω του σχολικού προϋπολογισμού. Πράγματι τα κονδύλια διοχετεύτηκαν στα σχολεία με τα περισσότερα μειονεκτούντα παιδιά, αλλά δεν ξοδεύτηκαν για τα φτωχά παιδιά αυτά καθαυτά. Τα παιδιά αυτά για τα όποια προορίζονταν τα δημοσπονδιακά κονδύλια αποτελούν το 50% του μαθητικού πληθυσμού των σχολείων πού περιέλαβαν, τελικώς, τα κονδύλια αυτά στον προϋπολογισμό τους. 'Ετσι τα κονδύλια αυτά ξοδεύτηκαν για την επιτήρηση, εξάσκηση και επιλογή κοινωνικών ρόλων, όπως επίσης και για την εκπαίδευση: για λειτουργίες, δηλαδή, πού αναπόφευκτα συνδέονται με τις εγκαταστάσεις, τους κύκλους μαθημάτων, τους διοικητικούς παράγοντες, τους δασκάλους και άλλα κύρια συστατικά των σχολείων αυτών, και κατά συνέπεια με τους προϋπολογισμούς τους.

Τα πρόσθετα αυτά κονδύλια επέτρεψαν στα σχολεία να κα-

λύφουν ανάγκες με τρόπο δυσανάλογο, ευνουώντας τὰ σχετικῶς πλουσιότερα παιδιά, πού μειονεκτοῦσαν λόγω τῆς παρουσίας φτωχῶν μαθητῶν. Στὴν καλύτερη περίπτωση ἓνα μικρὸ μόνον κλάσμα τοῦ ποσοῦ τῶν δολλαρίων πού προορίζοταν νὰ θεραπεύσει τὰ μειονεκτήματα τῶν φτωχῶν παιδιῶν στὸν τομέα τῆς μάθησης, ἔφθανε στὰ παιδιά αὐτὰ μέσω τοῦ σχολικοῦ προϋπολογισμοῦ.

Ἀληθινὸ μπορεί νὰ εἶναι ἐπίσης τὸ ὅτι τὰ χρήματα ξοδεύτηκαν ἀδέξια. Ἀλλὰ ἀκόμη καὶ μία ἀσυνήθης ἀδεξιότητα δὲν μπορεί νὰ συγκριθεῖ μετὰ τὴν ἀνικανότητα τοῦ ἴδιου τοῦ σχολικοῦ συστήματος. Ἡ ἴδια ἡ δομὴ τῶν σχολείων ἐμποδίζει τὴν ἀπόκτηση προνομίων ἀπ' αὐτοὺς πού ἤδη τὰ στεροῦνται. Εἰδικοί κύκλοι μαθημάτων, χωριστὲς τάξεις ἢ πρόσθετες ὥρες συνιστοῦν πρόσθετες διακρίσεις μετὰ μεγαλύτερο κόστος.

Οἱ φορολογούμενοι δὲν εἶναι ἀκόμη συνηθισμένοι νὰ ἐπιτρέπουν νὰ ἐξαφανίζονται τρία δισεκατομμύρια δολλάρια ἀπὸ τὰ ταμεία τοῦ Ὑπουργείου Ὑγείας, Ἐκπαιδεύσεως καὶ Προνοίας, σὰν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ τὸ Πεντάγωνο. Ἡ τωρινὴ κυβέρνησις μπορεί νὰ πιστεῦει ὅτι εἶναι σὲ θέση ν' ἀντιμετωπίσει τὴν ὀργὴ τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Ἡ μεσαία τάξη πάλι δὲν ἔχει τίποτα νὰ χάσει ἂν τὸ πρόγραμμα αὐτὸ περικοπεῖ. Ἀντιθέτως, τὸ θέμα αὐτὸ καίει τοὺς φτωχοὺς γονεῖς, ἀλλὰ αὐτοὶ ἐπὶ πλέον ζητοῦν ἔλεγχο τῶν κονδυλίων πού προορίζονται γιὰ τὰ παιδιά τους. Ἕνας λογικὸς τρόπος περιορισμοῦ τοῦ προϋπολογισμοῦ, μετὰ τὴν ἐλπίδα, βέβαια, αὐξήσεως τῶν πλεονεκτημάτων, θὰ ἦταν ἓνα σύστημα ὑποτροφιῶν, ὅπως ἔχει προταθεῖ ἀπὸ τὸν Μίλτον Φρήντμαν καὶ ἄλλους. Τὰ κονδύλια θὰ διοχετεύονταν ἀπ' εὐθείας στοὺς ἐπιδοτούμενους, ἐπιτρέποντάς τους νὰ ἀγοράσουν τὴν ἐκπαίδευσή πού θέλουν. Ἄν ἡ ἀγορὰ αὕτῃ περιορίζοταν ἀπὸ τὸν κανονισμὸ τῆς ὑποτροφίας σὲ ἓνα ὀρισμένο πλαίσιο μαθημάτων, θὰ τείνουμε πρὸς τὴ δημιουργία μεγαλύτερης ἰσότητος στὴν (ἐκπαιδευτικὴ) ἀντιμετώπιση, χωρὶς, ὅμως, νὰ αὐξηθεῖ μετὰ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ ἰσότητα στὶς κοινωνικὲς διεκδικήσεις.

Εἶναι φανερό ὅτι ἀκόμη καὶ μετὰ ἰσότιμα ποιητικῶς σχολεῖα, τὸ φτωχὸ παιδί δὲν μπορεί νὰ συναγωνιστεῖ ἓνα πλούσιο. Ἀκόμη καὶ ἂν πηγαίνουν σὲ ὁμοιόμορφα σχολεῖα, κι ἂς ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν ἴδια ἡλικία, τὸ φτωχὸ παιδί στερεῖται τίς περισσότερες ἀπὸ τίς

εκπαιδευτικές ευκαιρίες που θεωρούνται φυσικές για το παιδί της μεσαίας τάξης. Τα πλεονεκτήματα αυτά αρχίζουν από τις συζητήσεις και τα βιβλία μέσα στο σπίτι και φθάνουν στις διακοπές, τα ταξίδια και σε μία διαφορετική αίσθηση της προσωπικότητας, εφαρμόζονται, δέ, για το παιδί που τα απολαμβάνει, και μέσα και έξω από το σχολείο. Έτσι ο φτωχός μαθητής αναγκαστικά θα μένει πίσω γενικά, όσο θα εξακολουθεί να εξαρτάται από το σχολείο για την μάθηση και για την άνοδό του. Αυτό που χρειάζονται οι φτωχοί είναι να χρηματοδοτήσουν την μάθησή τους, και όχι πιστοποιητικά για την αντιμετώπιση των δυσανάλογων ελλείψεών τους.

Όλα αυτά ισχύουν τόσο για τα φτωχά όσο και για τα πλούσια κράτη, αλλά εμφανίζονται στα μέρη και στα δέ με διαφορετική μορφή. Η εκμοντερνισμένη αθλιότητα επηρεάζει περισσότερους ανθρώπους και με πιο εμφανή τρόπο στα φτωχά κράτη, αλλά — ως τώρα — και περισσότερο επιφανειακά. Τα δύο τρίτα των παιδιών στη Λατινική Αμερική εγκαταλείπουν το σχολείο πριν τελειώσουν την πέμπτη τάξη, αλλά αυτοί οι «λιποτάκτες» δεν φθάνουν στην ίδια άσκημη θέση όπου καταλήγουν οι αντίστοιχοί τους στις Η.Π.Α.

Λίγες χώρες σήμερα εξακολουθούν να παραμένουν θύματα της κλασικής αθλιότητας, που ήταν σταθερότερη και λιγότερο τραυματική. Οι περισσότερες χώρες στη Λατινική Αμερική έχουν φτάσει στο στάδιο της εκκινήσεως προς την οικονομική ανάπτυξη και την ανταγωνιστική κατανάλωση, και κατά συνέπεια προς την εκμοντερνισμένη αθλιότητα: οι κάτοικοί τους έχουν μάθει να σκέφτονται σαν πλούσιοι και ζουν σαν φτωχοί. Οι νόμοι τους όρίζουν 6 έως 10 χρόνια εκπαίδευσης, υποχρεωτικά. Όχι μόνο στην Αργεντινή, αλλά επίσης στο Μεξικό και στη Βραζιλία, το Ικανοποιητικό επίπεδο εκπαίδευσης όρίζεται με βάση τα Βορειοαμερικανικά πρότυπα, ενώ στις χώρες αυτές ή δυνατότητα για μία τόσο παρατεταμένη εκπαίδευση περιορίζεται σε μία μικροσκοπική μειονότητα. Στις χώρες αυτές ή πλειονότητα είναι αγκιστρωμένη στο σχολείο, πάσχοντας από ένα σύμπλεγμα κατωτερότητας απέναντι σ' αυτούς που έχουν καλύτερη εκπαίδευση. Ο φανατισμός αυτός για το σχολείο ευνοεί μία διπλή έκμετάλλευση: επιτρέπει

την αύξανόμενη διάθεση κρατικών κονδυλίων για την εκπαίδευση των λίγων και την αύξανόμενη παραδοχή του κοινωνικού ελέγχου από τους πολλούς.

Παραδόξως, ή πεποίθηση ότι ή καθολική εκπαίδευση είναι απολύτως αναγκαία είναι βαθύτερα διαδεδομένη στις χώρες εκείνες όπου οι ελάχιστοι έχουν ύποσσει —και θα ύποσούν— την εκπαίδευση. Έν τούτοις στη Λατινική Άμερική οι περισσότεροι γονείς και μαθητές έχουν ακόμη τη δυνατότητα να διαλέγουν διανοητικούς δρόμους στην εκπαίδευση. Άναλογικώς, τα δημόσια κονδύλια που επενδύονται σε σχολεία και καθηγητές, μπορεί να είναι εκεί ύψηλότερα απ' ότι σε άλλες πλούσιες χώρες, οι επενδύσεις, όμως, αυτές δεν επαρκούν διόλου για να εξασφαλίσουν στην πλειοψηφία τέσσερα έστω χρόνια υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Ο Φιντέλ Κάστρο φαίνεται ότι εύνοει την κατάργηση των σχολείων, ύποσχόμενος ότι το 1980 ή Κούβα θα είναι σε θέση να διαλύσει το Πανεπιστήμιό της, καθώς ή ζωή όλόκληρη τότε στην Κούβα θα είναι μία διαρκής εκπαιδευτική εμπειρία. Έν τούτοις, στην περίπτωση του δημοτικού και του γυμνασίου ή Κούβα, όπως και οι άλλες χώρες της Λατινικής Άμερικής, ενεργεί με γνώμονα την άρχη ότι το πέρασμα από μία φάση που ορίζεται ως ή «περίοδος του σχολείου», είναι ένας αναντίρρητος στόχος για όλους και ή καθυστέρηση στην επίτευξή του οφείλεται κυρίως στην προσωρινή έλλειψη πόρων.

Οι δύο άπάτες της διαρκώς έντεινόμενης άγωγής, όπως ισχύει ήδη σήμερα στις Η.Π.Α. και όπως την ύπόσχονται στη Λατινική Άμερική, άλληλοσυμπληρώνονται. Οι βόρειοι φτωχοί εξουθενώνονται από τη δωδεάχρονη εκείνη άγωγή της οποίας ή έλλειψη σημαδεύει τους νότιους ως άπελπιστικά όπισθοδρομικούς. Ούτε στη Βόρεια ούτε στη Λατινική Άμερική δεν κερδίζουν οι φτωχοί την ισότητα με τα ύποχρεωτικά σχολεία, και στις δύο, όμως, αυτές περιοχές αυτή καθευατή ή ύπαρξη του σχολείου εξουθενώνει και αποθαρρύνει τον φτωχό από το να έλέγχει ο ίδιος την μάθησή του. Παντού σ' όλον τον κόσμο το σχολείο επιδρά άντι-εκπαιδευτικά στην κοινωνία· το σχολείο άναγνωρίζεται ως ό θεσμός που ειδικεύεται στην εκπαίδευση. Οι άποτυχίες του σχολείου έρμηνεύονται από τον περισσότερο κόσμο σαν άπόδειξη του

ὅτι τὸ σχολεῖο εἶναι ἓνα ἔργο πολὺ ἀκριβὸς, ὑπερβολικὰ πολὺπλοκο, πάντοτε μουσικόπαθο καὶ συχνὰ ἀπιαστο.

Τὸ σχολεῖο οἰκαιοποιεῖται τὰ χρήματα, τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴν καλὴ θέληση πού διατίθενται γιὰ τὴν ἐκπαίδευση καὶ ἐπὶ πλέον ἀποθαρρύνει ἄλλους θεσμοὺς ἀπὸ τὸ ν' ἀναλάβουν ἐκπαιδευτικὰ ἔργα. Ἡ ἐργασία, ἡσχόλη, ἡ πολιτικὴ, ἡ ζωὴ στὶς πόλεις, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ, ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ σχολεῖο γιὰ τὴν ἐμπέδωση τῶν συνηθειῶν καὶ τῶν γνώσεων πού προϋποθέτουν, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ γίνουν αὐτὲς οἱ ἴδιες μέσα ἐκπαίδευσης. Ταυτόχρονα, τόσο τὰ σχολεῖα ὅσο καὶ οἱ ὑπόλοιποι θεσμοὶ πού ἐξαρτῶνται ἀπ' αὐτὰ καταλήγουν ἐκτὸς διατιμῆσεως.

Στὶς Η.Π.Α. τὸ κατὰ κεφαλὴν κόστος ἐκπαίδευσης ἔχει αὐξηθεῖ μὲ τὸν ἴδιο ρυθμὸ πού ἔχει αὐξηθεῖ καὶ τὸ κόστος τῆς ἱατρικῆς ἀγωγῆς. Ὅσο αὐξάνεται, ὅμως, ἡ ἀγωγή πού συνιστοῦν οἱ γιατροὶ καὶ οἱ δασκάλοι, τόσο φτωχότερα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα. Οἱ ἱατρικὲς δαπάνες στὴν περίπτωσι τῶν ἀτόμων ἄνω τῶν 45 ἐτῶν ἔχουν πολλαπλασιαστεῖ μέσα στὰ τελευταῖα 40 χρόνια, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ αὐξηθεῖ ἡ ἐλπίδα ζωῆς κατὰ 3%. Ἡ αὐξηση τῶν ἐκπαιδευτικῶν δαπανῶν ἔχει παρουσιάσει ἀκόμη πιδὸ παράξενα ἀποτελέσματα· διαφορετικὰ δὲν θὰ ὑποσχόταν πρόσφατα ἀκόμη ὁ πρόεδρος Νίξον ὅτι σύντομα κάθε παιδί θὰ ἔχει «δικαίωμα στὴ μάθησι», ὅσο θὰ εἶναι στὸ σχολεῖο.

Στὶς Η.Π.Α. θὰ χρειάζονταν 80 δισεκατομμύρια δολλάρια τὸ χρόνο γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ αὐτὸ πού οἱ ἐκπαιδευτικοὶ θεωροῦν ὡς ἱσότης ἀγωγή γιὰ ὅλους στὸ Δημοτικὸ καὶ στὸ Γυμνάσιο. Τὸ ποσὸν αὐτὸ ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὰ 36 δισεκατομμύρια πού ξοδεύονται σήμερα γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό. Ἀνεξάρτητα σχέδια δαπανῶν πού ἔγιναν ἀπ' τὸ Ὑπουργεῖο Ὑγείας, Ἐκπαίδευσως καὶ Πρόνοιας καὶ ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Φλώριδας ἀνεβάζουν τὸ κόστος αὐτὸ γιὰ τὸ 1974 σὲ 107 δισεκατομμύρια ἐναντι 45 δισεκατομμυρίων πού ἔχουν τώρα προβλεφθεῖ, χωρὶς νὰ περιέχεται στοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς τὸ τεράστιον κόστος τῆς λεγόμενης Ἀνώτερης Ἐκπαίδευσης, ἡ ζήτησις τῆς ὁποίας αὐξάνει ἀκόμα πιδὸ γρήγορα. Οἱ Η.Π.Α. πού δαπάνησαν τὸ 1969 σχεδὸν 80 δισεκατομμύρια γιὰ τὴν Ἑθνικὴ Ἀμυνα, συμπεριλαμβάγοντας καὶ τὴν ἀνάμειξή τους στὸ Βιετνάμ, εἶναι βεβαίως πολὺ φτωχὲς γιὰ νὰ ἐξα-

σφαλίσουν την ισότιμη εκπαίδευση. Ἡ Προεδρική ἐπιτροπή γιὰ τὴ μελέτῃ τῆς χρηματοδότησης τῶν σχολείων θὰ ἔπρεπε ν' ἀναρωτηθεῖ ὅχι πῶς θὰ καλύψει ἢ πῶς θὰ ἰσορροπήσει τὸ αὐξανόμενο αὐτὸ κόστος, ἀλλὰ πῶς θὰ τὸ ἀποφύγει.

Ἡ ἰσότιμη ὑποχρεωτικὴ εκπαίδευση πρέπει νὰ θεωρηθεῖ τουλάχιστον οἰκονομικῶς ἀκατόρθωτη. Στὴ Λατινικὴ Ἀμερικὴ τὸ δημόσιο χρήμα ποὺ ξοδεύεται γιὰ κάθε πανεπιστημιακὸ φοιτητὴ εἶναι ἀπὸ 350 ὡς 1500 φορές ἀπάνω ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ξοδεύεται γιὰ τὸν μέσο πολίτη (τὸν πολίτη, δηλαδή, ἐκεῖνο ποὺ κατέχει τὴν μέση θέση ἀνάμεσα στὸν πρὸ φτωχὸ καὶ στὸν πρὸ πλούσιο). Στὶς Η.Π.Α. τὸ χάσμα εἶναι μικρότερο ἀλλὰ ἡ διάκριση εἶναι ὀξύτερη. Οἱ πλουσιότεροι γονεῖς, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν ἕνα ποσοστὸ περίπου 10%, μποροῦν νὰ πληρώσουν γιὰ τὴν ἰδιωτικὴν εκπαίδευση τῶν παιδιῶν τους καὶ νὰ τὰ βοηθήσουν νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ διάφορες χορηγίες. Ἐπὶ πλέον, ὅμως, ἡ κατὰ κεφαλὴν δημόσια δαπάνη ποὺ ἀναλογεῖ στὸν πλούσιο, εἶναι δέκα φορές μεγαλύτερη σὲ σύγκριση μὲ τὴν κατὰ κεφαλὴν δημόσια δαπάνη γιὰ τὰ παιδιά τῶν φτωχῶν ποὺ ἀντιπροσωπεύουν τὸ κατώτερο 10%. Οἱ κύριοι λόγοι γι' αὐτὸ εἶναι ὅτι τὰ πλούσια παιδιά μένουν περισσότερα χρόνια στὸ σχολεῖο, ὅτι ἕνας χρόνος στὸ Πανεπιστήμιον κοστίζει δυσανάλογα περισσότερο ἀπὸ ἕνα χρόνο στὸ Γυμνάσιον καὶ ὅτι τὰ περισσότερα ἰδιωτικὰ Πανεπιστήμια χρηματοδοτοῦνται — ἐμμέσως τουλάχιστον — ἀπὸ κονδύλια τοῦ Δημοσίου Προϋπολογισμοῦ.

Ἡ ὑποχρεωτικὴ εκπαίδευση ἀναπόφευκτα πολώνει μιὰ κοινωνία δημιουργεῖ ἐπίσης μιὰ ἀξιολόγηση τῶν διαφόρων κρατῶν σύμφωνα μὲ ἕνα διεθνὲς σύστημα κλάσας. Τὰ κράτη διαχωρίζονται σὲ κλάσεις τῶν ὁποίων ἡ εκπαιδευτικὴ ἀξιοπρέπεια καθορίζεται ἀπὸ τὰ μέσα χρόνια εκπαίδευσης τῶν πολιτῶν τους, μιὰ ἀξιολόγηση ποὺ συνδέεται στενὰ μὲ τὸ κατὰ κεφαλὴν ἐθνικὸ εἰσόδημα, ἀλλὰ ποὺ εἶναι πολὺ πρὸ ὀδυνηρὴ.

Τὸ παράδοξον μὲ τὰ σχολεῖα εἶναι φανερό: οἱ αὐξανόμενες δαπάνες κλιμακώνουν τὴν καταστροφικότητά τους, μέσα καὶ ἔξω. Τὸ παράδοξον αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ δημόσιον ζήτημα. Σήμερα εἶναι γενικὰ ἀποδεκτὸ ὅτι τὸ φυσικὸ περιβάλλον θὰ καταστραφεῖ σύντομα ἀπὸ τὴ βιομηχανικὴ μόλυνση, ἐκτὸς ἂν ἀντιστραφεῖ οἱ ση-

μερινές διαδικασίες για την παραγωγή αγαθών. Θα πρέπει επίσης να αναγνωρισθεί ότι η κοινωνική και η προσωπική ζωή απειλούνται εξ Ισου από μόλυνση τύπου HEW* που είναι αναπόφευκτο υποπροϊόν της υποχρεωτικής και ανταγωνιστικής κατανάλωσης της κοινωνικής πρόνοιας.

Η κλιμάκωση των σχολείων είναι εξ Ισου καταστροφική με την κλιμάκωση των δπλων, αλλά με έναν τρόπο λιγότερο φανερό. Παντού στον κόσμο το κόστος των σχολείων αυξάνεται. Ταχύτερα από τις έγγραφες σ' αυτά και ταχύτερα επίσης από το 'Εθνικό Πρόσθημα' παντού οι δαπάνες για τα σχολεία ολοένα προδίδουν τις προσδοκίες της οίκογένειας, του δασκάλου, του καθηγητή. Παντού η κατάσταση αυτή αποθαρρύνει και τα κίνητρα αλλά και την χρηματοδότηση σοβαρών σχεδίων για εξωσχολική μάθηση. Οι Η.Π.Α. αποδεικνύουν στον κόσμο ότι καμιά χώρα δεν μπορεί να είναι τόσο πλούσια ώστε να χρηματοδοτήσει ένα εκπαιδευτικό σύστημα που να μπορεί να ικανοποιήσει τις ανάγκες που το ίδιο με την υπαρξή του δημιουργεί, αφού ένα πετυχημένο εκπαιδευτικό σύστημα αναπτύσσει σε γονείς και μαθητές την υπέρτατη ανάγκη ενός ακόμη πλατύτερου εκπαιδευτικού συστήματος, το κόστος του οποίου αυξάνει δυσανάλογα όσο αυξάνει η ζήτηση για ψηλότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες των οποίων υπάρχει περιορισμένη προσφορά.

Αντί να θεωρούμε την ισότιμη εκπαίδευση προσωρινά μόνον ακατόρθωτη, θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι είναι, κατ' αρχήν, παραλογισμός από την οικονομική άποψη και ότι το να την αποπειραθούμε θα ήταν διανοητικά ευνουχιστικό, κοινωνικά πηγή πολώσεως, και καταστροφικό για την αξιοπιστία του πολιτικού συστήματος που την πριμοδοτεί. Η ιδεολογία της υποχρεωτικής εκπαίδευσης δεν δέχεται δρια στην λογική της. Ο Λευκός Οίκος μās έδωσε πρόσφατα ένα καλό παράδειγμα. Ο Δρ Χαουτσνέκερ ο «ψυχίατρος» που παρακολουθούσε τον Νίξον πρίν εκλεγεί υποψήφιος του Κόμματος, σύστησε στον Πρόεδρο να εξετασθούν από ειδικούς όλα τα παιδιά μεταξύ έξη και οκτώ χρόνων ώστε να έντοπισθούν όσα από αυτά είχαν καταστροφικές τάσεις και στήν

* HEW: Έπουργείο Υγείας, Εκπαίδευσης και Πρόνοιας.

συνέχεια να υποστούν υποχρεωτική άγωγή. Στις περιπτώσεις που θα κρινόταν άναγκαίο προβλεπόταν έπανεκπαίδευση σε ειδικά Ίδρύματα. Τò υπόμνημα αυτό του δόκτορος, έστειλε για γνωμοδότηση ο Νίξον στον HEW. Πράγματι, προληπτικά στρατόπεδα συγκέντρωσης για έκκολαπτόμενους άπροσάρμοστους θα αποτελούσαν μιá λογική βελτίωση μέσα στα πλαίσια του εκπαιδευτικού συστήματος.

Ίδιες ευκαιρίες για όλους στην εκπαίδευση είναι ένας στόχος και επιθυμητός και πραγματοποιήσιμος αλλά όταν αυτός ταυτίζεται με την υποχρεωτική εκπαίδευση είναι σαν να συγχέεται ή σωτηρία με την Έκκλησία. Τò σχολείο έχει γίνει ένα είδος Παγκόσμιας Θρησκείας του έκσυγχρονισμένου προλεταριάτου και μοιράζει μάταιες υποσχέσεις για σωτηρία στους φτωχούς της τεχνολογικής μας έποχης. Με την υίοθεσία του Έθνους - Κράτους τραβολογά όλους τους πολίτες στις σχολικές τάξεις που οδηγούν στην άκολουθία των προδικασμών, εικόνα που θυμίζει τις τελετές μύησης και τις προαγωγές μέσα στα Ιερατεία παλαιότερων έποχών. Τò Κράτος σήμερα έχει αναλάβει τò ρόλο να επιβάλλει την άποψη του καθηγητή μέσω καλοπροαίρετων σχολικών λειτουργών και μέσω του μηχανισμού των προσόντων που απαιτούνται για τις διάφορες δουλειές, περίπου όπως οι Ίσπανοί βασιλείς επέβαλλαν την άποψη του θεολόγου μέσω των Κονκισταντόρ και της Ίερās Έξετάσεως.

Πρίν από δύο αιώνες οι Η.Π.Α. είχαν ήγηθεί του κινήματος για την κατάργηση του μονοπώλιου μιáς και μόνον έκκλησίας. Σήμερα χρειαζόμαστε την συνταγματική κατάργηση του μονοπώλιου του σχολείου και με τόν τρόπο αυτό την κατάργηση ενός συστήματος που συνδυάζει έπίσημα την προκατάληψη με τις κοινωνικές διακρίσεις. Τò πρώτο άρθρο του Συντάγματος μιáς σύγχρονης σύμανιστικής κοινωνίας άναφορικά με τὰ δικαιώματα του πολίτου θα έπρεπε να άντιστοιχεί με την τροποποίηση ύπ' άρ. 1 του Συντάγματος των Η.Π.Α. «Τò Κράτος δέν δύναται να θεσμοθετήσει: Νόμιον σχετικώς με την έγκαθίδρυσιν ένός συστήματος εκπαιδεύσεως». Δέν θα υπάρχει ένα τυπικό υποχρεωτικό για όλους.

Για να γίνει έφικτή αυτή ή κατάργηση, χρειάζεται ένας νόμος που να άπαγορεύει την είσαγωγή, ψήφιση ή μίσθωση κέντρων

μαθήσεως με βάση την προηγούμενη παρακολούθηση ενός ορισμένου κύκλου μαθημάτων. Ἡ ἐγγύηση αὐτή δὲν θὰ ἀποκλείει τὰ τέστ ἱκανότητος σχετικὰ μὲ μιὰ λειτουργία ἢ ἓνα ρόλο, ἀλλὰ θὰ ἀποκλείει τὶς τωρινὲς παράλογες διακρίσεις ποὺ εὐνοοῦν ἐκείνους ποὺ ἔχουν μάθει μιὰ εἰδικότητα μὲ τὴν ὑπέρογκη κρατικὴ χρηματοδότηση ἢ —πράγμα ποὺ εἶναι ἐξ Ἰσου πιθανὸ— ἐκείνους ποὺ ἀπέκτησαν ἓνα δίπλωμα ποὺ δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ μιὰ χρησιμὴ ἐργασία ἢ εἰδικότητα. Μόνον προστατεύοντας τὸν πολίτη ἀπὸ τὸ νὰ κριθεῖ κάποτε ἀκατάλληλος λόγῳ τῆς σχολικῆς του καρριέρας, μπορεῖ νὰ ἀποβεῖ ἀποτελεσματικὴ ἢ συνταγματικὴ κατάργηση τοῦ σχολείου.

Οὐτε ἡ μάθηση οὔτε καὶ ἡ δικαιοσύνη εὐνοοῦνται ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση ἐφ' ὅσον οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ἐπιμένουν νὰ συνδέουν τὴν διδασκαλίαν μὲ τὰ διπλώματα. Μέσα στὴν ἐκπαίδευση συγχωνεύονται καὶ ἡ μάθηση καὶ ἡ κατανομὴ τῶν κοινωνικῶν ρόλων. Ἀλλὰ μάθηση σημαίνει καινούργια γνώση ἢ ἱκανότητα, ἐνῷ ἡ κοινωνικὴ προαγωγὴ ἐξαρτᾶται ἀπὸ γνώμες ποὺ ἄλλοι ἔχουν σχηματίσει. Ἡ μάθηση συχνὰ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ ἡ ἐπιλογὴ ἑνὸς ρόλου ἢ κατηγορίας μέσα στὸ σύστημα τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας ἐξαρτᾶται ὅλο καὶ περισσότερο ἀπὸ τὸ μακροχρόνιο τῆς ἐκπαίδευσης καὶ μόνον.

Διδασκαλία εἶναι ἡ ἐπιλογὴ τῶν ὁρῶν ποὺ διευκολύνουν τὴν μάθηση. Ἡ κατανομὴ τῶν ρόλων γίνεται μὲ κριτήριο ἓνα σύνολο ὁρῶν ποὺ πρέπει νὰ ἱκανοποιεῖ ὁ ὑποψήφιος προκειμένου νὰ πετύχει μιὰ συγκεκριμένη θέση. Τὸ σχολεῖο συνδέει τὴν διδασκαλίαν —ἀλλὰ ὄχι τὴν μάθηση— μὲ τοὺς ρόλους αὐτοὺς. Ἀλλὰ αὐτὸ οὔτε λογικὸ εἶναι οὔτε καὶ ἀπελευθερωτικόν. Λογικὸ δὲν εἶναι ἀφοῦ δὲν συνδέει τοὺς ρόλους μὲ τὶς ἀνάλογες ιδιότητες ἢ ἱκανότητες ἀλλὰ μᾶλλον μὲ τὴν διαδικασία μὲ τὴν ὁποία ὑποτίθεται ὅτι ἀποκτῶνται οἱ ιδιότητες αὐτές. Ἀπελευθερωτικὸ δὲν εἶναι, ἀλλὰ οὔτε καὶ παιδαγωγικόν, ἀφοῦ τὸ σχολεῖο προορίζει τὴ διδασκαλίαν γιὰ ἐκείνους τῶν ὁποίων κάθε βῆμα στὴν μάθηση ἐντάσσεται σ' ἓνα καθιερωμένο πλῆγμα μέτρων κοινωνικοῦ ἐλέγχου.

Τὸ ἀτομικὸ ἱστορικὸ ἔχει χρησιμοποιηθεῖ πάντοτε σὰν κριτήριο γιὰ τὴν κατανομὴ τῆς κοινωνικῆς σειρᾶς. Αὐτὸ εἶναι καμὴ φορά προγεννητικόν· τὸ κάρμα ἐντάσσει τὸ ἄτομο σὲ μιὰ κλάσιν καὶ

σὲ μιὰ γενεαλογία ἀριστοκρατικῆς φύσης. Ἄλλοτε, τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ μπορεῖ νὰ πάρει τὴ μορφὴ ἑνὸς τελετουργικοῦ τυπικοῦ, τῆς ἀπονομῆς μιᾶς σειρᾶς ἱερῶν ἰδιοτήτων, ἣ μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ διαδοχὴ κατορθωμάτων στὸν πόλεμο ἢ στὸ κυνήγι, ἣ ἀν τὸ πᾶμε ἀκόμα μακρύτερα μπορεῖ νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ μιὰ σειρὰ ἡγεμονικῶν προνομίων. Ἡ καθολικὴ ἐκπαίδευση εἶχε στόχο νὰ διαχωρίσει τὴν κατανομὴ τῶν ρόλων ἀπὸ τὸ προσωπικὸ ἱστορικὸ· νὰ ἐξασφαλίσει σὲ ὅλους τὶς ἴδιες εὐκαιρίες γιὰ τὰ ἀξιώματα. Ἀκόμη καὶ σήμερα πολλοὶ λανθασμένα πιστεύουν ὅτι τὸ σχολεῖο ἐξασφαλίζει τὴν ἐξάρτησιν ἀνάμεσα στὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ κράτους καὶ στὰ ἐπιτεύγματα στὸν τομέα τῆς μάθησης. Ἐν τούτοις, ἀντὶ νὰ ἐξισώνει τὶς εὐκαιρίες, τὸ σχολικὸ σύστημα ἔχει μονοπωλήσει τὴν κατανομὴ τους.

Γιὰ νὰ διαχωρισθεῖ ἡ ἱκανότητα ἀπὸ τὸ προσωπικὸ ἱστορικὸ, θὰ πρέπει νὰ γίνῃ ταμπού κάθε ἐρευνα πού ἔχει σχέση μὲ τὸ ἱστορικὸ μάθησης τοῦ ατόμου, ὅπως καὶ μὲ τὴν πολιτικὴ του τοποθέτησιν, σχέση μὲ τὴν ἐκκλησίαν, γενεαλογία, σεξουαλικὲς συνήθειες ἢ φυλετικὴ καταγωγὴ. Θὰ πρέπει νὰ θεσμοθετηθοῦν νόμοι πού νὰ ἀπαγορεύουν τὶς διακρίσεις μὲ βάση τὴν προηγούμενη ἐκπαίδευση. Οἱ νόμοι, θεδαίως, δὲν μποροῦν νὰ ἐξαλείψουν τὴν προκατάληψιν ἀπέναντι σ' ἐκείνους πού δὲν ἔχουν πάει σχολεῖο — οὔτε καὶ ἔχουν σκοπὸ νὰ ἐξαναγκάσουν τὴν ἐπιβολὴ τῶν αὐτοδιδασκτῶν — ἀλλὰ μποροῦν νὰ ἀποθαρρύνουν τὶς ἀδικοιολόγητες διακρίσεις.

Μιὰ δευτέρη σημαντικὴ πλάνη πού θρίσκεται στὴ βάση τοῦ σχολείου εἶναι τὸ ὅτι ἡ μάθησις στὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς διδασκαλίας. Ἐναι ἀλήθεια ὅτι ἡ διδασκαλία μπορεῖ νὰ συντελέσῃ κάτω ἀπὸ ὁρισμένους συνθήκες σὲ ὁρισμένα εἶδη μαθήσεως. Ἀλλὰ οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι ἀποκτοῦν τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ γνώσεων ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο, καὶ μέσα σ' αὐτὸ μόνον στὴν περίπτωσιν πού τὸ σχολεῖο — ὅπως συμβαίνει σὲ μερικὲς πλούσιες χώρες — ἔχει καταστῇ ἕνας χώρος περιορισμοῦ τους καὶ γιὰ μιὰ ὁλοένα αὐξανόμενη περίοδο τῆς ζωῆς τους.

Ἡ περισσότερὴ μάθησις ἐρχεται ἀδιάστα, καὶ ἀκόμη καὶ ἡ πιὸ σκόπιμη μάθησις δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα προγραμματισμένης διδασκαλίας. Τὰ περισσότερα ὁμαλὰ παιδιὰ μαθαίνουν τὴν πρώτην

τους γλώσσα άδίαστα, γρηγορότερα θέβζια άν τά προσέξουν οί γονείς τους. Οί περισσότεροι άνθρωποι μαθαίνουν μιά δεύτερη γλώσσα κάτω από τυχαία περιστατικά και όχι σαν αποτέλεσμα συνεχούς διδασκαλίας. Δηλαδή είτε πηγαίνουν νά μείνουν ένα διάστημα στην χώρα καταγωγής τους, είτε ταξιδεύουν, είτε έρωτεύονται κάποιον ξένο. Έπίσης ή εύχέρεια στο διάβασμα έρχεται συχνότερα σαν αποτέλεσμα κάποιας έξωσχολικής δραστηριότητας. Πολλοί άνθρωποι πού διαβάζουν συστηματικά πιστεύουν ότι τό έμαθαν από τό σχολείο· εύκολα όμως απορρίπτουν αυτήν την πλάνη όταν τους προκαλέσει κανείς.

Τό γεγονός όμως ότι ένα μεγάλο μέρος της μάθησης ακόμη, και σήμερα φαίνεται νά έρχεται άδίαστα και σαν ύποπρoϊόν κάποιας άλλης δραστηριότητας όπως ή δουλειά ή ή σχολή, δέν σημαίνει ότι ή σχεδιασμένη μάθηση δέν προωθείται από την σχεδιασμένη διδασκαλία και ότι και ή διδασκαλία και ή μάθηση δέν έχουν ανάγκη από βελτίωση. (1) εύσυνείδητος εκείνος σπουδαστής πού επιδίδεται στην μάθηση μιās νέας και πολύπλοκης ειδικότητας μπορεί νά έπωφεληθεί ουσιαστικά από την πειθαρχία εκείνη πού σχηματίζεται με τόν δάσκαλο της καλίας σχολής πού δίδασκε άνάγνωση, Έβραϊκά, κατήχηση ή πολλαπλασιασμό από μνήμη. Τό σχολείο σήμερα έχει παραμερίσει αυτό τό είδος διδασκαλίας και την θεωρεί άνυπόληπτη, ένας εύσυνείδητος όμως σπουδαστής μπορεί κάτω από τό παραδοσιακό αυτό σύστημα, νά μάθει τέλει: π. όρισμένες ειδικότητες μέσα σέ πολύ μικρό διάστημα. Αυτό ισχύει για τους κώδικες και την αποκωδικοποίηση· για την άνάγνωση και γραφή μιās ξένης γλώσσας· επίσης για ειδικές γλώσσες όπως ή άλγεβρα, ό ηλεκτρονικός προγραμματισμός, ή χημική άνάλυση, καθώς και για χειρωνακτικές ειδικότητες όπως ή δακτυλογράφηση, ή υδραυλική τέχνη, ή τέχνη του ώρολογιοποιού, του ηλεκτρολόγου και του επιδιορθωτού τηλεοράσεων· και βεβαίως για τόν χορό, την όδήγηση, τίς καταδύσεις.

Σέ όρισμένες περιπτώσεις τό νά γίνει κανείς δεκτός σέ ένα κύκλο μάθησης πού αποβλέπει σέ κάποια συγκεκριμένη ειδικότητα, μπορεί νά προϋποθέτει ένα επίπεδο Ικανότητας σέ έναν άλλο τομέα, αλλά αυτό δέν σημαίνει ότι πρέπει νά έξαρτάμε τό επίπεδο αυτό από την διαδικασία με την όποία αποκτώνται αυτές οι Ικα-

νόητες. Ἡ ἐπιδιόρθωση τηλεοράσεων προϋποθέτει ἀνάγνωση, γραφή καὶ λίγα μαθηματικά· οἱ καταδύσεις, καλὸ κολύμπι· καὶ ἡ δόξηση σχεδὸν τίποτα ἀπ' ὅλα αὐτά.

Ἡ πρόοδος στὴν μάθηση μιᾶς εἰδικότητας εἶναι μετρήσιμη. Ὁ ἄριστος συνδυασμὸς χρόνου καὶ ἐφοδίων στὴν περίπτωση ἐνὸς εὐσυνειδήτου ἐνήλικου μπορεῖ εὐκολὰ νὰ ὑπολογισθεῖ. Τὸ κόστος διδασκαλίας μιᾶς Δυτικοευρωπαϊκῆς γλώσσας κυμαίνεται στίς Η. Π.Α. ἀνάμεσα στὰ τετρακόσια καὶ στὰ ἑξακόσια δολλάρια ἐνῶ γιὰ μιὰ Ἀνατολικὴ γλώσσα ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος διδασκαλίας εἶναι διπλάσιος. Τὸ ποσὸ αὐτὸ εἶναι πολὺ μικρὸ σὲ σύγκριση μὲ τὸ κόστος τῆς δωδεκαετοῦς ἐκπαίδευσης στὴν Νέα Ὑόρκη (ποῦ εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν πρόσληψη ἐνὸς ἐργάτη στὸ Τμήμα Ἀπορριμμάτων) — πού ὑπολογίζεται στὰ δέκα πέντε χιλιάδες δολλάρια. Χωρὶς ἀμφιβολία ὅχι μόνον ὁ δάσκαλος ἀλλὰ καὶ ὁ τυπογράφος καὶ ὁ φαρμακοποιὸς προστατεύουν τὸ ἐπάγγελμά τους διὰ μέσου τῆς κοινῆς αὐταπάτης ὅτι ἡ ἐκπαίδευσή τους εἶναι πολὺ ἀκριβή.

Σήμερα τὰ σχολεῖα καταβροχθίζουν προκαταβολικὰ τὰ περὶ περισσότερα ἐκπαιδευτικὰ κονδύλια. Τὰ συστήματα διδασκαλίας διὰ μέσου ἀσκήσεων, πού κοστίζουν δεδαίως φθηνότερα ἀπ' τὰ ἀνάλογα τῶν σχολείων, εἶναι σήμερα προνόμιο μιᾶς πλούσιας μερίδας πού μπορεῖ νὰ παραμερίσει τὸ σχολεῖο, καθὼς καὶ ἐκείνων πού ὁ Στρατὸς ἢ οἱ μεγάλες ἐπιχειρήσεις ἐκπαιδεύουν σὲ εἰδικὰ ἐσωτερικὰ προγράμματα. Σὲ ἓνα πρόγραμμα προοδευτικῆς κατάρτησης σχολείων στίς Η.Π.Α., οἱ διαθέσιμοι πόροι γιὰ τὴν ἐκπαίδευση διὰ μέσου ἀσκήσεων θὰ εἶναι στὴν ἀρχὴ περιορισμένοι. Τελικὰ ὅμως ὁ καθένας σὲ ὅποιαδήποτε ἡλικία θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ διαλέγει χωρὶς ἐμπόδια μιὰ καθορισμένη εἰδικότητα καὶ νὰ ἐκπαιδεύεται μὲ ἔξοδα τοῦ Κράτους.

Σήμερα, οἱ ἐκπαιδευτικὲς πιστώσεις πού προβλέπονται γιὰ ὅποιοδήποτε ἐκπαιδευτικὸ κέντρο θὰ μπορούσαν νὰ δίδονται σὲ περιορισμένο βαθμὸ σὲ ἀνθρώπους ὄλων τῶν ἡλικιῶν καὶ ὅχι μόνον στοὺς φτωχοὺς. Ἐννοῶ αὐτὲς τίς πιστώσεις μὲ τὴν μορφή ἐνὸς ἐκπαιδευτικοῦ διαβατηρίου ἢ μιᾶς «ἐκπαιδευτικῆς πιστωτικῆς κάρτας» πού θὰ δινόταν σὲ κάθε πολίτη τὴν στιγμή τῆς γέννησής του. Γιὰ νὰ εὐνοηθοῦν οἱ φτωχοί, πού πιθανὸν δὲν θὰ χρησιμο-

ποιοῦσαν τις ἐτήσιες ἐπιδοτήσεις στὰ πρῶτα τοὺς χρόνια, θὰ ἔπρεπε νὰ προβλεφθεῖ ἓνα εἶδος τόκου γιὰ ἐκείνους πού θὰ χρησιμοποιοῦσαν αὐτὰ τὰ συσσωρευμένα «δικαιώματα» σέ μεγαλύτερη ἡλικία. Τέτοιες πιστώσεις θὰ ἐπέτρεπαν στοὺς περισσότερους ἀνθρώπους νὰ ἀποκτήσουν τις εἰδικότητες πού βρίσκονται στὴν μεγαλύτερη ζήτηση μὲ τὴν ἀνεσὴ τους, καλύπτοντας, γρηγορότερα, φθινότερα καὶ μὲ λιγότερες ἀνεπιθύμητες παρενέργειες ἀπὸ ὅτι στὸ σχολεῖο.

Οἱ ὑποψήφιοι ἐκπαιδευτὲς δὲν σπανίζουν ποτὲ γιὰ πολὺ, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν μιὰ πλευρὰ ἡ ζήτηση μιᾶς εἰδικότητας αὐξάνει ἀνάλογα μὲ τὴν λειτουργία της μέσα σὲ μιὰ κοινότητα, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη κάποιος πού ἐξασκεῖ μιὰ εἰδικότητα μὲ ὅρει ἐπίσης καὶ νὰ τὴν διδάσκει. Πρὸς τὸ παρὸν ὁμοῦς, ἐκεῖνοι ποὺ ἐξασκοῦν μιὰ εἰδικότητα πού βρίσκεται σὲ ζήτηση καὶ πού ἀπαιτεῖ ἀνθρώπινη διδασκαλία, δὲν ἐνθαρρύνουν τὸ νὰ τὴν μοιραστοῦν μὲ ἄλλους. Αὐτὸ γίνεται στὴν περίπτωση τῶν δασκάλων πού νοπωλοῦν τὶς ἄδειες διδασκαλίας ἢ μὲ τις Συνδικαλιστικὲς Ἐνώσεις πού προστατεύουν τὰ συμφέροντα τῶν μελῶν τους. Κέντρα εἰδικότητας πού θὰ κρίνονταν μὲ βάση τὰ ἀποτελέσματα καὶ ὄχι τὸ προσωπικὸ πού ἀπασχολοῦν ἢ τὴν διαδικασία πού χρησιμοποιοῦν, θὰ ἀνοίγαν ἀνυποψίαστες δυνατότητες ἀπασχόλησης, συχνὰ ἀκόμη καὶ σὲ ἐκείνους πού σήμερα θεωροῦνται μὴ ἀπασχολήσιμοι. Πράγματι, δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος νὰ μὴν ἰδρύνονταν αὐτὰ τὰ κέντρα. Γιὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας τὸν τόπο ἐργασίας ὅπου ἡ διδασκαλία θὰ προσφερόταν ἀπὸ ἐργοδότη καὶ ἐργατικὸ προσωπικὸ μαζί μὲ τὴν ἀπασχόληση σ' ἐκείνους πού θὰ ἐπιθυμοῦσαν νὰ χρησιμοποιήσουν τις ἐκπαιδευτικὲς τους πιστώσεις μὲ τὸν τρόπο αὐτό.

Τὸ 1956 παρουσιάστηκε ἡ ἀνάγκη γιὰ μιὰ γρήγορη μάθηση τῆς Ἰσπανικῆς γλώσσας ἀπὸ μερικὲς ἑκατοντάδες καθηγητῶν, κοινωνικῶν λειτουργῶν καὶ ἱερωμένων τῆς Νέας Ὑόρκης ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἐπικοινωνοῦν μὲ τοὺς Πορτορικάνους μετανάστες. Ὁ φίλος μου Τζέρρυ Μόρρις ἀνεκοίνωσε ἀπὸ ἓνα Ἰσπανόγλωσσο σταθμὸ ὅτι χρειαζόταν ἀνθρώπους μὲ γνώση τῆς Ἰσπανικῆς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Χάρλεμ. Τὴν ἐπομένη συγκεντρώθηκαν στὸ γραφεῖο τοῦ περίπου διακόσιοι νέοι ἀπὸ τοὺς ὁποίους διάλεξε σαρανταοκτὼ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ παιδιά αὐτὰ εἶχαν ἐγκαταλείψει

τὸ σχολεῖο. Τοὺς ἐκπαίδευσε στὴν χρῆση τοῦ Ἰσπανικοῦ ἐγχειρίδιου τοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῶν Η.Π.Α., τὸ ὁποῖον ἔχει σχεδιαστεῖ ἀπὸ γλωσσολόγους μὲ μεταπτυχιακὰς σπουδές, καὶ μέσα σὲ μιὰ ὁδομάδα οἱ καθηγητὲς τοῦ ἦταν ἐτοιμοὶ νὰ ἀναλάβουν ὁ καθένας ἀπὸ τέσσερις Νεοὺρκέζους πού ἤθελαν νὰ μάθουν τὴ γλῶσσα. Μέσα σὲ ἑξή μῆνες ἡ ἀποστολὴ εἶχε συντελεστεῖ. Ὁ Καρδινάλιος Σπέλλμαν βεβαίωσε ὅτι σὲ 127 ἐνορίες τοῦ τρία τουλάχιστον μέλη τοῦ προσωπικοῦμποροῦσαν νὰ ἐπικοινωνήσουν στὰ Ἰσπανικά. Κανένα σχολικὸ πρόγραμμα δὲν θὰ ἔφερνε ποτὲ τὰ ἀποτελέσματα αὐτά.

Ἡ πίστη στὴν ἀξία μιᾶς ἐπαγγελματικῆς ἁδείας εἶναι αὐτὴ πού κάνει σπάνιους τοὺς καλοὺς ἐκπαιδευτές. Τὰ διπλώματα εἶναι μιὰ μορφή χειρισμοῦ τῆς ἀγορᾶς καὶ εἶναι εὐλογα μόνον στὸ μυαλὸ ἐκείνων πού ἔχουν πάει σχολεῖο. Οἱ περισσότεροι δάσκαλοι μιᾶς τέχνης ἢ μιᾶς τεχνικῆς εἶναι λιγότερο ἱκανοί, λιγότερο ἐφευρετικοὶ καὶ ἔχουν μικρότερη ἱκανότητα ἐπικοινωνίας ἀπὸ τοὺς καλύτερους καλλιτέχνες ἢ τεχνίτες. Οἱ περισσότεροι καθηγητὲς Ἰσπανικῶν ἢ Γαλλικῶν στὰ Γυμνάσια δὲν μιλοῦν τὴ γλῶσσα τόσοςωστά ὅσο οἱ μαθητὲς τοὺς μετὰ ἀπὸ ἕνα χρόνο εὐσυνείδητων ἀσκήσεων. Πειράματα πού ἔγιναν ἀπὸ τὸν Ἄντζελ Κουϊντέρο στὰ Πόρτο Ρίκο, ἔδειξαν ὅτι πολλοὶ νέοι ὅταν τοὺς δοθοῦν κατάλληλα κίνητρα, προγράμματα καὶ προσιτὰ ὄργανα, μποροῦν, καλύτερα ἀπὸ τοὺς περισσότερους δασκάλους, νὰ ὁδηγήσουν τοὺς ὁμήλικούς τοὺς στὴν ἐπιστημονικὴ ἐξερεύνηση τῶν φυτῶν, τῶν ἀστρῶν, τῆς ὕλης καὶ στὴν ἀνακάλυψη τοῦ πῶς καὶ γιατί λειτουργεῖ μιὰ μηχανὴ ἢ ἕνα ραδιόφωνο.

Οἱ δυνατότητες γιὰ μάθηση μποροῦν νὰ πολλαπλασιαστοῦν κατὰ πολὺ ἂν ἀνοίξει ἡ «ἀγορά». Αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ταῖριασμα τοῦ κατάλληλου δασκάλου μὲ τὸν κατάλληλο μαθητὴ, ἂν ὑποθεθεῖ ὅτι ὁ τελευταῖος ἔχει ἰσχυρὰ κίνητρα, μέσα ἀπὸ ἕνα ἔξυπνο πρόγραμμα χωρὶς τοὺς περιορισμοὺς τοῦ κύκλου μαθημάτων.

Ἡ λεγόμενη διδασκαλία διὰ μέσου ἀσκήσεων, μὲ ἕνα χαρκτηρὰ ἐλεύθερο καὶ ἀνταγωνιστικὸ ἀποτελεῖ ἀνατρεπτικὴ ἐλασφημίᾳ γιὰ τὸν ὁρθόδοξο ἐκπαιδευτικόν. Ἀποδεσμεύει τὴν ἀπόκτηση ἱκανοτήτων ἀπὸ τὴν οὐμανιστικὴ παιδεία, πού τὸ σχολεῖο ἰσχυρίζεται ὅτι συνενώνει, καὶ προωθεῖ τὴν μάθηση, ἀλλὰ καὶ τὴν

βιβασκαλία, χωρίς επίσημη έγκριση, με σκοπούς απρόβλεπτους.

Πρόσφατα είχαμε μιὰ πρόταση που έκ πρώτης όψεως φαίνεται πάρα πολύ εύλογη. Έτοιμάστηκε από τον Κρίστοφερ Τζένκς του Κέντρου Έρεύνης Δημόσιας Πολιτικής και υποστηρίζεται από το Γραφείο Οικονομικών Έποθέσεων. Προτείνει να δοθούν εκπαιδευτικά «δικαιώματα» ή επιδοτήσεις φοιτήσεως σε γονείς και μαθητές για χρήση σε σχολεία της έκλογής τους. Τέτοια δικαιώματα μπορούν πράγματι να αποτελέσουν ένα σημαντικό βήμα προς την σωστή κατεύθυνση. Χρειάζεται μιὰ έγγυηση του δικαιώματος κάθε πολίτη για ένα ισότιμο μερίδιο στις εκπαιδευτικές δαπάνες, που άλλωστε πηγάζουν από την φορολογία, του δικαιώματος να επαληθεύσει αυτό το μερίδιο και του δικαιώματος της προσφυγής στον νόμο εάν του το άρνηθούν. Είναι μιὰ μορφή έγγυησης απέναντι στην αναδρομική φορολογία.

Η πρόταση Τζένκς αρχίζει όμως με την δυσοίωση δήλωση ότι «συντηρητικοί, φιλελεύθεροι και ριζοσπάστες έχουν όλοι σε κάποια στιγμή καταγγείλλει ότι το Άμερικανικό εκπαιδευτικό σύστημα δίνει στους επαγγελματίες εκπαιδευτικούς ελάχιστα κίνητρα για να μπορέσουν να προσφέρουν εκπαίδευση ύψηλης στάθμης στα περισσότερα παιδιά». Η πρόταση αυτοκαταδικάζεται με το να προτείνει εκπαιδευτικές επιδοτήσεις που θα ξοδεύονταν στα σχολεία.

Αυτό μοιάζει με το να δίνεις σ' έναν ανάπηρο ένα ζευγάρι πτερίτσες και ταυτόχρονα να απαιτείς να τις χρησιμοποιήσει μόνο αφού τις δέσει τη μιὰ με την άλλη. Έτσι, όπως παρουσιάζεται σήμερα ή πρόταση αυτή, για εκπαιδευτικές επιδοτήσεις. λειτουργεί όχι μόνον αναφορικά με τους επαγγελματίες εκπαιδευτικούς αλλά επίσης και με τους ρατσιστές, τους υποστηρικτές θρησκευτικών σχολείων και με άλλους, των οποίων τα συμφέροντα είναι κοινωνικώς διαιρετικά. Πάνω από όλα, τα εκπαιδευτικά δικαιώματα των οποίων ή χρήση περιορίζεται μέσα στα σχολεία, λειτουργούν αναφορικά με όλους εκείνους που επιθυμούν να συνεχίσουν να ζούν σε μιὰ κοινωνία στην οποία ή κοινωνική προαγωγή έξαρτάται όχι από την αποδεδειγμένη γνώση, αλλά από την εκπαιδευτική γενεαλογία με την οποία υποτίθεται ότι αποκτάται αυτή ή γνώση. Αυτή ή διάκριση προς όφελος των σχολείων που

κυριαρχεί στην ανάλυση του Τζένκς για την χρηματοδότηση της εκπαιδευσεως δυσφημίζει μια από τις πιο κρίσιμες άρχές της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως: την επιστροφή της πρωτοβουλίας και της ευθύνης της μάθησης στον μαθητή ή στον πιο άμεσο παιδαγωγό του.

Η κατάργηση των σχολείων ύπονοει την αναγνώριση της ζωτικής φύσης της μάθησης. Η έμμονή στην άσκησι ειδικοτήτων και μόνον μπορεί να αποβεί καταστροφική· ίση έμφαση πρέπει να δοθεί και σε άλλα είδη μάθησης. Άλλά αν τὰ σχολεία είναι ακατάλληλα για να αποκτήσει κανείς μια ειδικότητα, είναι ακόμη πιο ακατάλληλα για να αποκτήσει κανείς μία παιδεία. Το σχολείο επιτελεί και τὰ δύο έργα άσχημα, εν μέρει έπειδή δεν κάνει διάκριση μεταξύ τους. Το σχολείο είναι ανεπαρκές για την διδασκαλία μιας ειδικότητας, κυρίως γιατί λειτουργεί με κύκλους μαθημάτων. Στα περισσότερα σχολεία ένα πρόγραμμα που υποτίθεται ότι προωθεί μια ειδικότητα συνδέεται πάντοτε με ένα άλλο, άσχετο έργο. Η Ιστορία συνδέεται με την πρόοδο στα μαθηματικά, και η παρακολούθηση με το δικαίωμα χρησιμοποίησεως της αϋλής.

Τὰ σχολεία είναι ακόμη πιο άνίκανα να δημιουργήσουν τις συνθήκες που ενθαρρύνουν την ανοικτή, έρευνητική χρησιμοποίηση μιας ειδικότητας, κάτι που θα αποκαλούσα «φιλελεύθερη εκπαίδευση». Ο κύριος λόγος γι' αυτό είναι ότι το σχολείο είναι ύποχρεωτικό και αποβαίνει σύστημα προς χάριν του συστήματος και μόνον· μια καταναγκαστική παρουσία του δασκάλου που υποτίθεται ότι αποδίδει μόνον όσο θα έχεις το αμφίβολο προνόμιο να την αυξάνεις. Όπως η διδασκαλία μιας ειδικότητας πρέπει να απελευθερωθεί από τους περιορισμούς του σχολικού κύκλου, έτσι και η φιλελεύθερη εκπαίδευση πρέπει να αποδεσμευθεί από την ύποχρεωτική παρακολούθηση. Και η μάθηση ειδικοτήτων και η δημιουργία και αυθεντική παιδεία μπορούν να ενισχυθούν με μια θεσμοποιημένη αντιμετώπιση, αλλά η φύση τους είναι διαφορετική συχνά δὲ και αντιφατική.

Οι πιο πολλές ειδικότητες μπορούν να αποκτηθούν και να βελτιωθούν με την άσκησι, αφού ως ειδικότητα έννοείται η έξεργασία μιας καθορισμένης και προσδιορισμένης συμπεριφοράς. Η διδασκαλία μιας ειδικότητας μπορεί, επομένως, να βασίζεται

στην αναπαραγωγή των συνθηκών κάτω από τις όποιες λειτουργεί ή ειδικότητα αυτή. Παρ' όλα αυτά ή εκπαίδευση που αναφέρεται στην δημιουργική και αυθεντική χρήση μιᾶς ειδικότητας δὲν μπορεί νά βασίζεται στην άσκηση. Ή εκπαίδευση μπορεί νά είναι αποτέλεσμα διδασκαλίας, αλλά μιᾶς διδασκαλίας που έρχεται σέ βαθειά αντίθεση με την άσκηση. Βασίζεται πάνω σέ μιᾶ ἀμοιβαία σχέση που καί τὰ δύο μέρη κατέχουν μερικά ἀπὸ τὰ κλειδιά που οδηγοῦν σέ συλλογικές μνήμες. Στηρίζεται στην αὐστηρή πρόθεση όλων ἐκείνων που χρησιμοποιοῦν δημιουργικά τις μνήμες αυτές, καθώς καί στην ἐκπληξη τοῦ ἀναπάντεχου ἐρωτήματος που ἀνοίγει νέους ὁρίζοντες στὸν ἐρευνητή καί στὸν σύγχροφό του.

Ὁ εκπαιδευτής βασίζεται στην δημιουργία δεδομένων συνθηκών που ἐπιτρέπουν στὸν μαθητή νά ἀναπτύξει πρότυπες ἀντιδράσεις. Ὁ εκπαιδευτικός καθοδηγητής ή παιδαγωγός ἀποβλέπει στὸ νά ἐνθαρρύνει μιᾶ ἀμοιβαία σχέση που προάγει τὴν μάθηση. Συνδυάζει ἀνθρώπους που ξεκινοῦν με προσωπικά, ἅλута ἐρωτήματα. Ἐνθαρρύνει στην καλύτερη περίπτωση τὸν μαθητή νά διατυπώσῃ τὴν ἀμηχανία του, ἀποῦ μόνον μιᾶ ξεκάθαρη διατύπωση μπορεῖ νά τοῦ ἐπιτρέψῃ νά ἀποκαταστήσῃ μιᾶ ἀντιστοιχία με κάποιον που ὠθεῖται τὴν ἴδια στιγμή, με τὴν ἴδια ἔννοια, πρὸς τὴν ἔρευνα τοῦ ἴδιου προβλήματος.

Ή δημιουργία τῆς ἀντιστοιχίας αὐτῆς γιὰ εκπαιδευτικούς σκοπούς φαίνεται κατ' ἀρχὴν πιὸ δύσκολη παρὰ ή ἐξεύρεση εκπαιδευτῶν καί παικτῶν γιὰ ἓνα ἀγώνισμα. Ἕνας λόγος είναι ὁ βαθὺς φόβος που μᾶς ἔχει ἐμφυτεύσει τὸ σχολεῖο, Ἕνας φόβος που μᾶς κάνει ἐπικριτικούς. Ή μὴ ἐξουσιοδοτημένη συναλλαγή ἐιδικότητων — ἀκόμη καί ἀνεπιθύμητων ἐιδικότητων — είναι λιγότερο ἀπρόβλεπτη καί ἐπομένως φαίνεται λιγότερο ἐπικίνδυνη ἀπὸ τὴν ἀπεριόριστη δυνατότητα ἐπαφῆς μεταξὺ ἀνθρώπων που συμμερίζονται ἓνα πρόβλημα που, τὴν στιγμή ἐκείνη, είναι γι' αὐτοὺς σημαντικό ἀπὸ κοινωνική, ἐγκεφαλική καί συναισθηματική ἀποψη.

Ὁ Βραζιλιανὸς καθηγητής Πάουλο Φρέϊρε, τὸ γνωρίζει αὐτὸ ἀπὸ προσωπική ἐμπειρία. Ἀνακάλυψε ὅτι κάθε ἐνῆλικος μπορεῖ νά μάθει νά διαδίδῃ μέσα σέ σαράντα ὥρες ἂν οἱ πρῶτες λέξεις

πού μαθαίνει νά αποκρυπτογραφεί είναι φορτισμένες με πολιτικό περιεχόμενο. Ό Φρέϊρε έχει με τέτοιο τρόπο εκπαιδεύσει τούς συνεργάτες του, ώστε νά εντοπίζουν λέξεις πού δηλώνουν σημαντικά τρέχοντα θέματα όπως π.χ. στην περίπτωση τών χωριών, τò ξνοιγμα ενός πηγαδιού ή ó ανατοκισμός τών χρεών πού οφείλουν στους γαιοκτήμονες. Τò θράδυ οί χωρικοί μαζεύονται γιά νά συζητήσουν αυτές τίς λέξεις - κλειδιά. Άρχίζουν νά αντιλαμβάνονται ότι κάθε λέξη παραμένει γραμμένη στόν πίνακα ακόμη και μετά από την έκστóμισή της. Τά γράμματα συνεχίζουν νά απελευθερώνουν την πραγματικότητα και νά τήν καθιστούν εύκολο-χείριστη. Έχω πολύ συχνά γίνει μάρτυρας τού πόσο οί συνομηλιτές αυτοί πλαταίνουν την κοινωνική τους επίγνωση και τού πόσο ώθεύονται στην πολιτική δράση μόλις μάθουν ανάγνωση. Φαίνεται σά νά αδράχνουν την πραγματικότητα μόλις μάθουν νά γράφουν.

Θυμάμαι τόν άνθρωπο εκείνο πού παραπονιόταν γιά τò βάρος τών μολυβιών τού ήταν δύσκολο νά τά χειριστεί, γιατί δέν ζύγιζαν όσο ένα φτυάρι! θυμάμαι επίσης κάποιον άλλο πού πηγαίνοντας γιά τή δουλειά σταμάτησε και έγραψε πάνω στό χώμα τή λέξη πού είχαν συζητήσει: «agua» (νερό). Από τò 1962 ó φίλος μου Φρέϊρε πηγαίνει από έξορία σέ έξορία, κυρίως έπειδή άρνείται νά διεξάγει τά μαθήματά του γύρω από λέξεις πού έχουν προεπιλεγεί από έγκεικριμένους εκπαιδευτικούς αντί γιά λέξεις πού οί ίδιοι οί συνομηλιτές φέρνουν γιά συζήτηση.

Τò εκπαιδευτικό ταίριασμα ανθρώπων πού έχουν ύποστεί με επιτυχία τò σχολικό σύστημα είναι ένα διαφορετικό έργο. Αυτοί πού δέν χρειάζονται τέτοια βοήθεια είναι μιά μειονότητα ακόμη και ανάμεσα στους αναγνώστες σοδάρων εντύπων. Η πλειονότητα δέν μπορεί και δέν θά έπρεπε νά κληθεί σέ μιά συζήτηση γιά ένα σύνθημα (slogan), μιά λέξη, μιά εικόνα. Άλλά ή ιδέα παραμένει ή ίδια: θά έπρεπε αυτό νά ισχύει γιά ένα πρόβλημα πού έχουν διαλέξει και καθορίσει με δική τους πρωτοβουλία. Η δημιουργική, έρευνητική μάθηση απαιτεί όμοτιμους πού τήν ίδια στιγμή αντιμετωπίζουν τά ίδια προβλήματα και τίς ίδιες συνθηκες. Τά μεγάλα Πανεπιστήμια μάταια επιχειρούν νά συναθροίσουν τούς ανθρώπους, πολλαπλασιάζοντας τά μαθήματα, και γε-

νικῶς ἀποτυγχάνουν γιατί δεσμεύονται ἀπὸ τοὺς ἐκπαιδευτικούς κύκλους, τὴν δομὴ τῶν σπουδῶν καὶ τὴν γραφειοκρατικὴ διοίκηση. Στὰ σχολεῖα, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Πανεπιστημίων, οἱ περισσότεροι πόροι ξοδεύονται γιὰ νὰ ἐξαγοράσουν τὸν χρόνο καὶ τὰ κίνητρα ἑνὸς περιορισμένου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων καὶ γιὰ νὰ τοὺς ἀναγκάσουν νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ προκαθορισμένα προβλήματα μέσα σ' ἓνα τελετουργικὸ πλαίσιο. Ἡ ριζικότερη ἐναλλακτικὴ λύση στὸ σχολεῖο θὰ ἦταν ἓνα δίκτυο ἢ ἓνας ὀργανισμὸς ποὺ θὰ ἐξασφάλιζε σὲ ὅλους τὴν δυνατότητα νὰ μοιρασθοῦν μιὰ τρέχουσα ἀνησυχία μαζὶ μὲ ἄλλους ποὺ κινητοποιοῦνται ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἴδια ἀνησυχία.

Σὰν παράδειγμα αὐτοῦ ποὺ ἐγνοῶ, θὰ σᾶς δώσω μιὰ περιγραφή τοῦ πῶς μιὰ τέτοια διανοητικὴ συνάντηση μπορεῖ νὰ λειτουργήσει στὴν Νέα Ὑόρκη. Κάθε ἄνθρωπος, σὲ κάθε δεδομένη στιγμή καὶ μὲ τὸ ἐλάχιστο κόστος, θὰ μπορούσε νὰ τροφοδοτηθεῖ ἓναν ἠλεκτρονικὸ ὑπολογιστὴ μὲ τὴν διεύθυνση καὶ τὸ τηλέφωνό του καθορίζοντας ταυτοχρόνως τὸ βιβλίο, ἄρθρο, φιλμ ἢ δίσκο ποὺ θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ συζητήσει. Μέσα σὲ λίγες μέρες θὰ τοῦ ἔρχονταν ταχυδρομικῶς ἓνας κατάλογος ἀπὸ ἄλλα ἄτομα ποὺ πρόσφατα πῆραν τὴν ἴδια πρωτοβουλία. Ὁ κατάλογος αὐτὸς θὰ τοῦ ἐπέτρεπε νὰ κλείσει τηλεφωνικῶς ἓνα ραντεβού μὲ πρόσωπα γιὰ τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς δὲν θὰ γνῶριζε τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι ζητοῦσαν ἓνα διάλογο γύρω ἀπὸ τὸ ἴδιο θέμα.

Τὸ ταίριασμα αὐτὸ τῶν ἀνθρώπων μὲ βάση τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ ἓνα ἰδιαίτερο τίτλο εἶναι ριζικὰ ἀπλό. Ἐπιτρέπει τὴν ἀναγνώριση μόνον μὲ βάση τὴν ἀμοιβαία ἐπιθυμία γιὰ τὴ συζήτηση ἑνὸς θέματος ποὺ ἔχει καταγραφεῖ ἀπὸ κάποιον τρίτο, καὶ ἀφήνει τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὴν συνάντηση στὸ ἴδιο τὸ ἄτομο. Τρεῖς ἀντιρρήσεις συνήθως προβάλλονται πάνω σ' αὐτὸ τὸ καθαρότατο σχῆμα. Θὰ τίς ἀναφέρω ὄχι μόνον γιὰ νὰ ξεκαθαρίσω τὴν θεωρία ποὺ ἡ πρότασή μου σκιαγραφεῖ —ὄχι μόνον γιατί ἀπηχοῦν τὴν βαθειὰ ριζωμένη ἀντίσταση στὴν κατάργηση τοῦ σχολείου, στὴν ἀπελευθέρωση τῆς μάθησης ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ ἐλεγχό — ἀλλὰ ἐπίσης γιατί πιθανὸν νὰ μὲ δοθηθοῦν νὰ προτείνω πόρους γιὰ τὴν ἐκπαίδευση ποὺ ὡς σήμερα δὲν χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτόν.

Ἡ πρώτη ἀντίρρηση εἶναι: Γιατί νά μὴν βασίζεται ἐπίσης ἡ ἀναγνώριση πάνω σὲ μιὰ ἰδέα ἢ ἓνα ἄλλο ζήτημα; Τέτοιοι ὑποκειμενικοὶ ὁροὶ μποροῦν δεδαίως νά χρησιμοποιηθοῦν ἐπίσης σὲ ἓνα ἠλεκτρονικὸ σύστημα. Πολιτικὰ κόμματα, ἐκκλησίες, συνδικαλιστικὰ σωματεῖα, ὁμιλοὶ, τοπικοὶ σύλλογοι καὶ ἐπαγγελματικὲς ἐνώσεις ἤδη ὁργανώνουν τίς ἐκπαιδευτικὰς τοὺς δραστηριότητες μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ καὶ στὴν πραγματικότητα λειτουργοῦν σὰν σχολεῖα. Συγκεντρώνουν γενικῶς τὰ ἄτομα γιὰ νά ἐρευνήσουν ὁρισμένα «θέματα» καὶ αὐτὸ γίνεται μέσα ἀπὸ μαθήματα, σεμινάρια καὶ κύκλους σπουδῶν στὰ ὁποῖα τὰ κοινὰ ἐνδιαφέροντα εἶναι συσκευασμένα ἐκ τῶν προτέρων. Αὐτὸ τὸ ταίριασμα τῶν θεμάτων περιστρέφεται ἐξ ὁρισμοῦ γύρω ἀπὸ τὸν δάσκαλο: ἀπαιτεῖ μιὰ αὐταρχικὴ παρουσία ποὺ καθορίζει τὸ σημεῖο ἐκκίνησης μιᾶς συζήτησης ἐν ὀνόματι τῶν συμμετεχόντων.

Ἀντίθετα, στὴν περίπτωση μιᾶς συναντήσεως ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ ἓνα τίτλο βιβλίου, ἢ φιλμ κλπ., ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν δημιουργὸ νά καθορίσει τὴν εἰδικὴ γλῶσσα, τίς συνθήκες καὶ τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο διατυπώνεται ἓνα δεδομένο πρόβλημα ἢ γεγονός· καὶ ἐπιτρέπει σ' αὐτοὺς ποὺ ἀποδέχονται αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐκκινήσεως νά ἀλληλοσυναγνωρισθοῦν. Π.χ. μιὰ συνάντηση μὲ θέμα τὴν «πολιτιστικὴ ἐπανάσταση» συνήθως ὁδηγεῖ εἴτε σὲ σύγχυση εἴτε σὲ δημαγωγία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, μιὰ συγκέντρωση ἀνθρώπων ποὺ θέλουν βοηθώντας ὁ ἓνας τὸν ἄλλο νά κατανοήσουν ἓνα εἰδικὸ ἄρθρο, τοῦ Μάο, τοῦ Μαρκοῦζε, τοῦ Φρόυντ ἢ τοῦ Γκούτμαν, τοποθετεῖται μέσα στὰ πλαίσια τῆς μεγαλόπνοης φιλελεύθερης παράδοσης τῶν Διαλόγων τοῦ Πλάτωνος, ποὺ βασίζονται πάνω σὲ ὑποτιθέμενες σκέψεις τοῦ Σωκράτη, καὶ τῶν σχολίων τοῦ Ἀκινάτου, πάνω στὸν Πέτρο τὸν Λομβαρδό. Ἡ ἰδέα τῆς συνάντησης μὲ σημεῖο ἐκκίνησης τὸν τίτλο εἶναι ἔτσι ριζικὰ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν θεωρία πάνω στὴν ὁποία βασίζονται π.χ. οἱ ὁμιλοὶ τοῦ «Σημαντικοῦ βιβλίου»: ἀντὶ νά ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιλογὴ ἀπὸ κάποιους καθηγητὲς τοῦ Σικάγου, ὁποιοσδήποτε μπορεῖ νά διαλέξει μαζί μὲ κάποιον ἄλλο ἓνα βιβλίο γιὰ περαιτέρω ἀνάλυση.

Μὲ τὴν δεύτερη ἀντίρρηση ρωτοῦν: Γιατί νά μὴν περικλείει ἡ ἀναγνώριση ἐκείνων ποὺ ἐπιδιώκουν μιὰ συνάντηση στοιχεῖα πάνω στὴν ἡλικία, ὑπόβαθρο, ἀπόψεις γιὰ τὴ ζωὴ, ἱκανότητα,

έμπειρία και άλλα καθοριστικά χαρακτηριστικά; Βεβαίως δεν υπάρχει κανένας λόγος που να αποκλείει αυτούς τους περιορισμούς και τις διακρίσεις από τα Πανεπιστήμια εκείνα — με τοίχους ή χωρίς αυτούς — που θα χρησιμοποιούσαν για την βασική τους οργάνωση την μέθοδο του τίτλου σαν σημείου εκκινήσεως. Μπορώ να φανταστώ ένα σύστημα που θα ενθάρρυνε συναντήσεις όπου εκτός από τους ενδιαφερομένους θα ήταν παρών η θα εκπροσωπείτο και ο συγγραφέας του βιβλίου· ή ένα σύστημα που θα έγγυόταν την παρουσία ενός ικανού συμβούλου· ή ένα άλλο που θα ήταν προσιτό μόνο σε φοιτητές μιας Σχολής ή μαθητές ενός Σχολείου· ή και ακόμη ένα σύστημα που θα επέτρεπε συναντήσεις μόνον ανάμεσα σ' εκείνους που θα είχαν μια ειδική προσέγγιση στον συζητούμενο τίτλο. Κάθε ένας από τους περιορισμούς αυτούς μπορεί να προωθήσει ειδικούς στόχους στον τομέα της μαθησεως. Φοβούμαι όμως ότι συχνότερα αυτό που κρύβεται πίσω από τους περιορισμούς αυτούς είναι ένα είδος περιφρονησεως που πηγάζει από την προκατάληψη για την άγνοια των ανθρώπων· οι εκπαιδευτικοί θέλουν να εμποδίσουν συναντήσεις ανάμεσα σε άμαθεις γύρω από ένα κείμενο που ίσως να μην καταλαβαίνουν αλλά που το διαβάζουν «μόνον» έπειδή τους ενδιαφέρει.

Η τρίτη αντίρρηση: Γιατί να μην διευκολύνουμε τις συναντήσεις αυτές με ανάλογα πλαίσια όπως χώροι, προγραμματισμός, επιλογή, και προστασία; Αυτό γίνεται σήμερα από τα σχολεία με όλη εκείνη την αποτελεσματικότητα που χαρακτηρίζει την πλατειά γραφειοκρατία. "Αν ή πρωτοβουλία για την συνάντηση άφειθεί στα ίδια τα άτομα, άλλοι οργανισμοί θα κάνουν την δουλειά αυτή και πιθανώς πολύ καλύτερα από το σχολείο. Σκέφτομαι πόσο τα έστιατόρια, οι εκδότες, τα τηλεφωνικά κέντρα, τα μεγάλα καταστήματα και ακόμη και τα τραίνα θα βελτίωναν τις υπηρεσίες τους όσο θα φρόντιζαν να τις κάνουν έλκυστικές για εκπαιδευτικές συναντήσεις.

Σε μια πρώτη συνάντηση σ' ένα καφέ, το σημείο αναγνωρίσεως θα μπορούσε να είναι ή τοποθέτηση του βιβλίου για το οποίο προορίζεται ή συζήτηση, δίπλα στο φλυτζάνι του καθενός. Οι άνθρωποι που πήραν την πρωτοβουλία να οργανώσουν τέτοιες

συναντήσεις σύντομα θα μάθουν τί πρέπει να παραθέσουν ώστε να βρουν αυτούς που αναζητήσαν. Ο κίνδυνος να οδηγήσει μια τέτοια συζήτηση σε απώλεια χρόνου, απογοήτευση ή ακόμη και δυσαρέσκεια είναι ασφαλώς μικρότερος από τον ανάλογο κίνδυνο που αντιμετωπίζει ο υποψήφιος φοιτητής. Μια τέτοια συνάντηση οργανωμένη, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστού, για τη συζήτηση ενός άρθρου ενός περιοδικού, μέσα σ' ένα καφέ, της Τετάρτης Λεωφόρου, δεν υποχρεώνει κανένα από τους δύο να μείνει περισσότερο από όσο χρειάζεται για να πιει έναν καφέ, ούτε επιβάλλει μια νέα συνάντηση στο μέλλον. Η πιθανότητα όμως, ή συνάντηση αυτή να σπάσει την μονοτονία της ζωής σε μια σύγχρονη πόλη και να προωθήσει μια νέα φιλία, μια προσωπική προσπάθεια ή μια κριτική αντιμετώπιση, είναι μεγάλη (το γεγονός ότι με τον τρόπο αυτό το FBI μπορεί να καταγράψει όλα όσα διαδράζει κανείς καθώς και όλες του τις συναντήσεις είναι άναμφισβήτητο. Ότι αυτό όμως θα πρέπει να μάς ανησυχεί στην εποχή μας, καταντά διασκεδαστικό για έναν ελεύθερο άνθρωπο, ο οποίος θέλοντας και μη συμβάλλει στο να πνιγούν τελικά οι χαφιέδες μέσα στον ωκεανό των άσχετων στοιχείων που μαζεύουν).

Και η συναλλαγή στο επίπεδο της ειδικότητας και ο συσχετισμός των ανθρώπων βασίζονται στην άποψη ότι εκπαίδευση για όλους σημαίνει εκπαίδευση μέσω όλων. Μόνον η κινητοποίηση ολόκληρου του πληθυσμού και όχι το τραβολόγημα στα διάφορα ειδικά ινστιτούτα, μπορεί να οδηγήσει σε μια λαϊκή κουλτούρα. Το δικαίωμα κάθε ανθρώπου να ασκήσει την ικανότητά του στην μάθηση και στην διδασκαλία έχουν σήμερα καταχραστεί οι εξουσιοδοτημένοι δάσκαλοι. Με την σειρά της, η ικανότητα του δασκάλου περιορίζεται μόνον σε ότι μπορεί να γίνει μέσα στο σχολείο. Και σ' αυτό αποτέλεσμα έρχεται η αλλοτρίωση της εργασίας από την σχολή: Έτσι και ο θεατής και ο εργάτης υποτίθεται ότι πρέπει να είναι έτοιμοι να προσαρμοσθούν αμέσως σε μια ρουτίνα που έχει προετοιμασθεί για χάρη τους. Η προσαρμογή του τύπου σχεδίου, οδηγίων και δημοσιότητας ενός προϊόντος, διαμορφώνει τα άτομα για ένα ρόλο στον ίδιο βαθμό όσο και η συμβατική εκπαίδευση μέσω του σχολείου. Μια ριζική εναλλακτική λύση σε μια κοινωνία σχολείων δεν απαιτεί μόνον νέους μηχανισμούς γι'

τήν τυπική απόκτηση μιᾶς ειδικότητας καὶ τὴν χρῆση τῆς γιὰ εκπαιδευτικούς σκοπούς. Μία κοινωνία ἀπαλλαγμένη ἀπὸ σχολεῖα προϋποθέτει μιὰ νέα προσέγγιση σὲ ὅτι θὰ ἀποκαλοῦσα περιστασιακή ἢ ἐλεύθερη ἐκπαίδευση.

Ἡ ἐλεύθερη αὐτὴ ἐκπαίδευση δὲν μπορεῖ βεβαίως νὰ ξαναπάρει τὴν μορφή πού εἶχε στὴν πόλη ἢ στὸ χωριὸ τοῦ Μεσαίωνα. Ἡ παραδοσιακὴ κοινωνία ἐμοιαζε περισσότερο μὲ ἓνα σύνολο ἀπὸ συγκεντρωτικούς κύκλους μὲ κατανοητὲς δομές, ἐνῶ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος πρέπει νὰ μάθει νὰ κατανοεῖ δομές μὲ τίς ὁποῖες μόνον ὀριακὰ συνδέεται. Στὸ χωριό, ἡ γλώσσα, ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ δουλειά, ἡ θρησκεία καὶ τὰ οἰκογενειακὰ ἦθη εἶχαν μεταξύ τους μιὰ συνέπεια, μιὰ ἀμοιβαία ἐρμηνεία καὶ στήριξη. Ἔτσι, ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐνὸς ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἦταν ξεκομμένη ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἄλλων. Ἀκόμη καὶ ἡ εἰδικὴ μαθητεία ἦταν ἓνα ὑποπροϊὸν μιᾶς εἰδικῆς δραστηριότητος ὅπως π.χ. ἦταν ἡ ἐργασία τοῦ τσαγγάρη ἢ τοῦ ψάλτη. Ἄν ὁ μαθητευόμενος δὲν ἔφθανε ποτὲ νὰ γίνῃ μάστορας ἢ λόγιος, συνέχιζε νὰ συμβάλλει στὴν κατασκευὴ παπουτσιῶν ἢ στὴν διαδικασία τῆς λειτουργίας. Ἡ ἐκπαίδευση δὲν ἀνταγωνιζόταν οὔτε τὴν δουλειά, οὔτε τὴνσχόλη. Ἦταν σχεδὸν σὲ κάθε μορφή τῆς, μιὰ λειτουργία σύνθετη καὶ ἀπροσχεδιαστικὴ καὶ κρατοῦσε ὅσο δλόκληρη ἡ ζωὴ.

Ἡ σύγχρονη κοινωνία εἶναι προϊὸν συνειδητῶν σχεδιασμῶν καὶ τὸ ἴδιο πρέπει νὰ ἰσχύει καὶ γιὰ τίς εκπαιδευτικὲς δυνατότητες. Ἡ ἐξάρτησή μας ἀπὸ τὴν εἰδικευμένη συνεχή διδασκαλία μέσα ἀπὸ τὸ σχολεῖο, θὰ ἀρχίσει νὰ ἐλαττώνεται καὶ θὰ πρέπει νὰ ἀνκαλύψουμε νέους τρόπους μάθησης καὶ διδασκαλίας· ἡ ποιότητα δλων τῶν σχετικῶν θεσμῶν θὰ πρέπει ἐπίσης νὰ βελτιωθεῖ. Ἡ πρόβλεψη ὅμως αὐτὴ εἶναι διφορούμενη. Θὰ μπορούσε νὰ σημαίνει ὅτι οἱ ἄνθρωποι στὶς σύγχρονες πόλεις θὰ γίνονται ὅλο καὶ περισσότερο θύματα μιᾶς ἀποτελεσματικῆς διαδικασίας καθολικῆς καθοδήγησης καὶ μεθόδευσης, ὅταν θὰ στερηθοῦν ἀκόμα καὶ τὴν ἐλάχιστη πρόφαση πού προσφέρουν σήμερα τὰ φιλελεύθερα σχολεῖα γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς σκέψης — σὲ μερικοὺς τουλάχιστον μαθητὲς του.

Θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ σημαίνει ὅτι οἱ ἄνθρωποι θὰ ὀχυρώνονται λιγότερο πίσω ἀπὸ τὰ διπλώματα πού ἔχουν ἀποκτήσει στὰ

σχολεῖα καὶ ἔτσι θὰ ἀποκτήσουν τὸ κουράγιο νὰ ἀντιδράσουν καὶ νὰ πάρουν στὰ χέρια τους τὸν ἔλεγχο καὶ τὴν καθοδήγηση τῶν θεσμῶν. Γιὰ νὰ ἐξασφαλισθεῖ αὐτὸ τὸ τελευταῖο θὰ πρέπει νὰ μάθουμε νὰ ἐχτιμοῦμε τὴν κοινωνικὴ σημασία τῆς ἐργασίας καὶ τῆςσχόλης μὲ κριτήριο τὴν δυνατότητα ποὺ προσφέρουν γιὰ ἐκπαιδευτικὲς συναλλαγές. Ἔτσι, ἡ ἀποτελεσματικὴ συμμετοχὴ στὴν πολιτικὴ ἐνὸς δρόμου, ἐνὸς τόπου ἐργασίας, μιᾶς βιβλιοθήκης, ἐνὸς προγράμματος εἰδήσεων ἢ ἐνὸς νοσοκομείου εἶναι τὸ καλύτερο κριτήριο γιὰ τὴν ἐκτίμηση τῆς ἀξίας τους σὰν ἐκπαιδευτικῶν θεσμῶν.

Πρόσφατα μίλησα σὲ μιὰ ομάδα μαθητῶν τοῦ Γυμνασίου, ποὺ εἶχαν ὀργανώσει ἓνα κίνημα ἀντίστασης ἀπέναντι στὴν ὑποχρεωτικὴ ἐγγραφή· τους στὴν ἐπόμενη τάξη. Τὸ σύνθημά τους ἦταν «Συμμετοχὴ — ὄχι ὑποκρισία». Ἀπογοητεύθηκαν ὅταν εἶδαν ὅτι αὐτὸ θεωρήθηκε σὰν αἴτημα γιὰ λιγότερη ἀντὶ γιὰ περισσότερη ἐκπαίδευση καὶ μοῦ θύμισαν τὶς ἀντιρρήσεις τοῦ Κάρλ Μάρξ ἀπέναντι σὲ ἓνα σημεῖο τοῦ προγράμματος τῆς Γκότα σχετικῶς μὲ τὴν ἀπαγόρευση τῆς ἐργασίας στὰ παιδιὰ διὰ νόμου. Ὁ Μάρξ ἦταν ἀντίθετος στὴν πρόταση αὐτὴ μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν θὰ εὐδοκίμοῦσε μόνο μέσα ἀπὸ τὴν ἐργασία. Ἄν ὑποτεθεῖ ὅτι ὁ σημαντικότερος καρπὸς τῆς ἐργασίας εἶναι ἡ παιδεία καὶ ἡ δυνατότητα μεταδόσεως τῆς παιδείας μέσω τῆς ἐργασίας σὲ ἄλλους, τότε ἡ ἀλλοτρίωση τῆς σύγχρονης κοινωνίας μὲ τὴν παιδαγωγικὴ ἔννοια εἶναι χειρότερη ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ τῆς ἀλλοτρίωσης.

Τὸ μεγαλύτερο ἐμπόδιο γιὰ τὴν δημιουργία μιᾶς κοινωνίας μὲ ἀληθινὴ ἐκπαίδευση εἶναι, μοῦ ἔλεγε ἓνας νέγρος φίλος μου στὸ Σικάγο, ὅτι ἡ φαντασία μας εἶναι κι' αὐτὴ «ἐκπαιδευμένη». Ἐπιτρέπουμε στὸ κράτος νὰ καθορίσει τὶς ἐκπαιδευτικὲς ἀδυναμίες τῶν πολιτῶν καὶ στὴν συνέχεια νὰ δημιουργήσει ἓναν φορέα ὁ ὁποῖος θὰ τὶς ἀντιμετωπίσει. Ἔτσι, συμμετέχουμε στὴν ψευδαίσθηση ὅτι μπορούμε νὰ διακρίνουμε ἀνάμεσα στὸ τί εἶναι καὶ τί δὲν εἶναι ἀναγκαῖα ἐκπαίδευση γιὰ τοὺς ἄλλους, ἀκριβῶς ὅπως οἱ παλιότερες γενιὲς νομοθετοῦσαν τὸ τί εἶναι ἱερὸ καὶ τί δὲν εἶναι.

Ὁ Ντσερκχάιμ δεχόταν ὅτι ἡ ἱκανότητα αὐτὴ νὰ χωρίζουμε τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα σὲ δύο σφαῖρες εἶναι ἡ ἴδια ἡ

ουσία της θρησκείας. Υπάρχουν, έλεγε, θρησκείες, χωρίς την έννοια του υπερφυσικού και θρησκείες χωρίς θεούς, δεν υπάρχει όμως καμιά θρησκεία που να μην διαχωρίζει τον κόσμο σε πράγματα και πρόσωπα και περιόδους που είναι ιερά και σε άλλα που κατ' συνέπεια είναι άνοσια. Η άποψη του Ντουρκχάιμ μπορεί να εφαρμοσθεί και στην κοινωνιολογία της εκπαίδευσης αφού το σχολείο στη βάση του κάνει έναν παρόμοιο διαχωρισμό.

Η ίδια η ύπαρξη των υποχρεωτικών σχολείων, διαχωρίζει κάθε κοινωνία σε δυο σφαίρες: μερικές διαδικασίες, περίοδοι, αγωγές και επαγγέλματα είναι «ακαδημαϊκά» ή «παιδαγωγικά» ενώ άλλα δεν είναι. Η δύναμη του σχολείου να διαχωρίζει την κοινωνική πραγματικότητα δεν έχει όρια: η εκπαίδευση χωρίζεται από τον κόσμο, και ο κόσμος από την εκπαίδευση.

Από τον Μπονχοφφερ και μετά οι σύγχρονοι θεολόγοι έχουν εντοπίσει την σύγχυση που επικρατεί σήμερα ανάμεσα στο μήνυμα της Βίβλου και στην θεομοποιημένη θρησκεία. Τονίζουν την έμπειρία που αποκτά η Χριστιανική ελευθερία και πίστη από την άποχή από την εκκλησία. Αναπόφευκτα, αυτά ήχουν σαν βλασφημίες στ' αυτιά πολλών εκκλησιαστικών. Χωρίς άμφιβολία, η εκπαιδευτική διαδικασία θα ευνουθεϊ από την κατάργηση των σχολείων παρ' όλο που το αίτημα αυτό ήχει σε πολλούς σαν προδοσία του διαφωτισμού. Αλλά αυτή καθ' έαυτη η έννοια του διαφωτισμού έχει σήμερα προδοθεί από το σχολείο.

Ο διαχωρισμός της πίστης από την εκκλησία είναι ένα έργο που εξαρτάται από εκείνους τους Χριστιανούς που ήταν κάποτε ριζωμένοι στην εκκλησία. Με τον ίδιο τρόπο, η κατάργηση των σχολείων στην εκπαίδευση εξαρτάται από την ήγεσία εκείνων που αναπτύχθηκαν μέσα στα σχολεία. Το ιστορικό τους δεν μπορεί να χρησιμεύσει σαν άλλοθι για το έργο αυτό: κάθε ένας από εμάς παραμένει υπεύθυνος για αυτό που είναι, ακόμη και στην περίπτωση που δεν μπορεί να κάνει τίποτε άλλο από το να αποδεχτεί αυτήν την ευθύνη και να χρησιμεύσει σαν προειδοποίηση για τους άλλους.

2. Ἡ φαινομενολογία τοῦ σχολείου

Μερικὲς λέξεις ἔχουν γίνει τόσο εὐκαμπτες ὥστε παύουν νὰ εἶναι χρήσιμες. Εἶναι ἡ περίπτωση τῶν ὄρων «σχολεῖο» καὶ «διδασκαλία». Σὰν ἀμοιβάδες προσαρμόζονται σὲ κάθε φραστικό ἀνοιγμα. Ἡ ABM θὰ διδάξει τοὺς Ρώσους, ἡ IBM θὰ διδάξει τὰ ἔγχρωμα παιδιὰ, καὶ ὁ στρατὸς θὰ γίνει τὸ σχολεῖο τοῦ Ἑθνους.

Ἡ ἔρευνα γιὰ ἐναλλακτικὰ λύσεις στὴν ἐκπαίδευση θὰ πρέπει ἐπομένως νὰ ἀρχίσει μὲ μιὰ συμφωνία γιὰ τὸ τί ἐννοοῦμε μὲ τὸν ὄρο «σχολεῖο». Αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνει μὲ διάφορους τρόπους. Μποροῦμε νὰ ἀρχίσουμε ἀραδιάζοντας τίς λαθάνουσες λειτουργίες πὺ ἐπιτελοῦν τὰ σύγχρονα σχολικὰ συστήματα, ὅπως ἡ ἐπιστάσια, ἡ ἐπιλογὴ, ἡ καθοδήγησις καὶ ἡ μάθησις. Μποροῦμε νὰ κάνουμε μιὰ ἀνάλυσις πελατῶν καὶ νὰ ἐπαληθεύσουμε ποιὲς ἀπὸ αὐτὲς τίς λαθάνουσες λειτουργίες ὑπηρετοῦν ἢ ὄχι τοὺς δασκάλους, τοὺς ὑπαλλήλους, τὰ παιδιὰ, τοὺς γονεῖς ἢ τὰ ἐπαγγέλματα. Μποροῦμε νὰ μελετήσουμε τὴν ἱστορία τῆς Δυτικῆς κουλτούρας καὶ τίς πληροφορίες τῆς Ἀνθρωπολογίας γιὰ νὰ βροῦμε θεσμοὺς πὺ ἐπαιξαν ἀνάλογους ρόλους μὲ τὰ σημερινὰ σχολεῖα. Μποροῦμε τέλος, νὰ φέρουμε στὴν μνήμη μας ὅλες τίς κατηγορικὲς προτάσεις ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κομένιου ἢ ἀκόμη καὶ τοῦ Κουϊντλιανοῦ καὶ νὰ διαπιστώσουμε σὲ ποιὲς πλησιάζει περισσότερο τὸ σύγχρονο σχολικὸ σύστημα. Ὅμως, κάθε μιὰ ἀπὸ τίς προσεγγίσεις αὐτὲς μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἀρχίσουμε μὲ ὀρισμένους ὑποθέσεις ἀναφορικὰ μὲ τὴν σχέση ἀνάμεσα στὸ σχολεῖο καὶ στὴν ἐκπαίδευση. Γιὰ νὰ ἀναπτύξουμε μιὰ γλώσσα μὲ τὴν ὁποία νὰ μποροῦμε νὰ μιλήμε γιὰ τὸ σχολεῖο χωρὶς συνεχεῖς ἀναφορὲς στὴν ἐκπαίδευση, διάλεξα νὰ ἀρχίσω μὲ κάτι πὺ μπορεῖ νὰ ὀνομασθεῖ φαινομενολογία τοῦ δημόσιου σχολείου. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ θὰ ὀρίσω τὸ «σχολεῖο» σὰν μιὰ διαδικασία πὺ ἀναφέρεται σὲ ὀρισμένη ἡλικία, σχετίζεται

μέ τον δάσκαλο καί απαιτεῖ πλήρη παρακολούθηση στό πλαίσιο ἐνός ὑποχρεωτικοῦ κύκλου σπουδῶν.

1. Ἡλικία

Τό σχολεῖο ταξινομεῖ τά ἄτομα μέ βάση τήν ἡλικία. Ἡ ταξινόμηση αὕτη στηρίζεται πάνω σέ τρία ἀναντίρρητα ἀξιώματα. Τά παιδιὰ ἀνήκουν στό σχολεῖο. Τά παιδιὰ μαθαίνουν στό σχολεῖο. Τά παιδιὰ μποροῦν νά διδαχθοῦν μόνο στό σχολεῖο. Πιστεύω ὅτι ἐπιβάλλεται νά ἐξετάσουμε σοβαρά αὐτά τά τρία ἀξιώματα.

Ὅλοι ἔχουμε συνηθίσει στήν ἐννοια τοῦ παιδιοῦ. Ἐχουμε ἀποφασίσει ὅτι πρέπει νά πηγαίνουν στό σχολεῖο, νά κάνουν ὅτι τοῦς λένε καί νά μήν ἔχουν οὔτε εἰσόδημα δικό τους, οὔτε δική τους οἰκογένεια. Ὑποθέτουμε ὅτι θά πρέπει νά ξέρουν τή θέση τους καί νά συμπεριφέρονται σάν παιδιά. Θυμόμαστε, ἄλλοτε μέ νοσταλγία, ἄλλοτε μέ πικρία τήν ἐποχή πού εἴμασταν κι ἐμεῖς παιδιά. Ὑποτίθεται ὅτι θά πρέπει νά ἀνεχόμαστε τήν «παιδική συμπεριφορά» τῶν παιδιῶν. Γιά μᾶς, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα εἶδος πού ἔχει καί τήν εὐλογία καί τήν τυραννία τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν. Ξεχνᾶμε ὅμως, ὅτι ἡ ἀποψη πού ἔχουμε σήμερα γιά τήν «παιδική ἡλικία» ἀναπτύχθηκε μόνον πρόσφατα στήν Δ. Εὐρώπη καί ἀκόμη πιό πρόσφατα στήν Ἀμερική.*

Ἡ παιδική ἡλικία σάν ξέχωρη φάση ἀπό τήν βρεφική ἡλικία, τήν ἐφηβεία ἢ τήν νεότητα, ὑπῆρξε ἄγνωστη στίς περισσότερες ἱστορικές περιόδους. Ὅρισμένες περίοδοι τοῦ Χριστιανισμοῦ δέν εἶχαν κἂν συνειδητοποιήσει τίς σωματικές ἀναλογίες τῆς ἡλικίας αὐτῆς. Οἱ καλλιτέχνες ἐδειχναν τό παιδί σάν μικρογραφία ὤριμου ἀνθρώπου καθισμένου στήν ἀγκαλιά τῆς μάνας του. Τά παιδιὰ ἐμφανίστηκαν στήν Εὐρώπη μαζί μέ τά ὥρολόγια τῆς τσέπης καί τοῦς Χριστιανούς τοκογλύφους τῆς Ἀναγέννησης. Πρὶν ἀπό τόν αἰῶνα μας οὔτε οἱ φτωχοί, οὔτε οἱ πλούσιοι γινώριζαν τίποτε γιά τά παιδικά ρούχα, τά παιδικά παιχνίδια ἢ τήν παιδική ἀσυλία. Ἡ παιδική ἡλικία ἀνῆκε στήν ἀστική τάξη. Τό παιδί

* Γιά τήν παράλληλη ἱστορία τοῦ σύγχρονου καπιταλισμοῦ καί τῆς σύγχρονης παιδικῆς ἡλικίας βλ. Philippe Ariès, Αἰῶνες παιδικῆς ἡλικίας, Knopf, 1962.

τοῦ ἐργάτη, τοῦ ἀγρότη καὶ τοῦ εὐγενοῦς ντυνόταν ἀκριβῶς ὅπως ὁ πατέρας του, ἔπαιζε τὰ ἴδια παιχνίδια μὲ τὸν πατέρα του καὶ καμιά φορὰ τὸ ἀπαγχονίζαν ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸν πατέρα του. Μετὰ τὴν ἀνακάλυψη τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἀπὸ τὴν ἀστική τάξη ὅλα αὐτὰ ἄλλαξαν. Μόνον μερικὲς ἐκκλησίες συνέχισαν νὰ σέβονται γιὰ λίγο καιρὸ ἀκόμη τὴν ἀξιοπρέπεια καὶ τὴν ὀριμότητα τῶν νέων. Μέχρι τὴ δεύτερη Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ, κάθε παιδί μάθαινε ὅτι ὁ Χριστιανὸς ἀποκτάει ἠθικὴ συνείδηση καὶ ἐλευθερίαν στὴν ἡλικία τῶν ἑπτὰ ἐτῶν καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν ἡλικία αὕτη καὶ μετὰ μποροῦσε νὰ διαπράττει ἀμαρτήματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἀντιμετώπιζε τὴν αἰωνιότητα τῆς κολάσεως. Πρὸς τὰ μέσα τοῦ αἵωνος αὐτοῦ, οἱ γονεῖς τῆς μεσαιᾶς τάξης ἄρχισαν νὰ προσπαθοῦν νὰ ἀπαλλάξουν τὰ παιδιά τους ἀπὸ τίς συνέπειες αὐτοῦ τοῦ δόγματος, καὶ ἡ θέση τους αὕτη ἀπέναντι στὰ παιδιά κυριαρχεῖ σήμερα στὴν πρακτικὴ τῆς Ἐκκλησίας.

Ὡς τὸν περασμένο αἰῶνα, τὰ «παιδιά» τῆς μεσαιᾶς τάξης κατασκευάζονταν σὸ σπίτι μὲ τὴν βοήθεια τῶν δασκάλων καὶ τῶν ἰδιωτικῶν σχολείων. Μόνον μὲ τὴν ἔλευση τῆς Βιομηχανικῆς κοινωνίας ἐγίνε δυνατὴ ἡ μαζικὴ παραγωγή τῆς «παιδικῆς ἡλικίας» καὶ ἡ ἐξάπλωσή της στὶς μεγάλες μάζες. Τὸ σχολικὸ σύστημα εἶναι ἓνα σύγχρονο φαινόμενο ὅπως εἶναι καὶ ἡ παιδικὴ ἡλικία πού τὸ σύστημα αὐτὸ παράγει.

Σήμερα οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι δὲν ἔχουν τὴν ἐμπειρίαν τῆς «παιδικῆς ἡλικίας» ἀφοῦ μόνον μιὰ μειονότητα ζεῖ στὶς βιομηχανικὲς πόλεις. Στὶς Ἄνδεις ἀρχίζει κανεὶς νὰ σκάβει ἀπὸ τὴ στιγμή πού θὰ γίνεῖ «χρήσιμος». Ὡς τὴν στιγμή ἐκείνη φυλάει τὰ πρόβατα. Ἄν ἔχει κανεὶς τραφεῖ σωστά γίνεται χρήσιμος στὰ ἑνδεκα, ἀλλιῶς γύρω στὰ δώδεκα χρόνια του. Πρόσφατα, συζητοῦσα μὲ τὸν νυχτοφύλακά μου, τὸν Μάρκος, γιὰ τὸν γιό τοῦ πού σὲ ἡλικία ἑνδεκα ἐτῶν δουλεύει σ' ἓνα κουρεῖο. Τοῦ εἶπα στὰ Ἰσπανικά ὅτι ὁ γιός του εἶναι ἀκόμη ἓνα «nipo» (παιδί). Ὁ Μάρκος ἐκπληκτος, μοῦ ἀπάντησε μὲ ἓνα ἀφελὲς χαμόγελο: «Νομίζω ὅτι ἔχεις δίκιο δὲν Ἰδάν». Ὅταν κατάλαβα ὅτι ὡς τὴ στιγμή πού τοῦ ἔκανα τὴν παρατήρηση αὕτη ὁ Μάρκος εἶχε τὴν ἔννοια «γιός» σὸ μυαλό του, αἰσθάνθηκα ἔνοχος γιατί τράβηξα τὸ παρὰ πέρασμα τῆς «παιδικῆς ἡλικίας» ἀνάμεσα σὲ δυὸ εὐαίσθητα πρό-

σωπα. Βεβαίως αν Ελεγα σε κάποιον που ζει στα παραπήγματα της Νέας Υόρκης ότι ο εργαζόμενος γυιός του είναι ακόμη «παιδί» δεν θα έδειχνε καμιά εκπλήξη. Ξέρει πολύ καλά ότι ο γυιός του στα ένδεκά του χρόνια στερείται την «παιδική ηλικία» και το θεωρεί αυτό άδικα. Ο γυιός του Μάρκος δεν έχει ακόμη προσβληθεί από την επιθυμία για την παιδική ηλικία· ο γυιός όμως του Νεο-γορκέζου αισθάνεται στερημένος.

Οι περισσότεροι λοιπόν άνθρωποι στον κόσμο, είτε δεν επιθυμούν είτε δεν μπορούν να εξασφαλίσουν «παιδική ηλικία» στα παιδιά τους. Φαίνεται όμως επίσης ότι η παιδική ηλικία είναι ένα εμπόδιο σε ένα μεγάλο αριθμό από τους λίγους εκείνους που την έχουν ύποπτε. Πολλοί από αυτούς απλώς εξαναγκάζονται να την ύποστούν και δεν είναι καθόλου ευχαριστημένοι που παίζουν τον ρόλο του παιδιού. Η ώριμανση δια μέσου της παιδικής ηλικίας σημαίνει να είσαι καταδικασμένος σε μια διαδικασία απάνθρωπου ανταγωνισμού ανάμεσα στην αυτοσυνειδηση και σε ένα ρόλο που επιβάλλει μια κοινωνία που διέρχεται την σχολική της περίοδο. Ούτε ο Στέφεν Δαίδαλος*, ούτε ο Άλεξάντερ Πορτνόν** απόλαυσαν την παιδική τους ηλικία και ύποπτεύομαι ότι σε ελάχιστους από εμάς θα άρεσε να τους μεταχειρίζονται σαν παιδιά.

Αν ο θεσμός δεν απαιτούσε όρισμένη ηλικία και υποχρεωτική μάθηση, τότε η παραγωγή της «παιδικής ηλικίας» θα σταματούσε. Οι νέοι στις πλούσιες χώρες θα απαλλάσσονταν από την καταστροφικότητά της, και τα φτωχά κράτη θα σταματούσαν να συναγωνίζονται την παιδικότητα των πλουσίων. Αν η κοινωνία ξεπεράσει την εποχή αυτή της «παιδικής ηλικίας» θα γίνει πιο βιώσιμη για τους νέους. Η τωρινή διάσταση ανάμεσα σε μια κοινωνία ώριμων ανθρώπων που προσποιείται ότι είναι ανθρωπιστική, και σε ένα περιβάλλον σχολείων που γελοιοποιεί την πραγματικότητα, δεν θα μπορούσε πλέον να διατηρηθεί.

Η κατάργηση των σχολείων θα δώσει επίσης ένα τέλος στις τωρινές διακρίσεις που ενοούν τα παιδιά, σε όλη τη διάρκεια της έφηβείας και της νεότητάς τους, σε βάρος των νηπίων, των ώριμων και των γέρων. Η απόφαση της κοινωνίας, να διαθέτει τους

* Βλέπε «Το πορτραίτο του καλλιτέχνη» του James Joyce.

** Βλέπε «Το παράπονο του Πορτνόν» του Philip Roth.

εκπαιδευτικούς πόρους, κατά προτίμηση στους πολίτες εκείνους που έχουν περάσει το στάδιο των τεσσάρων πρώτων χρόνων της ζωής, όπου η ικανότητα για μάθηση είναι εξαιρετική, και δεν έχουν φθάσει ακόμη στο σημείο να κινητοποιούνται οι ίδιοι για την μάθησή τους, θα φαινόταν εκ των υστέρων παράδοξη.

Η καθιερωμένη σοφία μας λέγει ότι τα παιδιά χρειάζονται το σχολείο. Η καθιερωμένη σοφία μας λέγει ότι τα παιδιά μαθαίνουν στο σχολείο. Άλλα αυτή η καθιερωμένη σοφία είναι αυτή καθ' έαυτή προϊόν του σχολείου, έφ' όσον η κοινή λογική μας λέγει ότι μόνον τα παιδιά μπορούν να διδαχθούν στο σχολείο. Μόνον διαχωρίζοντας τους ανθρώπους σε κατηγορίες όπως η «παιδική ηλικία», μπορούμε να τους εξαναγκάσουμε να υποκύψουν στην εξουσία του δασκάλου.

2. Δάσκαλοι και μαθητές

Έξ όρισμού, τα παιδιά είναι μαθητές. Η ζήτηση μέσα στο χώρο της παιδικής ηλικίας δημιουργεί μία άπεριόριστη αγορά για δασκάλους. Το σχολείο είναι ένας θεσμός που στηρίζεται στο αξίωμα ότι η μάθηση είναι αποτέλεσμα της διδασκαλίας. Και η καθιερωμένη σοφία συνεχίζει να δέχεται αυτό το αξίωμα, παρά τις ατέλειωτες αποδείξεις περί του αντιθέτου.

Όλοι μάθαμε τα περισσότερα από όσα ξέρουμε έξω από το σχολείο. Η περισσότερη μάθηση έρχεται χωρίς τον δάσκαλο και συχνά παρά την θέλησή του. Το τραγικότερο είναι ότι οι περισσότεροι άνθρωποι μαθαίνουν το μάθημά τους από το σχολείο, ακόμη και αν δεν πηγαίνουν ποτέ στο σχολείο.

Όλοι μαθαίνουν πώς να ζουν έξω από το σχολείο. Μαθαίνουμε να μιλάμε, να σκεφτόμαστε, να αγαπάμε, να αισθανόμαστε, να παίζουμε, να θρίζουμε, να πολιτικολογούμε και να εργαζόμαστε χωρίς την μεσολάβηση του δασκάλου. Άκόμη και τα παιδιά που είναι κάτω από την φροντίδα του δασκάλου μέρα και νύχτα, δεν αποτελούν εξαίρεση στον κανόνα αυτό. Τα όρφανά, τα καθυστερημένα και τα παιδιά των ίδιων των δασκάλων μαθαίνουν τα περισσότερα από όσα μαθαίνουν έξω από τις «εκπαιδευτικές» διαδικασίες που έχουν σχεδιαστεί για χάρη τους. Οι δάσκαλοι έκαναν

μιά πολύ φτωχή επίδειξη όταν δοκίμασαν να ανεβάσουν το επίπεδο της μάθησης ανάμεσα στους φτωχούς. Οι φτωχοί γονείς που θέλουν να στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο ενδιαφέρονται λιγότερο για το τί θα μάθουν και περισσότερο για το δίπλωμα και τα λεφτά που πρόκειται να κερδίσουν. Οι γονείς της μεσαίας τάξης θάζουν τα παιδιά τους κάτω από τη φροντίδα του δασκάλου για να τα εμποδίσουν να μάθουν όσα μαθαίνουν τα φτωχά παιδιά στους δρόμους. Έρευνες έχουν αποδείξει ότι τα παιδιά μαθαίνουν τα πιο πολλά από εκείνα που οι δάσκαλοι ισχυρίζονται ότι τους διδάσκουν, μέσα από ομάδες, από κόμικς, από τυχαίες παρατηρήσεις και πάνω από όλα μέσα από την άπλη συμμετοχή τους στην τελετουργία του σχολείου. Οι δάσκαλοι στις πιο πολλές περιπτώσεις εμποδίζουν αυτό το είδος της μάθησης μέσα στο σχολείο.

Τό πενήντα τοις εκατό των κατοίκων της γής δεν έχουν πατήσαι το πόδι τους σε σχολείο. Δεν έχουν καμιά επαφή με δασκάλους και στερούνται το προνόμιο να γίνουν σκασιάρχεις. Όμως μαθαίνουν πάρα πολύ αποτελεσματικά το μήνυμα που διδάσκει το σχολείο: ότι θα πρέπει να πάνε σχολείο και μάλιστα όσο γίνεται περισσότερο. Τό σχολείο τους διδάσκει θαυμάσια την κατωτερότητα, είτε διά μέσου του συστήματος φορολογίας που τους εξαναγκάζει να πληρώσουν γι' αυτό, είτε διά μέσου του δημαγωγού που τροφοδοτεί τις προσδοκίες που έχουν από αυτό, είτε διά μέσου των παιδιών τους όταν αυτά έχουν άγκιστρωθεί πάνω σ' αυτό. Έτσι καπηλεύεται ο αυτοσεβασμός των φτωχών όταν αυτοί βαπτίζονται σε μια πίστη που ποσφέρει τη σωτηρία μόνο διά μέσου του σχολείου. Τουλάχιστον ή εκκλησία τους έδινε μια εύκαιρία να μετανοήσουν την ώρα του θανάτου. Τό σχολείο τους αφήνει με την προσδοκία (μια πλαστή έλπίδα) ότι αυτό που δεν πέτυχαν αυτοί θα τό πετύχουν τά έγγόνια τους. Η προσδοκία αυτή είναι θεδαίως περισσότερη μάθηση διά μέσου του σχολείου και όχι διά μέσου του δασκάλου.

Οί μαθητές ποτέ δεν αποδίδουν στον δάσκαλο τά περισσότερα από όσα μαθαίνουν. Με πλήξη αλλά και με τό δίκιο τους αφήνονται στην παπαγαλία, στο διάβασμα και στην έξυπνάδα τους για να περάσουν τίς εξετάσεις, ενώ κινητοποιούνται είτε από τό ξύλο είτε από τό δόλωμα μιās επιθυμητής καριέρας.

Οί μεγάλοι Έχουν μιὰ τάση νὰ ρομαντικοποιήσουν τὴν σχολική τους περίοδο. Έκ τῶν ὑστέρων ἀποδίδουν αὐτὰ πού ἔμαθαν στὸν δάσκαλο τοῦ ὁποίου θαυμάζουν τὴν ὑπομονή. Ἀλλὰ οἱ ἴδιοι αὐτοὶ ἄνθρωποι θὰ ἀνησυχοῦσαν γιὰ τὴν διανοητική ἰσορροπία ἐνὸς παιδιοῦ πού θὰ ἔτρεχε στὸ σπίτι νὰ τοὺς πεῖ τί ἔμαθε ἐκείνη τὴν ἡμέρα ἀπὸ κάθε δάσκαλο ξεχωριστά.

Τὰ σχολεῖα δημιουργοῦν δουλειές γιὰ δασκάλους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ τί μαθαίνουν οἱ μαθητές ἀπὸ αὐτοὺς.

3. Πλήρης παρακολούθηση

Κάθε μῆνα βλέπω καὶ μιὰ ἄλλη λίστα ἀπὸ προτάσεις πού κάποια διομηχανία τῶν ΗΠΑ ὑποβάλλει στὸ ΑΙΟ, ὅπου συνιστᾶται ἡ ἀντικατάσταση τοῦ «κλασικοῦ δασκάλου» τῆς Νότιας Ἀμερικής εἴτε ἀπὸ εἰδικευμένους ὁργανωτὲς συστημάτων εἴτε ἀπὸ τὴν τηλεόραση. Στὶς ΗΠΑ ἡ διδασκαλία σὰν ἔργο μιᾶς ὁμάδας ἀπὸ ἐκπαιδευτικούς ἐρευνητές, ὁργανωτὲς καὶ τεχνικούς, ἀρχίζει νὰ κερδίζει ἔδαφος. Ἀλλὰ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν πρόκειται γιὰ μιὰ δασκάλα ἢ γιὰ μιὰ ὁμάδα ἀπὸ ἀνθρώπους μὲ ἄσπρες μπλοῦζες, καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν θὰ πετύχει νὰ διδάξει τὸ θέμα του ἢ ὄχι, ὁ ἐπαγγελματίας δάσκαλος δημιουργεῖ κάτι τὸ ἀπαραβίαστο γύρω του.

Ἡ ἀβεβαιότητα γιὰ τὸ μέλλον τῆς ἐπαγγελματικῆς διδασκαλίας βάζει σὲ κίνδυνο τὴν σχολική τάξη. Ἄν οἱ ἐπαγγελματίες ἐκπαιδευτικοὶ ἤθελαν νὰ εἰδικευθοῦν στὴν προαγωγή τῆς μάθησης, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψουν ἓνα σύστημα πού ἀπαιτεῖ ἀνάμεσα σὲ 750 καὶ 1000 συγκεντρώσεις τὸν χρόνο. Ἀλλὰ βεβαίως οἱ δάσκαλοι κάνουν πολὺ περισσότερα ἀπὸ αὐτὸ καὶ μόνον. Ἡ καθιερωμένη σοφία τῶν σχολείων λέει σὲ γονεῖς, μαθητές καὶ ἐκπαιδευτικούς, ὅτι ὁ δάσκαλος γιὰ νὰ διδάξει, θὰ πρέπει νὰ ἀσκήσει τὴν ἐξουσία του σ' ἓνα χωρὶς ἱερό. Αὐτὸ ἀληθεύει καὶ στὴν περίπτωση τῶν δασκάλων πού διδάσκουν σὲ ἐξωσχολικὲς τάξεις.

Τὸ σχολεῖο ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση του τείνει νὰ δημιουργεῖ μιὰ ὀλοκληρωτική ἀπαίτηση πάνω στὸν χρόνο καὶ στὴν ἐνέργεια ὧσων συμμετέχουν σ' αὐτό. Αὐτό, μὲ τὴ σειρά του, κάνει τὸν δάσκαλο φύλακα, κήρυκα καὶ θεραπευτὴ.

Σε κάθε ένα από αυτούς τους τρεις ρόλους ο δάσκαλος στηρίζει την εξουσία του σε διαφορετικές βάσεις. 'Ο δάσκαλος - φύλακας ενεργεί σαν αρχιερέας που οδηγεί τους μαθητές του μέσα από έναν τελετουργικό λαβύρινθο. 'Επιβλέπει την τήρηση των κανόνων και ρυθμίζει τις πολύπλοκες λεπτομέρειες της μύησης στην ζωή. Στην καλύτερη περίπτωση, θάζει τα πλαίσια για την απόκτηση κάποιας ειδικότητας, όπως έκαναν κάποτε οι δάσκαλοι. Χωρίς την ψευδαίσθηση ότι οδηγεί σε μια θαυσια μάθηση, εκπαιδεύει τους μαθητές του σε μερικές βασικές ρουτίνες.

'Ο δάσκαλος - κήρυκας υποκαθιστά τους γονείς, τον Θεό ή το Κράτος. Καθοδηγεί τον μαθητή για το τί είναι σωστό ή λάθος, όχι μόνο στο σχολείο αλλά επίσης μέσα στην κοινωνία γενικότερα. Στέκεται *in loco parentis* για όλους και έτσι εξασφαλίζει το ότι όλοι αισθάνονται παιδιά του ίδιου Έθνους.

'Ο δάσκαλος - θεραπευτής αισθάνεται εξουσιοδοτημένος να έρευνήσει την προσωπική ζωή του μαθητή του για να τον βοηθήσει να ωριμάσει: σαν άτομο. 'Όταν όμως η λειτουργία αυτή άσκειται από κάποιον που είναι ταυτόχρονα φύλακας και κήρυκας, σημαίνει συνήθως ότι υποβάλλεται ο μαθητής σε ένα πειθαναγκασμό σχετικά με την έννοια που έχει για την αλήθεια και το καλό ή το κακό.

'Η άποψη ότι μια φιλελεύθερη κοινωνία μπορεί να θεμελιωθεί πάνω στο σχολείο είναι παράδοση. 'Η συναλλαγή και μόνο δασκάλου και μαθητή φθάνει για να καταργήσει όλες τις έγγυθσεις της ατομικής ελευθερίας. 'Όταν ο δάσκαλος ιδιοποιείται την λειτουργία του δικαστή, του ιδεολόγου και του γιατρού, αλλοιώνεται το βαθύτερο στυλ μιας κοινωνίας και μάλιστα μέσω της ίδιας εκείνης διαδικασίας που προετοιμάζει κάποιον για την ζωή. 'Ο δάσκαλος εκείνος που συνδυάζει αυτές τις τρεις εξουσίες συντελεί στην παραμόρφωση του παιδιού περισσότερο από την νομοθεσία εκείνη που καθιερώνει οικονομικές και νομικές διακρίσεις ή περιορίζει το δικαίωμα της συνάθροισης και της κατοικίας.

Οι δάσκαλοι δεν είναι θεδαίως οι μόνοι επαγγελματίες που προσφέρουν θεραπεία. Οι ψυχίατροι, οι κοινωνικοί λειτουργοί, ακόμη και οι δικηγόροι βοηθούν τους πελάτες τους να αποφασίσουν,

νά αναπτύξουν την προσωπικότητά τους και τελικά νά μάθουν. Όμως ή κοινή λογική λέει ότι οι επαγγελματίες αυτοί οφείλουν νά αποφεύγουν νά επιβάλλουν την γνώμη τους για τὸ καλὸ ἢ τὸ κακὸ, ἢ νά ἐξαναγκάσουν κάποιον νά δεχθεῖ τὴν συμβουλὴ τους. Οἱ δάσκαλοι καὶ οἱ παπᾶδες εἶναι οἱ μόνοι επαγγελματίες ποὺ ἐκτὸς τοῦ ότι κηρύσσουν σὲ ἓνα καταναγκασμένο ἀκροατήριον, αἰσθάνονται ότι ἔχουν καὶ τὸ δικαίωμα νά ἀνακατεύονται στίς ἰδιωτικὲς ὑποθέσεις τῶν πελατῶν τους.

Τὰ παιδιὰ δὲν προστατεύονται ἀπὸ τίς διατάξεις τοῦ Συντάγματος γιὰ τίς ἀτομικὲς ἐλευθερίες, όταν εἶναι ἀντιμέτωπα μὲ αὐτὸν τὸν κοσμικὸ ἱερέα, τὸν δάσκαλον. Τὸ παιδί ἐρχεται ἀντιμέτωπο μὲ κάποιον ποὺ φοράει μιὰ ἀόρατη τριπλὴ κορώνα, κάτι σὰν τὴν παπικὴ τιάρα, τὸ σύμβολο τῆς τριπλῆς ἐξουσίας ποὺ ἐνσαρκώνεται στὸ ἴδιο πρόσωπο. Γιὰ τὸ παιδί ὁ δάσκαλος ἀντιπροσωπεύει τὸν ἀλάνθαστον ἱερέα, προφήτη καὶ ἱεροουργὸ — εἶναι ταυτόχρονα ὁ ὁδηγητής, ὁ γνώστης καὶ ὁ ρυθμιστὴς μιᾶς ἱερῆς τελετουργίας. Συνδυάζει τίς ἀξιώσεις ποὺ εἶχαν οἱ πάπες τοῦ μεσαίωνα σὲ μιὰ κοινωνία στηριγμένη πάνω στὴν ἐγγύηση ότι οὐδέποτε αὐτὲς οἱ ἀξιώσεις μποροῦν νά ἀσκηθοῦν μαζὶ ἀπὸ ἓνα ὑποχρεωτικὸ καὶ κατεστημένον θεσμὸ — κράτος ἢ ἐκκλησία.

Μετατρέποντας τὸ παιδί σὲ μαθητὴ πλήρους ἀπασχολήσεως ὁ δάσκαλος μπορεῖ νά ἀσκήσει ἓνα εἶδος ἐξουσίας ποὺ συνταγματικὰ περιορίζεται πολὺ λιγότερο ἀπὸ τὴν ἐξουσία ποὺ ἀσκεῖται ἀπὸ κηδεμόνες ἢ ἐπιμελητὲς ἄλλων κοινωνικῶς περιορισμένων ὁμάδων. Ἡ ἡλικία στερεῖ τὰ παιδιὰ ἀπὸ τίς ἐγγυήσεις ποὺ εἶναι θέμα ρουτίνας σ' ἓνα σύγχρονον ἄσυλον ἐνηλίκων — φρενοκομεῖο, μοναστήρι ἢ φυλακὴ.

Κάτω ἀπὸ τὸ αὐταρχικὸ δiléμμα τοῦ δασκάλου, οἱ διάφορες κλιμακώσεις τῶν ἀξιών καταργοῦνται. Ἔτσι, ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὴν ἠθικότητα, τὴν νομιμότητα καὶ τὴν προσωπικὴ ἀξία ἀρχικὰ μὲν συσκοτίζεται, τελικὰ δὲ ἀναιρεῖται. Κάθε παράβαση γίνεται αἰσθητὴ σὰν πολλαπλὸ παράπτωμα. Ὁ παραβάτης πρέπει νά αἰσθάνεται ότι καταπάτησε ἓνα κανόνα, ότι ἔχει συμπεριφερθεῖ ἀνῆθικα, ότι ἔχει προδώσει τὸν ἑαυτό του. Ὁ μαθητὴς ποὺ ζητάει δοῦλεια στίς ἐξετάσεις θεωρεῖται παράνομος, ἠθικὰ διεφθαρμένος καὶ προσωπικὰ ἀνάξιος.

Ἡ ὑποχρεωτική παρακολούθηση στὸ σχολεῖο ἀποσπᾷ τὰ παιδιά ἀπὸ τὸν καθημερινὸ κόσμον τῆς Δυτικῆς κουλτούρας καὶ τὰ θυθίζει σ' ἓνα περιβάλλον πολὺ πρὸ πρωτόγονο καὶ μαζικὸ, καθὼς καὶ σοβαροφανὲς μέχρι θανάτου. Τὸ σχολεῖο δὲν θὰ εἶχε πετύχει νὰ δημιουργήσει αὐτὸν τὸν ἀπομονωμένο χώρον ὅπου οἱ κανόνες τῆς καθημερινῆς πραγματικότητος ἔχουν καταργηθεῖ, ἂν δὲν περιόριζε καὶ σωματικὰ τοὺς νέους γιὰ πολλὰ διαδοχικὰ χρόνια. Ὁ κανόνας τῆς ὑποχρεωτικῆς παρακολούθησης μεταβάλλει τὴν σχολικὴ τάξη σὲ μαγικὴ μήτρα ἀπὸ τὴν ὁποία περιοδικά, στὸ τέλος κάθε σχολικῆς μέρας καὶ σχολικοῦ ἔτους, ἀπελευθερώνεται τὸ παιδί γιὰ νὰ ἐξωθηθεῖ τελικὰ στὸν ἐνῆλικο βίον. Οὔτε ἡ ἐπιμήκυνση τῆς παιδικῆς ἡλικίας οὔτε καὶ ἡ ἀποπνικτικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς σχολικῆς τάξης θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ὑπάρξουν ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Τὸ σχολεῖο ὅμως, σὰν ὑποχρεωτικὸ κανάλι ἐκπαίδευσης, μπορεῖ νὰ ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτὰ καὶ εἶναι περισσότερο καταπιεστικὸ καὶ καταστροφικὸ ἀπὸ ὅτιδήποτε ἄλλο γνωρίζουμε μέχρι σήμερα. Γιὰ νὰ κατανοήσουμε τί σημαίνει κατάργηση τῶν σχολείων, καὶ ὄχι ἀπλῶς ἀναμόρφωση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, πρέπει νὰ συγκεντρώσουμε τὴν προσοχή μας στὸ ἀφανὲς ἱστορικὸ τοῦ σχολείου. Δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει ἄμεσα ἐδῶ τὸ ἀφανὲς ἱστορικὸ τοῦ γκέττο ποὺ σημαδεύει τὸν φτωχὸ ἢ τὸ ἀφανὲς ἱστορικὸ τοῦ σαλονιοῦ ποὺ σημαδεύει τὸν πλούσιον. Μᾶς ἐνδιαφέρει νὰ στρέψουμε τὴν προσοχή μας στὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὸς καθ' ἑαυτὸς ὁ τελετουργικὸς χαρακτήρας τοῦ σχολείου συνιστᾷ ἓνα τέτοιο ἀφανὲς ἱστορικόν. Ἀκόμη καὶ ὁ καλύτερος δάσκαλος δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ προστατεύσει τὸν μαθητὴ του ἀπὸ αὐτό. Ἀναπόφευκτα, τὸ ἀφανὲς ἱστορικὸ τοῦ σχολείου προσθέτει προκατάληψη καὶ ἐνοχλή στὶς διακρίσεις ποὺ ἡ κοινωνία ἀσχεῖ σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ μέλη της καὶ ἐπισυνάπτει στὰ προνόμια τῶν λίγων ἓνα νέο τίτλον ἀπέναντι τοὺς πολλοὺς. Ἀναπόφευκτα ἐπίσης, τὸ ἀφανὲς αὐτὸ ἱστορικὸ χρησιμεύει σὰν τυπικὸ τῆς μύησης στὴν καταναλωτικὴ κοινωνία τόσο γιὰ τοὺς πλούσιους ὅσο καὶ γιὰ τοὺς φτωχοὺς.

3. Ὁ ἐξαγιασμὸς τῆς προόδου

Ὁ ἀπόφοιτος τοῦ Πανεπιστημίου ἔχει ἐκπαιδευτεῖ γιὰ νὰ προσφέρει ἐξειδικευμένες ὑπηρεσίες στὸν κύκλο τῶν πλουσίων τοῦ κόσμου αὐτοῦ. Ὅσο καὶ νὰ διατυμπανίζει τὴν συμπαράστασή του στὸν Τρίτο Κόσμο, κάθε Ἀμερικανὸς ἀπόφοιτος Πανεπιστημίου κόστισε γιὰ νὰ ἐκπαιδευτεῖ πέντε φορές περισσότερο ἀπὸ τὸ μέσο ἰσόδιο εἰσόδημα τοῦ 50% τῶν ἀνθρώπων τῆς γῆς. Γιὰ νὰ εἰσαχθεῖ ὁ Λατινοαμερικανὸς ἀπόφοιτος σ' αὐτὴν τὴν κλειστὴ ἀδελφότητα ἔχει ἀπορροφήσει 350 φορές περισσότερο δημόσιο χρῆμα ἀπὸ ὅτι ὁ μέσου εἰσοδήματος πολίτης τῶν χωρῶν αὐτῶν. Μὲ πολὺ λίγες ἐξαιρέσεις, ὁ ἀπόφοιτος Πανεπιστημίου σὲ μιὰ φτωχὴ χώρα αἰσθάνεται πρὸ ἄνετα μὲ συναδέλφους του ἀπὸ τὴν Β. Ἀμερικὴ καὶ τὴν Εὐρώπη παρὰ μὲ συμπατριῶτες του χαμηλότερης ἐκπαιδευτικῆς στάθμης, καὶ γενικῶς ὅλοι οἱ φοιτητὲς ἔχουν διαμορφωθεῖ ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ μηχανισμό ὥστε νὰ εἶναι εὐτυχεῖς μόνο συντροφιά μὲ συναδέλφους καταναλωτὲς τῶν προϊόντων τῆς ἐκπαιδευτικῆς μηχανῆς.

Τὸ Σύγχρονο Πανεπιστήμιο, μεταβιβάζει τὸ προνόμιο τῆς ἀντιγωνίας μόνον σ' ἐκείνους γιὰ τοὺς ὁποίους ἔχει διαπιστωθεῖ ἡ ἱκανότητα νὰ θγάξουν λεπτὰ ἢ νὰ ἀσκοῦν κάποια ἐξουσία. Τὸ κράτος δὲν ἐπιδοτεῖ κανέναν γιὰ νὰ ἐκπαιδευτεῖ στὴν διάρκεια τῆς σχολῆς του, οὔτε δίνει σὲ κανένα τὸ δικαίωμα νὰ ἐκπαιδεύσει ἄλλους, ἐκτὸς ἐὰν εἶναι ἐπίσημα θεβαιωμένο ὅτι εἶναι σὲ θέσῃ νὰ ἐπιτύχει κάτι. Τὸ σχολεῖο ἐπιλέγει γιὰ κάθε διαδοχικὴ βαθμίδα μόνον ἐκείνους πού σὲ προηγούμενες φάσεις τοῦ παιγνιδιοῦ ἔχουν ἀποδείξει ὅτι δὲν ἀποτελοῦν σοβαρὸ κίνδυνο γιὰ τὴν καθιερωμένη τάξη. Ἐχοντας τὸ μονοπώλιο στοὺς πόρους τῆς μάθησης καὶ στὴν ἀπονομὴ τῶν κοινωνικῶν ρόλων τὸ Πανεπιστήμιο ἐκλέγει καὶ τὸν ἑφευρέτη καὶ τὸν ὑποψήφιο ἀντιρρησία. Τὸ Πανεπιστημιακὸ δί-

πλωμα αφήνει μιὰ μόνιμη έτικέττα στο ιστορικό του κατόχου του. Στους διπλωματούχους των Πανεπιστημίων ταιριάζει μόνο ή κοινωνία εκείνη που τους δάζει μιὰ έτικέττα, δίνοντάς τους έτσι την εξουσία νά καθορίσουν τό επίπεδο των προσδοκιών της κοινωνίας αυτής. Σέ κάθε χώρα τό επίπεδο κατανάλωσης του άποφοίτου καθορίζει τό μέτρο για όλους τους άλλους· εάν αυτοί θέλουν νά θεωρούνται πολιτισμένοι, μέσα και έξω από την δουλειά, θά πρέπει νά αποζητούν τό στυλ ζωής των διπλωματούχων του Πανεπιστημίου.

Έτσι τό Πανεπιστήμιο έχει την ιδιότητα νά επιβάλλει πρότυπα κατανάλωσης στην δουλειά αλλά και στο σπίτι, σέ κάθε χώρα και σέ κάθε σύστημα. Όσο λιγότεροι διπλωματούχοι υπάρχουν σέ μιὰ χώρα, τόσο περισσότερο οι πολιτισμένες ανάγκες τους θεωρούνται σαν πρότυπα για τόν υπόλοιπο πληθυσμό. Τό χάσμα ανάμεσα στην κατανάλωση του διπλωματούχου και του μέσου πολίτη, είναι μεγαλύτερο στην Ρωσία, Κίνα και Άλγερία από ότι στις ΗΠΑ. Τά αυτοκίνητα, τά αεροπορικά εισιτήρια και τά μαγνητόφωνα αποτελούν πιο κραυγαλέες διακρίσεις σέ μιὰ σοσιαλιστική χώρα, όπου μόνον τό δίπλωμα και όχι άπλως τό χρήμα, μπορούν νά τά εξασφαλίσουν.

Η ιδιότητα του Πανεπιστημίου νά καθορίζει στόχους κατανόησης είναι κάτι καινούργιο. Σέ πολλές χώρες τό Πανεπιστήμιο απέκτησε αυτήν την ιδιότητα τελευταία κατά τό 1960 όταν άρχισε νά εξαπλώνεται ή ψευδαίσθηση για εκπαιδευτική ισοτιμία των πολιτών. Προηγούμενος, τό Πανεπιστήμιο προστάτευε μέν την έλευθερία του λόγου, δέν μετέτρεπε όμως αυτόμάτως την γνώση σέ πλούτο. Τό νά είσαι λόγιος στον Μεσαίωνα σήμαινε νά είσαι και φτωχός, καμιά φορά δέ και ζητιάνος. Από έφεση και μόνον, ό μεσαιωνικός λόγιος μάθαινε Λατινικά και έμπαινε στο περιθώριο κάτω από τόν φθόνο, αλλά και την εκτίμηση του άγρότη και του πρίγκηπα, του άστου και του κληρικού. Για νά ξεπεράσει την πραγματικότητα, ό σχολαστικός έπρεπε πρώτα νά την ύποσεί, είτε μπαίνοντας σέ μιὰ δημόσια ύπηρεσία είτε κατά προτίμηση καταλήγοντας στην εκκλησία. Τό παλιό Πανεπιστήμιο ήταν μιὰ ελεύθερη ζώνη για την ανακάλυψη και συζήτηση παλιών και νέων ιδεών. Σοφοί και μαθητές μαζεύονταν για νά μελετήσουν

τά κείμενα άλλων αρχαίων σοφών, και τά ζωντανά λόγια τών αρχαίων αυτών έδιναν μιá νέα προοπτική στις ψευδοσοφίες της εποχής. Τò Πανεπιστήμιο ήταν τότε μιá κοινότητα ακαδημαϊκών αναζητήσεων και ένδημικής ανησυχίας.

Στò σύγχρονο Πολυ - έπιστήμιο ή κοινότητα αυτή έχει αποτραβηχτεί και παίρνει υπόσταση σε όριακούς χώρους όπως τò τετράδιο τού φοιτητή και τò γραφείο τού καθηγητή ή τού ιερέα. Ό στόχος τού σύγχρονου Πανεπιστημίου έχει πολύ μικρή σχέση με την παραδοσιακή εκείνη αναζήτηση. Από την εποχή τού Γουτεμβέργιου ή ανταλλαγή επιστημονικών και κριτικών αναζητήσεων έχει ως επί τò πλείστον μετατεθεί από την «έδρα» στò διελίς. Τò σύγχρονο Πανεπιστήμιο έχει εγκαταλείψει τόν ρόλο τού σάν άπλου χώρου συναντήσεων πού είναι ταυτόχρονα αυτόνομες και αναρχικές, σχεδιασμένες όσο και ελεύθερες και φλογερές, και τήν θέση τού έχει διαλέξει νά διευθύνει την διαδικασία με την όποία υποτίθεται ότι παράγονται ή έρευνα και ή διδασκαλία.

Τά Άμερικανικά Πανεπιστήμια, μετά από τόν πρώτο Σπουτνικ προσπαθούν νά φθάσουν τόν αριθμό τών Σοβιετικών αποφοίτων. Οι Γερμανοί σήμερα εγκαταλείπουν την ακαδημαϊκή τους παράδοση και χτίζουν Πανεπιστήμια στα πρότυπα τών Άμερικανικών. Θέλουν, κατά την διάρκεια της τρέχουσας δεκαετίας, νά αύξησουν την δαπάνη για τά δημοτικά σχολεία και γυμνάσια από 14 σε 59 δισ. μάρκα και νά υπερτριπλασιάσουν την δαπάνη για άνώτερη εκπαίδευση. Οι Γάλλοι ύπόσχονται νά ανεβάσουν τò ποσοστό τού Έθνικού Εισοδήματος για την Παιδεία σε 10% ως τò 1980, και τò Ίδρυμα Φόρντ προτρέπει τις φτωχές χώρες της Λατινικής Άμερικής νά ανεβάσουν την κατά κεφαλή δαπάνη για τούς «λαμπρούς» αποφοίτους στα Βορειοαμερικανικά έπίπεδα. Οι φοιτητές θεωρούν σήμερα τις σπουδές σάν επένδυση με την μεγαλύτερη απόδοση και τά κράτη σάν θεμελιώδη παράγοντα της οικονομικής ανάπτυξης.

Για την πλειονότητα, πού βασικός της σκοπός είναι ή κατάρτιση ενός Πανεπιστημιακού διπλώματος, τò Πανεπιστήμιο δέν έχει χάσει καθόλου από την αίγλη του, αλλά από τò 1968 και μετά ή φήμη τού Πανεπιστημίου έχει ελαττωθεί στις τάξεις τών υπαδών του. Οι φοιτητές άρνούνται νά συμμετάσχουν στόν πόλεμο,

στην μόλυνση της ατμοσφαιρας και στην διαιώνιση των προκαταλήψεων. Οι καθηγητές υποστηρίζουν τους φοιτητές στην άμφισβήτηση της νομιμότητας της κυβέρνησης, της εξωτερικής της πολιτικής, της εκπαίδευσης και του 'Αμερικανικού τρόπου ζωής. "Όλο και περισσότεροι αρνούνται τα διπλώματα και υιοθετούν μια ζωή αντι - κουλτούρας έξω από την κατεστημένη πραγματικότητα. Φαίνεται να διαλέγουν τον δρόμο των Φρατιτσέλλι και 'Αλουμπράδος της Μεταρρύθμισης, που στο Μεσαίωνα ήταν οι χίππυς και οι άμφισβητίες της εποχής. "Άλλοι αναγνωρίζουν το μονοπώλιο των σχολείων πάνω στα μέσα που απαιτούνται για την δημιουργία μιας αντικοινωνίας. Ζητούν αλληλοϋποστήριξη, ώστε να μπορέσουν να ζήσουν με αξιοπρέπεια, ενώ υποκύπτουν στο ακαδημαϊκό τυπικό. Σχηματίζουν, δηλαδή, έστίες αίρεσης μέσα στην ίδια την ιεραρχία.

Μεγάλα, εν τούτοις, τμήματα του πληθυσμού αντιμετωπίζουν με πανικό αυτή τη σύγχρονη μουσικοπάθεια και τους σύγχρονους αίρετικούς. 'Απειλούν την καταναλωτική κοινωνία, τα δημοκρατικά προνόμια και την ίδια την εικόνα της 'Αμερικής. 'Αλλά δεδαίως δεν αρκούν οι εύχες για την αντιμετώπισή τους. "Όλο και λιγότεροι αίρετικοί επανακάμπτουν ή τελικά παγιδεύονται με δόλο από το σύστημα όπως π.χ. στην περίπτωση που καλούνται να διαδώσουν την αίρεσή τους. Δηλαδή αναζητούνται μέθοδοι που είτε απαλλάσσουν το σύστημα από τους άμφισβητίες, είτε μειώνουν την σημασία του Πανεπιστημίου που απέτέλεσε την βάση της διαμαρτυρίας τους.

Οι φοιτητές και οι σχολές που άμφισβητούν την νομιμότητα του Πανεπιστημίου (και μάλιστα όχι χωρίς μεγάλες θυσίες), δεν θεωρούν δεδαίως ότι υποδοθηούν το σύστημα παραγωγής ή ότι συντελούν στην δημιουργία προτύπων κατανάλωσης. Αυτοί που ίδρυσαν ομάδες όπως η 'Επιτροπή 'Ασιατών Φοιτητών και το Βορειοαμερικανικό Συνέδριο για την Λατινική 'Αμερική (NACLA) συντέλεσαν περισσότερο από οτιδήποτε άλλο στο να αλλάξουν ριζικά οι ιδέες εκατομμυρίων νέων πάνω στην πραγματικότητα των ξένων χωρών "Άλλοι ακόμη προσπάθησαν να διατυπώσουν Μαρξιστικές έρμηνειες της 'Αμερικανικής κοινωνίας ή συντέλεσαν στην άνθηση των κοινοβίων. Τα επιτεύγματά τους ένισχύουν τον ισχυ-

ρισμό ότι ή ύπαρξη του Πανεπιστημίου είναι αναγκαία έγγύηση για μία συνεχή κοινωνική κριτική.

Δέν υπάρχει αμφιβολία ότι τó Πανεπιστήμιο σήμερα προσφέρει ένα μοναδικό συνδυασμό περιστάσεων πού επιτρέπει σέ δρισμένα από τά μέλη του νά ασκήσουν κριτική του συνόλου τής κοινωνίας. Παρέχει, ανάμεσα στα άλλα, χρόνο, κινητικότητα, πληροφορίες και επικοινωνία, καθώς και μία σχετική άσυλία, — πρόνομία πού δέν είναι έξ ίσου διαθέσιμα σέ άλλα τμήματα του πληθυσμού. Τó Πανεπιστήμιο όμως παρέχει τίς έλευθερίες αυτές μένον σ' εκείνους πού έχουν ήδη μυηθεί για τά καλά στην καταναλωτική κοινωνία καθώς και στην ιδέα ότι κάποια μορφή ύποχρεωτικής δημόσιας εκπαίδευσης είναι αναγκαία.

Τό σχολικό σύστημα σήμερα, εκπληρεί την τριπλή εκείνη λειτουργία πού ήταν γνώρισμα όλων των ίσχυρων εκκλησιών κατά την διάρκεια τής Ιστορίας. Πρώτον, διαφυλάσσει τόν μύθο τής κοινωνίας, δεύτερον θεσμοποιεί τίς αντιφάσεις του μύθου αυτού και τρίτον αποτελεί τόν χώρο όπου συντελείται τó τυπικό τής άναπαγωγής και τής μυθοποίησης τής διαστάσεως ανάμεσα στην πραγματικότητα και τόν μύθο. Τό σημερινό σχολικό σύστημα, και ιδιαίτερα τó Πανεπιστήμιο, παρέχει πλατειές δυνατότητες για κριτική του μύθου και για επανάσταση έναντια στις θεσμικές-διαστροφές του μύθου αυτού. Άλλά τó τυπικό εκείνο πού απαιτεί άνεκτικότητα άπέναντι στις βασικές αντιθέσεις μύθου και θεσμών, παραμένει ακόμη άπαραβίαστο, έφ' όσον ούτε ή ιδεολογική κριτική ούτε ή κοινωνική δράση μπορούν νά οδηγήσουν σέ μία καινούργια κοινωνία. Μόνον ή συνειδητοποίηση τής πλάνης του κοινωνικού αυτού τυπικού, ή άπαλλοτρίωσή του και τελικά ή άναμόρφωσή του μπορούν νά επιφέρουν ριζικές αλλαγές.

Τό Άμερικάνικο Πανεπιστήμιο έχει άποβεί τó τελικό στάδιο τής πύ καθολικής τελετής μύθσεως πού γνώρισε ποτέ ó κόσμος. Καμία κοινωνία στην Ιστορία δέν μπόρεσε νά επιζήσει χωρίς τυπικό ή μύθο, ή δική μας όμως είναι ή πρώτη πού απαιτεί μία τόσο πληκτική, τόσο κουραστική, καταστροφική και ταυτόχρονα άκριβή μύηση στο μύθο τής. Ό σύγχρονος πολιτισμός είναι επίσης ó πρώτος πού θεώρησε άναγκαίο νά έξηγήσει μέ τή λογική τó θεμελιώδες τυπικό τής μύησης, άποκαλώντας το εκπαίδευση. Δέν

είναι δυνατόν νά ἐπιχειρήσουμε μιὰ μεταρρύθμιση τῆς ἐκπαίδευσης, ἐκτὸς ἐὰν ἀντιληφθοῦμε ὅτι οὔτε ἡ μάθηση οὔτε ἡ κοινωνικὴ ἰσότητα προωθοῦνται ἀπὸ τὸ τυπικὸ τοῦ σχολικοῦ συστήματος. Δὲν εἶναι δυνατόν νά ξεπεράσουμε τὴν καταναλωτικὴ κοινωνία παρὰ μόνον ἂν ἀντιληφθοῦμε ὅτι ἡ κοινωνία αὐτὴ παράγεται ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ὑποχρεωτικὰ δημόσια σχολεῖα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ τί διδάσκεται σ' αὐτά. .

Αὐτὸ τὸ ἔργο τῆς ἀπομυθοποίησης ποὺ προτείνω δὲν εἶναι δυνατόν νά περιορισθεῖ στὸ Πανεπιστήμιο καὶ μόνον. Κάθε προσπάθεια ἀναμόρφωσης τῶν Πανεπιστημίων χωρὶς νά ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν τὸ σύστημα τοῦ ὁποῖου τὸ Πανεπιστήμιο ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο τμῆμα, εἶναι τόσο ἀνεδαφικὴ ὅσο καὶ ἓνα πολεοδομικὸ πρόγραμμα ποὺ θὰ προέβλεπε ἀναμόρφωση τῆς Νέας Ὑόρκης ἀπὸ τὸ δωδέκατο πάτωμα καὶ πάνω. Οἱ περισσότερες ἄλλωστε μεταρρυθμίσεις στὴν ἀνώτερη ἐκπαίδευση μοιάζουν μὲ τὴν ἀνέγερση παραπηγμάτων μὲ ἐμφάνιση οὐρανοξυστῶν. Μόνον ἡ γενιὰ ἐκείνη ποὺ θὰ μεγαλώσει χωρὶς ὑποχρεωτικὸ σχολεῖο θὰ μπορέσει νά ξαναδημιουργήσει τὸ Πανεπιστήμιο.

Ὁ μῦθος τῶν θεσμοποιημένων ἀξιών

Τὸ σχολεῖο προωθεῖ ἐπίσης τὸν μῦθο τῆς ἀτέρμονης κατανάλωσης. Ὁ σύγχρονος αὐτὸς μῦθος στηρίζεται στὸ δόγμα ὅτι μιὰ διαδικασία παράγει ἀναπόφευκτα κάτι, καὶ κατὰ συνέπεια ἡ παραγωγή ἀναγκαῖα δημιουργεῖ ζήτηση. Τὸ σχολεῖο μᾶς μαθαίνει ὅτι ἡ διδασκαλία παράγει τὴν μάθηση. Ἡ ὑπαρξὴ τῶν σχολείων παράγει τὴν ἀνάγκη γιὰ ἐκπαίδευση. Ὅταν συνηθίσει κανεὶς νὰ ἔχει ἀνάγκη τὸ σχολεῖο, ὅλες οἱ δραστηριότητές του τείνουν νὰ πάρουν τὴν μορφή τῶν σχέσεων ποὺ ἔχει ἓνας πελάτης ἀπέναντι σὲ ἄλλους εἰδικευμένους ὁργανισμούς. Ὅταν δὲν ὑπάρχει σεβασμὸς γιὰ τὸν αὐτοδίδακτο, τότε κάθε μὴ ἐπαγγελματικὴ δραστηριότητα γίνεται ὑποπτη. Στὸ σχολεῖο μᾶς διδάσκουν ὅτι ἡ μάθηση εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς παρακολούθησης· ὅτι τὸ ἐπίπεδο τῆς μάθησης αὐξάνεται ἀνάλογα μὲ τὸ ποσὸν τῶν πληροφοριῶν καὶ τελικὰ ὅτι

τό επίπεδο αυτό της μάθησης μπορεί να μετρηθεί και να πιστοποιηθεί με τους βαθμούς και τα διπλώματα.

Στην πραγματικότητα, η μάθηση είναι η ανθρώπινη εκείνη δραστηριότητα που έχει την μικρότερη ανάγκη χειρισμού από τρίτους. Το μεγαλύτερο μέρος της μάθησης δεν είναι αποτέλεσμα της διδασκαλίας. Είναι μάλλον το αποτέλεσμα της ανεμπόδιστης συμμετοχής του ατόμου σε μια ουσιαστική δραστηριότητα. Οι περισσότεροι άνθρωποι μαθαίνουν καλύτερα με την συμμετοχή, ενώ το σχολείο τους αναγκάζει να ταυτίσουν την προσωπική, συνειδητή τους ανάπτυξη με έναν λεπτομερή σχεδιασμό και χειρισμό.

Όταν το άτομο αποδεχθεί την αναγκαιότητα του σχολείου γίνεται εύκολα θύμα και άλλων θεσμών. Όταν τα νέα παιδιά αφήσουν την φαντασία τους να διαμορφωθεί από την σχολική διδασκαλία τότε γίνονται επιδεκτικά για κάθε είδους θεσμικό σχεδιασμό. Η διδασκαλία συσκοτίζει την φαντασία τους. Δεν πρόκειται να προδοθούν, αλλά απλώς να ξεγελασθούν, γιατί έχουν διδαχθεί να υποκαθιστούν την έλπιδα με την προσδοκία. Ούτε θα υπάρχει πλέον το στοιχείο της εκπληξης —καλής ή κακής— στις σχέσεις τους με τους άλλους, γιατί θα έχουν διδαχθεί τί πρέπει να περιμένουν από τα άλλα άτομα που κι αυτά με τη σειρά τους έχουν διδαχθεί το ίδιο πράγμα. Αυτό που ισχύει στην περίπτωση μιας μηχανής, φαίνεται να ισχύει και στην περίπτωση ενός ατόμου.

Η μεταφορά της ευθύνης από το εγώ στον θεσμό, αποτελεί έγγυηση κοινωνικής οπισθοδρόμησης, ειδικότερα δε όταν γίνει δεκτή σαν υποχρέωση. Έτσι αυτοί που επαναστατούν ενάντια στην Alma Mater συχνά «τό κάνουν» μέσα στην ίδια τη σχολή αντί να πάρουν το θάρρος να μεταδώσουν στους άλλους την προσωπική τους διδασκαλία και να αναλάβουν την ευθύνη για τα αποτελέσματα. Αυτό ίσως να αποτελεί μια νέα έκδοχή του Οιδίποδα — Οιδίπους ο διδάσκαλος, που «άπαυτώνει» την μητέρα του για να κάνει παιδιά μαζί της. Ο άνθρωπος που έχει τοξινωθεί πλέον από το να διδάσκεται συνεχώς, αναζητά την ασφάλεια του εγώ του διδάσκοντας τυραννικά ο ίδιος. Η γυναίκα, που αποδίδει την γνώση της σε μια διαδικασία, θέλει να δημιουργήσει αυτήν την διαδικασία και σε άλλους.

Ο μύθος του μετρήσιμου των αξιών

Οι θεσμικοποιημένες αξίες που ἐνσταλλάζει τὸ σχολεῖο εἶναι ποσοτικές αξίες. Τὸ σχολεῖο μυεῖ τὸν νέο ἄνθρωπο σ' ἓνα κόσμον που ὅλα μποροῦν νὰ μετρηθοῦν, ἀκόμη καὶ ἡ φαντασία καὶ -- γιατί ὄχι -- καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος.

Ἡ προσωπικὴ ὁμῶς ἀνάπτυξη δὲν εἶναι μιὰ μετρήσιμη ἐντότητα. Εἶναι ἡ ἀνάπτυξη μέσα σὲ μιὰ πειθαρχημένη ἀμφισβήτηση καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μετρηθεῖ μὲ κανένα κριτήριο, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπολογισθεῖ μὲ κανένα ἱστορικὸ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μὲ τὰ ἐπιτεύγματα κανενὸς τρίτου. Σὲ μιὰ τέτοια μάθηση ἡ ἀμιλλα εἶναι δυνατὴ μόνον στὴν ἐπινόηση καὶ τὴν δημιουργικὴ προσπάθεια, καὶ εἶναι προτιμότερο νὰ ἀκολουθεῖ κανεὶς τὰ χνάρια κάποιου παρὰ νὰ μιμείται τὸν ρυθμὸ του. Ἡ μάθηση ποὺ ὁραματίζομαι εἶναι μιὰ συνεχὴς ἀναδημιουργία ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ μετρηθεῖ.

Τὸ σχολεῖο ὑποτίθεται ὅτι ἀναλύει τὴν μάθηση σὲ διάφορα «θέματα» καὶ δημιουργεῖ ἓναν κύκλο σπουδῶν ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ αὐτὲς τὲς προκατασκευασμένες μονάδες ὥστε τὸ ἀποτέλεσμα νὰ εἶναι μετρήσιμο μὲ μιὰ παγκόσμια κλίμακα. Οἱ ἄνθρωποι ποὺ ὑποκύπτουν στὰ μέτρα τῶν ἄλλων γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς προσωπικῆς τους ἀνάπτυξης, γρήγορα υἱοθετοῦν τὸν ἴδιο κανόνα καὶ γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς τους. Δὲν χρειάζεται πλέον νὰ καθορίσουν οἱ ἄλλοι τὴ θέση κάποιου, ἀλλὰ αὐτὸς ὁ ἴδιος καθορίζει τὴν θέση του, στριμώχνει τὸν ἑαυτὸ του στὸν χῶρον ποὺ ἔμαθε νὰ ἀναζητᾷ καὶ ἐπὶ πλέον, μὲ τὴν ἴδια διαδικασία, ὀρίζει καὶ τὴν θέση τοῦ ἄλλου μέχρις οὗ ὅλοι καὶ ὅλα μποῦν σὲ μιὰ τάξη.

Οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν ὑποστῇ παρατεταμένη ἐκπαίδευση δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ χειρισθοῦν τὲς μὴ μετρήσιμες ἐμπειρίες. Γι' αὐτοὺς ὅ,τι δὲν μπορεῖ νὰ μετρηθεῖ εἶναι δευτερεύον, ταυτόχρονα ὁμῶς καὶ ἀπειλητικό. Δὲν χρειάζεται θεθαίως νὰ τοὺς στερήσει κανεὶς τὴν δημιουργικότητά τους. Τὸν ρόλο αὐτὸ τὸν ἔχει ἀνάλabei ἡ διδασκαλία, κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία ἔχουν ξεμάθει νὰ κάνουν τὸ «δικό τους», ἔχουν ξεμάθει νὰ εἶναι ὁ ἑαυτὸς τους, καὶ ἐκτιμοῦν μόνον ὅ,τι ἔχει ἤδη γίνῃ ἢ ὅ,τι μπορεῖ νὰ γίνῃ.

Ὅταν οἱ ἄνθρωποι διὰ μέσου τοῦ σχολείου ἔχουν μάθει ὅτι

οί αξίες μπορούν να παραχθούν και να μετρηθούν, τείνουν πλέον να αποδεχθούν όλες τις δυνατές διαβαθμίσεις. Έτσι, υπάρχει μία κλίμακα για την ανάπτυξη των κρατών, μία άλλη κλίμακα για την ευφύια των βρεφών και ακόμη και η πορεία προς την ειρήνη, μπορεί και αυτή να υπολογισθεί με μία απλή καταμέτρηση. Για την ανθρωπότητα των σχολείων ο δρόμος προς την ευτυχία είναι στρωμένος με δείκτες καταναλωτού.

Ο μύθος της συσκευασίας των αξιών

Το σχολείο πουλάει κύκλους μαθημάτων — αγαθά που έχουν παραχθεί με την ίδια διαδικασία και έχουν την ίδια δομή με άλλα προϊόντα. Η παραγωγή αυτών των κύκλων αρχίζει, για τα περισσότερα σχολεία, με μία υποτιθέμενη επιστημονική έρευνα βάσει της οποίας οι μηχανικοί της εκπαίδευσης προβλέπουν την μέλλουσα ζήτηση και τα έργαλεία συναρμολόγησης, μέσα τα πλαίσια που καθορίζονται από τους προϋπολογισμούς και τα ταμπού. Ο έμπορος - δάσκαλος διανέμει το έτοιμο προϊόν στον καταναλωτή - μαθητή, οι αντιδράσεις του οποίου έχουν συστηματικά μελετηθεί και προβλεφθεί ώστε να προμηθεύσουν τα δεδομένα για την δημιουργία του επόμενου μοντέλου το οποίο μπορεί να είναι «σχολείο χωρίς τάξεις», «σχολείο σχεδιασμένο από τους μαθητές», «σχολείο όπου η διδασκαλία γίνεται με ομάδες», «σχολείο με εποπτικά μέσα» ή ακόμη «σχολείο θεματο - κεντρικό».

Το αποτέλεσμα της διαδικασίας παραγωγής των κύκλων αυτών μοιάζει με οποιοδήποτε άλλο βιομηχανικό προϊόν. Είναι ένα σύνολο σχεδιασμένων μνημάτων, ένα πακέτο αξιών, ένα προϊόν του οποίου η «σταθμισμένη έλξη» το κάνει εμπορεύσιμο σε ένα αρκετά μεγάλο τιμήμα του πληθυσμού ώστε να δικαιολογείται το κόστος παραγωγής. Οι μαθητές - καταναλωτές μαθαίνουν να προσαρμόζουν τις επιθυμίες τους στις εμπορεύσιμες αξίες. Έτσι, τους κάνουν να αισθάνονται ένοχοι όταν δεν συμπεριφέρονται ανάλογα με τις προβλέψεις της έρευνας της αγοράς, δηλαδή να περνούν τις τάξεις και να παίρνουν τα διπλώματα που θα τους οδηγήσουν στην άναμενόμενη κατηγορία απασχολήσεως.

Οι εκπαιδευτικοί δικαιολογούν τους ακριβότερους κύκλους σπουδών με βάση την παρατήρηση ότι οι δυσκολίες μαθήσεως αυξάνουν ανάλογα με το κόστος του κύκλου. Αυτό είναι μία εφαρμογή του Νόμου του Πάρκινσον που λέει ότι η εργασία αυξάνει ανάλογα με τους πόρους που έχουν διατεθεί γι' αυτήν. Ο νόμος αυτός επαληθεύεται σε κάθε επίπεδο του σχολείου: π.χ. οι δυσκολίες της μελέτης έγιναν ένα κρίσιμο πρόβλημα των Γαλλικών σχολείων όταν η κατά κεφαλή δαπάνη έφθασε τα επίπεδα των ΗΠΑ του 1960 — την εποχή δηλαδή που οι δυσκολίες αυτές πρωτοέγιναν κεντρικό πρόβλημα στα σχολεία των ΗΠΑ.

Στην πραγματικότητα, οι υγιείς μαθητές διπλασιάζουν την αντίστασή τους στην διδασκαλία όσο αντιλαμβάνονται ότι πέφτουν θύματα ενός συνειδητού χειρισμού. Η αντίσταση αυτή δεν απορρέει από τον αυταρχικό χαρακτήρα του δημόσιου σχολείου, ούτε από το ανατρεπτικό στύλ μερικών ελεύθερων σχολείων, αλλά πηγάζει από την θεμελιώδη εκείνη αντίληψη που είναι κοινή σε όλα τα σχολεία — ότι κάποιος άλλος θα καθορίσει τι πρέπει να μάθει κανείς και πότε θα το μάθει.

Ο μύθος της αυτο - διαιωνιζόμενης προόδου

Παραδόξως, το αυξανόμενο κατά κεφαλήν κόστος διδασκαλίας, παρά το ότι συνοδεύεται από φθίνουσα απόδοση στον τομέα της μάθησης, συντελεί στην υπερτίμηση του μαθητή και σε σχέση με τον εαυτό του και μέσα στα πλαίσια της αγοράς. Το κόστος δεν εμποδίζει το σχολείο να πιέζει συνεχώς τον μαθητή προς μία ανταγωνιστική κατανάλωση κύκλων σπουδών και τελικώς προς την πρόοδο σε όλοένα ανώτερα επίπεδα. Οι δαπάνες που απαιτούνται για να κινητοποιήσουν τον μαθητή να παρατείνει την εκπαίδευσή του όλοένα αυξάνουν καθώς ο μαθητής ανέρχεται στην πυραμίδα. Στα ανώτερα επίπεδα, οι δαπάνες αυτές εμφανίζονται με την μεταμφίσηση είτε ποδοσφαιρικών γηπέδων είτε των Πανεπιστημιακών παρεκκλησίων είτε των λεγομένων προγραμμάτων Διεθνούς Εκπαιδεύσεως. Το σχολείο, αν μη τι άλλο διδάσκει την αξία της αναρρίχησης: την αξία του αμερικανικού τρόπου ζωής.

Ὁ πόλεμος στὸ Βιετνάμ ταιριάζει στὴν λογικὴ τῆς στιγμῆς αὐτῆς. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ μετρίοταν μὲ τὸν ἀριθμὸ ἐκείνων ποὺ ἔπεφταν θύματα σφαιρῶν τῶν ὁποίων τὸ κόστος κατέληγε νὰ εἶναι κολλοσιαιό, καὶ τὸν κτηνώδη αὐτὸ ὑπολογισμὸ ἀποκαλοῦσαν ξεδιάντροπα «καταμέτρηση». Ὅπως οἱ μπιζνες εἶναι μπιζνες, δηλαδὴ ἡ συνεχὴς συσσώρευση χρήματος, ἔτσι καὶ ὁ πόλεμος εἶναι σφαγὴ δηλαδὴ συνεχὴς συσσώρευση πτωμάτων. Μὲ παρόμοιο τρόπο καὶ ἡ ἐκπαίδευση ταυτίζεται μὲ τὸ σχολεῖο, καὶ αὐτὴ ἡ ἀνοικτὴ διαδικασία μετρίεται μὲ δάση τίς ὥρες ποὺ καταναλώνει ὁ μαθητής. Οἱ διαδικασίες αὐτές εἶναι ἀμετάκλητες καὶ ἀταπόδευκτες. Μὲ δάση οἰκονομικὰ κριτήρια, ἡ χώρα γίνεται ὁλοένα καὶ πλουσιότερη. Ἡ λογιστικὴ τῶν θανάτων ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ἔθνος ὁδηγεῖται στὸ νὰ κερδίσει τὸν πόλεμό του. Καὶ μὲ δάση σχολικὰ κριτήρια ἡ παιδεία τοῦ κόσμου ὁλοένα καὶ αὐξάνει.

Τὰ σχολικὰ προγράμματα διψοῦν γιὰ προοδευτικὴ ἀξίηση τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ἡ δίψα αὐτὴ ὁδηγεῖ σὲ μιὰ συνεχὴ ἀπορρόφηση, ποτὲ τὸ ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι ἡ γνώση ποὺ συνοδεύεται ἀπὸ προσωπικὴ ἱκανοποίηση. Τὰ θέματα συσχεύονται πάντοτε μὲ ἐντολὲς συνεχοῦς καταναλώσεως «προσφορῶν» καὶ κάθε περυσινὴ συσκευασία θεωρεῖται ἀπηρχαιωμένη γιὰ τὸν σημερινὸ καταναλωτὴ. Ἡ ἐπιχείρηση τῶν σχολικῶν διβλίων στηρίζεται πάνω σ' αὐτὴ τὴν ζήτηση. Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ μεταρρυθμιστὲς ὑπόσχονται σὲ κάθε νέα γενιά ὅτι πιὸ πρόσφατο καὶ ὅτι καλύτερο, καὶ τὸ κοινὸ μαθαίνει, μέσω τοῦ σχολείου, νὰ ζητᾷ ὅτι τοῦ προσφέρουν. Καὶ αὐτὸς ποὺ ἐγκαταλείπει τὸ σχολεῖο, στὸν ὅποιο συνεχῶς ὑπενθυμίζουν τί ἔχει χάσει, καὶ ὁ ἀπόφοιτος, στὸν ὅποιο καλλιεργοῦν ἓνα αἶσθημα κατωτερότητας ἀπέναντι στὴν νέα γενιά τῶν φοιτητῶν, ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά γνωρίζει ποιά εἶναι ἀκριβῶς ἡ θέση του μέσα στὸ τυπικὸ τῶν αὐξανόμενων ἀπογοητεύσεων, ἀπὸ τὴν ἄλλη δὲ συνεχίζει νὰ στηρίζει μιὰ κοινωνία ποὺ κατ' εὐφημισμὸ ἀποκαλεῖ τὸ συνεχῶς αὐξανόμενο αὐτὸ χάσμα τῶν ἀπογοητεύσεων «ἐπανάσταση τῶν αὐξανόμενων προσδοκιῶν».

Ἀλλὰ ἡ ἀνάπτυξη μὲ τὴν μορφή μιᾶς ἀνοικτῆς κατανάλωσης —ἀτέρμονη πρόοδος— δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ὁδηγήσει στὴν ὠριμότητα. Ἡ προσήλωση στὴν ἀπεριόριστη ποσοτικὴ ἀξίηση φθείρει τὴν δυνατότητα μιᾶς ὀργανικῆς ἀνάπτυξης.

Τὸ τελετουργικὸ παιχνίδι καὶ ἡ Νέα Παγκόσμια Θρησκεία

Στὶς ἀναπτυγμένες χώρες ἡ παραμονὴ στὸ σχολεῖο ἔχει ἀυξηθεῖ γρηγορότερα ἀπὸ τὴν διάρκεια ζωῆς. Οἱ δύο καμπύλες θὰ συναντηθοῦν σὲ μιὰ δεκαετία καὶ αὐτὸ θὰ δημιουργήσει ἓνα πρόβλημα στὴν Τζέσσικα Μίτφορντ καὶ σὲ ἄλλους πού ἀσχολοῦνται μὲ τὴν λεγόμενη «τελικὴ φάση τῆς ἐκπαιδεύσεως». Θυμοῦμαι τὴν τελευταία περίοδο τοῦ Μεσαίωνα, ὅπου ἡ ζήτησις ἐκκλησιαστικῶν ὑπηρεσιῶν εἶχε προχωρήσει καὶ μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο, μὲ τὴν ἐφεύρεση τοῦ «Καθατηρίου» στὸ ὁποῖο κάτω ἀπὸ τὸν ἑλεγχὸ τοῦ Πάπα ἐξαγνίζονταν οἱ ψυχές πρὶν εἰσελθεῖν στὴν αἰώνια εἰρήνη. Ὅπως εἶναι λογικόν, αὐτὸ εἶχε ὁδηγήσει στὴν ἀρχὴ σὲ ἓνα ἐμπόριο συγχωροχαρτιῶν καὶ μετὰ σὲ μιὰ προσπάθεια Μεταρρύθμισης. Σήμερα ὁ μύθος τῆς Αἰώνιας Κατανάλωσης παίρνει τὴ θέσι τῆς πίστεως στὴν Αἰώνια Ζωή.

Ὁ Ἄρνολτ Τόυμπερ ἔχει ὑποστηρίξει ὅτι ἡ παρακμὴ ἐνὸς μεγάλου πολιτισμοῦ συνήθως συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἀνοδο μιᾶς νέας Παγκόσμιας Ἐκκλησίας πού ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά γεννᾷ τὴν ἐλπίδα στὸ προλεταριάτο, ἀπὸ τὴν ἄλλη δὲ ὑπηρετεῖ τίς ἀνάγκες μιᾶς νέας τάξης πολέμιστῶν. Τὸ σχολεῖο σήμερα φαίνεται ἰδιαίτερα πρόσφορο γιὰ νὰ ἀποτελέσει τὴν Παγκόσμια αὐτὴ Ἐκκλησία τοῦ παρακμάζοντος πολιτισμοῦ μας. Κανένας ἄλλος θεσμός στὸν σημερινὸ κόσμον δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀποκρῦψει καλύτερα τὴ βαθεῖα διάστασι ἀνάμεσα στὶς κοινωνικὲς πεποιθήσεις καὶ στὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα. Τὸ σχολεῖο, ὄντας κοσμικὸ καὶ ἐπιστημονικὸ καὶ ταυτόχρονα ἀρνούμενον τὸν θάνατο, συμπληρώνει τὴν διάθεσι πού ἐπικρατεῖ σήμερα. Τὸ κλασικὸ καὶ κριτικὸ τοῦ ἐπίκρισμα τὸ κάνει νὰ φαίνεται πλουραλιστικόν, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε καὶ ἀντιθρησκευτικόν. Ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά καθορίζει τὴν ἐπιστήμην μέσα ἀπὸ τοὺς κύκλους σπουδῶν, ἀπὸ τὴν ἄλλη δὲ καθορίζεται καὶ τὸ ἴδιον ἀπὸ τὴ λεγόμενη ἐπιστημονικὴ ἐρευνα. Κανεὶς δὲν ἔχει πράγματι ἐξαντλήσει τὸ σχολεῖο, ὥς τώρα. Ποτὲ δὲν κλείνει τίς πόρτες του σὲ κανένα δίκως νὰ τοῦ δώσι πρῶτα μιὰ ἀκόμη εὐκαιρία: μέσα ἀπὸ ἓνα πρίσμα θεραπείας τῶν πάντων, προτείνει συνεχὴ ἐκπαίδευσιν τῶν ἐνηλίκων.

Τὸ σχολεῖο δρᾷ σὰν ἐνεργὸς δημιουργὸς καὶ φύλακας τοῦ

κοινωνικού μύθου λόγω της ίδιας της δομής του σάν τελετουργικού παιχνιδιού με καθορισμένους προδιδακμούς. Η εισαγωγή μέσα σ' αυτό το τελετουργικό παιχνίδι είναι πολύ πιο σημαντική από αυτά που διδάσκονται ή από τον τρόπο διδασκαλίας. Είναι το ίδιο το παιχνίδι που εκπαιδεύει, που μπαίνει μέσα στο αίμα και γίνεται συνήθεια. Μιά δλόκληρη κοινωνία μυείται στον μύθο της ατέρμονης κατανάλωσης υπηρεσιών. Αυτό συμβαίνει όσο ή εκδηλη συμμετοχή στο άνοικτο αυτό τυπικό γίνεται παντού όχι μόνον υποχρεωτική αλλά και καταναγκαστική. Το σχολείο ανάγει τον τελετουργικό αυτό ανταγωνισμό σε ένα παγκόσμιο παιχνίδι που υποχρεώνει τους αντιπάλους να φορτώσουν τα δεινά του κόσμου αυτού σ' εκείνους που είτε δεν μπορούν είτε δεν θέλουν να το παίξουν. Το σχολείο αποτελεί ένα τυπικό μυσέως που εισάγει τον νεόφυτο στον ιερό αγώνα της προοδευτικής κατανάλωσης, ένα τυπικό έξευμενισμού όπου οι ακαδημαϊκοί ιερείς μεσολαβούν ανάμεσα στον πιστό και στους θεούς των προνομίων και της εξουσίας, ένα τυπικό τέλος εξιλέωσης που θυσιάζει τους άπαρνητές του, σιγματίζοντάς τους σάν αποδιοπομπαίους τράγους της υποανάπτυξης.

Άκόμη και εκείνοι που στην καλύτερη περίπτωση, πηγαίνουν μερικά χρόνια μόνον στο σχολείο — και αυτοί αποτελούν την συντριπτική πλειοψηφία στην Λατινική Αμερική, Ασία και Αφρική — μαθαίνουν σήμερα να αισθάνονται ένοχοι γι' αυτήν την υποκατανάλωση σχολικής εκπαίδευσης. Στο Μεξικό είναι υποχρεωτικές ξένη τάξεις σχολείου. Τα παιδιά όμως που προέρχονται από το είσοδηματικά κατώτερο 33% του πληθυσμού έχουν δύο πιθανότητες στις τρεις να πάνε έστω και στην πρώτη τάξη. Στην περίπτωση δε που το καταφέρουν, έχουν τέσσερις πιθανότητες στις εκατό να τελειώσουν και την έκτη τάξη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Εάν τα παιδιά προέρχονται από το μεσαίο 33% οι πιθανότητες αυτές αυξάνουν σε δώδεκα στις εκατό. Έστω και με τις συνθήκες αυτές το Μεξικό θεωρείται σάν μία από τις πιο προηγμένες χώρες στον τομέα της δημόσιας εκπαίδευσης αν συγκριθεί με τις υπόλοιπες 25 Λατινοαμερικανικές δημοκρατίες.

Παντού σήμερα τα παιδιά γνωρίζουν ότι τους δίνεται μια ευκαιρία, έστω και αν αυτή είναι άνηση, να συμμετάσχουν σε

μιὰ υποχρεωτική λοτταρία καὶ ἡ ὁμοιομορφία τῶν κριτηρίων διε-
 θνῶς τοὺς κάνει νὰ προσθέσουν στὴ φτώχεια τοὺς καὶ τὴν διάκρι-
 ση πού ἐπιβάλλει στὸν ἑαυτό του ἐκεῖνος πού ἐγκαταλείπει τὸ
 σχολεῖο. Τὰ παιδιὰ αὐτὰ μεγάλωσαν μέσα στὸ δόγμα τῶν αὐξα-
 νόμενων προσδοκιῶν καὶ ἔτσι ἐρμηνεύουν τὴν αὐξανόμενη ἀπογοή-
 τευσή τους ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο σὰν ἕνα ἀποκλεισμό τους ἀπὸ τὴν
 σχολικὴ θεία χάρη. Καὶ ἀποκλείονται ἀπὸ τὸν Παράδεισο γιατί,
 ἐνῶ βαπτίστηκαν, δὲν πήγαιναν στὴν ἐκκλησία. Γεννημένα μὲ τὸ
 ἄρρος τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, βαπτίζονται στὴν πρώτη
 τάξη τοῦ σχολείου ἀλλὰ πηγαίνουν στὴν κόλαση (στὰ ἑβραϊκὰ ἡ
 λέξη κόλαση — Gehenna — εἶναι συνώνυμη μὲ τὸ παράπηγμα,
 τὸ φτωχόσπιτο) ἐξ αἰτίας τῶν δικῶν τους σφαλμάτων. Ὅπως ὁ
 Μάξ Βέμπερ σκιαγράφησε τὴν κοινωνικὴ σημασία τῆς δοξασίας
 ὅτι ἡ σωτηρία ἀνήκει σ' αὐτοὺς πού συσώρευσαν πλοῦτο, σήμερα
 μπορούμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ χάρις ἀνήκει σ' αὐτοὺς πού
 συσώρευσαν χρόνια στὸ σχολεῖο.

Ἡ μέλλουσα βασιλεία: ἡ καθολικοποίηση τῶν προσδοκιῶν

Τὸ σχολεῖο συνδυάζει τίς προσδοκίες τοῦ καταναλωτοῦ πού
 ἐκφράζονται σὰν αἰτήματα μὲ τίς δοξασίες τοῦ παραγωγοῦ πού
 ἐκφράζονται μέσα στὸ τελετουργικὸ τυπικὸ. Εἶναι μιὰ λειτουργι-
 κή ἐκφραση μιᾶς παγκόσμιας «πακεταρισμένης λατρείας» πού θυ-
 μίζει τίς λατρεῖες ἐκεῖνες πού ξαπλώθηκαν στὴν Μελανησία κατὰ
 τὸ 1940, καὶ τῶν ὁποίων οἱ ὁπαδοὶ πίστευαν ὅτι ἀρκοῦσε νὰ δάλουν
 μιὰ μαύρη γραβάτα πάνω στὸ γυμνὸ τους στῆθος γιὰ νὰ ἐμφανι-
 σθεῖ ὁ Ἰησοῦς πάνω σὲ ἕνα πλοῖο κουβαλώντας γιὰ κάθε πιστὸ
 ἕνα ψυγεῖο, ἕνα παντελόνι καὶ μιὰ ραπτομηχανή.

Τὸ σχολεῖο συνδυάζει τὴν αὐξανόμενη ἱταπεινωτικὴ ἐξάρτη-
 ση ἀπὸ τὸν δάσκαλο - κύριο μὲ τὴν αὐξανόμενη κενὴ αἴσθησι
 τῆς παντοδυναμίας πού εἶναι χαρακτηριστικὴ τοῦ μαθητοῦ ἐκείνου
 πού θέλει νὰ θγεί καὶ νὰ διδάξει τὴν σωτηρίαν σὲ ὅλο τὸν κόσμο.
 Τὸ τελετουργικὸ τυπικὸ εἶναι ἔτσι φτιαγμένο ὥστε νὰ ταιριάζει
 μὲ τίς ἀκαμπτές συνήθειες ἐργασίας τοῦ χειρώνακτα, καὶ σκο-
 πὸς του εἶναι νὰ δοξάσει τὸν μῦθο τοῦ γήινου παράδεισου τῆς

ατέρμονης κατανάλωσης που αποτελεί την μόνη ελπίδα για τους φτωχούς και τους άθλιους του κόσμου αυτού.

Επιδημίες ανικανοποίητων ἐγκόσμιων προσδοκιῶν ἔχουν ἐμφανισθεῖ σ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς ἱστορίας καὶ σὲ ὅλους τοὺς πολιτισμούς, ἰδιαίτερα σὲ ὁμάδες πού ἦταν εἴτε ὀριακὲς εἴτε κάτω ἀπὸ ξένη κυριαρχία. Οἱ Ἑβραῖοι στὴν Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ἔχουν τοὺς Ἑσσαιούς καὶ τοὺς Μεσσίες τους, οἱ δουλοπάροικοι κατὰ τὴν Μεταρρύθμιση τοῦ 16ου αἰῶνα τὸν Θωμᾶ Μύντσερ τους, καὶ οἱ ἐξαθλιωμένοι Ἰνδιάνοι ἀπὸ τὴν Παραγουάη ὡς τὴν Ντακότα τοὺς θαμμένους χορευτὲς τους. Στὶς ὁμάδες αὐτὲς πάντοτε ὑπῆρχε ἓνας ἡγέτης - προφήτης, καὶ οἱ ὑποσχέσεις περιορίζονταν στοὺς λίγους καὶ ἐκλεκτοὺς. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ σχολικῆς προελεύσεως προσδοκία τῆς βασιλείας εἶναι μᾶλλον ἀπρόσκλητη παρὰ προφητικὴ καὶ μᾶλλον παγκόσμια παρὰ τυπικὴ. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει γίνεῖ ὁ μηχανικὸς τοῦ ἴδιου του τοῦ Μεσσία, πού ὑπόσχεται τὰ ἀπεριόριστα δῶρα τῆς ἐπιστήμης σ' ἐκείνους πού θὰ ὑποκύβουν στὴν προοδευτικὴ αὐτὴ μεθόδευση πρὸς ὄφελος τῆς βασιλείας του.

Ἡ νέα ἀλλοτρίωση

Τὸ σχολεῖο δὲν εἶναι μόνον ἡ θρησκεία τοῦ καινούργιου κόσμου. Εἶναι ἀκόμη ἡ ταχύτερα ἀναπτυσσόμενη ἀγορὰ ἐργασίας στὸν κόσμον Ἡ μεθόδευση τῶν καταναλωτῶν ἔχει γίνεῖ ὁ κυρίως ἀναπτυσσόμενος τομέας τῆς οἰκονομίας. Καθὼς μειώνεται τὸ κόστος τῆς παραγωγῆς στὰ πλούσια κράτη, ἐμφανίζεται μία αὐξανόμενη συγκέντρωση κεφαλαίου καὶ ἐργασίας στὴν τεράστια ἐπιχείρηση πού προετοιμάζει τὸν ἄνθρωπο γιὰ μεθοδευμένη κατανάλωση. Κατὰ τὴν προηγούμενη δεκαετία οἱ ἐπενδύσεις κεφαλαίου πού συνδέονται ἅμεσα μὲ τὸ σχολικὸ σύστημα αὐξήθηκαν ταχύτερα ἀκόμη καὶ ἀπὸ τίς ἀμυντικὲς δαπάνες. Ἕνας ἀφοπλισμὸς θὰ ἐπιτάχυνε ἀκόμη περισσότερο τὴ διαδικασία αὐτὴ μὲ τὴν ὁποίαν ἡ διομηχανία τῆς μάθησης κινεῖται πρὸς τὸ κέντρο τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας. Τὸ σχολεῖο δίνει ἀπεριόριστες εὐκαιρίες γιὰ νόμιμη σπατάλη, ἐφ' ὅσον ἡ καταστροφικότητά του παραμένει συγκαλυμ-

μένη και τὸ κόστος τῶν καταπραυντικῶν αὐξάνει.

Ἄν προσθέσουμε αὐτοὺς πού ἀπασχολοῦνται μὲ τὴν διδασκαλία, μὲ αὐτοὺς πού ἀπασχολοῦνται μὲ τὴν παρακολούθηση, ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι αὐτὴ ἡ ἐπονομαζόμενη ὑπερδομὴ ἔχει γίνεи ὁ μεγαλύτερος ἐργοδότης τῆς κοινωνίας. Στὶς Η.Π.Α. 62 ἑκατομμύρια ἄνθρωποι ἀπασχολοῦνται στὸ σχολεῖο καὶ 80 ἑκατομμύρια ἀπασχολοῦνται ἄλλου. Αὐτὸ συχνὰ τὸ ξεχνοῦν οἱ Νεο-μαρξιστὲς μελετητὲς πού ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ διαδικασία τῆς κατάργησης τῶν σχολείων πρέπει εἴτε νὰ μετατεθεῖ γιὰ τὸ μέλλον, εἴτε νὰ μπεῖ σὲ παρένθεση ἕως ὅτου ἄλλες ἀνωμαλίες, πού θεωροῦνται ἀνέκαθεν σὰν περισσότερο βασικὲς διορθωθοῦν μὲ μιὰ οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ ἐπανάσταση. Μόνον ἐὰν τὸ σχολεῖο νοηθεῖ σὰν μιὰ βιομηχανία μπορεῖ νὰ σχεδιαστεῖ ρεαλιστικὰ μιὰ ἐπαναστατικὴ στρατηγικὴ. Γιὰ τὸν Μάρξ, τὸ κόστος τῆς δημιουργίας τῆς ζήτησης ἦταν ἐλάχιστα σημαντικὸ. Σήμερα ἡ περισσότερὴ ἀνθρώπινη ἐργασία ξοδεύεται γιὰ τὴν παραγωγὴ ἀναγκῶν πού μποροῦν νὰ ἱκανοποιηθοῦν ἀπὸ βιομηχανίες πού κάνουν ἐντατικὴ χρῆση κεφαλαίου. Τὸ σχολεῖο κάνει τὸ μεγαλύτερο μέρος αὐτῆς τῆς δουλειᾶς.

Ἡ ἀλλοτρίωση, κατὰ τὸ παραδοσιακὸ σχῆμα, ἦταν μιὰ ἀμεση συνέπεια τοῦ ὅτι ἡ δουλειὰ εἶχε καταστῆ ἑμμίσθη ἐργασία, πράγμα πού στεροῦσε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν δυνατότητα τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἀναζωογόνησης. Σήμερα οἱ νέοι ἄνθρωποι προ-ἀλλοτριώνονται ἀπὸ τὸ σχολεῖο πού τοὺς ἀπομονώνει, ἐνῶ ταυτόχρονα προσποιοῦνται τοὺς παραγωγοὺς ἀλλὰ καὶ τοὺς καταναλωτὲς τῆς ἴδιας τους τῆς γνώσης, πού νοεῖται σὰν ἓνα ἀγαθὸ πού λανσάρεται στὴν ἀγορὰ μέσα ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Τὸ σχολεῖο κάνει τὴν ἀλλοτρίωση προπαρασκευαστικὸ στάδιο γιὰ τὴν ζωὴ, ἀφαιρώντας ἔτσι τὸ πραγματικὸ στοιχεῖο ἀπὸ τὴν παιδεία καὶ τὸ δημιουργικὸ στοιχεῖο ἀπὸ τὴν ἐργασία. Τὸ σχολεῖο προετοιμάζει γιὰ τὴν ἀλλοτριωτικὴ θεσμοποίηση τῆς ζωῆς διδάσκοντας τὴν ἀνάγκη τῆς διδασκαλίας. Ὅταν οἱ ἄνθρωποι μάθουν τὸ μάθημα αὐτὸ χάνουν κάθε κίνητρο γιὰ ἀνεξάρτητη ἀνάπτυξη· δὲν βρίσκουν πιά καμιὰ ἔλξη στοὺς συσχετισμοὺς καὶ ἀποκλείονται συνειδητὰ ἀπὸ τὶς ἐκπλήξεις πού προσφέρει ἡ ζωὴ ἐκείνη πού δὲν προκαθορίζεται θεσμικά. Ἄμεσα ἢ ἑμμεσα τὸ σχολεῖο ἀπασχολεῖ ἕνα

μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Και είτε τους κρατά έφ' όρου ζωής είτε εξασφαλίζει την είσοδό τους σέ κάποιο οργανισμό.

Ή Νέα Παγκόσμια Έκκλησία είναι ή διομηχανία της γνώσης, πού είναι ταυτόχρονα ό προμηθευτής του όπιου και τό θρανό για μιá όλοένα αύξανόμενη περίοδο της ζωής του άτομου. Ή κατάργηση του σχολείου είναι συνεπώς στην ρίζα κάθε κινήματος για την ανθρώπινη άπελευθέρωση.

Τό έπαναστατικό δυναμικό της κατάργησης του σχολείου

Τό σχολείο, και βέβαια, δέν είναι μέ κανένα τρόπο ό μόνος σύγχρονος θεσμός πού έχει σάν πρωταρχικό σκοπό την διαμόρφωση της ιδέας πού έχει ό άνθρωπος για την πραγματικότητα. Τό συγκαλυμμένο ιστορικό της οίκογενειακής ζωής, ή στρατιωτική θητεία, ή ιατρική περίθαλψη, ό λεγόμενος επαγγελματισμός ή άκόμη και τά μέσα ένημέρωσης, παίζουν ένα πρωταρχικό ρόλο στόν θεσμικό χειρισμό της ιδέας πού έχει ό άνθρωπος για τόν κόσμο — δραση, γλώσσα και άνάγκες του. Άλλά τό σχολείο ύποδουλώνει θαύτερα και συστηματικότερα, έφ' όσον μόνον στό σχολείο άνατίθεται ή κύρια λειτουργία της δημιουργίας κριτικής σκέψης και παραδόξως αυτό γίνεται, κάνοντας νά εξαρτάται ή μάθηση για ό,τι άφορά τό άτομο, τους άλλους και την φύση από μιá προσσκευασμένη διαδικασία. Τό σχολείο μās άγγίζει τόσο βαθειά ώστε κανένas από μās δέν είναι δυνατόν νά έλπίζει ότι θά άπελευθερωθεί από αυτό μέ κάποιο άλλο μέτρο.

Πολλοί ιδιόρρυθμοι έπαναστάτες είναι θύματα του σχολείου. Βλέπουν άκόμη και την «άπελευθέρωση» σάν προϊόν μιās θεσμικής διαδικασίας. Μόνον ή άπελευθέρωση του ατόμου από τό σχολείο θά διαλύσει τέτοιες αυταπάτες. Ή ανακάλυψη του ότι ή μάθηση στο μεγαλύτερο ποσοστό δέν άπαιτεί διδασκαλία δέν έπιδέχεται ούτε χειρισμό ούτε σχεδιασμό. Ό κάθε ένας από μās είναι προσωπικά ύπεύθυνος για την άπελευθέρωσή του από τό σχολείο, και μόνον έμεις έχουμε την δύναμη νά τό κάνουμε. Κανένas δέν μπορεί νά δικαιολογήσει την άποτυχία του νά άπελευθερωθεί από την εκπαίδευση. Οι άνθρωποι δέν θά μπορούσαν

νά απελευθερωθούν από το Στέμμα, αν τουλάχιστον ορισμένοι από αυτούς δεν είχαν απελευθερωθεί από την κατεστημένη Έκκλησία. Ούτε μπορούν να απελευθερωθούν από την προοδευτική κατανάλωση αν δεν απελευθερωθούν πρώτα από το υποχρεωτικό σχολείο.

Όλοι έχουμε μία σχέση με την εκπαίδευση και από την πλευρά της παραγωγής και από την πλευρά της κατανάλωσης. Έχουμε πεισθεί σέ βαθμό πρόληψης ότι η σωστή μάθηση μπορεί και πρέπει να παραχθεί μέσα μας και ότι κι εμείς μπορούμε να την παράγουμε σέ άλλους. Η απόπειρα να ξεκόψουμε από την ιδέα του σχολείου θα αποκαλύψει την ίδια αντίδραση μέσα μας με την απόπειρα να αποκηρύξουμε είτε την απεριόριστη κατανάλωση είτε την διαδεδομένη υπόθεση ότι μπορούμε να μεθοδεύσουμε τους άλλους για το δικό τους καλό. Κανένας δεν εξαιρείται τελείως από την εκμετάλλευση άλλων μέσα στην διαδικασία της σχολικής εκπαίδευσης.

Τò σχολείο αποτελεί και τόν μεγαλύτερο αλλά και τόν πιο ανώνυμο εργοδότη. Πράγματι, τò σχολείο είναι τò καλύτερο παράδειγμα τού νέου τύπου επιχείρησης, πού έχει διαδεχθεί την συντεχνία, τò εργοστάσιο και την εταιρία. Οί πολυεθνικές εταιρίες πού είχαν κάποτε κυριαρχήσει στην οικονομία, τώρα δλο και περισσότερο εκτοπίζονται και κάποια μέρα μπορεί να αντικατασταθούν από διακρατικά γραφεία παροχής υπηρεσιών. Οί επιχειρήσεις αυτές παρουσιάζουν τις υπηρεσίες τους με τέτοιο τρόπο ώστε δλοι οί άνθρωποι να αισθάνονται υποχρεωμένοι να τις καταναλώσουν. Έχοντας τυποποιηθεί διεθνώς, αναθεωρούν τò περιεχόμενο τών υπηρεσιών τους περιadiκώς και παντού περίπου με τò ίδιο ρυθμό.

Οί «μεταφορές» πού συνδέονται με καινούργια αυτοκίνητα και υπερπολυτελείς εθνικές οδούς υπηρετούν την ίδια θεομοιηνμένη ανάγκη για άνεση, κύρος, ταχύτητα και επινοητικότητα, είτε τὰ συστατικά τους παράγονται από τò κράτος είτε όχι. Ό μηχανισμός της «λατρικής περίθαλψης» καθορίζει ένα περίεργο τύπο ύγείας, είτε η υπηρεσία πληρώνεται από τò κράτος είτε από τò άτομο. Τέλος, οί διαβαθμισμένες προαγωγές με στόχο την απόκτηση τών διπλωμάτων προετοιμάζουν τόν φοιτητή για μιά θέση στην διεθνή πυραμίδα της ειδικευμένης εργασίας, ανεξάρτητα από τò ποιός διευθύνει τò σχολείο.

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις η απασχόληση είναι ένα κρυφό συστατικό: ο οδηγός του ιδιωτικού αυτοκινήτου, ο άρρωστος που ύφίσταται νοσοκομειακή περίθαλψη ή ακόμη και ο μαθητής του σχολείου πρέπει πλέον να θεωρούνται ότι ανήκουν σε μία καινούργια τάξη «υπαλλήλων». Ένα απελευθερωτικό κίνημα που θα άρχιζε στο σχολείο, και που όμως θα στηριζόταν στην κοινή αναγνώριση εκ μέρους δασκάλου και μαθητού της σχέσης εκμεταλλευτού - εκμεταλλευόμενου, θα μπορούσε να διαγράψει την επαναστατική στρατηγική του μέλλοντος· γιατί ένα ριζοσπαστικό πρόγραμμα κατάργησης του σχολείου θα πετύχαινε να εκπαιδεύσει τους νέους στην νέα μορφή της επανάστασης που απαιτείται ενάντια σ' ένα κοινωνικό σύστημα που χαρακτηρίζεται από υποχρεωτική «υγεία», «περιουσία» και «πρόνοια».

Οι κίνδυνοι μας επανάστασης ενάντια στο σχολείο είναι βέβαια απρόβλεπτοι, αλλά δεν είναι τόσο φρικτοί όσο οι κίνδυνοι μας επανάστασης ενάντια σε οποιονδήποτε άλλον μείζονα θεσμό. Το σχολείο δεν έχει οργανώσει ακόμη την αυτοάμυνά του τόσο αποτελεσματικά όσο το έθνος - κράτος ή ακόμη οι μεγάλες επιχειρήσεις. Η απελευθέρωση από τις αρπάγες του σχολείου θα ήταν αναίμακτη. Οι επιστάτες - λειτουργοί καθώς και οι σύμμαχοί τους στα δικαστήρια και στα γραφεία εύρεσεως εργασίας θα έπαιρναν ενδεχομένως θάναυσα μέτρα ενάντια στους παραβάτες, ειδικότερα βέβαια αν πρόκειτο για φτωχούς, αλλά μπορεί τελικά να αποδεικνύονταν ανίσχυροι μπροστά στο ξέσπασμα ενός τέτοιου μαζικού κινήματος.

Το σχολείο έχει γίνει πλέον κοινωνικό πρόβλημα· προσβάλλεται από όλες τις πλευρές και παντού στον κόσμο, πολίτες και κυβερνήσεις συνεχώς εισηγούνται πειράματα έξω από τα συμβατικά πλαίσια. Καταφεύγουν σε άσυνήθιστα στατιστικά τεχνάσματα για να διατηρήσουν την αξιοπιστία αλλά και την πίστη τους. Η διάθεση που επικρατεί σήμερα ανάμεσα σε μερικούς εκπαιδευτικούς θυμίζει πολύ την διάθεση που επικρατούσε ανάμεσα στους Καθολικούς Επισκόπους μετά το Συμβούλιο του Βατικανού. Οι κύκλοι σπουδών των λεγόμενων «ελεύθερων σχολείων» μοιάζουν πολύ με το τυπικό των λειτουργιών rock και folk. Το αίτημα των μαθητών του Γυμνασίου για δικαίωμα γνώμης στην εκλογή των

καθηγητῶν τους εἶναι τόσο ἰσχυρό ὅσο καὶ τὸ αἶτημα τῶν ἐνοριτῶν νὰ ἐκλέγουν τοὺς πᾶστορες τῆς ἐνορίας τους. Ἀλλὰ ἡ κοινωνία διακινδυνεύει πολὺ περισσότερο ἂν μὴ σημαντική μειονότητα χάσει τὴν πίστη τῆς στὴν σχολικὴ ἐκπαίδευση. Αὐτὸ θὰ ἔβαζε σὲ κίνδυνο ἔχει μόνον τὴν διατήρηση τῆς οἰκονομικῆς τάξης πού στηρίζεται στὴν συμπαραγωγή ἀγαθῶν καὶ ἀναγκῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιβίωση τῆς πολιτικῆς τάξης πού οἰκοδομεῖται πάνω στὸ ἔθνος - κράτος στὸ ὁποῖο παραδίδει τὸ σχολεῖο τοὺς μαθητές.

Οἱ δυνατότητες εἶναι ξεκάθαρες. Εἴτε συνεχίσουμε νὰ πιστεύουμε ὅτι ἡ θεσμοποιημένη μάθηση εἶναι ἓνα προϊόν πρὸ δικαιολογεῖ ἀπεριόριστες ἐπενδύσεις, εἴτε ἀνακαλύπτουμε ὅτι ἡ νομοθεσία, ὁ σχεδιασμὸς καὶ οἱ ἐπενδύσεις, ἂν ὑποτεθεῖ ὅτι ὅλα αὐτὰ ἔχουν μὴ θέση στὴν ἐπίσημη ἐκπαίδευση, θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιοῦν κυρίως γιὰ νὰ παραμερίσουν τὰ ἐμπόδια πού σήμερα περιορίζουν τὶς δυνατότητες γιὰ μάθηση, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ νοηθεῖ μόνον ὡς μὴ προσωπικὴ δραστηριότητα.

Ἄν δὲν ἀμφισβητήσουμε τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ ὁποια ἀξία λόγου γνώση εἶναι ἓνα προϊόν τὸ ὁποῖο κάτω ἀπὸ ὁρισμένες συνθήκες μπορεῖ καταναγκαστικὰ νὰ φθάσει στὸν καταναλωτὴ, ἡ κοινωνία θὰ κυριαρχεῖται ὅλο καὶ περισσότερο ἀπὸ ἀπαίσια ψευτοσχολεῖα καὶ ὀλοκληρωτικὸς χειριστὲς πληροφοριῶν. Οἱ παιδαγωγοὶ θεραπευτὲς θὰ δίνουν ὅλο καὶ περισσότερα φάρμακα στοὺς μαθητές τους ὥστε νὰ τοὺς διδάξουν καλύτερα, καὶ οἱ μαθητές θὰ παίρνουν ὅλο καὶ περισσότερα φάρμακα γιὰ νὰ ἀνακουφιστοῦν ἀπὸ τὶς πιέσεις τῶν καθηγητῶν καὶ ἀπὸ τὸ κυνηγητὸ τῶν πτυχίων. Ὅλο καὶ περισσότεροι γραφειοκράτες θὰ ποζάρουν ὡς δάσκαλοι. Ἡ δὴ ἡ γλώσσα τῆς διαφήμισης ἔχει ἐπενεργήσει πάνω στὴ γλώσσα τοῦ σχολείου. Σήμερα στρατηγοὶ καὶ χωροφύλακες προσπαθοῦν νὰ ὡραιοποιήσουν τὰ ἐπαγγέλματά τους ποζάροντας ὡς ἐκπαιδευτές. Σὲ μὴ κοινωνία σχολείων, ὁ πόλεμος καὶ ἡ κοινωνικὴ καταπίεση ὁρίσκουν μὴ λογικὴ βάση. Ὁ παιδαγωγικὸς πόλεμος τύπου Βιετνάμ θὰ δικαιώνεται ὅλο καὶ περισσότερο ὡς ἡ μοναδικὸς τρόπος γιὰ νὰ διδάξουμε στὸν κόσμο τὴν ὑπέρτατη ἀξία τῆς ἀτέρμονης προόδου.

Ἡ καταπίεση θὰ θεωρεῖται ὡς μὴ ἱεραποστολικὴ προσπάθεια γιὰ νὰ ἐπιταχυνθεῖ ἡ ἔλευση τοῦ μηχανικοῦ Μεσσία. Ὅλο

και περισσότερες χώρες θα καταφεύγουν στα παιδαγωγικά βασανιστήρια που σήμερα εφαρμόζονται στην Βραζιλία και στην Ελλάδα. Τα παιδαγωγικά αυτά βασανιστήρια δεν χρησιμοποιούνται για την απόσπαση πληροφοριών ή για να ικανοποιηθούν οι ψυχικές ανάγκες σαδιστών. Συνίστανται σε μια τυχαία τρομοκρατία με σκοπό να συντρίβει την αξιοπρέπεια ενός ολοκληρωτικού λαού και να καταστεί αυτός τελικά εύπλαστο υλικό για τις διδασκαλίες των τεχνοκρατών. Η ολοκληρωτικά καταστροφική και συνεχώς κλιμακούμενη φύση της υποχρεωτικής διδασκαλίας θα ολοκληρώσει τελικά την απώτερη λογική της εκτός αν αρχίσουμε αυτή τη στιγμή την απελευθέρωσή μας από την παιδαγωγική κόλαση και από την ιδέα ότι ο άνθρωπος μπορεί να κάνει αυτό που απέτυχε να κάνει ο Θεός, δηλαδή να μεθοδεύσει τους άλλους προς χάριν της δικής τους σωτηρίας.

Πολλοί άνθρωποι μόλις τώρα άφυπνίστηκαν ώστε να αντιληφθούν την άδυσώπητη καταστροφή που σημαίνουν οι σύγχρονες μέθοδοι παραγωγής για το φυσικό περιβάλλον, αλλά τα άτομα έχουν από μόνα τους πολύ περιορισμένη ισχύ για να αλλάξουν αυτές τις μεθόδους. Η μεθόδευση επίσης των ανθρώπων, που έχει αρχίσει από το σχολείο, έχει κι αυτή φθάσει πλέον στο σημείο της μη επιστροφής, αλλά οι περισσότεροι άνθρωποι το αγνοούν. Ένθαρρύνουν ακόμη εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις όπως ο Χένρυ Φόρντ ο 2ος προτείνει λιγότερο δηλητηριώδη αυτοκίνητα.

Ο Ντάνιελ Μπέλλ λέει ότι η εποχή μας χαρακτηρίζεται από μια άκραία διόσπαση ανάμεσα στην πολιτισμική και στην κοινωνική δομή, αφού η μὲν πρώτη έχει αποσιωθεί σε μια αποκαλυπτική στάση, η δὲ δεύτερη σε μια τεχνοκρατική λήψη αποφάσεων. Αυτό όπωςδήποτε ισχύει για πολλούς εκπαιδευτικούς αναμορφωτές που ενώ αισθάνονται έτοιμοι να καταδικάσουν σχεδόν οτιδήποτε χαρακτηρίζει το σύγχρονο σχολείο, ταυτόχρονα προτείνουν νέα σχολεία.

Στο έργο του «*Η δομή των επιστημονικών έπανάστασεων*», ο Θωμάς Κούν υποστηρίζει ότι αυτή η άτυμφωνία αναπόφευκτα προηγείται της εμφάνισης ενός νέου κανόνα αντίληψης. Τα γεγονότα που κατάγραψαν αυτοί που παρατήρησαν την ελεύθερη πτώση, αυτοί που επέστρεψαν

ἀπὸ τὴν ἄλλῃ πλευρὰ τῆς γῆς καὶ αὐτοὶ ποὺ χρησιμοποίησαν τὸ
νέο τηλεσκόπιο δὲν ταίριαζαν μὲ τὴν Πτολεμαϊκὴ ἀποψη τοῦ κόσ-
μου. Τελείως ξαφνικὰ ἔγινε ἀποδεκτὸς ὁ Νευτώνιος κανόνας. Ἡ
ἀσυμφωνία ποὺ χαρακτηρίζει πολλοὺς ἀπὸ τοὺς νέους σήμερα δὲν
εἶναι τόσο ἀποτέλεσμα ἀντίληψης ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν συμπερι-
φορὰ — μιὰ αἴσθησι τοῦ τί δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ ἀνεκτὴ κοι-
νωνία. Αὐτὸ ποὺ εἶναι ἐκπληκτικὸ μ' αὐτὴν τὴν ἀσυμφωνία εἶναι
ἡ ἱκανότητα ἐνὸς πολὺ μεγάλου ἀριθμοῦ ἀτόμων νὰ τὴν ἀνέχονται.

Ἡ ἱκανότητα ἐπιβίωσης ἀσύμφωνων στόχων χρειάζεται μιὰ
ἐρμηνεία. Σύμφωνα μὲ τὸν Μάξ Γκλούκμαν, ὅλες οἱ κοινωνίες δια-
θέτουν διαδικασίες ἀποκρύψης αὐτῶν τῶν ἀσυμφωνιῶν ἀπὸ τὰ
μέλη τους. Ὑποστηρίζει ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς ἐνὸς τελετουρ-
γικοῦ τυπικοῦ. Τὰ τελετουργικὰ τυπικὰ μποροῦν νὰ ἀποκρύψουν
ἀπὸ τοὺς συμμετόχους ἀκόμη καὶ ἀσυμφωνίες καὶ συγκρούσεις
ἀνάμεσα στὶς κοινωνικὲς ἀρχές καὶ στὴν κοινωνικὴ ὀργάνωση.
Ὅσο ἓνα ἄτομο δὲν ἔχει σαφὴ συνείδησι τοῦ τελετουργικοῦ χα-
ρακτήρα τῆς διδασκαλίας διὰ μέσου τῆς ὁποίας ἔχει μυηθεῖ στὶς
δυνάμεις ποὺ διαμορφώνουν τὸν κόσμον του, δὲν εἶναι σὲ θέσι νὰ
λύσει τὰ μάγια καὶ νὰ διαμορφώσει ἓνα καινούργιον κόσμον. Ὅσο
δὲν ἔχουμε συναίσθησι τῆς τελετουργίας διὰ μέσου τῆς ὁποίας
τὸ σχολεῖο διαμορφώνει τὸν κλιμακούμενον καταναλωτὴ — ποὺ ἀπο-
τελεῖ τὸν ὑπ' ἀριθμὸν ἓνα πόρον τῆς οἰκονομίας — δὲν θὰ εἴμαστε
σὲ θέσι νὰ λύσουμε τὰ μάγια αὐτῆς τῆς οἰκονομίας καὶ νὰ δια-
μορφώσουμε μιὰ καινούργια.

4. Τὸ θεσμικὸ φάσμα

Τὰ περισσότερα οὐτοπικὰ συστήματα καὶ φουτουριστικά σενάρια ἐπικαλοῦνται νέες καὶ ἀκριβὲς τεχνολογίες οἱ ὁποῖες θὰ πρέπει νὰ εἶναι προσιτὲς καὶ σὲ πλούσια καὶ σὲ φτωχὰ κράτη. Ὁ Χέρμαν Κὰν ὄρῃκε μαθητὲς στὴν Βενεζουέλα, τὴν Ἀργεντινὴ καὶ τὴν Κολομβία. Στὰ δράματα τοῦ Σέρτζιο Μπερνάντες γιὰ τὴν Βραζιλία τοῦ 2000 βλέπουμε νὰ σπινθηροβολοῦν πιδὸ πολλὰ μηχανήματα ἀπὸ ὅσα κατέχουν σήμερα οἱ ΗΠΑ καὶ τὰ ὁποῖα δέδαια τότε θὰ ἔχουν ἐξευτελιστεῖ μαζί μὲ τίς ἀπηρχαιωμένους βάσεις πυραύλων, τὰ ἀεροδρόμια καὶ τίς πόλεις τοῦ ἐξήντα καὶ τοῦ ἑβδομήντα. Οἱ φουτουριστὲς πού ἔχουν ἐμπνευστεῖ ἀπὸ τὸν Μπακμίνστερ Φοῦλλερ θὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ συνεχῶς φθινοτέρους καὶ πιδὸ ἐξωτικές ἐπινοήσεις. Βασίζονται στὴν ἀποδοχὴ μιᾶς νέας ἀλλὰ παρ' ὅλα αὐτὰ δυνατῆς τεχνολογίας ἢ ὁποῖα καθὼς φαίνεται θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ κάνουμε περισσότερα μὲ λιγότερα μέσα — ἐλαφρὰ τραῖνα μονῆς γραμμῆς, παρὰ ὑπερηχητικές μεταφορές· κάθετη παρὰ ὀριζόντια ἐξάπλωση τοῦ πληθυσμοῦ. Ὅλοι ὅσοι ἀσχολοῦνται σήμερα μὲ τὸν φουτουριστικὸ σχεδιασμὸ ἀναζητοῦν νὰ κάνουν οἰκονομικὰ κατορθωτὸ ὅτι εἶναι γιὰ τὴν ὥρα τεχνικὰ δυνατό ἐνῶ παράλληλα ἀρνοῦνται νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν ἀναπόφευκτη κοινωνικὴ συνέπεια πού θὰ εἶναι ἡ αὐξανόμενη λαχτάρα ὀλων τῶν ἀνθρώπων γιὰ ἀγαθὰ καὶ ὑπηρεσίες πού θὰ παραμείνουν προνόμιον τῶν ὀλίγων.

Πιστεύω ὅτι ἔνα ἐπιθυμητὸ μέλλον ἐξαρτᾶται ἀπὸ μιὰ ἐκ μέρους μας συνειδητὴ ἐκλογὴ μιᾶς ζωῆς δράσης παρὰ μιᾶς ζωῆς κατανάλωσης, ἀπὸ τὴν δημιουργία ἐνὸς στυλ ζωῆς πού θὰ καλλιεργεῖ τὸν αὐθορμητισμὸ καὶ τὴν ἀνεξαρτησία παρὰ ἀπὸ τὴν διατήρηση ἐνὸς στυλ ζωῆς πού στηρίζεται στὴν δημιουργία καὶ καταστροφή, στὴν παραγωγή καὶ κατανάλωση — ἐνὸς στυλ ζωῆς

πού δὲν ἀποτελεῖ παρά ἓνα ἐνδιάμεσο σταθμὸ στὴν πορεία τῆς ἐξάντλησης καὶ μόλυνσης τοῦ περιβάλλοντος. Τὸ μέλλον ἐξαρτᾶται περισσότερο ἀπὸ μία ἐκ μέρους μας ἐκλογή θεσμῶν πού θὰ ἐνίσχυαν μιὰ ζωὴ δράσης παρά ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη νέων ἰδεολογιῶν καὶ τεχνολογιῶν. Χρειαζόμαστε ἓνα σύστημα κριτηρίων πού θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νὰ ἀποκαλύψουμε αὐτοὺς τοὺς θεσμοὺς πού ἐνισχύουν τὴν προσωπικὴ ἀνάπτυξη παρά τὴν συνήθεια, καθὼς καὶ τὴν θέληση νὰ ἐπενδύσουμε τίς τεχνολογικὲς μας δυνατότητες κατὰ προτίμηση σὲ τέτοιους ἀναπτυξιακοὺς θεσμοὺς.

Ἡ ἐκλογή τοποθετεῖται μεταξὺ δύο ριζικὰ ἀντιτιθέμενων θεσμικῶν τύπων, παραδείγματα τῶν ὁποίων μποροῦμε νὰ βροῦμε σὲ ὑπάρχοντες θεσμοὺς, μολονότι ὁ ἓνας τύπος εἶναι τόσο χαρακτηριστικὸς τῆς σύγχρονης περιόδου ὥστε σχεδὸν νὰ τὴν καθορίζει ἀποκλειστικά. Τὸν κυρίαρχο αὐτὸν τύπο θὰ τὸν ἀποκαλοῦσα μεθοδευτικὸ κύκλωμα. Ὁ ἄλλος τύπος ὑπάρχει ἐπίσης ἀλλὰ κάπως ἀδέδαια. Οἱ θεσμοὶ πού ταιριάζουν σ' αὐτὸν εἶναι πιὸ ἀσήμενοι καὶ πιὸ δυσδιάκριτοι· παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως ἐγὼ τοὺς διαλέγω σὰν πρότυπα γιὰ ἓνα περισσότερο ἐπιθυμητὸ μέλλον. Τοὺς ἀποκαλῶ «ἀνοικτοὺς θεσμοὺς» καὶ προτείνω νὰ τοὺς τοποθετήσουμε στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ θεσμικοῦ φάσματος, ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ γιὰ νὰ δείξουμε ὅτι εἶναι θεσμοὶ πού βρίσκονται ἀνάμεσα στὰ ἄκρα, ἀπὸ τὴν ἄλλη δὲ γιὰ νὰ διευκρινίσουμε τὸ πῶς ἱστορικοὶ θεσμοὶ μποροῦν νὰ ἀλλάξουν θέση στὸ φάσμα καθὼς μετακινοῦνται ἀπὸ τὴν διευκόλυνση τῆς δραστηριότητος πρὸς τὴν ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς.

Γενικὰ ἓνα τέτοιο φάσμα, προχωρώντας ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ, ἔχει χρησιμοποιεῖ γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ἰδεολογίας τους καὶ ὄχι γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τῶν κοινωνικῶν μας θεσμῶν καθὼς καὶ τοῦ στυλ αὐτῶν τῶν θεσμῶν. Ἡ τοποθέτηση αὐτὴ τῶν ἀνθρώπων σὲ κατηγορίες, εἴτε πρόκειται γιὰ ἄτομα εἴτε γιὰ ομάδες, συχνὰ παράγει περισσότερη θερμότητα παρά φῶς. Σοβαρὲς ἀντιρρήσεις μποροῦν νὰ προβληθοῦν ἐναντία στὴν χρησιμοποίησις ἐνὸς συμβατικοῦ σχήματος μὲ ἓναν ἀσυνήθη τρόπο, ἀλλὰ κἀνοντάς το ἐλπίζω νὰ μεταφέρω τοὺς ὅρους τῆς συζήτησης ἀπὸ ἓνα στεῖρο σὲ ἓνα γόνιμο πεδίο. Θὰ γίνῃ φανερό ὅτι οἱ ἄνθρωποι τῆς ἀριστερᾶς δὲν χαρακτηρίζονται πάντοτε

από την αντίθεσή τους στους μεθοδευτικούς θεσμούς τους οποίους τοποθετώ στην δεξιά πλευρά του φάσματος.

Οι πιδι σημειώνοντες σύγχρονοι θεσμοί συνωστιζονται στα δεξιά του φάσματος. Η επιβολή των νόμων έχει μετακινήθει προς τα εκεί άφοτου έφυγε από τα χέρια του σεριφη και πήγε στα χέρια του FBI και του Πενταγώνου. Ο σύγχρονος πόλεμος έχει γίνει μιζ εξαιρετικά ειδικευμένη επιχείρηση, ή δουλειά της όποιας είναι ή σφαγή. Έχει φθάσει στο σημείο όπου ή αποτελεσματικότητά της προσδιορίζεται από την καταμέτρηση πτωμάτων. Τό δυναμικό της όσον άφορά την διατήρηση της ειρήνης εξαρτάται από την Ικανότητά της να πείσει έχθρους και φίλους για την άπεριόριστη Ισχύ έξόντωσης του Έθνους. Οι σύγχρονες σφαίρες και τα χημικά όπλα είναι τόσο αποτελεσματικά ώστε λίγα σέντε κατάλληλα διοχετευμένα προς τον μέλλοντα «πελάτη», εξασφαλίζουν θάνατο ή άκρωτηριασμό. Τό κόστος όμως αυτό αυξάνει Ιλιγγιωδώς: τό κόστος ενός νεκρού Βιετκόγκ άνέβηκε από 360.000 δολάρια τό 1967 σε 450.000 δολάρια τό 1969. Μόνον οικονομίες κλίματος με στόχο πού προσεγγίζει την γενοκτονία μπορούν να καταστήσουν τον σύγχρονο πόλεμο οικονομικά άποδοτικό. Τό ότι ο πόλεμος επιστρέφει σάν μπούμεραγκ γίνεται όλοένα και πιό φανερό: όσο περισσότεροι οι νεκροί Βιετκόγκ, τόσο περισσότερους έχθρους άποκτούν οι ΗΠΑ στον κόσμο, και τόσο περισσότερα πρέπει να ξοδέψουν οι ΗΠΑ για να δημιουργήσουν έναν άλλο μεθοδευτικό θεσμό —πού κανονικά όνομάζεται «ειρήνευση»— σε μιζ μάταιη προσπάθεια άπορρόφησης των παρενεργειών του πολέμου.

Στό ίδιο αυτό άκρο του φάσματος βρίσκουμε επίσης άλλους φορείς πού ειδικεύονται στην μεθόδευση των πελατών τους. Όπως και ο στρατός, τείνουν να αναπτύξουν επενέργειες αντίθετες με τους σκοπούς τους, καθώς αυξάνει τό φάσμα της δραστηριότητάς τους. Αυτοί οι κοινωνικοί θεσμοί είναι επίσης αντιπαραγωγικοί αλλά αυτό είναι λιγότερο φανερό. Πολλοί από αυτούς υιοθετούν μιζ θεραπευτική ή και φιλεύσπλαχνη εμφάνιση, προκειμένου να συγκαλύψουν αυτό τό παράδοξο επακόλουθο. Οι φυλακές π.χ. μέχρι και δύο αιώνες πριν, χρησίμευαν σάν τόπος φυσικής κράτησης των ατόμων μέχρι την καταδίκη, άκρωτηριασμό, εκτέλεση ή εξορία τους, και μερικές φορές χρησιμοποιούνταν έσκεμμένα σάν μιζ

μορφή βασανιστηρίων. Μόνον πρόσφατα άρχίσαμε νά ισχυριζόμαστε ότι ή φυλάκιση τών ανθρώπων σέ κλουβιά μπορεί νά έχει ένα ευεργετικό αποτέλεσμα στόν χαρακτήρα και στήν συμπεριφορά τους. Σήμερα πολλοί άνθρωποι άρχίζουν νά συνειδητοποιούν ότι ή φυλακή αؤξάνει και τήν ποιότητα και τήν ποσότητα τών έγκληματιών, και ότι στήν πραγματικότητα ή φυλακή συχνά μετατρέπει σέ έγκληματιες άπλους αντισημιτατικούς ανθρώπους. Πολλοί λιγότεροι άνθρωποι όμως, φαίνεται νά αντιλαμβάνονται ότι τό ίδιο ακριβώς πράγμα κάνουν και τά ψυχιατρεία, τά γηροκομεία και τά όρφανοτροφεία. Τά ιδρύματα αυτά εφοδιάζουν τούς πελάτες τους μέ τήν καταστροφική εικόνα τοϋ ψυχωτικοϋ, τοϋ υπερήλικα και τοϋ άλήτη, και παράλληλα δημιουργούν μιά λογική βάση για τήν υπαρξη όλόκληρων έπαγγελμάτων, όπως ακριβώς οι φυλακές παράγουν εισόδημα για τούς δεσμοφύλακες. Ή ένταξη στούς θεσμούς πού βρίσκονται στό άκρο αυτό τοϋ φάσματος πραγματοποιείται μέ δυο τρόπου, έξ ίσου καταναγκαστικούς: είτε μέ αναγκαστική θέσμευση, είτε δια μέσου εκλεκτικής ύπηρεσίας.

Στό αντίθετο άκρο τοϋ φάσματος βρίσκουμε θεσμούς πού διακρίνονται από τήν αυθόρμητη χρήση τους — είναι αυτοί πού αποκάλεσα προηγουμένως «ένσικτους» θεσμούς. Τό τηλέφωνο, τό μετρό, τό ταχυδρομείο, οι δημόσιες άγορές και τά δημόσια κέντρα δέν άπαιτούν μιά τακτική πωλήσεως για νά ώθήσουν τούς πελάτες τους νά τά χρησιμοποιήσουν. Τά συστήματα άποχέτευσης, τό πόσιμο νερό, τά πάρκα και τά πεζοδρόμια είναι πράγματα πού οι άνθρωποι χρησιμοποιούν χωρίς νά χρειάζεται προηγουμένως νά πεισθούν θεσμικά ότι ή χρήση τους είναι προς όφελός τους. Βέβαια όλοι οι θεσμοί άπαιτούν κάποιους κανονισμούς. Άλλά ή λειτουργία τών θεσμών εκείνων πού ύπάρχουν μέ σκοπό νά χρησιμοποιηθούν και όχι νά παράγουν, άπαιτεί κανονισμούς διαφορετικής φύσεως από εκείνους πού άπαιτούνται από θεσμούς άγωγής οι όποιοι είναι μεθοδευτικοί. Οι κανονισμοί πού έλέγχουν τούς θεσμούς χρήσεως έχουν κυρίως σάν σκοπό νά άποτρέψουν ένδεχόμενες καταχρήσεις πού θά έδλαπταν τήν γενικότερη προσιτότητά τους. Τά πεζοδρόμια πρέπει νά τηρούνται ελεύθερα από έμπόδια, ή διομηχανική χρήση τοϋ πόσιμου νεροϋ πρέπει νά τηρείται σέ όρισμένα όρια, και τό ποδόσφαιρο πρέπει νά περιορίζεται σέ ειδικούς χώ-

ρους μέσα στα πάρκα. Σήμερα χρειαζόμαστε νόμους που να περιορίζουν την χρήση των τηλεφωνικών μας γραμμών από ηλεκτρονικούς υπολογιστές, την κατάχρηση που γίνεται στο ταχυδρομικό μας δίκτυο από την διαφήμιση, και την μόλυνση των συστημάτων αποχέτευσης μας από τα βιομηχανικά απόβλητα. 'Ο κανονισμός των «άνοικτων» θεσμών δάζει δρια στη χρήση τους' καθώς μετακινούμεθα από το «άνοικτο» προς το «μεθοδευτικό» άκρο του φάσματος, οι κανονισμοί όλο και περισσότερο απαιτούν κατανάλωση και συμμετοχή χωρίς τη θέλησή μας. Το διαφορετικό κόστος απόκτησης πελατών είναι ένα από τα χαρακτηριστικά που διαχωρίζουν τους «άνοικτους» από τους «μεθοδευτικούς» θεσμούς.

Και στα δύο άκρα του φάσματος, βρίσκουμε θεσμούς ύπηρεσιών με την διαφορά ότι στην δεξιά πλευρά η ύπηρεσία αποτελεί επιβαλλόμενη μεθόδευση, και ο πελάτης γίνεται θύμα της διαφήμισης, της επιδρομής, του χειρισμού, της φυλάκισης ή του ήλεκτροσόκ. Προς τα άριστερά η ύπηρεσία είναι μιá πλατειά δυνατότητα μέσα σε τυπικά καθορισμένα πλαίσια, ενώ ο πελάτης παραμένει ένα ελεύθερο στοιχείο. Οι δεξιοί θεσμοί τείνουν να είναι εξαιρετικά πολύπλοκες και πολυέξοδες διαδικασίες παραγωγής, στις οποίες το μεγαλύτερο μέρος της περιπλοκής και του κόστους αποβλέπει στο να πείσει τους καταναλωτές ότι τους είναι αδύνατο να ζήσουν χωρίς το προϊόν ή την άγωγή που προσφέρει ο θεσμός αυτός. Οι άριστεροι θεσμοί τείνουν να έχουν τη μορφή δικτύων που διευκολύνουν μιá διαδικασία επικοινωνίας ή συνεργασίας, και ή όποια μπαίνει σε ενέργεια από τους ίδιους τους πελάτες.

Οι «μεθοδευτικοί» θεσμοί δημιουργούν είτε ένα κοινωνικό είτε έναν ψυχολογικό «έθισμό». 'Ο κοινωνικός έθισμός, ή αλλιώς κλιμάκωση, συνίσταται στην τάση να αυξάνουμε την δόση της άγωγής όταν οι μικρότερες ποσότητες δεν αποδίδουν τα επιθυμητά αποτελέσματα. Ψυχολογικό έθισμό έχουμε όταν οι καταναλωτές γίνονται δοϋλοι της ανάγκης για όλο και μεγαλύτερες δόσεις ενός προϊόντος ή μιās διαδικασίας. Οι αυτόνεργοποιούμενοι άριστεροι θεσμοί τείνουν να αυτοπεριορίζονται. 'Αντίθετα με τις διαδικασίες παραγωγής που ταυτίζουν την ικανοποίηση άπλως και μόνον με την πράξη της κατανάλωσης, τα δίκτυα αυτά ύπηρετούν ένα σκοπό που ξεπερνά την επαναλαμβανόμενη χρήση τους. Το άτομο

σπρώχνει τὸ τηλέφωνο ὅταν θέλει νὰ πεῖ κάτι σὲ κάποιον καὶ τὸ κλείνει ὅταν ἡ ἐπικοινωνία πού ἐπιθυμοῦσε πάρει τέλος. Δὲν χρησιμοποιεῖ τὸ τηλέφωνο, μὲ τὴν ἐξαίρεση βέβαια τῶν νέων, γιὰ τὴν ἀπλὴ εὐχαρίστηση τοῦ νὰ μιλήσει στὸ ἀκουστικό. Ἄν τὸ τηλέφωνο δὲν εἶναι ὁ καλύτερος τρόπος ἐπαφῆς, οἱ ἄνθρωποι θὰ γράφουν ἓνα γράμμα ἢ θὰ κάνουν ἓνα ταξίδι. Οἱ δεξιοὶ θεομοὶ ὁμως, ὥπως φαίνεται καθαρά στὴν περίπτωση τῶν σχολείων, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπιβάλλουν τὴν συνεχή χρήση, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρακωλύουν κάθε ἄλλη δυνατότητα πού θὰ ὀδηγοῦσε στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα.

Πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ θεσμικοῦ φάσματος ἀλλὰ ὄχι ἀκριβῶς στὸ ἄκρο, συναντοῦμε ἐπιχειρήσεις πού ἀνταγωνίζονται μὲ ἄλλες τοῦ ἴδιου τύπου, ἀλλὰ δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐμπλακεῖ σημαντικὰ σὲ διαφημιστικές δραστηριότητες. Ἐδῶ θὰ συναντήσουμε τὰ μικροκαθαριστήρια, τοὺς φούρνους τῆς γειτονιάς, τὰ κουρεῖα, καθὼς καὶ —γιὰ νὰ μιλήσουμε καὶ γιὰ ἐπαγγελματίες— μερικὸς δικηγόρους καὶ καθηγητὲς μουσικῆς. Χαρακτηριστικὰ ἐπίσης πρὸς τὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοποθετοῦνται οἱ ἀνεξάρτητοι ἐπαγγελματίες πού ἔχουν θεομοποιήσει μὲν τίς ὑπηρεσίες τους ὄχι ὁμως καὶ τὴν δημοσιότητά τους. Τοὺς πελάτες τοὺς ἐλκύουν διὰ μέσου προσωπικῆς ἐπαφῆς καὶ ὅπωςδῆποτε λόγῳ τῆς συγκριτικῆς ποιότητος τῶν ὑπηρεσιῶν τους.

Τὰ ξενοδοχεῖα καὶ οἱ καφετερίες τοποθετοῦνται κοντύτερα πρὸς τὸ κέντρο. Οἱ μεγάλες ἀλυσίδες ὅπως τὰ Χίλτον —πού ξεδεύουν τεράστια ποσὰ γιὰ νὰ προωθήσουν τὴν εἰκόνα τους— συχνὰ ἐμφανίζονται σὰν νὰ διευθύνουν θεσμοὺς τῆς δεξιᾶς. Ἐν τούτοις οἱ ἐπιχειρήσεις Χίλτον καὶ Σέρατον δὲν προσφέρουν συνήθως τίποτε περισσότερο —στὴν πραγματικότητα συχνὰ προσφέρουν λιγότερα— ἀπὸ ἀνεξάρτητα ξενοδοχεῖα στὰ ἴδια ἐπίπεδα τιμῶν. Οὐσιαστικὰ μὴ ταμπέλλα ξενοδοχείου μιλάει στὸν ταξιδιώτη μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ὅπως ἓνα σῆμα τοῦ δρόμου. Λέει, «στόπ, ἐδῶ ὑπάρχει κρεββάτι γιὰ σένα» μᾶλλον, παρὰ «προτίμησε ἓνα κρεββάτι στὸ ξενοδοχεῖο παρὰ ἓνα παγκάκι στὸ πάρκο».

Οἱ παραγωγοὶ προϊόντων εὐρείας κατανάλωσης ἀνήκουν στὴ μέση αὐτοῦ τοῦ φάσματος. Ἵπηρετοὺν γενικὲς ἀνάγκες καὶ προσθέτουν στὸ κόστος παραγωγῆς καὶ διανομῆς τίς διαφημιστικὲς δαπάνες γιὰ δημοσιότητα καὶ εἰδικὴ συσκευασία, μέσα στὰ πλαίσια

της άντοχής της αγοράς. Όσο βασικότερο είναι τὸ προϊόν —εἴτε πρόκειται γιὰ ἀγαθὰ εἴτε γιὰ ὑπηρεσίες— τόσο ὁ συναγωνισμὸς τείνει νὰ περιορίσει τὸ κόστος πώλησης τοῦ εἴδους.

Οἱ περισσότεροι κατασκευαστὲς καταναλωτικῶν προϊόντων ἔχουν τελευταῖα κινηθεῖ πολὺ δεξιότερα. Παράγουν, μὲ ἄμεσον ἀλλὰ καὶ ἔμμεσον τρόπο, ἀνάγκες γιὰ ἀγαθὰ οἱ ὁποῖες ἀνεβάζουν τὴν πραγματικὴ τιμὴ αγοράς πολὺ ψηλότερα ἀπὸ τὸ κόστος παραγωγῆς. Ἡ Τζένεραλ Μότορς καὶ ἡ Φόρντ παράγουν δεδαλωμένα μεταφορὰς, ἀλλὰ ἐπίσης, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ σημαντικότερο, μεθοδεύουν τὰ γούστα τοῦ κοινοῦ μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε ἡ ἀνάγκη γιὰ μεταφορὰ νὰ ἐκφράζεται μᾶλλον σὰν ἀνάγκη γιὰ ἰδιωτικά αὐτοκίνητα παρά γιὰ δημόσια λεωφορεῖα. Πωλοῦν τὴν ἐπιθυμία νὰ ἐξουσιάζουμε μιὰ μηχανή, νὰ τρέχουμε μὲ μεγάλη ταχύτητα μέσα στὴν πολυτέλεια καὶ στὴν ἄνεση, ἐνῶ στὸ τέρμα τοῦ δρόμου προσφέρουν ἐπίσης ἕναν ἐξωτισμό. Αὐτὸ πὺ πωλοῦν δὲν εἶναι παρ' ὄλ' αὐτά, μόνον ὑπέρμετρες μηχανές, ὑπερβολικά γκάτζετ ἢ ὅλα τὰ καινούργια ἔξτρα πὺ ἐπέβαλαν στοὺς κατασκευαστὲς ὁ Ράλφ Νέιντερ καὶ οἱ πρόμαχοι τῆς καθαρῆς ἀτιμόσφαιρας. Ἡ τιμὴ καταλόγου περιλαμβάνει πουσσαρισμένες μηχανές, κλιματισμό, ζῶνες ἀσφάλειας καὶ ἐλέγχους καυσασερλῶν· περιλαμβάνει δὲ μως ἐπίσης καὶ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ κόστους πὺ δὲν ἀνακοινῶνται εὐθέως στὸν καταναλωτὴ: τὸ κόστος διαφήμισης καὶ πώλησης, τὰ καύσιμα, τὴν συντήρηση καὶ τὰ ἀνταλλακτικά, τὴν ἀσφάλεια, τὸν τόκο ἐπὶ τῶν δανείων καθὼς ἐπίσης καὶ λιγότερο χειροπιαστὰ στοιχεῖα τοῦ κόστους ὅπως εἶναι ἡ ἀπώλεια χρόνου, κεριοῦ καὶ καθαροῦ ἀέρα μέσα στὶς μποτιλιαρισμένες πόλεις μας.

Ἐνα ἐνδιαφέρον πόρισμα τῆς ἔρευνας τῶν κοινωνικά χρήσιμων θεσμῶν εἶναι τὸ σύστημα τῶν «ἐθνικῶν» δρόμων. Αὐτὸ πὺ ἀποτελεῖ βασικὸ στοιχεῖο τοῦ ὀλικοῦ κόστους τοῦ αὐτοκινήτου, ἀξίζει πιὸ ἐκτεταμένη ἀνάλυση γιατί ὁδηγεῖ ἄμεσα στὸν ἀκρατο ἐκεῖνο δεξιὸ θεσμὸ γιὰ τὸν ὁποῖο ἐνδιαφέρομαι περισσότερο, δηλαδή, τὸ σχολεῖο.

Τὰ ἀπατηλὰ κοινωνοφελή δίκτυα

Τὸ σύστημα τῶν δημόσιων δρόμων εἶναι ἓνα δίκτυο γιὰ μετακινήσεις σὲ σχετικά μεγάλες ἀποστάσεις, καὶ σὰν δίκτυο φαίνεται νὰ ἀνήκει στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ θεσμικοῦ φάσματος. Ἀλλὰ στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ κάνουμε μιὰ διευκρίνιση ποὺ θὰ ξεκαθαρίσει καὶ τὴν φύση τῶν δημόσιων δρόμων καὶ τὴν φύση τῶν πραγματικῶν κοινωνοφελῶν δικτύων. Οἱ δρόμοι ποὺ εἶναι στὴν πραγματικότητά γενικῆς χρήσης, ἀποτελοῦν πραγματικὰ κοινωνοφελή δίκτυα. Οἱ μεγάλες ἐθνικὲς ὁδοὶ εἶναι ἰδιωτικὰ γήπεδα τὸ κόστος τῶν ὁποίων ἔχουν πασάρει, μερικῶς τουλάχιστον, στὸ κοινό.

Τὸ τηλέφωνο, τὸ ταχυδρομεῖο καὶ τὸ σύστημα τῶν δρόμων ἀποτελοῦν δίκτυα τὰ ὁποῖα θεθαίως δὲν παρέχονται δωρεάν. Ἡ χρήση τοῦ τηλεφώνου ἐλέγχεται ἀπὸ τὴν δαπάνη τῆς συνδιάλεξης. Γενικῶς οἱ δαπάνες χρήσης αὐτῶν τῶν δικτύων εἶναι σχετικά χαμηλές καὶ μποροῦν νὰ μειωθοῦν χωρὶς νὰ μεταβληθεῖ ἡ φύση τοῦ συστήματος. Ἡ χρήση τοῦ τηλεφώνου δὲν περιορίζεται καθόλου ἀπὸ τὴν φύση τῆς συνομιλίας, παρ' ὅλο ποὺ καλύτερη χρήση γίνεται βέβαια ἀπὸ ἐκείνους ποὺ μποροῦν νὰ διατυπώνουν σαφεῖς προτάσεις στὴν γλώσσα τοῦ ἄλλου — μιὰ ἱκανότητα ποὺ κατέχουν γενικῶς ὅλοι ὅσοι ἐπιθυμοῦν νὰ χρησιμοποιήσουν τὸ δίκτυο αὐτό. Τὸ ταχυδρομεῖο εἶναι συνήθως φθηνό. Ἡ χρήση τοῦ ταχυδρομικοῦ δικτύου περιορίζεται κάπως ἀπὸ τὸ κόστος πέννας καὶ χαρτιοῦ, καὶ περισσότερο ἀπὸ τὴν ἱκανότητα γραφῆς. Βέβαια, ἐὰν κάποιος ποὺ δὲν γνωρίζει γραφὴ ἔχει ἓνα συγγενὴ ἢ ἓνα φίλο στὸν ὁποῖο μπορεῖ νὰ ὑπαγορεύσει ἓνα γράμμα, τὸ ταχυδρομικὸ σύστημα εἶναι στὴ διάθεσή του, ὅπως πάλι στὴν διάθεσή του εἶναι καὶ στὴν περίπτωση ποὺ θέλει νὰ ταχυδρομήσει μιὰ μαγνητοφωνημένη ταινία.

Τὸ δίκτυο τῶν δρόμων δὲν γίνεται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο προσιτὸ σὲ κάποιον ποὺ ἀπλῶς μαθαίνει νὰ ὁδηγεῖ. Τὰ τηλεφωνικὰ καὶ τὰ ταχυδρομικὰ δίκτυα ὑπάρχουν μὲ σκοπὸ νὰ ὑπηρετοῦν αὐτοὺς ποὺ θέλουν νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν, ἐνῶ τὸ σύστημα τῶν δρόμων χρησιμεύει κυρίως σὰν ἐξάρτημα τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοκινήτου. Τὰ δύο πρῶτα δίκτυα συνιστοῦν πραγματικὰ κοινωνοφελεῖς

ύπηρεσίες, ενώ τὸ τρίτο συνιστᾷ κοινωφελὴ ὑπηρεσία μόνον στὴν περίπτωση ἐκείνων πού διαθέτουν ιδιωτικὰ αὐτοκίνητα, φορτηγὰ καὶ λεωφορεῖα. Τὰ κοινωφελὴ δίκτυα ὑπάρχουν μὲ σκοπὸ τὴν ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων. Οἱ δημόσιοι δρόμοι, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι δεξιοὶ θεσμοὶ ὑπάρχουν πρὸς χάριν ἑνὸς προϊόντος. Οἱ κατασκευαστὲς αὐτοκινήτων, ὅπως εἶδαμε καὶ προηγουμένως, παράγουν ταυτόχρονα καὶ αὐτοκίνητα καὶ τὴν ζήτησι αὐτοκινήτων. Παράγουν ἐπίσης καὶ τὴν ζήτησι πολλαπλῶν δρόμων, γεφυρῶν καὶ πετρελαιοπηγῶν. Τὸ αὐτοκίνητο εἶναι τὸ σημεῖο ἐστίασεως μιᾶς συστάδας δεξιῶν θεσμῶν. Τὸ ὑψηλὸ κόστος καθενὸς στοιχείου ὑπαγορεύεται ἀπὸ μιὰ ἐπεξεργασία τοῦ βασικοῦ προϊόντος καὶ ἡ πώλησι τοῦ βασικοῦ αὐτοῦ προϊόντος ἐγκτεται στὸ νὰ ἐθιστεῖ ἡ κοινωνία στὸ σύνολο τῶν στοιχείων.

Ὁ σχεδιασμὸς ἑνὸς πραγματικὰ κοινωφελοῦς συστήματος δημόσιων δρόμων θὰ ἀπαιτοῦσε διακρίσεις ἐνάντια σ' ἐκείνους γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ ταχύτητα καὶ ἡ προσωπικὴ ἄνεσι ἀποτελοῦν πρωταρχικὲς ἀξίες τῶν μεταφορῶν, καὶ πρὸς ὄφελος ἐκείνων πού ἀποδίδουν ἀξία στὴν ρευστότητα καὶ τὸν προορισμὸ. Εἶναι ἡ διαφορὰ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' ἓνα πλατὺ δίκτυο πού χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν μέγιστη δυνατὴ προσιτότητα, καὶ ἓνα δίκτυο πού προσφέρει προνομιούχο πρόσβασι σὲ περιορισμένες περιοχές.

Ἡ εἰσαγωγὴ ἑνὸς μοντέρνου θεσμοῦ σὲ μιὰ ἀναπτυσσόμενη χώρα μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ἓνα τεστ τῆς ποιότητος τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ. Στὶς πολὺ φτωχὲς χώρες οἱ δρόμοι εἶναι σὲ τέτοια κατάστασι ὥστε νὰ ἐπιτρέπουν μεταφορὲς μόνον μὲ εἰδικὰ, ψηλὰ φορτηγὰ γεμάτα μὲ τρόφιμα, ζῶα ἢ ἀνθρώπους. Μιὰ τέτοια χώρα θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήσῃ τοὺς περιορισμένους πόρους τῆς, γιὰ τὴν κατασκευὴ ἑνὸς ἴστου ἀπὸ δρόμους πού θὰ κάλυπταν ὅλες τὶς περιφέρειές τῆς, καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ περιορίσῃ τὶς εἰσαγωγὰς σὲ δύο ἢ τρεῖς διαφορετικοὺς τύπους ὀχημάτων ὑψηλῆς ἀντοχῆς ἱκανῶν νὰ ἐπιβιώσουν στοὺς δρόμους αὐτοὺς μὲ χαμηλὲς ταχύτητες. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ θὰ ἀπλοῦστευε τὴν συντήρησι καὶ τὴν προμήθεια ἀνταλλακτικῶν, θὰ ἐπέτρεπε τὴν συνεχὴ λειτουργία αὐτῶν τῶν ὀχημάτων, καὶ θὰ πρόσφερε τὴν μέγιστη δυνατὴ ρευστότητα καὶ ἐπιλογὴ κατευθύνσεων στοὺς πολίτες. Αὐτὸ θὰ ἀπαιτοῦσε τὸν σχεδιασμὸ ὀχημάτων γενικῆς χρήσεως τῆς ἀπλότητος

ένος Μοντέλλου T, με τὰ πιό σύγχρονα μέταλλα πού θά ἐξασφάλιζαν τήν μέγιστη διάρκεια, με ἓνα ἐνσωματωμένο ὄριο ταχύτητας πού δέν θά ξεπερνοῦσε τὰ 15 μίλια τήν ὥρα, καί τέτοιας ἀντοχής ὥστε νά ἐπιβίωσαν καί στο πιό ἀνώμαλο ἔδαφος. Τέτοια ὀχήματα δέν ὑπάρχουν σήμερα στήν ἀγορά γιατί δέν ὑπάρχει ἡ ἀνάλογη ζήτηση. Πράγματι, μιὰ τέτοια ζήτηση θά ἔπρεπε νά καλλιεργηθεῖ, πολὺ πιθανόν μέ τήν προστασία μιᾶς αὐστηρῆς νομοθεσίας. Σήμερα ὁμως, μόλις μιὰ τέτοια ζήτηση ἐμφανιστεῖ ἔστω καί ἀνεπαίσθητα, καταπνίγεται: ἀμέσως ἀπό μιὰ ἐκστρατεία ἀντιδημοσιότητος μέ στόχο νά προφυλαχθοῦν οἱ καθολικῆς πωλήσεις τῶν μηχανημάτων ἐκείνων πού στίς μέρες μας ἀπορροφοῦν ἀπό τόν Ἀμερικανό φορολογούμενο τὰ κονδύλια πού ἀπαιτοῦνται γιά τήν κατασκευή τῶν ἐθνικῶν ὁδῶν.

Γιά νά «θελιώσουν» τίς μεταφορές τους, ὅλες οἱ χῶρες σήμερα —ἀκόμη καί οἱ φτωχότερες— σχεδιάζουν συστήματα ἐθνικῶν ὁδῶν, πού ἐξυπηρετοῦν τὰ ἐπιβατικά αὐτοκίνητα, καί τίς νταλίκες μεγάλης ταχύτητας, πράγμα πού συμφωνεῖ μέ τὸ ἰδεῶδες τῆς ταχύτητας πού χαρακτηρίζει παραγωγούς καί καταναλωτές τῶν ἀνωτέρων τάξεων. Ἡ λογικὴ δόση πού συχνὰ σερβίρουν γι' αὐτὸ εἶναι τὸ ὅτι ἐξοικονομεῖ τοὺς πολυτιμότερους πόρους μιᾶς φτωχῆς χώρας: τὸν χρόνο τοῦ γιατροῦ, τοῦ σχολικοῦ ἐπιθεωρητῆ ἢ τοῦ δημόσιου λειτουργοῦ. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ βέβαια ὑπηρετοῦν σχεδόν ἀποκλειστικὰ τοὺς ἰδίους ἐκείνους ἀνθρώπους πού ἔχουν ἢ ἐλπίζουν ὅτι θά ἔχουν κάποια μέρα, ἓνα αὐτοκίνητο. Οἱ φόροι καί τὸ πολύτιμο συνάλλαγμα σπαταλοῦνται γιά τήν κατασκευή τῶν ἀπατηλῶν αὐτῶν κοινωφελῶν δικτύων.

Ἡ μοντέρνα τεχνολογία πού ἀξάγεται στίς φτωχῆς χῶρες ὑπάγεται σὲ τρεῖς κατηγορίες: ἀγαθὰ, ἐργοστάσια πού κατασκευάζουν αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ, καί θεσμοὺς ὑπηρεσιῶν —κυρίως σχολεῖα— πού μετατρέπουν τοὺς ἀνθρώπους σὲ μοντέρνους παραγωγούς καί καταναλωτές. Οἱ περισσότερες χῶρες δαπανοῦν τὸ μέγιστο τμῆμα τοῦ προϋπολογισμοῦ τους γιά σχολεῖα. Στὴν συνέχεια, οἱ ἀπόφοιτοι αὐτῶν τῶν σχολείων δημιουργοῦν τὴν ζήτηση γιά ἄλλα ἔργα ὅπως εἶναι τὰ διομηχανικά ἐργοστάσια, οἱ ἀσφαλτοστρωμένοι δρόμοι, τὰ μοντέρνα νοσοκομεῖα καί τὰ ἀεροδρόμια, καί αὐτὰ μέ τὴν σειρὰ τους δημιουργοῦν ἀγορὲς γιά ἀγαθὰ φτιαγμένα γιά πλούσιες

χώρες και τελικά, μετά από λίγο, την τάση εισαγωγής άπληχαιωμένων έργουτασιών με σκοπό την παραγωγή αυτών των αγαθών.

Από όλα τα «άπατηλά κοινωνοφελή δίκτυα» το σχολείο είναι το πιο ύπουλο. Τα συστήματα αυτοκινητοδρόμων παράγουν μόνον την ζήτηση αυτοκινήτων. Τα σχολεία παράγουν την ζήτηση για όλο το κύκλωμα των μοντέρων θεσμών που συνωθούνται στην δεξιά πλευρά του φάσματος. Ο άνθρωπος εκείνος που άμφισβητεί τους αυτοκινητοδρόμους μπορεί στο κάτω - κάτω να χαρακτηριστεί σαν ρομαντικός· εκείνος όμως που άμφισβητεί την άνάγκη του σχολείου θεωρείται άπάνθρωπος ή φασίστας.

Το σχολείο σαν άπατηλό κοινωνοφελές δίκτυο

Όπως οι αυτοκινητόδρομοι, έτσι και τα σχολεία δίνουν, εκ πρώτης όψης, την εντύπωση ότι είναι άνοικτά σε όλους. Είναι όμως στην πραγματικότητα άνοικτά μόνον σ' εκείνους που συνεχώς άναγεώνουν τα πιστοποιητικά τους. Όπως οι αυτοκινητόδρομοι δημιουργούν την εντύπωση ότι το σημερινό έτήσιο επίπεδο κόστους τους είναι άναγκαίο για τις μετακινήσεις των ανθρώπων, έτσι και τα σχολεία θεωρούνται άπαραίτητα για την άπόκτηση των ίκανοτήτων εκείνων που άπαιτεί μία κοινωνία μοντέρνας τεχνολογίας. Άποκαλύψαμε προηγουμένως ότι οι αυτοκινητόδρομοι είναι άπατηλά κοινωνοφελή δίκτυα, τονίζοντας την εξάρτησή τους από τα ιδιωτικά αυτοκίνητα. Τα σχολεία στηρίζονται στην εξ ίσου άπατηλή υπόθεση ότι ή μάθηση είναι το άποτέλεσμα της διδασκαλίας των σχολικών κύκλων.

Οι αυτοκινητόδρομοι γεννήθηκαν από μία διαστροφή της επιθυμίας και της άνάγκης για κινητικότητα που μετατράπηκε σε αίτημα για ιδιωτικά αυτοκίνητα. Τα σχολεία από την άλλη μεριά διαστρεβλώνουν την φυσιολογική τάση για άνάπτυξη και μάθηση σε αίτημα για διδασκαλία. Η ζήτηση της βιομηχανοποιημένης ώριμότητας άποτελεί πολύ μεγαλύτερη άρνηση της προσωπικής δράσης παρά ή ζήτηση για βιομηχανοποιημένα αγαθά. Τα σχολεία δέν είναι μόνο δεξιότερα από τα αυτοκίνητα και τους αυτοκινητόδρομους· άνήκουν πολύ κοντά στο δεξιά άκρο του θεσμικού

φάσματος που κατέχουν τὰ καθαρά πλέον ἄσυλα. Ἀκόμη καὶ οἱ ὀργανωτὲς τῶν πολέμων σκοτώνουν τελικὰ μόνο τὸ σῶμα. Ἀλλὰ ὁ ἐξαναγκασμὸς τῶν ἀνθρώπων νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ τὴν εὐθύνη τῆς Ἰδίας τους τῆς ἀνάπτυξης ἰσοδυναμεῖ τίς περισσότερες φορές μὲ πνευματικὴ αὐτοκτονία.

Οἱ αὐτοκινητόδρομοι πληρῶνονται, μερικῶς τουλάχιστον, ἀπὸ ἐκείνους πού τοὺς χρησιμοποιοῦν, ἀφοῦ τὰ διόδια καὶ οἱ φόροι τῆς βενζίνης ἀναλογοῦν μόνον στοὺς ὁδηγούς. Τὸ σχολεῖο, ἀντίθετα, εἶναι ἓνα τέλειο σύστημα ἀναδρομικῆς φορολογίας, ὅπου οἱ προνομιούχοι ἀπόφοιτοι εἶναι καβάλλα στὴν πλάτη ὄλων γενικῶς τῶν φορολογουμένων. Τὸ σχολεῖο βάζει ἓνα πρωταρχικὸ φόρο στὴν προαγωγή. Ἡ ὑποκατανάλωση χιλιόμετρων στοὺς αὐτοκινητόδρομους δὲν κοστίζει τόσο ὅσο ἡ ὑποκατανάλωση ἐκπαίδευσης. Ἐκεῖνος πού δὲν διαθέτει αὐτοκίνητο στὸ Λὸς Ἀντζελες μπορεῖ βέβαια νὰ αἰσθάνεται σχεδὸν ἀκίνητοποιημένος, ἀν ὅμως κατορθώσει νὰ φτάσει σ' ἓνα χωρὸ ἐργασίας μπορεῖ νὰ βρεῖ καὶ νὰ κρατήσῃ μιὰ δουλειά. Αὐτὸς ὅμως πού ἀφήνει τὸ σχολεῖο δὲν ἔχει ἄλλο δρόμο. Ὁ ἐπαρχιώτης πού ὁδηγεῖ τὴν καινούργια του Λίνκολν καὶ ὁ χωριάτης ξάδερφός του πού ὁδηγεῖ τὴν σακαράκα του χρησιμοποιοῦν ἀκριβῶς τὸ ἴδιο ποσὸ τοῦ αὐτοκινητόδρομου, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ αὐτοκίνητο τοῦ πρώτου κοστίζει τριάντα φορές περισσότερο ἀπὸ τὸ αὐτοκίνητο τοῦ δευτέρου. Ἡ ἀξία ὅμως τῆς ἐκπαίδευσης ἑνὸς ἀνθρώπου εἶναι συνάρτηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐτῶν πού ἔχει συμπληρώσει στὸ σχολεῖο καὶ τοῦ κόστους τῶν σχολείων ὅπου ἔχει σπουδάσει. Ὁ νόμος δὲν ὑποχρεώνει κανέναν νὰ ὁδηγεῖ, ἐνῶ μᾶς ὑποχρεώνει ὅλους νὰ πᾶμε στὸ σχολεῖο.

Ἡ ἀνάλυση τῶν θεσμῶν ἀνάλογα μὲ τὴν παρούσα θέση τους στὸ θεσμικὸ φάσμα μοῦ ἐπιτρέπει νὰ κάνω σαφὴ τὴν πεποίθησή μου ὅτι μιὰ θεμελιώδης κοινωνικὴ ἀλλαγὴ πρέπει νὰ ἀρχίσει μὲ μιὰ μεταβολὴ στὴν ἐννοια τῶν θεσμῶν καὶ νὰ ἐξηγήσω γιατί ἓνα βιώσιμο μέλλον ἐξαρτᾶται ἀπὸ μιὰ ἀνανέωση τοῦ θεσμικοῦ στυλ.

Κατὰ τὴν δεκαετία τοῦ 1960, οἱ θεσμοὶ πού γεννήθηκαν σὲ διαφορετικὰς περιόδους ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, ἐφθασαν ταυτόχρονα στὸ γήρας τους· τὰ συστήματα δημόσιων σχολείων πού ἱδρύθηκαν τὴν ἐποχὴ τοῦ Τζέφερσον ἢ τοῦ Ἀτατούρκ, μαζί μὲ ἄλλα πού ἀρχισαν μετὰ τὸν Δεύτερο Παγκόσμιο

Πόλεμο, έγιναν όλα γραφειοκρατικά και μεθοδευτικά και περιέπεσαν σέ μιά συνεχή αὐτο - δικαίωση. Τὸ ἴδιο πράγμα ἐπληξε καὶ τὰ συστήματα κοινωνικῆς πρόνοιας, τὰ ἐργατικά συνδικάτα, τίς ἐκκλησίες καὶ τίς διπλωματίες, τὴν φροντίδα τῶν ὑπερήλικων καὶ τὴν ταψὴ τῶν νεκρῶν.

Σήμερα π.χ. τὰ σχολικά συστήματα στὴν Κολομβία, Μεγάλη Βρεταννία, ΕΣΣΔ καὶ ΗΠΑ μοιάζουν περισσότερο μεταξύ τους ἀπὸ ὅσο ἔμοιαζαν κατὰ τὸ 1890 τὰ σχολεῖα τῶν ΗΠΑ, εἴτε μεταξύ τους εἴτε μὲ τὰ ἀντίστοιχά τους στὴ Ρωσία. Σήμερα τὰ σχολεῖα εἶναι ὑποχρεωτικά, ἀνοικτά καὶ ἀπὸ τὰ δύο ἄκρα, καὶ ἀνταγωνιστικά. Ἡ ἴδια σύγκλιση ὅσον ἀφορᾷ τὸ θεσμικὸ στυλ, παρατηρεῖται καὶ στὴν ὑγεία, στὸ ἐμπόριο, στὴν διεύθυνση τοῦ προσωπικοῦ, καὶ στὴν πολιτικὴ ζωὴ. Ὅλες αὐτὲς οἱ θεσμικὲς διαδικασίες τείνουν νὰ συγκεντρωθοῦν στὸ μεθοδευτικὸ ἄκρο τοῦ φάσματος.

Ἡ συγχώνευση γραφειοκρατιῶν στὸν κόσμον ὀφείλεται σ' αὐτὴν τὴν σύγκλιση τῶν θεσμῶν. Τὸ στυλ, τὰ συστήματα ταξινόμησης καὶ τὰ διάφορα ἄλλα (ἀπὸ τὸ σχολικὸ βιβλίο μέχρι τὸν ἠλεκτρονικὸ ὑπολογιστὴ) ἔχουν τυποποιηθεῖ στοὺς πίνακες σχεδιασμῶν τῆς Κόστα Ρίκα ἢ τοῦ Ἀφγανιστάν κατὰ τὰ πρότυπα τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

Παντοῦ οἱ γραφειοκρατίες φαίνεται νὰ ἐστιάζουν στὸ ἴδιο ἔργο: τὴν προαγωγὴ τῶν δεξιῶν θεσμῶν. Ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν κατασκευὴ ἀντικειμένων, τὴν σύσταση τυπικῶν κανόνων, καὶ τὴν δημιουργία —καὶ ἀναπροσαρμογὴ— τῆς «ἐκτελεστικῆς ἀλήθειας» ποὺ εἶναι ἡ ἰδεολογία ἢ ὁ νόμος ποὺ ἐγκαθιδρύει τὴν τρέχουσα ἀξία ποὺ πρέπει νὰ ἀποδίδεται στὸ προϊόν τους. Ἡ τεχνολογία ἐφοδιάζει τίς γραφειοκρατίες αὐτὲς μὲ αὐξανόμενη ἰσχὺ στὸ δεξιὸ χέρι τῆς κοινωνίας. Ἀντίθετα, τὸ ἀριστερὸ χέρι τῆς κοινωνίας φαίνεται νὰ φθίνει, ὅχι ἐπειδὴ ἡ τεχνολογία εἶναι λιγότερο ἱκανὴ νὰ εὐρύνει τὸ φάσμα τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος καὶ νὰ παρασκευάσει τὴν συμμετοχὴ τῆς φαντασίας καὶ τῆς προσωπικῆς δημιουργικότητος, ἀλλὰ ἐπειδὴ μιὰ τέτοια χρησιμοποίησις τῆς τεχνολογίας δὲν θὰ ἐνίσχυε τὴν ἐξουσία τῆς ἐλίτ ποὺ τὴν χειρίζεται. Ὁ διευθυντὴς τοῦ ταχυδρομείου δὲν μπορεῖ νὰ ἐλέγξει τὴν οὐσιαστικὴ χρῆσις τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ ταχυδρομείου ὅπως καὶ ὁ

τηλεφωνητής ή ο υπάλληλος της Bell Telephone, δεν είναι: σε θέση να εμποδίσει την οποιαδήποτε μοιχεία, Εγκλημα ή ανατρεπτική δραστηριότητα που σχεδιάζεται μέσω του τηλεφωνικού δικτύου.

Ἡ ἴδια ἡ φύση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς* διακυβεύεται στο πρόβλημα τῆς ἐκλογῆς ἀνάμεσα στο θεσμικό δεξιό καί στο θεσμικό ἀριστερό. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά διαλέξει ἀνάμεσα στο νά εἶναι πλούσιος: σέ ἀντικείμενα καί στήν ἐλευθερία νά χρησιμοποιεῖ τὰ ἀντικείμενα αὐτά. Πρέπει νά διαλέξει ἀνάμεσα σέ ἀντιτιθέμενα στυλ ζωῆς καί σχετικά προγράμματα παραγωγῆς.

Ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε ἤδη ἀνακαλύψει ὅτι «ποιῶ» καί «πράττω» εἶναι διαφορετικά πράγματα, τόσο μάλιστα διαφορετικά ὥστε τὸ ἓνα ποτὲ δὲν περιλαμβάνει τὸ ἄλλο. «Γιατί οὔτε τὸ πράττειν εἶναι μία μορφή τοῦ ποιεῖν — οὔτε καί τὸ ποιεῖν μία μορφή τοῦ ἀληθῶς πράττειν. Ἡ ἀρχιτεκτονική εἶναι μία μορφή τοῦ ποιεῖν... τῆς δημιουργίας ἐνὸς πράγματος τοῦ ὁποῖου ἡ ἀρχὴ δρίσκεται στὸν ποιοῦντα καί ὄχι στὸ ἴδιο τὸ πράγμα. Τὸ ποιεῖν ἔχει πάντοτε ἓνα σκοπὸ διάφορο ἀπὸ τὸ ποιεῖν καθ' ἑαυτό, ἐνῶ τὸ πράττειν ὄχι· γιατί ἡ ἀληθινὴ πράξη εἶναι αὐτοσκοπός. Ἡ τελειότητα τοῦ ποιεῖν εἶναι ἡ τέχνη, ἡ τελειότητα τοῦ πράττειν εἶναι ἡ ἀρετή*». Ἡ μετακίνηση πρὸς τὰ δεξιὰ σημαίνει ὅτι ἓνας θεσμὸς ἀναπροσαρμόζεται ἔτσι ὥστε νά αὐξήσει τὴν δυνατότητα τοῦ «ποιεῖν» ἐνῶ ἡ μετακίνηση πρὸς τὰ ἀριστερά σημαίνει ὅτι ὁ θεσμὸς ἀναπροσαρμόζεται ἔτσι ὥστε νά ἐπιτρέψει τὴν αὐξανόμενη «δράση» ἢ «πράξη». Ἡ μοντέρνα τεχνολογία ἔχει αὐξήσει τὴν ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νά μεταδιβάξει τὸ «ποιεῖν» σὲς μηχανές καί ἔτσι ἔχει πλατύνει ὁ διαθέσιμος χρόνος γιὰ τὸ «πράττειν».

Τὸ «ποιεῖν» τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὸ ζεῖν ἔχει παύσει πλέον νά ἀπορροφᾷ τὸν χρόνο του. Ἡ ἀνεργία εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ ἐκμοντερνισμοῦ: εἶναι ἡ ἀργία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν ὑπάρχει δυνατότητα τοῦ «ποιεῖν» καί πού δὲν ξέρεי τί νά «κάνει» — δηλαδὴ πῶς νά πράξει. Ἡ ἀνεργία εἶναι ἡ θλιβερὴ ἀργία τοῦ ἀνθρώπου πού, ἀντίθετα μὲ τὸν Ἀριστοτέλη, πιστεύει ὅτι τὸ «ποιεῖν» ἢ ἡ ἐργασία εἶναι ἐνάρετο πρᾶγμα ἐνῶ ἡσχόλη

* Ἠθικὴ τοῦ Νικόμαχου.

(ἀργία) δὲν εἶναι. Ἡ ἀνεργία εἶναι ἡ ἐμπειρία τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἔχει ὑποταχθεῖ στὴν Προτεσταντικὴ ἠθική. Ἡσχόλη, σύμφωνα μὲ τὸν Βέμπερ, εἶναι ἀναγκαία γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐργασθεῖ. Γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἡ δουλειὰ εἶναι ἀναγκαία γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχεισχόλη.

Ἡ τεχνολογία παρέχει στὸν ἄνθρωπο τὸν διαθέσιμο χρόνον γιὰ νὰ μπορεῖ εἴτε νὰ «ποιεῖ» εἴτε νὰ «πράττει». Ἡ ἐκλογὴ ἀνάμεσα στὴ θλιβερὴ ἀνεργία καὶ στὴν χαρούμενησχόλη εἶναι τῶρα ἀνοικτὴ σὲ ὅλη τὴν κουλτούρα. Ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὸ θεσμικὸ στὺλ τὸ ὁποῖο ἐπιλέγει ἡ κουλτούρα. Ἡ ἐκλογὴ αὐτὴ θὰ ἦταν ἀδιανόητη σὲ μιὰ ἀρχαία κουλτούρα ποὺ στηριζόταν εἴτε στὴν ἀγροτικὴ οἰκονομία εἴτε στὴν δουλεία. Ἐχει ὅμως γίνεῖ ἀναπόφευκτη γιὰ τὸν μετα - βιομηχανικὸ ἄνθρωπο.

Ἕνας τρόπος ἀπορρόφησης τοῦ διαθέσιμου χρόνου εἶναι ἡ τόνωση μιᾶς αὐξανόμενης ζήτησης ἀγαθῶν καί, ταυτόχρονα, μιᾶς αὐξανόμενης παραγωγῆς ὑπηρεσιῶν. Ἡ πρώτη συνεπάγεται μιὰ οἰκονομία ποὺ παρέχει ἓνα συνεχῶς αὐξανόμενο πλῆθος ἀπὸ ὅλο καὶ πιὸ καινούργια ἀγαθὰ τὰ ὁποῖα μποροῦν νὰ κατασκευασθοῦν, νὰ καταναλωθοῦν, νὰ σπαταληθοῦν καὶ νὰ ἀνακυκλωθοῦν. Ἡ δευτέρη συνεπάγεται τὴν μάταιη προσπάθεια νὰ ἐμφυσησουμε ἐνῆρετη πράξη στὰ προϊόντα τῶν θεσμῶν ποὺ ἔχουν σχέση μὲ «πηρεσίες». Αὐτὸ ὁδηγεῖ στὴν ταύτιση τῆς σχολικῆς ἐκπαίδευσης μὲ τὴν παιδεία, τῆς ἱατρικῆς παρακολούθησης μὲ τὴν ὑγεία, τῆς παρακολούθησης προγραμμάτων μὲ τὴν διασκέδαση καὶ τῆς ταχύτητας μὲ τὴν ἀποτελεσματικὴ μετακίνηση. Ἡ πρώτη λύση σήμερα ἐμφανίζεται μὲ τὴν ἐπονομασία τῆς ἀνάπτυξης.

Ὁ ριζικὸ ἐναλλακτικὸς τρόπος ἀπορρόφησης τοῦ διαθέσιμου χρόνου εἶναι ἓνα περιορισμένο φάσμα διαρκῶν ἀγαθῶν καὶ ἡ υποβοήθηση τῆς προσιτότητας θεσμῶν ποὺ αὐξάνουν τὴν δυνατότητα ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιθυμητὸν τῶν ἀνθρωπίνων ἐπαφῶν.

Μιὰ οἰκονομία διαρκῶν ἀγαθῶν εἶναι ἀκριδῶς τὸ ἀντίθετο μιᾶς οἰκονομίας ποὺ βασίζεται στὴν σχεδισμένη φθορά. Μιὰ οἰκονομία διαρκῶν ἀγαθῶν σημαίνει ἓνα περιορισμὸ στὸν κατάλογο τῶν ἀγαθῶν. Τὰ ἀγαθὰ θὰ πρέπει νὰ εἶναι τέτοια ὥστε νὰ παρέχουν πὸ μάξιμουμ τῆς δυνατότητας νὰ «χάνουμε» κάτι μὲ αὐτά: εἶδη φτιαγμένα γιὰ αὐτὸ - συναρμολόγηση, αὐτὸ - βοήθεια, ἐπανα-

χρησιμοποίηση και επιδιόρθωση.

Τὸ συμπλήρωμα σὲ ἓνα κατάλογο διαρκῶν, ἐπιδιορθώσιμων καὶ ἐπαναχρησιμοποιήσιμων ἀγαθῶν δὲν θὰ ἦταν μιὰ ἀξίηση τῶν θεσμικῶν παραγομένων ὑπηρεσιῶν, ἀλλὰ μάλλον ἓνα θεσμικὸ πλαίσιο τὸ ὁποῖο θὰ ἐκπαίδευε συνεχῶς τὸν ἄνθρωπο μὲ στόχο τὴν δράση, τὴν συμμετοχὴ καὶ τὴν αὐτοδοθήθεια. Ἡ προώθηση τῆς κοινωνίας μας ἀπὸ τὸ παρὸν —στὸ ὁποῖο ὅλοι οἱ θεσμοὶ συγκλίνουν πρὸς τὴν μετα - βιομηχανικὴ γραφειοκρατία— πρὸς ἓνα μέλλον μετα - βιομηχανικῆς χαρᾶς τῆς ζωῆς —στὸ ὁποῖο ἡ ἔνταση τῆς δράσης θὰ ὑπερίσχυε σὲ σχέση μὲ τὴν παραγωγή— πρέπει νὰ ἀρχίσει μὲ ἀνανέωση τοῦ στύλ τῶν θεσμῶν παροχῆς ὑπηρεσιῶν, καὶ πάνω ἀπὸ ὅλα, μὲ μιὰ ἀνανέωση τῆς ἐκπαίδευσης. Ἐνα μέλλον ποὺ νὰ εἶναι ταυτόχρονα ἐπιθυμητὸ καὶ δυνατὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν προθυμία μας νὰ ἐπενδύσουμε τίς τεχνολογικὲς μας γνώσεις στὴν ἀνάπτυξη τῶν «ἀνοιχτῶν» θεσμῶν. Στὸ πεδίο τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἐρευνῶν, αὐτὸ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ αἶτημα τῆς ἀντιστροφῆς τῶν τάσεων τοῦ παρόντος.

5. Τὰ παράλογα λογικά σχήματα*

Πιστεύω ότι ἡ τωρινὴ ἐκπαιδευτικὴ χρῆσις ἀπαιτεῖ τὴν ἀναθεώρηση τῆς ἱδίας τῆς ἰδέας τῆς δημόσιας καθορισμένης μάθησης, παρὰ τῶν μεθόδων ποὺ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς. Ὁ ρυθμὸς μὲ τὸν ὁποῖο ἐγκαταλείπεται τὸ σχολεῖο —εἰδικότερα ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τῶν πρώτων Γυμνασιακῶν τάξεων καὶ ἀπὸ τοὺς δασκάλους τοῦ δημοτικοῦ— δείχνει ὅτι ὑπάρχει ἓνα πλατὺ αἶτημα γιὰ μιὰ νέα ἀντιμετώπιση. Ὁ «ἐπαγγελματίας τῆς σχολικῆς τάξεως» ποὺ θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του φιλελεύθερο δάσκαλο προσβάλλεται μὲ αὐξανόμενη ἔνταση ἀπὸ ὅλες τὶς πλευρές. Τὸ κίνημα τῶν ἐλευθέρων σχολείων, ποὺ συγχέει τὴν πειθαρχία μὲ τὴν μεθόδευσιν, τὸν ἔχει χρωιάτισει σὰν αὐταρχικὸ καταστροφέα. Ὁ ἐκπαιδευτικὸς τεχνολόγος συνεχῶς προβάλλει τὴν ἀνεπάρκεια τοῦ δασκάλου ὅσον ἀφορᾷ τὴν μέτρηση καὶ τὴν τροποποίησιν τῆς συμπεριφορᾶς. Καὶ ἡ σχολικὴ διοίκηση τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ μέρος τὸν ἀναγκάζει νὰ ὑποκλιθεῖ μπροστὰ στὶς μεθόδους τοῦ Σάμμερχιλ καὶ τοῦ Σκίνερ, δείχνοντας ἔτσι ξεκάθαρα ὅτι ἡ ὑποχρεωτικὴ μάθηση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα φιλελεύθερο ἐγχεῖρημα. Δὲν εἶναι νὰ ἀπορεῖ κανεὶς λοιπὸν ποὺ ὁ ρυθμὸς λιποταξίας τῶν καθηγητῶν ἀρχίζει καὶ ξεπερνάει τὸν ἀντίστοιχο ρυθμὸ λιποταξίας τῶν μαθητῶν.

Ἡ δέσμευσιν λοιπὸν τῆς Ἀμερικῆς στὸ θέμα τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσης τῶν νέων τώρα ἀποκαλύπτεται τόσο μάταιη ὅσο καὶ ἡ ὑποτιθέμενη δέσμευσί της στὸ θέμα τῆς ὑποχρεωτικῆς δημοκρατικοποίησης τῶν Βιετναμέζων. Εἶναι φανερό ὅτι τὰ συμβατικά σχολεῖα εἶναι ἀνίκανα νὰ τὸ πετύχουν. Τὸ κίνημα τῶν ἐλεύ-

* Τὸ κεφάλαιον αὐτὸ εἶχε παρουσιασθεῖ ἀρχικὰ σὲ μιὰ συνέλευσιν τῆς Ἀμερικανικῆς Ἑταιρείας Ἐκπαιδευτικῶν Ἐρευνῶν στὴν Νέα Ὑόρκη στὶς 6 Φεβρουαρίου τοῦ 1971.

θερων σχολείων δελεάζει τούς αντισυμβατικούς εκπαιδευτικούς αλλά τελικά στηρίζει και αυτό την συμβατική ιδεολογία της σχολικής εκπαίδευσης. Και οι υποσχέσεις των εκπαιδευτικών τεχνολόγων ότι ή έρευνα και ή ανάπτυξη — αν χρηματοδοτηθούν επαρκώς — μπορούν να προσφέρουν μιὰ τελειωτική λύση στο πρόβλημα της αντίστασης των νέων στην υποχρεωτική μάθηση, μοιάζουν τόσο γεμάτες αυτοπεποίθηση και τελικά αποδεικνύονται τόσο ήλιθιες όσο και οι ανάλογες υποσχέσεις των στρατιωτικών τεχνολόγων.

Η κριτική ενάντια στο Άμερικάνικο σχολικό σύστημα που προέρχεται από την πλευρά της ψυχολογίας της συμπεριφοράς (των μπεχαβιοριστών) καθώς και εκείνη που προέρχεται από την πλευρά της νέας φουρνιάς των ριζοσπαστών εκπαιδευτικών, μοιάζουν ριζικά αντιφατικές. Οι μπεχαβιοριστές εφαρμόζουν την εκπαιδευτική έρευνα με σκοπό την «έγκαθίδρυση αυτότελου διδασκαλίας δια μέσου εξατομικευμένων κύκλων μάθησης». Τό στυλ τους συγκρούεται με την αντιμεθοδευτική διευθέτηση των νέων σε απελευθερωμένα κοινόδια τα οποία έχουν έγκαθιδρυθεί με την επίβλεψη ένηλίκων. Και τα δύο όμως, μέσα σε μιὰ ιστορική προοπτική, αποτελούν απλώς σύγχρονες έκδηλώσεις των επιφανειακών αντιφατικών, στην πραγματικότητα όμως συμπληρωματικών, στόχων του συστήματος των δημόσιων σχολείων. Από τό ξεκίνημα του αιώνα μας τά σχολεία υπήρξαν οι πρωταγωνιστές του κοινωνικού έλέγχου αφ' ενός και της ελεύθερης συνεργασίας αφ' ετέρου, με στόχο να υπηρετήσουν την λεγόμενη «άγαθή κοινωνία» που νοείται σαν μιὰ σύνθετη δομή με πλατειά οργάνωση και ομαλή λειτουργία. Κάτω από την πίεση της έντονης αστικοποίησης, τά παιδιά έγιναν ή πρώτη ύλη την οποία φαρμάρει τό σχολείο και στην συνέχεια την προωθεί μέσα στην βιομηχανική μηχανή. Η προοδευτική πολιτική και ή λατρεία της αποδοτικότητας συνετέλεσαν στην ανάπτυξη του δημόσιου σχολείου των ΗΠΑ. Η επαγγελματική καθοδήγηση και ή πρώτη φάση του Γυμνασίου ήταν τά δύο σημαντικότερα αποτελέσματα αυτού του τρόπου σκέψης.

Φαίνεται λοιπόν ότι ή απόπειρα να προκαλέσουμε μιὰ καθορισμένη μεταβολή της συμπεριφοράς ή οποία να είναι μετρήσιμη και για την οποία υπεύθυνος θα είναι ο λειτουργός, είναι απλώς

ή μία πλευρά του νομίσματος του όποιου ή άλλη πλευρά είναι ε-
καθησυχασμός της νέας γενεάς μέσα σε ειδικά σχεδιασμένα στε-
γανά όπου συντελείται ή αποπλάνηση των νέων μέσα στον όνει-
ρικό κόσμο των μεγάλων. Αυτοί οι καθησυχασμένοι της κοινωνίας
μας περιγράφονται θαυμάσια από τον Ντιούι πού θέλει «να κατα-
στήσουμε κάθε σχολείο μιá έμβρυακή κοινότητα, με όλους τους
τύπους επαγγελματίων πού αντανακλόν την ζωή της κοινωνίας,
και να τó διαποτίσουμε με τó πνεύμα της τέχνης, της ιστορίας
και της επιστήμης». Μέσα σ' αυτήν την ιστορική προοπτική, θά
άποτελούσε σοβαρό λάθος να έρμηνεύσουμε την τωρινή τριπλή
αντίθεση ανάμεσα στο σχολικό ίδρυμα, τους εκπαιδευτικούς τεχνο-
λόγους και τά ελεύθερα σχολεία, σαν μιá εισαγωγή στην εκπαι-
δευτική επανάσταση. Ή αντίθεση αυτή μάλλον αντανακλά μιá
φάση της προσπάθειας ύλοποίησης ενός παλιού όνειρου, μιá φά-
ση της προσπάθειας να καταστήσουμε κάθε αξία λόγου μάθηση,
τό αποτέλεσμα της επαγγελματικής διδασκαλίας. Όλες οι εκπαι-
δευτικές προτάσεις συγκλίνουν προς στόχους πού είναι σύμφυτοι
με την παραγωγή του συνεργάσιμου ανθρώπου του όποιου οι άτο-
μικές ανάγκες ικανοποιούνται διá μέσου της εξειδίκευσής του μέ-
σα στο Άμερικάνικο σύστημα: προσανατολίζονται προς την βελ-
τίωση εκείνου πού ονομάζω —έλλείψει καλύτερης έκφρασης—
κοινωνία σχολείων. Ακόμη και ή φαινομενικά ριζοσπαστικές κρι-
τικές του σχολικού συστήματος δέν είναι διατεθειμένες να άπαρη-
θούν την ιδέα ότι έχουν μιá υποχρέωση προς στους νέους, ιδιαι-
τερα τους φτωχούς, μιá υποχρέωση να τους κατευθύνουν, είτε από
άγάπη είτε από φόβο, προς μιá κοινωνία πού άπαιτεί πειθαρχη-
μένη εξειδίκευση όχι μόνον από τους παραγωγούς αλλά και από
τους καταναλωτές, μιá κοινωνία πού άπαιτεί άπόλυτη προσήλωση
στην ιδεολογία εκείνη πού θάζει σαν πρωταρχικό στόχο την οίκο-
νομική ανάπτυξη.

Οι διαφωνίες συγκαλύπτουν τις αντιθέσεις εκείνες πού είναι
σύμφυτες με την ίδια την ιδέα του σχολείου. Τά κατεστημένα σω-
ματεία των εκπαιδευτικών, οι τεχνολογικοί μάγοι και τó κίνημα
γιá την εκπαιδευτική άπελευθέρωση ενισχύουν την δέσμευση όλó-
κληρης της κοινωνίας στα θεμελιώδη αξιώματα ενός κόσμου scho-
λείων, όπως περίπου πολλά κινήματα ειρήνης και διαμαρτυρίας

ἐνισχύουν τὴν δέσμευση τῶν μελῶν τους —εἴτε πρόκειται γιὰ μαύρους εἴτε γιὰ γυναῖκες, νέους ἢ φτωχοὺς— στὴν ἀναζήτηση τῆς δικαιοσύνης διὰ μέσου τῆς ἀνόδου τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος.

Εἶναι εὐκολο νὰ ἀπαριθμήσουμε μερικές ἀρχές πού ὡς τώρα ἔχουν ἀποφύγει τὴν ἀμφισβήτηση. Ἰπάρχει, πρῶτα, ἡ διαδεδομένη πεποίθηση ὅτι ἡ συμπεριφορὰ πού ἔχει ἀποκτηθεῖ πλᾶι σὲ ἓνα παιδαγωγὸ ἔχει μιὰ ἰδιαίτερη ἀξία γιὰ τὸν μαθητὴ καὶ γιὰ τὴν κοινωνία. Αὐτὸ σχετίζεται μὲ τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ κοινωνικὸς ἄνθρωπος γεννιέται μόνον κατὰ τὴν ἐφηβεία, καὶ γεννιέται σωστὰ μόνον ἂν ἡ κύηση γίνεи στὴν σχολικὴ μήτρα, τὴν ὁποία ἄλλοι θέλουν νὰ γλυκάνουν μὲ μιὰ ἐλευθεριότητα, ἄλλοι θέλουν νὰ γεμίσουν μὲ γκάτζετς, καὶ ἄλλοι πάλι θέλουν νὰ τῆς δάλουν τὸ θερμὸ τῆς φιλελεύθερης παράδοσης. Καὶ τελικά, ὑπάρχει ἀκόμα μιὰ διαδεδομένη ἀποψη μεταξὺ τῶν νέων πού εἶναι ψυχολογικά μὲν ρομαντικὴ, πολιτικά δὲ συντηρητικὴ. Σύμφωνα μ' αὐτὴν τὴν ἀποψη, κοινωνικὲς ἀλλαγές θὰ συντελεστοῦν μόνον ἂν ἡ εὐθύνη τῆς ἀλλαγῆς δοθεῖ στοὺς νέους —ἀλλὰ μόνον ἀφοῦ τελειώσουν πρῶτα τὸ σχολεῖο. Εἶναι εὐκολο γιὰ μιὰ κοινωνία πού στηρίζεται σὲ τέτοιες ἀρχές νὰ ὀργανώσει τὴν εὐθύνη τῆς γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῆς νέας γενιᾶς, καὶ αὐτὸ ἀναπόφευκτα σημαίνει ὅτι ὀρισμένοι θὰ θέσουν, θὰ καθορίσουν καὶ θὰ ἀξιολογήσουν τοὺς προσωπικοὺς στόχους τῶν ἄλλων. Σ' ἓνα «ἐδάφιο ἀπὸ μιὰ φανταστικὴ Κινέζικη Ἑγκυκλοπαίδεια» ὁ Χόρχε Λούις Μπόρχες ἐπιχειρεῖ νὰ περιγράψει τὴν αἴσθηση τοῦ ὀλίγου πού θὰ προκαλοῦσε μιὰ τέτοια ἀπόπειρα. Μᾶς λέει ὅτι τὰ ζῶα διαιροῦνται στὶς ἀκόλουθες κατηγορίες: (α) αὐτὰ πού ἀνήκουν στὸν αὐτοκράτορα (β) αὐτὰ πού εἶναι θαλασσιμῶνα (γ) αὐτὰ πού εἶναι κατοικίδια (δ) τὰ βυζανιάρικα γουρουνάκια (ε) οἱ θαλάσσιες νύμφες (ς) τὰ μυθικά ζῶα (η) οἱ περιπλανώμενοι σκύλοι (θ) αὐτὰ πού ἀνήκουν στὴν τωρινὴ ταξινόμηση (ι) αὐτὰ πού ξετρελλαίνονται (κ) αὐτὰ πού εἶναι ἀναριθμητὰ (λ) αὐτὰ πού εἶναι θαμμένα μὲ ἓνα λεπτὸ πινέλλο ἀπὸ τρίχες καμήλας (μ) τὰ ἄλλα (ν) αὐτὰ πού μόλις ἔσπασαν τὴν κανάτα (ξ) αὐτὰ πού ἀπὸ μακριὰ φαίνονται σὰν μύγες.

Μιὰ τέτοια ταξινόμηση δὲν εἶναι δυνατόν βέβαια νὰ ὑπάρξει, ἐκτὸς ἂν κάποιος θεωρήσει ὅτι ἐξυπηρετεῖ τὸν σκοπὸ του: στὴν περίπτωσή αὐτῇ ὑποθέτω ὅτι αὐτὸς ὁ κάποιος θὰ πρέπει νὰ ἦταν

ξφοριακός. Γι' αυτόν, τουλάχιστον, η ταξινόμηση αυτή των ζώων θα ήταν κατανοητή, όπως κατανοητή είναι και στους επιστήμονες συγγραφείς η ταξινόμηση των εκπαιδευτικών στόχων.

Στο μυαλό του χωριάτη, η ιδέα ότι άνθρωποι τέτοιας τερατώδους λογικής ήταν εξουσιόδοτημένοι να εκτιμήσουν τα ζώα του, θα προξενούσε μία τρομακτική αίσθηση ανικανότητας. Οι φοιτητές τείνουν να αισθάνονται, για ανάλογους λόγους, παρανοϊκοί όταν υποταχθούν τελικά στους σχολικούς κύκλους. Χωρίς αμφιβολία θα πρέπει να είναι πιο τρομαγμένοι από τον φανταστικό εκείνο Κινέζο χωρικό, γιατί στην περίπτωση τους στιγματίζεται τερατωδώς ο ίδιος ο σκοπός της ζωής τους και όχι άπλως η περιουσία τους.

Αυτό το κομμάτι του Μπόρχες είναι θελκτικό γιατί υπενθυμίζει την λογική των παράλογων σχημάτων που κάνει τις γραφειοκρατίες του Κάφκα και του Καϊσλερ να φαίνονται τόσο παράδοξες αλλά και τόσο κοντά στην καθημερινή ζωή. Η λογική αυτή των παράλογων σχημάτων υπνωτίζει αυτούς που συμμετέχουν σε μία διαδικασία άμοιβαίας, αποτελεσματικής αλλά και επιστημονικής, εκμετάλλευσης. Είναι η λογική που γεννά η γραφειοκρατική συμπεριφορά. Και καταντά η αναγνωρισμένη λογική μας κοινωνίας που απαιτεί να είναι υπεύθυνοι αυτοί που διευθύνουν τους εκπαιδευτικούς της θεσμούς για τις μεταβολές συμπεριφοράς που επιφέρουν στους πελάτες τους. Οι φοιτητές εκείνοι που καταφέρνουν τελικά να αποτιμήσουν τα εκπαιδευτικά προϊόντα τα οποία υποχρεώνονται να καταναλώσουν, μοιάζουν με τους Κινέζους εκείνους χωρικούς που καταφέρνουν να ταξινομήσουν τα κοπάδια τους κατά Μπόρχες.

Κάποια στιγμή, κατά την διάρκεια των δύο τελευταίων γενεών, κυριάρχησε στην 'Αμερικανική κουλτούρα η έννοια της θεραπείας, και οι καθηγητές κατέληξαν να θεωρούνται σαν θεραπευτές, τις υπηρεσίες των οποίων έχουν ανάγκη όλοι οι άνθρωποι, έφ' όσον θέλουν να απολαύσουν την ισότητα και την ελευθερία, αρχές με τις οποίες γεννιούνται κατά το Σύνταγμα. Τώρα οι καθηγητές - θεραπευτές προτείνουν, σαν επόμενο βήμα, ισόδια εκπαιδευτική αγωγή. Το σύλ αυτής της αγωγής είναι υπό συζήτηση: θα πρέπει να πάρει την μορφή σχολικής παρακολούθησης

από τους ενήλικες; Ή μήπως την μορφή μιᾶς ηλεκτρονικῆς ἐκπαίδευσης; Ή πάλι την μορφή περιοδικῶν ἀνταλλαγῶν ἀντιδράσεων; Ὅλοι οἱ ἐκπαιδευτικοὶ εἶναι ἔτοιμοι νὰ συνωμοτήσουν γιὰ νὰ γκρεμίσουν τοὺς τοίχους τοῦ σχολείου, μὲ σκοπὸ νὰ μετατρέψουν τελικὰ σὲ σχολεῖα ὁλόκληρο τὸν χώρο τῆς μόρφωσης.

Ἡ συζήτηση ποὺ γίνεται στὴν Ἀμερικὴ γύρω ἀπὸ τὸ μέλλον τῆς ἐκπαίδευσης εἶναι, παρὰ τὸν θόρυβο καὶ τὴν ρητορικὴ, πιὸ συντηρητικὴ ἀπὸ τὴν συζήτηση γύρω ἀπὸ ἄλλους τομεῖς τῆς κρατικῆς πολιτικῆς. Στὸ θέμα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τουλάχιστον, μιὰ ὀργανωμένη μειοψηφία δὲν παύει νὰ μᾶς θυμίζει ὅτι οἱ ΗΠΑ πρέπει νὰ ἀποκηρύξουν τὸν ρόλο τοῦ παγκόσμιου χωροφύλακα. Οἱ ριζοσπάστες οἰκονομολόγοι, καὶ σήμερα ἀκόμη καὶ οἱ λιγότερο ριζοσπάστες καθηγητὲς τους, ἀμφισβητοῦν ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη εἶναι ἓνας ἐπιθυμητὸς στόχος. Συναντᾶμε προμάχους τῆς προληπτικῆς λατρικῆς καὶ ἄλλους ποὺ εὐνοοῦν τὴν ρευστότητα σὲ σχέσεις μὲ τὴν ταχύτητα τῶν μεταφορῶν. Μόνον στὸν τομέα τῆς ἐκπαίδευσης, οἱ εὐδιάκριτες φωνὲς ποὺ ζητοῦν τὴν ριζικὴ κατάργηση τῶν σχολείων στὴν κοινωνία, εἶναι τόσο διασπασμένες. Ὑπάρχει ἑλλειψὴ πειστικῶν ἐπιχειρημάτων καὶ ὠριμῆς ἡγεσίας στὸ κίνημα γιὰ τὴν κατάργηση ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν θεσμῶν ποὺ ὑπηρετοῦν τὴν ὑποχρεωτικὴ μάθηση. Γιὰ τὴν ὥρα, ἡ ριζικὴ κατάργηση τῶν σχολείων παραμένει ἓνας σκοπὸς χωρὶς προμάχους. Αὐτὸ θεωρεῖται ἐκπληκτικὸ σὲ μιὰ ἐποχὴ αὐξανόμενη, ἀν καὶ χροστικῆς, ἀντίστασης σὲ κάθε μορφή θεσμικῆς σχεδιασμένης διδασκαλίας ἐκ μέρους αὐτῶν ποὺ εἶναι μεταξὺ δώδεκα καὶ δεκαεφτά ἐτῶν.

Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ἀναμορφωτὲς συνεχίζουν νὰ δέχονται ὅτι οἱ ἐκπαιδευτικοὶ θεσμοὶ ἐνεργοῦν σὰν χωνιά γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ προγράμματα ποὺ σερβίρουν. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν δική μας θέση, δὲν ἐνδιαφέρει ἂν τὰ χωνιά αὐτὰ παίρνουν τὴν μορφή τῆς σχολικῆς τάξης, τῆς τηλεόρασης ἢ τῆς «ἀπελευθερωμένης ζωῆς». Εἶναι ἐπίσης ἄσχετο ἂν τὰ προγράμματα αὐτὰ εἶναι πλούσια ἢ φτωχά, ἐνεργητικὰ ἢ παθητικὰ, αὐστηρὰ καὶ μετρήσιμα (ὅπως τὰ Μαθηματικὰ) ἢ ἂν εἶναι ἀδύνατο νὰ μετρηθοῦν (ὅπως ἡ εὐαισθησία τῆς ἀντίδρασης). Αὐτὸ ποὺ ἔχει σημασία εἶναι ὅτι ἡ ἐκπαίδευση θεωρεῖται σὰν ἀποτέλεσμα μιᾶς θεσμικῆς διαδικασίας

πού ελέγχεται από τον εκπαιδευτικό. Έφ' όσον οί σχέσεις εξακολουθούν νά είναι σχέσεις μεταξύ προμηθευτοῦ καί καταναλωτοῦ, ἡ εκπαιδευτική ἔρευνα θά παραμείνει μιὰ κυκλική διαδικασία. Θά εξακολουθήσει νά συσσωρεύει ἐπιστημονικές ἀποδείξεις πού ἐνισχύουν τήν ἀνάγκη γιά περισσότερα εκπαιδευτικά προγράμματα καί γιά τήν ἀκριβέστερη κατεύθυνσή τους πρὸς τὸν καταναλωτή, ὅπως ἀκριδῶς ἔνα εἶδος κοινωνικῆς ἐπιστήμης ἀποδεικνύει τήν ἀνάγκη γιά περισσότερη στρατιωτικὴ ἀγωγή.

Ἡ εκπαιδευτικὴ ἐπανάσταση προϋποθέτει μιὰ διπλὴ ἀντιστροφή: ἔνα νέο προσανατολισμὸ στὴν ἔρευνα καί μιὰ νέα ἀντίληψη τοῦ εκπαιδευτικοῦ στυλ μέσα στὰ πλαίσια μιᾶς ἀνερχόμενης ἀντικουλτούρας.

Ἡ μαθηματικὴ ἔρευνα σήμερα προσπαθεῖ νά ἀριστοποιήσει τὴν ἀπόδοση ἑνὸς πλαισίου πού μᾶς ἔχει κληρονομηθεῖ —ἐνῶ τὸ ἴδιο πλαίσιο δὲν ἀμφισβητεῖται ποτέ. Τὸ πλαίσιο αὐτὸ ἔχει τὴν συντακτικὴ δομὴ ἑνὸς χωνιοῦ γιὰ τὴν διδασκαλία εκπαιδευτικῶν προγραμμάτων. Ἡ ἐναλλακτικὴ λύση θά ἦταν ἔνα εκπαιδευτικὸ δίκτυο ἢ κύκλωμα, πού θά ἐπέτρεπε ἔνα αὐτόνομο μοντάρισμα τῶν στοιχείων κάτω ἀπὸ τὸν προσωπικὸ ἔλεγχο κάθε μαθητῆ. Αὐτὴ ἡ ἐναλλακτικὴ δομὴ ἑνὸς εκπαιδευτικοῦ θεσμοῦ θρίσκεται μέσα στὸ ἐννοιολογικὸ περίγραμμα τῆς σύγχρονης μαθηματικῆς ἔρευνας. Ἄν ἡ ἔρευνα συγκεντρωνόταν σ' αὐτό, θά εἴχαμε μιὰ πραγματικὴ ἐπιστημονικὴ ἐπανάσταση.

Ἡ τυφλὴ πορεία τῆς εκπαιδευτικῆς ἔρευνας ἀντανάκλᾳ τὴν πολιτιστικὴ προκατάληψη μιᾶς κοινωνίας πού συγχέει τὴν τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη μὲ τὸν τεχνοκρατικὸ ἔλεγχο. Γιὰ τὸν τεχνοκράτη ἡ ἀξία ἑνὸς περιβάλλοντος αὐξάνει ὅσο περισσότερες ἐπαφές μποροῦν νά προγραμματισθοῦν ἀνάμεσα σ' αὐτὸ καί στὸν ἄνθρωπο. Στὸν σημερινὸ κόσμο οἱ δυνατότητες πού μπορεῖ νά ἐλέγξει ὁ τεχνοκράτης ἢ παρατηρητῆς συγκλίνουν πρὸς αὐτές πού εἶναι ἀνοικτές στὸν ἀποδέκτη ἢ παρατηρούμενο. Ἡ ἐλευθερία ἔχει περιορισθεῖ σὲ μιὰ ἐπιλογὴ ἀνάμεσα σὲ βιομηχανοποιημένα ἀγαθὰ.

Ἡ ἀνερχόμενη ἀντικουλτούρα ἐπικυρώνει τίς ἀξίες σημαντικοῦ περιεχομένου σὲ θάρρος τῆς ἀποδοτικότητας μιᾶς αὐξανόμενης καί πιὸ αὐστηρῆς σύνταξης. Ὁ σημαντικὸς πλοῦτος τοποθετεῖται ψηλότερα ἀπὸ τὴν ἱκανότητα τῆς σύνταξης νά παράγει πλοῦ-

το. Έκτιμᾷ τὸ ἀπρόβλεπτο ἀποτέλεσμα ἑνὸς προσωπικοῦ ἀγῶνα περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐπικυρωμένη ποιότητα τῆς ἐπαγγελματικῆς διδασκαλίας. Αὐτὸς ὁ νέος προσανατολισμὸς πρὸς τὴν προσωπικὴ ἐκπληξὴ μᾶλλον παρὰ πρὸς τὶς θεσμικὰ κατασκευασμένες ἀξίες δὲν θὰ πᾶψει νὰ διασπᾷ τὴν καθιερωμένη τάξη, ἐκτὸς ἐὰν στρέψουμε τὰ συνεχῶς αὐξανόμενα τεχνολογικὰ μέσα πὺ δεινολύουν τὶς ἐπαφές, μακριὰ ἀπὸ τὸν αὐξανόμενο ἔλεγχο τοῦ τεχνοκράτη καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνση τῶν προσωπικῶν συναντήσεων.

Οἱ τωρινοὶ ἐκπαιδευτικοὶ θεσμοὶ ὑπηρετοῦν τοὺς σκοποὺς τοῦ δασκάλου. Οἱ ποιοτικὲς δομὲς πὺ ἔχουν ἀνάγκη εἶναι ἐκεῖνες πὺ θὰ ἐπιτρέπουν σὲ κάθε ἄνθρωπο νὰ αὐτοκαθορίζεται μαθαίνοντας καὶ συντελώντας στὴν μάθησὴ τῶν ἄλλων.

6. Κυκλώματα μάθησης

Σ' ένα προηγούμενο κεφάλαιο αναλύσαμε αυτό που αποδίδει κοινός πονοκέφαλος των σχολείων, και που βλέπουμε π.χ. στην πρόσφατη έκθεση της Έπιτροπής Κάρνετζι: στο σχολείο ο μαθητής υποτάσσεται στον δάσκαλο με σκοπό να αποκτήσει διπλώματα· τελικά απογοητεύονται και οι δύο και αποδίδουν την αμοιβαία τους απογοήτευση στην ανεπάρκεια των μέσων —είτε πρόκειται για χρήματα είτε για χρόνο είτε για εγκαταστάσεις.

Μιά τέτοια κριτική κάνει πολλούς να ρωτούν αν είναι δυνατόν να επινοήσουμε ένα διαφορετικό στυλ μάθησης. Παραδόξως αν οι ίδιοι αυτοί άνθρωποι ρωτηθούν για το πώς απέκτησαν τις γνώσεις και τις αξίες τους, θα παραδεχθούν άμεσως ότι τις απέκτησαν πιο πολύ έξω από το σχολείο παρά μέσα σ' αυτό. Ή γνώση των γεγονότων, ή κατανόηση της ζωής και της δουλειάς έφθασαν σ' αυτούς μέσα από τη φίλτα, τον έρωτα, το διάβασμα, την τηλεόραση, από παραδείγματα άλλων, ή μέσα από το δρόμο, την πιάτσα. Ή μπορεί να έμαθαν αυτά που ξέρουν μέσα από το τυπικό της μύησης σε μια συμμορία του δρόμου, ή την μαθητεία σ' ένα νοσοκομείο, σε μια έφημερίδα, σε ένα ξυλουργείο ή σε ένα ασφαλιστικό γραφείο. Ή εναλλακτική λύση απέναντι στην εξάρτηση από το σχολείο δέν είναι ή χρησιμοποίηση δημόσιων πόρων για να εφεύρουμε κάτι άλλο που θα «κάνει» τους ανθρώπους να μάθουν· είναι μάλλον ή δημιουργία ενός νέου στυλ εκπαιδευτικών σχέσεων ανάμεσα στον άνθρωπο και το περιβάλλον του. Για να ενθαρρύνουμε αυτό το στυλ θα πρέπει να αλλάξουμε αναλόγως την στάση μας απέναντι στους νέους, τα διαθέσιμα μέσα για την μάθηση και την ποιότητα και δομή της καθημερινής ζωής.

Ή συμπεριφορά έχει ήδη αρχίσει να αλλάζει. Ή περήφανη εξάρτηση από το σχολείο έχει καταρρεύσει. Ή αντίσταση του κα-

ταναλωτοῦ στὴν διομηχανία τῆς γνώσης αὐξάνει. Πολλοὶ δάσκαλοι καὶ μαθητές, φορολογούμενοι καὶ ἐργοδότες, οἰκονομολόγοι καὶ ἀστυνομικοὶ θὰ προτιμοῦσαν νὰ μὴν ἐξαρτῶνται πιά ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Αὐτὸ πὺ ἐμποδίζει τὴν διαμόρφωση νέων θεσμῶν δὲν εἶναι μόνον ἡ ἑλλειψὴ φαντασίας ἀλλὰ συχνὰ ἐπίσης ἡ ἑλλειψὴ κατάλληλης γλώσσας καὶ φωτισμένου προσωπικοῦ ἐνδιαφέροντος. Δὲν εἶναι σὲ θέσῃ νὰ δραματισθοῦν οὔτε μιὰ κοινωνία χωρὶς σχολεῖα, οὔτε τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς θεσμοὺς σὲ μιὰ κοινωνία πὺ ἔχει καταργήσει τὸ σχολεῖο.

Σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο σκοπεύω νὰ δείξω ὅτι ἡ ἀντιστροφή τοῦ σχολείου εἶναι δυνατή: ὅτι μπορούμε νὰ στηριχθοῦμε σὲ μιὰ αὐτοῦποκινούμενη μάθηση ἀντὶ νὰ ἀπασχολοῦμε δασκάλους πὺ διωροδοκοῦν ἢ ὑποχρεώνουν τὸν μαθητὴ νὰ βρεῖ τὸν χρόνο καὶ τὴ θέληση γιὰ μάθηση· ὅτι μπορούμε νὰ ἐφοδιάσουμε τὸν μαθητὴ μὲ νέες σχέσεις μὲ τὸν κόσμον ἀντὶ νὰ συνεχίζουμε νὰ διοχετεύουμε ὅλα τὰ ἐκπαιδευτικὰ προγράμματα διὰ μέσου τοῦ δασκάλου. Θὰ ἀναλύσω μερικὰ ἀπὸ τὰ γενικὰ χαρακτηριστικὰ πὺ διαφοροποιοῦν τὴν σχολικὴ ἐκπαίδευση ἀπὸ τὴ μάθηση καὶ θὰ σκιαγραφήσω τέσσερις μεγάλες κατηγορίες ἐκπαιδευτικῶν θεσμῶν πὺ θὰ πρέπει νὰ προσελκύσουν ὄχι μόνον πολλοὺς ἀνθρώπους ἀλλὰ ἐπίσης καὶ πολλὰς ομάδες.

Μιά ἀντίρρηση: ποῖον ὑπηρετοῦν οἱ γέφυρες πὺ δὲν ὁδηγοῦν πρὸς τὴν ἐλευθέρωση;

Ἔχουμε συνηθίσει νὰ θεωροῦμε τὸ σχολεῖο ὡς μιὰ μεταβλητὴ πὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ δομὴ. Ἄν ἀλλάξουμε τὸ στυλ τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας, ἢ προωθήσουμε τὰ συμφέροντα μιᾶς κοινωνικῆς τάξης, ἢ τὴν ἰδιοκτησία τῶν μέσων παραγωγῆς μεταβιβάσουμε ἀπὸ τὰ ἄτομα στὸ κράτος, ὑποθέτουμε ὅτι καὶ τὸ σχολικὸ σύστημα θὰ ἀλλάξει ἀναλόγως. Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ θεσμοὶ πὺ θὰ προτείνω στὴν συνέχεια προορίζονται γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν μιὰ κοινωνία πὺ σήμερον δὲν ὑπάρχει, ἢ καὶ ἡ τωρινὴ ἀπογοήτευση σχετικὰ μὲ τὸ σχολεῖο μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει μιὰ μεγάλη δύναμη πὺ θὰ ἦταν σὲ θέσῃ νὰ κινητοποιήσει τίς

διαδικασίες για νέες κοινωνικές διευθετήσεις. Μιά προφανής αντίρρηση προβάλλεται πάνω σ' αυτό: γιατί να ξοδέψουμε ενέργεια για να φτιάξουμε γέφυρες που δεν οδηγούν πουθενά, ενώ μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε αυτήν την ενέργεια, όχι για την αλλαγή του σχολικού συστήματος, αλλά για την αλλαγή του πολιτικο - οικονομικού συστήματος;

Ἡ αντίρρηση όμως αυτή υποτιμᾷ την ουσιαστικά πολιτικο - οικονομική φύση του ίδιου του σχολικού συστήματος, καθώς και τὸ πολιτικό δυναμικό που ἐνέχεται σὲ κάθε αποτελεσματική ἀμφισβήτηση του συστήματος αὐτοῦ.

Βασικά, τὰ σχολεῖα ἔχουν πάψει νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἰδεολογία μιᾶς συγκεκριμένης κυβέρνησης, ἢ μιᾶς συγκεκριμένης ὀργάνωσης τῆς ἀγορᾶς. Ἄλλοι βασικοὶ θεσμοὶ μπορεῖ νὰ διαφέρουν ἀπὸ χώρα σὲ χώρα ἢ οἰκογένεια, τὸ κόμμα, ἡ ἐκκλησία, ὁ τύπος. Παντοῦ όμως τὸ σχολικὸ σύστημα ἔχει τὴν ἴδια δομή, καὶ παντοῦ τὸ καλυμμένο ἱστορικὸ του ἔχει τὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα. Χωρὶς καμιά ἐξαίρεση, διαμορφώνει καταναλωτὲς πὺ τοποθετοῦν τὰ θεσμοποιημένα ἀγαθὰ ψηλότερα ἀπὸ τίς ἐρασιτεχνικὲς ἀσχολίες τοῦ γείτονα.

Παντοῦ τὸ καλυμμένο ἱστορικὸ τῆς σχολικῆς ἐκπαίδευσης μμεῖ τὸν πολίτη στὸν μύθο ὅτι οἱ γραφειοκρατίες πὺ καθοδηγοῦνται ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση εἶναι καὶ ἀποτελεσματικὲς καὶ μεγαλόκαρδες. Παντοῦ, αὐτὸ τὸ ἴδιο ἱστορικὸ ἐγκαθιστᾷ στὸν μαθητὴ τὸν μύθο ὅτι ἡ αὐξανόμενη παραγωγή θὰ καλλιετερεύσει τὴν ζωή. Καὶ παντοῦ ἀναπτύσσει τὴν συνήθεια τῆς ἡττοπαθοῦς κατανάλωσης ὑπηρεσιῶν καὶ τῆς ἀλλοτριωτικῆς παραγωγῆς, τῆς ἀνοχῆς τῆς θεσμικῆς ἐξάρτησης, καὶ τῆς ἀναγνώρισης τῶν διακρίσεων πὺ παράγουν οἱ θεσμοί. Τὸ καλυμμένο ἱστορικὸ τῆς ἐκπαίδευσης εἶναι ὑπεύθυνο γιὰ ὅλα αὐτὰ παρὰ τίς ἀντίθετες προσπάθειες πὺ καταβάλλουν οἱ δάσκαλοι καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἰδεολογία πὺ ἐπικρατεῖ.

Μὲ ἄλλα λόγια, τὰ σχολεῖα εἶναι οὐσιαστικὰ τὰ ἴδια σὲ ὅλες τίς χώρες, εἴτε αὐτὲς εἶναι φασιστικὲς εἴτε δημοκρατικὲς εἴτε σοσιαλιστικὲς, εἴτε πλούσιες εἴτε φτωχῆς. Ἡ ὁμοιομορφία τοῦ σχολικοῦ συστήματος μᾶς ἀναγκάζει νὰ ἀναγνωρίσουμε τὴν παγκόσμια ὁμοιομορφία τοῦ μύθου, τοῦ τρόπου παραγωγῆς, καὶ τῶν με-

θόδων κοινωνικοῦ ἐλέγχου, παρά τὴν πληθώρα τῶν μυθολογιῶν στίς ὁποῖες θρίσκει ἔκφραση ὁ μύθος αὐτός.

Μὲ δεδομένη αὐτὴν τὴν ὁμοιομορφία, θὰ ἦταν ἀπατηλὸ νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι τὰ σχολεῖα εἶναι, μὲ τὴν βαθύτερη ἔννοια, ἐξαρτημένες μεταβλητές. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι καὶ ἡ ἐλπὶς οὐσιαστικῆς ἀλλαγῆς τοῦ σχολικοῦ συστήματος διὰ μέσου συμβατικῶν κοινωνικῶν ἢ οἰκονομικῶν ἀλλαγῶν, εἶναι ἐπίσης ἀπατηλή. Ἐπὶ πλέον αὐτὴ ἡ αὐταπάτη παρέχει στὸ σχολεῖο — τὸ ὄργανο ἀναπαραγωγῆς τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας — μιὰ σχεδὸν ἀπρόσβλητη ἀσυλία.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀποκτᾷ σημασία τὸ παράδειγμα τῆς Κίνας. Ἐπὶ τρεῖς χιλιετηρίδες, ἡ Κίνα προστάτευε τὴν ἀνώτερη μάθηση διὰ μέσου ἑνὸς ὀριστικοῦ διαζυγίου ἀνάμεσα στὴν διαδικασία τῆς μάθησης καὶ στὰ προνόμια ποὺ ἀπονέμονταν μέσω τῶν μανδρινῶν. Γιὰ νὰ γίνῃ παγκόσμια δύναμι καὶ μοντέρνο κράτος ἡ Κίνα ἔπρεπε νὰ υἱοθετήσῃ τὸ διεθνὲς σὺλ τῆς σχολικῆς ἐκπαίδευσης. Μόνον κατόπιν ἐορτῆς βέβαια θὰ μπορέσουμε νὰ κρίνουμε ἂν ἡ Μεγάλῃ Μορφωτικῇ Ἐπανάστασιν ὑπῆρξε πράγματι ἡ πρώτη πετυχημένη προσπάθεια ἀνατροπῆς τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ χαρακτῆρα τῶν θεσμῶν μιᾶς κοινωνίας.

Ἀκόμη καὶ μιὰ προοδευτικὴ δημιουργία νέων ἐκπαιδευτικῶν φορέων ποὺ θὰ ἀποτελοῦσαν μιὰ ἀντιστροφὴ τοῦ σχολείου, θὰ ἦταν μιὰ ἀνοικτὴ ἐπίθεση ἐναντία στὸ πιὸ εὐαίσθητο σημεῖο ἑνὸς κυρίαρχου φαινομένου, ποὺ ὀργανώνεται ἀπὸ τὸ κράτος σὲ ὅλες τίς χώρες. Ἐνα πολιτικὸ πρόγραμμα ποὺ δὲν διατυπώνει ἀνοικτὰ τὴν ἀνάγκη τῆς κατάρτησης τῶν σχολείων δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἐπαναστατικὸ εἶναι δημαγωγία ποὺ ὑπόσχεται τὰ ἴδια. Κάθε πολιτικὸ πρόγραμμα στίς μέρες μας θὰ πρέπει νὰ ἀξιολογεῖται μὲ κριτήριον τὸ πόσο ἀνοικτὰ διατυπώνει τὴν ἀνάγκη κατάρτησης τῶν σχολείων καὶ τὸ πόσο ξεκάθαρα ἐγγυᾶται τὴν ἐκπαιδευτικὴ ποιότητα τῆς κοινωνίας πρὸς τὴν ὁποία σκοπεύει.

(1) ἀγώνας ἐναντία στὴν κυριαρχία τῆς διεθνοῦς ἀγορᾶς καὶ τῆς πολιτικῆς τῆς ἰσχύος μπορεῖ νὰ ξεπερνᾷ τὰ μέσα μερικῶν φτωχῶν κοινοτήτων ἢ χωρῶν, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀδυναμία εἶναι ἕνας πρόσθετος λόγος γιὰ νὰ τονίσουμε τὴ σημασία τῆς ἀπελευθέρωσης καθὲ κοινωνίας διὰ μέσου μιᾶς ἀντιστροφῆς τῆς ἐκπαιδευτικῆς τῆς δομῆς, πράγμα ποὺ δὲν ξεπερνᾷ τὰ μέσα καμίας κοινωνίας.

Γενικά χαρακτηριστικά των νέων τυπικών εκπαιδευτικών θεσμών

Ένα καλό εκπαιδευτικό σύστημα θα πρέπει να έχει τρεις στόχους: πρώτον, να κάνει προσιτούς σε όλους δσους θέλουν να μάθουν και σε οποιαδήποτε φάση της ηλικίας τους, όλους τους διαθέσιμους πόρους· δεύτερον, να δίνει τη δυνατότητα σε όλους δσους θέλουν να μεταδώσουν αυτά που ξέρουν, να συναντούν εκείνους που αντίστοιχα θέλουν να μάθουν· και τρίτον, να παρέχει σε όλους δσους επιθυμούν να ανακοινώσουν κάτι στο κοινό, την δυνατότητα να κάνουν τις σκέψεις τους γνωστές. Ένα τέτοιο σύστημα θα άπαιτούσε την εφαρμογή συνταγματικών έγγυήσεων αναφορικά με την εκπαίδευση. Οί μαθητές δέν θα υποχρεώνονταν να υποκύψουν σε υποχρεωτικούς κύκλους σπουδών, η στις διακρίσεις που στηρίζονται στην κατοχή ενός πιστοποιητικού ή διπλώματος. Ούτε θα υποχρεωνόταν το κοινό να στηρίξει, διά μέσου της φορολογίας, ένα πελώριο επαγγελματικό μηχανισμό από εκπαιδευτικούς και εγκαταστάσεις που στην ουσία περιορίζει τις δυνατότητες του κοινού για μάθηση, μέσα στα πλαίσια των υπηρεσιών που το επάγγελμα αυτό επιθυμεί να σερβίρει στην αγορά. Ένα τέτοιο σύστημα θα χρησιμοποιούσε τις μεθόδους της μοντέρνας τεχνολογίας για να καταστήσει καθολική την ελευθερία του λόγου, της συνάθροισης και του τύπου και να της δώσει έναν πλατειά εκπαιδευτικό χαρακτήρα.

Τά σχολεία έχουν οικοδομηθεί πάνω στην υπόθεση ότι υπάρχει ένα μυστικό σε όλα τα πράγματα· ότι η ποιότητα της ζωής εξαρτάται από τη γνώση αυτού του μυστικού· ότι τα μυστικά αυτά μπορούμε να τα μάθουμε μόνο διά μέσου μιας ελεγχόμενης αλληλουχίας· και ότι μόνο οί δάσκαλοι μπορούν να αποκαλύψουν σωστά αυτά τα μυστικά. Ένα άτομο με «εκπαιδευμένο» μυαλό έγνωει τον κόσμο σαν μια πυραμίδα ταξινομημένων πραγμάτων που είναι προσιτά μόνο σ' εκείνους που διαθέτουν τα κατάλληλα εισιτήρια. Οί νέοι εκπαιδευτικοί θεσμοί θα διασπάσουν αυτή την πυραμίδα. Σκοπός τους πρέπει να είναι ή τόνωση της προσιτότητας προς όφελος του μαθητή: να του επιτρέψουν να κυττάξει από το παράθυρο μέσα στο θάλαμο ελέγχου ή μέσα στο κοινοβούλιο, να

δέν μπορεί νά μπει ἀπὸ τὴν πόρτα. Ἐπὶ πλεόν, οἱ νέοι αὐτοὶ θεσμοὶ θὰ ἀποτελοῦν κανάλια τὰ ὁποῖα θὰ εἶναι προσιτὰ στὸ μαθητὴ χωρὶς ἀναφορὲς στὸ προσωπικὸ ἱστορικὸ ἢ στὰ πιστοποιητικά — δημόσιοι χώροι στοὺς ὁποίους θὰ μπορεῖ νὰ προσέρχεται ἰσότιμα ὅλος ὁ κόσμος.

Πιστεύω ὅτι ὄχι περισσότερα ἀπὸ τέσσερα — ἢ ἀκόμη καὶ τρία — διαφορετικὰ «κανάλια» ἢ πεδία ἀνταλλαγῆς μαθήσεως ἀρκοῦν γιὰ νὰ περιλάβουν ὅλους τοὺς πόρους πού ἀπαιτοῦνται γιὰ μιὰ ἀληθινὴ μάθηση. Τὸ παιδί μεγαλώνει μέσα σ' ἓνα κόσμο φορτωμένο μὲ πράγματα, καὶ περιστοιχίζεται ἀπὸ πρόσωπα πού ὑποδεικνύονται σὰν πρότυπα εἴτε ἱκανοτήτων εἴτε ἀξιών. Βρίσκει συνουμῆλικούς του πού τὸ ὠθοῦν νὰ ἀμφισβητήσῃ, νὰ συναγωνιστῇ, νὰ συνεργαστῇ καὶ νὰ κατανοήσῃ καὶ ἂν τὸ παιδί εἶναι τυχερὸ ἔρχεται ἀντιμέτωπο μὲ τὴν κριτικὴ ἐνὸς ἑμπειροῦ ἐνήλικα πού ἐνδιαφέρεται πραγματικὰ γι' αὐτό. Τὰ πράγματα, τὰ πρότυπα, οἱ συνουμῆλικοι καὶ οἱ ἐνήλικες εἶναι τέσσερα κανάλια κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπαιτεῖ διαφορετικὸ τύπο διευθέτησης ὥστε νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ πλήρης προσιτότητά του.

Θὰ χρησιμοποιήσω τὴν ἔκφραση «κύκλωμα δυνατοτήτων» ἀντὶ τοῦ «δίκτυου» γιὰ νὰ καθορίσω τοὺς εἰδικούς τρόπους πού ἐξασφαλίζουν τὴν πρόσβαση σὲ κάθε μιὰ ἀπὸ τίς τέσσερες αὐτὲς ὁμάδες. Ἡ λέξη «δίκτυο» χρησιμοποιεῖται συχνά, δυστυχῶς, γιὰ νὰ καθορίσῃ κανάλια πού διοχετεύουν ὕλιν πού ἔχει ἐπιλεγεί ἀπὸ ἄλλους μὲ σκοπὸ τὴ μεθόδευση, τὴ διδασκαλία ἢ τὴ διασκέδαση. Μπορεῖ ὅμως ἐπίσης νὰ χρησιμοποιηθῇ στὴν περίπτωσιν τοῦ τηλεφώνου ἢ τοῦ ταχυδρομείου πού εἶναι βασικά προσιτὰ σὲ ὅλους ὅσους θέλουν νὰ ἀνταλλάξουν μηνύματα. Θὰ εὐχόμενα νὰ ὑπῆρχε μιὰ ἄλλη λέξη πού νὰ δριζέ παρόμοιες δικτυωτὲς δομὲς ἀμφίπλευρης προσιτότητας, μιὰ λέξη πού νὰ μὴν ὑποδήλωνε σὲ τέτοιο σημεῖο τὴν παγίδευσιν, πού νὰ μὴν εἶχε ἐκφυλιστῇ τόσο ἀπὸ τὴν τρέχουσα χρῆσιν καὶ πού νὰ ἦταν περισσότερο ἐνδεικτικὴ τοῦ γεγονότος ὅτι κάθε τέτοια διευθέτησιν περιέχει νομικὲς ὀργανωτικὲς καὶ τεχνικὲς πλευρὲς. Μὴ ἔχοντας ἀνακαλύψῃ ἓναν τέτοιο ὁρο θὰ προσπαθῇ νὰ ἀπελευθερώσω αὐτὸν πού ὑπάρχει, χρησιμοποιώντας τον σὰν συνώνυμον τοῦ «ἐκπαιδευτικοῦ κυκλώματος».

Αὐτὸ πού χρειαζόμαστε εἶναι νέα δίκτυα πού νὰ εἶναι ἀμε-

σα προσιτά στο κοινό και σχεδιασμένα με τέτοιο τρόπο, ώστε να παρέχουν τις ίδιες δυνατότητες σε όλους, για διδασκαλία και μάθηση.

Θά δώσω ένα παράδειγμα: 'Η ίδια τεχνολογία χρησιμοποιείται και στην τηλεόραση και στο μαγνητόφωνο. Όλες οι χώρες της Λατινικής 'Αμερικής έχουν εγκαταστήσει σήμερα δίκτυα τηλεόρασης: στη Βολιβία η κυβέρνηση χρηματοδότησε ένα τηλεοπτικό σταθμό, που ιδρύθηκε εδώ και ξξη χρόνια, ενώ δεν υπάρχουν σήμερα στη χώρα αυτή περισσότερες από 7.000 συσκευές για ένα πληθυσμό 4 εκατομμυρίων. Τα χρήματα που έχουν δεσμευτεί σε τηλεοπτικές εγκαταστάσεις στη Νότια 'Αμερική θά άρχουσαν για να εφοδιάσουν το 20% των ενήλικων με μαγνητόφωνα. Θά άρχουσαν επίσης για τη δημιουργία ενός σχεδόν ανεξάντλητου άρχείου μαγνητοφωνημένων ταινιών, προσитоύ άκόμη και στα πιο άπομονωμένα χωριά, καθώς και για να εξασφαλίσουν τον άνετο εφοδιασμό σε ταινίες.

Αυτό το δίκτυο μαγνητοφώνων θά ήταν, βέβαια, ριζικά διαφορετικό από το τωρινό δίκτυο τηλεόρασεων. Θά δημιουργούσε δυνατότητες ελεύθερης έκφρασης: έγγράμματοι και άγράμματοι θά μπορούσαν έξ ίσου να μαγνητοφωνήσουν, να διαφυλάξουν, να διαδώσουν και να επαναλάβουν τις ιδέες τους. Άντίθετα, ή επένδυση που γίνεται σήμερα στην τηλεόραση δίνει στους γραφειοκράτες —είτε πρόκειται για πολιτικούς, είτε για εκπαιδευτικούς— τη δυνατότητα να ραντίζουν όλόκληρη την ήπειρο με θεσμοποιημένα προγράμματα για τα όποια οι ίδιοι —ή οι εταιρίες που τα χρηματοδοτούν— έχουν αποφασίσει ότι είναι καλά ή ότι βρίσκονται σε ζήτηση.

'Η τεχνολογία μπορεί να προωθήσει είτε την ανεξαρτησία και τη μάθηση, είτε τη γραφειοκρατία και τη διδασκαλία.

Τέσσερα δίκτυα

'Ο σχεδιασμός των νέων εκπαιδευτικών θεσμών δεν θά έπρεπε να άρχίσει με τους οργανωτικούς στόχους που θά έδαζε ό διευθυντής, ή με τους στόχους της διδασκαλίας που θά έδαζε ό επαγ-

γελματίας εκπαιδευτικός, ή με τούς στόχους μάθησης αναφορικά με μιὰ συγκεκριμένη κοινωνική τάξη. Δέν θά πρέπει νά ἀρχίσει με τὸ ἐρώτημα, «Τί πρέπει νά μάθει κανείς;», ἀλλὰ με τὸ ἐρώτημα, «Μέ τί εἶδους πράγματα ή ανθρώπους θά ἐπιθυμοῦσαν νά ἔρθουν σέ ἐπαφή οἱ μαθητὲς προκειμένου νά μάθουν;».

Αὐτὸς πού ἐπιθυμεῖ νά μάθει ξέρεῖ ὅτι χρειάζεται καὶ πληροφορίες καὶ τὴν κριτική ἀντιμετώπιση τῆς χρήσης τῶν πληροφοριῶν ἀπὸ κάποιον ἄλλο. Οἱ πληροφορίες ἐναποθηκεύονται καὶ σὲ πράγματα καὶ σὲ πρόσωπα. Σ' ἓνα καλὸ εκπαιδευτικὸ σύστημά ή πρόσβαση στὰ πράγματα θά ἔπρεπε νά εἶναι δυνατὴ διὰ μέσου μιᾶς ἀπλῆς κλήσης τοῦ μαθητῆ, ἐνῶ ή πρόσβαση στὰ πρόσωπα ἀπαιτεῖ, ἐπὶ πλέον, τὴ συγκατάθεση τοῦ ἄλλου. Ἡ κριτική ἐπίσης μπορεῖ νά προέρχεται ἀπὸ δύο πηγές: ἀπὸ τούς συνομηλικούς ή τούς μεγαλύτερους, δηλαδή ἀπὸ τούς συμμαθητὲς τῶν ὁποίων τὰ ἄμεσα ἐνδιαφέροντα συμπίπτουν ή ἀπὸ ἐκείνους πού ἔχουν συγκατατεθεῖ νά παραχωρήσουν ἓνα μέρος τῆς ὑπέρτερης ἐμπειρίας τους. Οἱ συνομηλικοὶ μπορεῖ νά εἶναι συνάδελφοι με τούς ὁποίους μπορεῖ κανεὶς νά διατυπώσει ἓνα ἐρώτημα, σύντροφοι στὸ διασκεδαστικὸ καὶ εὐχάριστο ἀλλὰ καὶ σκληρὸ διάβασμα ή περπάτημα, ή ἀκόμη ἀντίπαλοι στὸ παιχνίδι. Οἱ μεγαλύτεροι μπορεῖ νά εἰσι συμβούλοι γιὰ τὴ μάθηση μιᾶς ἐιδικότητας, γιὰ τὴ χρησιμοποίηση μιᾶς μεθόδου, γιὰ τὴν ἐπιλογή τῆς παρέας σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή. Μπορεῖ ἐπίσης νά εἶναι οἱ καθοδηγητὲς ὅσον ἀφορᾷ τὰ σωστὰ ἐρωτήματα καὶ τίς ἀτέλειες τῶν ἀπαντήσεων ἀνάμεσα στὸς συνομηλικούς. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς τούς πόρους εἶναι ἀφθονοὶ. Ἀλλὰ ὅτε νοοῦνται συνήθως σὰν εκπαιδευτικοὶ πόροι, ὅτε ή πρόσβαση σ' αὐτοὺς εἶναι εὐκολή, ἰδιαίτερα στὴν περίπτωση τῶν φτωχῶν. Πρέπει νά ἐπινοήσουμε νέες σύνθετες δομές ὁ σκοπὸς τῶν ὁποίων θά εἶναι νά κάνουν δυνατὴ σὲ ὅλους τὴν πρόσβαση σ' αὐτοὺς τούς πόρους, γιὰ εκπαιδευτικούς σκοποὺς. Ἡ δημιουργία αὐτῶν τῶν δικτυωτῶν δομῶν χρειάζεται βέβαια ὀργανωτικές, τεχνολογικές καὶ ἰδιαίτερα νομικές ρυθμίσεις.

Οἱ εκπαιδευτικοὶ πόροι συνήθως καθορίζονται ἀνάλογα με τούς στόχους τοῦ εκπαιδευτικοῦ. Προτείνω νά κάνουμε τὸ ἀντίθετο, δηλαδή νά καθορίσουμε τέσσερις διαφορετικούς τρόπους πού ἐπιτρέπουν στὸν σπουδαστὴ τὴν πρόσβαση σὲ ὁποιοδήποτε ἐκπαι-

δευτικό πόρο με στόχο να προσδιορίσει και να ολοκληρώσει τους σκοπούς του:

1. Υπηρεσίες εκπαιδευτικών μέσων — πού διευκολύνουν την πρόσβαση σε πράγματα ή διαδικασίες, μέσα στα πλαίσια της τυπικής μάθησης. Μερικά από αυτά τα πράγματα μπορούν να εναποθηκευτούν για το σκοπό αυτό σε βιβλιοθήκες, γραφεία ενοικίασης, εργαστήρια και χώρους εκθέσεων όπως τα μουσεία και τα θέατρα· άλλα μπορούν να χρησιμοποιούνται καθημερινά μέσα σε εργοστάσια, αεροδρόμια ή φάρμες, αλλά να γίνονται προσιτά σε φοιτητές ή μαθητευόμενους μέσα ή έξω από το ωράριο.

2. Υπηρεσίες ανταλλαγής ειδικότητων — πού επιτρέπουν στα άτομα να απαριθμήσουν τις ειδικότητες πού διαθέτουν, τους δρους κάτω από τους όποιους είναι διατεθειμένα να χρησιμοποιηθούν σαν πρότυπα για άλλους πού θέλουν να μάθουν αυτές τις ειδικότητες, και τις διευθύνσεις κατοικίας τους.

3. Υπηρεσίες επαφών — δηλαδή δίκτυα επικοινωνίας πού επιτρέπουν στα άτομα να περιγράψουν αυτό πού θέλουν να μάθουν με την έλπιδα να βρουν ένα σύντροφο στις αναζητήσεις τους.

4. Υπηρεσίες ανεξάρτητων εκπαιδευτικών — οι όποιοι μπορούν να καταχωρηθούν σε ένα κατάλογο πού να δίνει την διεύθυνση και αυτό - περιγραφή του επαγγελματία, παρα - επαγγελματία και μη - επαγγελματία, καθώς και τους δρους κάτω από τους όποιους μπορούν να γίνουν προσιτές οι υπηρεσίες του. Τέτοιοι εκπαιδευτικοί μπορούν, όπως θα δούμε παρακάτω, να επιλεγούν αν ρωτήσουμε ή συμβουλευτούμε τους πρώην πελάτες τους.

Υπηρεσίες εκπαιδευτικών μέσων

Τα πράγματα είναι οι βασικές πηγές της μάθησης. Η ποιότητα του περιβάλλοντος και ή σχέση του ατόμου με αυτό καθορίζουν και την έκταση της μάθησης. Η τυπική μάθηση απαιτεί: πρώτο, ειδική πρόσβαση στα συνήθη πράγματα, και, δεύτερο, εύκολη και δάσιμη πρόσβαση σε μέσα ειδικά φτιαγμένα για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Ένα παράδειγμα του πρώτου είναι το ειδικό δικαίωμα να χειριστεί κανείς και να λύσει μιὰ μηχανή μέσα σ'

Ένα γκαράζ. Ένα παράδειγμα του δεύτερου είναι το δικαίωμα να χρησιμοποιήσει κανείς ένα αριθμητήριο, ένα ηλεκτρονικό υπολογιστή, ένα βιβλίο, ένα βοτανικό κήπο ή μια μηχανή που έχει αποσρβεί από την παραγωγή για να μπει στη διάθεση των φοιτητών.

Σήμερα ή προσοχή συγκεντρώνεται στο χάσμα που υπάρχει ανάμεσα στα φτωχά και τα πλούσια παιδιά σχετικά με την πρόσβαση που έχουν στα πράγματα και τον τρόπο με τον οποίο μαθαίνουν από αυτά. Το Τμήμα Έκπαιδευτικής Πρωτοβουλίας (Ο.Ε.Ο.) και άλλοι φορείς, ακολουθώντας αυτό το δρόμο, συγκεντρώνουν τις προσπάθειές τους στην εξίσωση των δυνατοτήτων, παρέχοντας περισσότερο εκπαιδευτικό εξοπλισμό στα φτωχά παιδιά. Ένα πιο επαναστατικό σημείο εκκίνησης θα ήταν να παραδεχτούμε ότι στην πόλη τα περισσότερα πράγματα που περιστοιχίζουν τα παιδιά αποβαίνουν γι' αυτά άπρόσιτα, είτε πρόκειται για πλούσια είτε για φτωχά παιδιά. Τα παιδιά της έποχής των πλαστικών και οι ειδικοί της αποδοτικότητας πρέπει να ξεπεράσουν δύο εμπόδια που έναντιώνονται στην άλληλοκατανόησή τους: το ένα περιέχεται στα πράγματα και το άλλο στους θεσμούς. Η βιομηχανία δημιουργεί ένα κόσμο από πράγματα των οποίων ή θαύτερη γνώση συναντά μεγάλη αντίσταση, και το σχολείο αποκλείει τον μαθητή από τον κόσμο των πραγμάτων στο ουσιαστικό τους πλαίσιο.

Μετά από μια σύντομη επίσκεψη στη Νέα Υόρκη, μια Μεξικάνα χωρική μου είπε ότι την είχε εντυπωσιάσει το γεγονός ότι τα καταστήματα πουλούσαν «μόνο είδη υπερβολικά θαμμένα». Τελικά κατάλαβα ότι έννοούσε ότι τα βιομηχανικά προϊόντα «μιλούν» στους πελάτες τους περισσότερο για τη σαγήνη τους παρά για τη φύση τους. Η βιομηχανία έχει περιβάλει τον άνθρωπο με κατασκευάσματα των οποίων την έσωτερική λειτουργία μόνο ειδικοί μπορούν να κατανοήσουν. Ο μη - ειδικός αποθαρρύνεται από το να κατανοήσει πώς δουλεύει ένα ρολόι, ή ένα τηλέφωνο, ή μια ηλεκτρική μηχανή, γιατί τον έχουν προειδοποιήσει ότι θα χαλάσει αν προσπαθήσει να το ψηλαφήσει. Μπορεί να μάθει από άλλους πώς δουλεύει ένα τρανζίστορ, δέν μπορεί όμως να το ανακαλύψει μόνος του. Αυτός ο τύπος του βιομηχανικού σχεδίου τείνει να ενισχύσει την αντι - επανοητική πλευρά της κοινωνίας στην οποία οι

ειδικοί όλο και εύκολότερα καλύπτονται πίσω από την ειδικεύσή τους και αποφεύγουν την αξιολόγηση.

Τό ίδιο τό περιβάλλον πού δημιούργησε ο άνθρωπος έχει γίνει τόσο μυστηριώδες, όσο ήταν ή φύση για τόν πρωτόγονο. Ταυτόχρονα, τό εκπαιδευτικό ύλικό έχει μονοπωληθεί από τό σχολείο. Η διομηχανία της γνώσης έχει καταστήσει πανάκριβα τά απλά εκπαιδευτικά μέσα. Έχουν γίνει ειδικευμένα εργαλεία για τη χρήση επαγγελματιών εκπαιδευτικών και τό κόστος τους έχει εξογκωθεί γιατί πρέπει νά αποτελούν κίνητρα είτε για τόν δάσκαλο, είτε για τό περιβάλλον.

Ο δάσκαλος ζηλεύει τό βιβλίο πού ταυτόχρονα θεωρεί επαγγελματικό του εργαλείο. Ο φοιτητής μπορεί τελικά νά μισήσει τό εργαστήριο, γιατί τό ταυτίζει με τη δουλειά του σχολείου. Ο σχολικός υπάλληλος δικαιολογεί την προστατευτική του στάση απέναντι στη βιβλιοθήκη αν υπεράσπιση πολύτιμης δημόσιας περιουσίας όταν αντιμετωπίζει εκείνους πού μάλλον θέλουν νά παίξουν με τό βιβλίο παρά νά μάθουν. Μέσα σέ μιá τέτοια ατμόσφαιρα πάρα πολύ συχνά ο φοιτητής χρησιμοποιεί τόν χάρτη, την έγκυκλοπαίδεια ή τό μικροσκόπιο μόνο κατά τις σπάνιες εκείνες στιγμές πού υπαγορεύει ο κύκλος σπουδών. Ακόμη και οί μεγάλοι κλασικοί γίνονται π.χ. όλη για τό δεύτερο έτος σπουδών, αντί νά χαρακτηρίζουν μιá νέα φάση της ζωής του ατόμου. Τό σχολείο αποσύρει πράγματα από την καθημερινή χρήση, βαφτίζοντάς τα εκπαιδευτικά εργαλεία.

Αν πρόκειται νά απαλλαγούμε από τά σχολεία και οί δύο αυτές τάσεις πρέπει νά αντιστραφούν. Και τό γενικό φυσικό περιβάλλον πρέπει νά γίνει προσιτό, και οί φυσικές πηγές της μάθησης πού έχουν καταντήσει εκπαιδευτικά εργαλεία πρέπει νά γίνουν καθολικά διαθέσιμες για μιá αυτοελεγχόμενη μάθηση. Η χρήση των πραγμάτων μόνο μέσα στα πλαίσια του κύκλου σπουδών μπορεί νά έχει χειρότερη επίδραση από την άπλη απόμαχρυσή τους από τό γενικό περιβάλλον, γιατί διαφθείρει τη στάση των νέων.

Τά παιχνίδια είναι ένα επίκαιρο ζήτημα. Δέν έννοώ τά παιχνίδια πού έχουν σχέση με τη σωματική άγωγή (όπως τό ποδόσφαιρο ή τό μπάσκετ) τά όποια χρησιμοποιούνται από τά σχολεία για την απόκτηση εισοδήματος ή κύρους και στα όποια τά scho-

λεία έχουν κάνει σημαντικές επενδύσεις κεφαλαίων. Όπως ξέρουν καλά οι ίδιοι οι αθλητές, αυτές οι επιχειρήσεις που έχουν πάρει τη μορφή πολεμικών αγώνων, έχουν υπονομεύσει το χαρακτήρα του σπόρ και χρησιμοποιούνται για να τονώσουν την ανταγωνιστική φύση των σχολείων. Έννοω μάλλον τα εκπαιδευτικά παιχνίδια που μπορούν να αποτελέσουν μοναδικές μεθόδους εισαγωγής σε σύνθετα συστήματα. Η θεωρία των συνόλων, ή γλωσσολογία, ή γεωμετρία, ή φυσική, ή λογική ακόμη και η χημεία αποκαλύπτονται με μικρή προσπάθεια σ' αυτούς που παίζουν αυτά τα παιχνίδια. Ένας φίλος μου εισήγαγε στη μεξικάνικη αγορά ένα παιχνίδι που αποτελείται από μερικά ζάρια στα οποία είναι τυπωμένα δώδεκα λογικά σύμβολα. Έδειξε στα παιδιά ποιοί διπλοί ή τριπλοί συνδυασμοί αποτελούσαν μια σωστή πρόταση και μερικοί από τους παρατηρητές κατάλαβαν το παιχνίδι. Μετά από μερικές ώρες διεξαγωγής τυπικών λογικών αποδείξεων διά μέσου του παιχνιδιού, μερικά παιδιά μπορούσαν να εισάγουν και άλλους στην απόδειξη τυπικών προτάσεων της λογικής. Οι υπόλοιποι απλώς εγκατέλειψαν το παιχνίδι.

Πράγματι, για μερικά παιδιά τέτοια παιχνίδια αποτελούν μια ειδική μορφή απελευθέρωσης της εκπαίδευσης, εφόσον αξιάνουν την επίγνωση του γεγονότος ότι τα τυπικά συστήματα οικοδομούνται πάνω σε μεταβαλλόμενα αξιώματα και ότι ο χαρακτήρας των εννοιολογικών λειτουργιών προσεγγίζει το παιχνίδι. Τα παιχνίδια αυτά είναι επίσης φτηνά, απλά και —σε μία μεγάλη έκταση— μπορούν να οργανωθούν από τους ίδιους τους παίκτες. Όταν χρησιμοποιούνται έξω από τον κύκλο σπουδών, τα παιχνίδια αυτά παρέχουν τη δυνατότητα να εκτιμήσουμε και να αναπτύξουμε ασυνήθιστα ταλέντα, ενώ οι ψυχολόγοι των σχολείων συχνά χαρακτηρίζουν τα παιδιά που έχουν τέτοια ταλέντα σαν υποψήφια να γίνουν αντικειμενικά, άρρωστα ή ανισόρροπα. Όταν χρησιμοποιούνται μέσα στο σχολείο, κάτω από τη μορφή διοργανώσεων, όχι μόνο τα παιχνίδια αυτά ξεφεύγουν από τη σφαίρα τηςσχόλης, αλλά συχνά γίνονται όργανα μετατροπής της παιχιδιάρικης διάθεσης σε συναγωνισμό και της έλλειψης αφηρημένης λογικής σε σημάδι κατωτερότητας. Μία άσκηση που έχει απελευθερωτικό χαρακτήρα για όρισμένα παιδιά, γίνεται ζουρλομανδύας για άλλα.

· Ο Έλεγχος πού άσκει τὸ σχολεῖο πάνω στὸν εκπαιδευτικὸ ἐξοπλισμὸ ἔχει καὶ ἓνα ἄλλο ἀποτέλεσμα: αὐξάνει ἐκπληκτικὰ τὸ κόστος αὐτῶν τῶν φτηνῶν εἰδῶν. Ἐφ' ὅσον ἡ χρῆση τους περιορίζεται σὲ καθορισμένες ὥρες πρέπει νὰ ὑπάρχουν ἐπαγγελματίες πού πληρώνονται γιὰ νὰ ἐπιδίδουν τὴν προμήθεια, ἀποθήκευση καὶ χρῆση τους. Στὴ συνέχεια οἱ μαθητὲς δισχετεύουν τὸ μῖσος τους ἀπέναντι στὸ σχολεῖο, πάνω στὰ ὄργανα τὰ ὁποῖα δέβαια πρέπει νὰ ξανααγοραστοῦν.

Τὸ ἀπλησίαστο τοῦ σχολικοῦ ἐξοπλισμοῦ μπορεῖ νὰ παραληλιστεῖ μόνο μὲ τὸ ἀκατανόητο τῶν μοντέρνων φτηνο-μηχανημάτων. Τὸ 1930, κάθε ἄτομο πού σεβόταν τὸν ἑαυτό του ἦταν σὲ θέση νὰ ἐπισκευάσει ἓνα αὐτοκίνητο, σήμερα ὅμως οἱ κατασκευαστὲς αὐτοκινήτων ἔχουν πολλαπλασιάσει ὑπερβολικὰ τὰ καλῶδια καὶ κάνουν προσιτὲς τίς ὁδηγίες ἐπισκευῆς μόνο στοὺς εἰδικευμένους μηχανικούς. Σὲ μιὰ προηγούμενη ἐποχὴ, τὰ ραδιόφωνα περιεῖχαν ἀρκετὰ πηνία καὶ πυκνωτὲς γιὰ τὴν κατασκευὴ ἑνὸς πομποῦ πού θὰ ἔκανε ὅλα τὰ ραδιόφωνα τῆς γειτονίας νὰ τσιρίζουν. Τὰ τρανζίστορ εἶναι δέβαια φορητὰ καὶ πιὸ εὐχρηστα, ἀλλὰ κανεὶς δὲν τολμáει νὰ τὰ λύσει. Γιὰ ν' ἀλλάξει αὐτὴ ἡ κατάσταση εἶναι κάτι πολὺ δύσκολο στὶς βιομηχανικὲς χώρες, ἀλλὰ, τουλάχιστον στὴν περιοχὴ τοῦ Τρίτου Κόσμου, θὰ πρέπει νὰ προσπαθήσουμε ν' ἀναπτυχεῖ ἡ εκπαιδευτικὴ ἱκανότητα στὸν καθένα.

Γιὰ νὰ κάνω σαφὲς τὸ ζήτημα, θὰ προτείνω ἓνα μοντέλο: Δαπανώντας δέκα ἑκατομμύρια δολλάρια θὰ μπορούσαμε νὰ συνδέσουμε σαράντα χιλιάδες χωριουδάκια σὲ μιὰ χώρα ὅπως τὸ Περὺ μὲ ἓνα δίκτυο σιδηροδρομικῶν γραμμῶν πλάτους ἑξῆ ποδῶν καὶ νὰ συντηρήσουμε αὐτὲς τίς γραμμὲς, ἐπὶ πλέον δὲ νὰ ἐφοδιάσουμε τὴ χώρα μὲ 200.000 μηχανικὰ γαϊδουράκια, πέντε κατὰ μέσον ὁρὸ γιὰ κάθε χωριουδάκι. Λίγες φτωχὲς χώρες αὐτοῦ τοῦ μεγέθους δαπανοῦν λιγότερο ἀπὸ αὐτὸ τὸ ποσὸ ἐτησίως γιὰ αὐτοκίνητα καὶ δρόμους, πού καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο προορίζονται γιὰ τοὺς πλούσιους καὶ τοὺς ὑπαλλήλους τους, ἐνῶ οἱ φτωχοὶ παραμένουν παγιδευμένοι στὰ χωριά τους. Κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἀπλά, ἀλλὰ ἀνθεκτικὰ μικρὰ ὀχήματα κοστίζει 125 δολλάρια, ἐνῶ προσθέτοντας ἄλλα ἐξήντα δολλάρια μπορεῖς νὰ τὸ ἐφοδιάσεις μὲ μηχανικὴ κίνηση ἑξῆ ἵππων. Ἐνα «γαϊδουράκι» μπορεῖ νὰ τρέ-

Ξει: με 15 μίλλια την ώρα, ενώ μπορεί να μεταφέρει φορτία 850 λιμπρών (δηλαδή σχεδόν ό,τιδήποτε εκτός από κορμούς δέντρων και χαλύβδινες δοκούς).

Ἡ πολιτική ἔλξη ἑνὸς παρόμοιου συστήματος μεταφορῶν πάνω στους χωρικούς, εἶναι φανερή. Ἐξ ἴσου φανερό εἶναι τὸ γιατί αὐτοὶ ποὺ διαθέτουν ἐξουσία —καὶ κατὰ συνέπεια αὐτομάτως διαθέτουν αὐτοκίνητα— δὲν ἐνδιαφέρονται νὰ ξοδέψουν χρήματα γιὰ σιδηροδρομικὰς γραμμὰς καὶ γιὰ μηχανικὰ «γαῖδουράκια». Τὸ «γαῖδουράκι» ποὺ μπορεί νὰ χρησιμοποιηθεῖ καὶ σὲ κανονικὸ δρόμο, θὰ γινόταν ἐφικτὸ μόνο ἂν ἡ ἡγεσία μιᾶς χώρας ἦταν διατεθειμένη νὰ ἐπιβάλλει ἕνα ὄριο ταχύτητας γύρω στὰ 25 μίλλια την ώρα σὲ ὅλους τοὺς δρόμους καὶ νὰ τροποποιήσει ἀνάλογα τοὺς δημόσιους θεσμούς. Τὸ μοντέλο αὐτὸ δὲν μπορεί βέβαια νὰ πετύχει ἂν νοηθεῖ μόνο σὰν ἕνα προσωρινὸ τέχνασμα.

Σκοπὸς μας βέβαια ἐδῶ δὲν εἶναι ἡ ἀνάλυση τῆς σκοπιμότητος ἑνὸς τέτοιου μοντέλου ἀπὸ τὴν πολιτική, κοινωνική, οἰκονομική, λογιστική καὶ τεχνική πλευρά. Θέλω μόνο νὰ δείξω ὅτι ἡ ἐκπαιδευτικὴ πλευρὰ μπορεί νὰ ἔχει πρωταρχικὴ σημασία στὸ πρόβλημα τῆς ἐκλογῆς μιᾶς τέτοιας ἐναλλακτικῆς λύσης ἀπέναντι στὶς κεφαλαιοδόρους μεταφορές. Ἀνεβάζοντας τὸ κόστος τοῦ ὀχήματος αὐτοῦ κατὰ 20% περίπου, θὰ ἦταν δυνατό νὰ σχεδιάσουμε τὴν παραγωγή του μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε κάθε μέλλον ἀγοραστής νὰ καταναλῶναι κατὰ τὸ δυνατόν ἕνα - δύο μῆνες κατασκευάζοντας καὶ κατανοώντας τὸ μηχανήμα του, γιὰ νὰ μπορεί ἀργότερα νὰ τὸ ἐπιδιορθῶναι μόνος του. Μὲ αὐτὸ τὸ πρόσθετο κόστος θὰ γινόταν ἐπίσης δυνατὴ ἡ ἀποκέντρωση τῆς παραγωγῆς διὰ μέσου ἑνὸς συστήματος διασπορᾶς τῶν ἐγκαταστάσεων. Τὰ πρόσθετα πλεονεκτήματα δὲν θὰ ἦταν ἀπλῶς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς προσθήκης τῆς ἐκπαιδευτικῆς πλευρᾶς στὴ διαδικασία τῆς κατασκευῆς. Τὸ σημαντικότερο θὰ ἦταν ὅτι, ἕνα ἀνθεκτικὸ μηχανήμα ποὺ σχεδὸν ὅλοι θὰ μαθαίνουν νὰ ἐπιδιορθώνουν, καὶ τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ καὶ σὰν μηχανικὸ ἄροτρο καὶ σὰν ἀντλία ἀπὸ ὅσους κατανοοῦσαν τὸ μηχανισμό του, θὰ γεννοῦσε πολὺ μεγαλύτερα ἐκπαιδευτικὰ ὀφέλη σὲ σύγκριση μὲ τὰ μυστηριώδη μηχανήματα τῶν προηγμένων χωρῶν.

Ὅχι μόνο τὰ φτηνομηχανήματα, ἀλλὰ καὶ οἱ ὑποτιθέμενοι

δημόσιοι χώροι της μοντέρνας πόλης έχουν γίνει πράγματα μυστηριώδη. Στην αμερικάνικη κοινωνία, τα παιδιά αποκλείονται από τα περισσότερα πράγματα και χώρους με τη δικαιολογία ότι είναι ιδιωτικά. 'Αλλά ακόμη και σε κοινωνίες που έχουν καταργήσει την ατομική ιδιοκτησία, τα παιδιά αποκλείονται από τα ίδια πράγματα και τους ίδιους χώρους, γιατί υποτίθεται ότι είναι πεδία που αρμόζουν στους ειδικούς, και θεωρούνται επικίνδυνα για τους αμύητους. 'Από την εποχή της προηγούμενης γενιάς ή μάγτρα των τραίνων έγινε τόσο απρόσιτη, όσο και ο πυροσβεστικός σταθμός. Όμως λίγη έφευρετικότητα θα άρκοῦσε για να σιγουρέψει την ασφάλεια σε τέτοιους χώρους. Προκειμένου να καταργήσουμε τον σχολικό χαρακτήρα των εκπαιδευτικών αντικειμένων θα πρέπει να κάνουμε αυτά τα αντικείμενα και τις διαδικασίες προσιτά, και να αναγνωρίσουμε την εκπαιδευτική τους αξία. Βέβαια μερικοί εργάτες βρίσκουν ενοχλητικό το να είναι προσιτοί σε μαθητές' ή ενόχληση όμως αυτή πρέπει να εκτιμηθεί σε σχέση με τα εκπαιδευτικά όφελη.

Τα ιδιωτικά αυτοκίνητα θα μπορούσαν να απαγορευθούν στο Μανχάτταν. Έδω και πέντε χρόνια αυτό θα ήταν αδιανόητο. Σήμερα μερικοί δρόμοι της Νέας Υόρκης αποκλείονται από την κυκλοφορία στις μονές ώρες, και η τάση αυτή ασφαλώς θα συνεχιστεί. Πράγματι, οι περισσότεροι μικροί δρόμοι θα πρέπει να κλείσουν και ακόμη και το παρκάρισμα θα πρέπει να απαγορευτεί σ' αυτούς. Σε μία πόλη που θα ανοίξει έτσι στους ανθρώπους, εκπαιδευτικό υλικό που σήμερα είναι κλειδωμένο σε αποθήκες και εργαστήρια, θα μπορούσε να κατανεμηθεί σε ανεξάρτητα σημεία μπροστά στα καταστήματα και να είναι προσιτό σε παιδιά και ενήλικες, χωρίς να υπάρχει κίνδυνος από τα διερχόμενα αυτοκίνητα.

"Αν οι στόχοι της μάθησης δεν ήταν κάτω από την κυριαρχία του σχολείου και του δασκάλου, ή αγορά στην διάθεση των μαθητών θα ήταν πολύ πιο σύνθετη και ο όρισμός των «εκπαιδευτικών αντικειμένων» θα ήταν πολύ λιγότερο περιοριστικός. Θα ήταν δυνατή η ύπαρξη εργαστηρίων, βιβλιοθηκών, μηχανουργείων και χώρων παιχνιδιού. Φωτογραφικά εργαστήρια και τυπογραφεία θα έκαναν τις εφημερίδες της γειτονιάς να ανθίσουν.

Μερικά κέντρα μάθησης θά περιείχαν θαλάμους για τήν παρακολούθηση προγραμμάτων σέ τηλεοράσεις κλειστοῦ κυκλώματος, ἀλλά θά περιείχαν ἐξοπλισμὸ γραφείου γιὰ ἄμεση χρῆση ἢ ἐπιδιόρθωση. Τὰ τζούμποξ ἢ τὰ πίκ - ἅπ θά ἦταν παντοῦ, ἀλλά ἀποκλειστικά γιὰ κλασικὴ μουσικὴ, ἀλλά γιὰ μουσικὴ φὸλκ καὶ ἀλλά γιὰ τζάζ. Κινηματογραφικὲς λέσχες θά συναγωνίζονταν μετὰ τοὺς καὶ μὲ τὴν ἐμπορικὴν τηλεόραση. Διάφορες γκαλερί θά ἀποτελοῦσαν δίκτυα ἐκθέσεων ἔργων ζωγραφικῆς, παλαιῶν ἢ μοντέρνων, αὐθεντικῶν ἢ μὴ, κάτω ἴσως ἀπὸ τὴν διεύθυνση τῶν διαφόρων μητροπολιτικῶν μουσείων.

Τὸ εἰδικευμένο προσωπικὸ ποῦ θά χρειαζόταν γι' αὐτὸ τὸ δίκτυο θά ἔμοιαζε περισσότερο μὲ ἐπιστάτες, ὁδηγοὺς ἢ διδασκάλους παρά μὲ δασκάλους. Ἀπὸ τὸ κέντρο βιολογίας τῆς γειτονίας θά παρέπεμπαν τοὺς πελάτες τοὺς στὴν συλλογὴ ὁστράκων τοῦ μουσείου ἢ θά προσδιόριζαν τὴν ἡμερομηνία τῆς ἐπέμενης προβολῆς ταινιῶν βίντεο πάνω στὴ βιολογία, καὶ τὸν ἀντίστοιχο θάλαμο παρακολούθησης. Θά προμήθευαν καθοδηγητὲς γιὰ τὸν ἔλεγχο τῶν λοιμωδῶν, τὴ διαίτα καὶ τοὺς ἄλλους τύπους τῆς προληπτικῆς ἱατρικῆς. Θά παρέπεμπαν ὅσους ζητοῦσαν μιὰ συμβουλὴ σὲ ἓναν «μεγαλύτερο» ποῦ θά μπορούσε νὰ τοὺς τὴ δώσει.

Δυὸ διαφορετικὲς προσεγγίσεις εἶναι δυνατὲς γιὰ τὴ χρηματοδότηση ἐνὸς δικτύου «μέσων μάθησης». Ἐἴτε ἡ κοινότητα θά προσδιόριζε ἓνα μᾶξιμουμ προϋπολογισμὸ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ καὶ θά ἐξασφάλιζε τὴν προσιτότητα τοῦ δικτύου σὲ ὅλους, σὲ λογικὲς ὥρες. Ἐἴτε ἡ κοινότητα θά ἀποφάσιζε νὰ διαθέσει στοὺς πολίτες ἓνα περιορισμένο ἀριθμὸ τίτλων, σύμφωνα μὲ τὴν ἡλικία καθενός, ποῦ θά τοὺς ἔδιναν τὸ δικαίωμα τῆς πρόσβασης σὲ ὀρισμένα μέσα ποῦ εἶναι καὶ ἀκριδὰ καὶ σπάνια, ἐνῶ τὰ ἄλλα ἀπλούστερα μέσα θά ἦταν στὴ διάθεση ὅλων.

Ἡ ἐξεύρεση πόρων γιὰ τὴ δημιουργία εἰδικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ὕλικου εἶναι μόνον μιὰ ὁψη — καὶ ἴσως ἡ λιγότερο δαπανηρὴ — τοῦ προβλήματος τῆς οἰκοδόμησής ἐνός ἐκπαιδευτικοῦ περιβάλλοντος. Τὰ χρήματα ποῦ ξοδεύονται σήμερα γιὰ τὰ διάφορα ἱερὰ παράφερνα τοῦ σχολικοῦ τυπικοῦ μποροῦν νὰ ἀπελευθερωθοῦν καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν μὲ σκοπὸ νὰ πολλαπλασιάσουν τὴν πρόσβαση τῶν πολιτῶν στὴν πραγματικὴ ζωὴ τῆς πόλης. Εἰδικὲς φορολογί-

κές απαλλαγές θά μπορούσαν νά προβλεφτοῦν γιά ὅσους ἀπασχολοῦν παιδιὰ μεταξύ ὀχτῶ καί δεκατεσσάρων ἐτῶν, γιά μερικές ὥρες τήν ἡμέρα, ὑπὸ τὸν ὄρο δέβαια οἱ συνθήκες ἀπασχόλησης νά εἶναι ἀνθρώπινες. Θά ξαναγυρίζαμε στὴν παράδοση τῆς θείας εὐχαριστίας. Ἐννοῶ μ' αὐτὸ ὅτι ἀρχικά θά περιορίζαμε καί τελικά θά καταργούσαμε τίς δεσμεύσεις τῶν νέων ὥστε νά μπορεῖ ἕνα παιδί δώδεκα ἐτῶν νά γίνεῖ ἄνδρας ἀναλαμβάνοντας ὅλη τὴν εὐθύνη τῆς συμμετοχῆς στὴ ζωὴ τῆς κοινότητος. Πολλοὶ ἄνθρωποι τῆς «σχολικῆς ἡλικίας» γνωρίζουν περισσότερα γιά τὴ γειτονιά τους ἀπὸ τοὺς κοινωνικοὺς λειτουργοὺς ἢ τοὺς διάφορους συμβούλους. Συνήθως δέβαια θέτουν πιὸ ἐνοχλητικὰ ἐρωτήματα καί προτείνουν λύσεις πού ἀπειλοῦν τὴ γραφειοκρατία. Θά ἔπρεπε τὰ ἄτομα αὐτὰ νά ἀφεθοῦν νά ὠριμάσουν ὥστε νά δάλουν τίς γνώσεις τους καί τὴν ἐρευνητικὴ τους ἱκανότητα στὴν ὑπηρεσία μιᾶς δημοφιλούς κυβέρνησης.

Μέχρι καί πρόσφατα εὐκολα ὑποτιμοῦσαμε τοὺς κινδύνους τῆς σχολικῆς παρακολούθησης σὲ σχέση μὲ τοὺς κινδύνους τῆς μαθητείας στὴν ἀστυνομία, στὴν πυροσβεστικὴ ὑπηρεσία ἢ στὴ βιομηχανία τῆς διασκέδασης. Ἦταν εὐκολο νά δικαιολογήσουμε τὸ σχολεῖο τουλάχιστο σὰ μιὰ μέθοδο προστασίας τῶν νέων. Συχνὰ αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα δὲν στέκει πλέον. Πρόσφατα πῆγα νά δῶ μιὰ ἐκκλησία Μεθοδιστῶν στὸ Χάρλεμ τὴν ὁποία εἶχε καταλάβει μιὰ ὁμάδα ὀπλισμένων νέων σὲ ἐνδειξη διαμαρτυρίας γιά τὸ θάνατο τοῦ Χούλιο Ρόνταν, ἐνὸς Πορτορικάνου νέου πού βρέθηκε κρεμασμένος στὸ κελλί τῆς φυλακῆς του. Γνώριζα τοὺς ἡγέτες τῆς ὁμάδας οἱ ὅποιοι εἶχαν φοιτήσει ἕνα ἐξάμηνο στὴν Κουερναδάκα. Ὅταν τοὺς ρώτησα γιατί ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς, ὁ Χουάν, δὲν ἦταν μαζί τους μοῦ ἀπάντησαν ὅτι «εἶχε ξαναγυρίσει στὴν ἡρώλην καί στὸ Κρατικὸ Πανεπιστήμιο» — (ἐννοώντας δέβαια τὴ φυλακὴ) .

Σχεδιασμός, κίνητρα καί νομοθεσία μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν γιά νά ἀπελευθερώσουν τὸ ἐκπαιδευτικὸ δυναμικὸ πού κρύβεται μέσα στὶς τεράστιες ἐπενδύσεις τῆς κοινωνίας μας σὲ ἐγκαταστάσεις καί ἐξοπλισμό. Τὰ ἐκπαιδευτικὰ μέσα δὲν θά γίνουν ποτὲ πλήρως προσιτά, ὅσο θά ἐπιτρέπεται στὶς ἐπιχειρήσεις νά συνδυάζουν τὴ νομικὴ προστασία τὴν ὁποία τὸ Σύνταγμα χορηγεῖ στὴν ἀνεξαρτησία τοῦ ἀτόμου, μὲ τὴν οἰκονομικὴ ἰσχύ πού συσσωρεύ-

εται σ' αυτές από τὰ ἑκατομύρια τῶν πελατῶν καὶ τίς χιλιάδες τῶν ὑπαλλήλων, μετόχων καὶ προμηθευτῶν. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης καὶ οἱ περισσότερες παραγωγικὲς διαδικασίες καὶ ἐξοπλισμὸς εἶναι κλειδωμένα μέσα στὰ στεγανά τῶν ἐπιχειρήσεων, μακριὰ ἀπὸ τοὺς πελάτες, ὑπαλλήλους καὶ μετόχους τους· καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ λαό, οἱ νόμοι τοῦ ὅποιου ἐπιτρέπουν στίς ἐπιχειρήσεις αὐτὲς νὰ λειτουργοῦν. Τὰ χρήματα ποὺ ξοδεύονται σήμερα γιὰ διαφήμιση στίς καπιταλιστικὲς χώρες θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ ἐκπαιδευτικούς σκοποὺς μέσα καὶ διὰ μέσου τῆς Τζένεραλ Μότορς, τῆς NBC - TV ἢ τῆς μύρας Μπαντ-βέιζερ. Θὰ ἔπρεπε δηλαδὴ καὶ οἱ ἐγκαταστάσεις καὶ οἱ ὑπηρεσίες νὰ ἀναδιοργανωθοῦν ἔτσι ὥστε οἱ καθημερινὲς τοὺς λειτουργίες νὰ γίνουν πιὸ προσιτὲς στὸ κοινὸ μὲ σκοπὸ νὰ γίνει δυνατὴ ἡ μάθησις· καί, δέβαια, μποροῦν νὰ βρεθοῦν τρόποι γιὰ νὰ ἀποζημιωθοῦν οἱ ἑταιρίες γιὰ ὅσα θὰ μάθαινε ὁ κόσμος ἀπὸ αὐτὲς.

Ἐνα ἀκόμη πολυτιμότερο τμήμα ἐπιστημονικῶν γνώσεων καὶ δεδομένων εἶναι στεγανοποιημένο ἀπὸ τὸ κοινὸ —ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς εἰδικούς ἐπιστήμονες καὶ ἐρευνητὲς— γιὰ λόγους ἐθνικῆς ἀσφάλειας. Μέχρι πρόσφατα ἡ ἐπιστήμη ἦταν ὁ μόνος χῶρος ποὺ λειτουργοῦσε σὰν ἓνα ὄνειρο ἀναρχικοῦ. Κάθε ἄνθρωπος ἱκανὸς γιὰ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα εἶχε περίπου τὴν ἴδια δυνατότητα πρόσβασης στὰ κατάλληλα μέσα καὶ στὴν ἀντίληψη τῆς κοινότητος τῶν συντρόφων του. Σήμερα ἡ γραφειοκρατία καὶ ἡ ὀργάνωσις ἔχουν ἀποκλείσει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τὸ κοινόν. Πράγματι, αὐτὸ ποὺ κάποτε ἦταν ἓνα παγκόσμιο δίκτυο ἐπιστημονικῶν πληροφοριῶν ἔχει σήμερα καταντήσῃ μιὰ ἀρρένα ἀνταγωνιζόμενων ομάδων. Τὰ μέλη, καθὼς καὶ τὰ κατασκευάσματα τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος, ἔχουν μπλοκαριστῇ μέσα σὲ ἐθνικὰ ἢ ἐπιχειρησιακὰ προγράμματα, ποὺ ἀποβλέπουν σὲ πρακτικὰ ἐπιτεύγματα, ἐνῶ ταπεινώνονται οὐσιαστικὰ οἱ ἄνθρωποι ποὺ στηρίζουν αὐτὰ τὰ ἔθνη καὶ αὐτὲς τίς ἐπιχειρήσεις.

Σ' ἓνα κόσμο ποὺ ἐλέγχεται καὶ ἐξουσιάζεται ἀπὸ ἔθνη καὶ ἐπιχειρήσεις, μόνον περιορισμένη πρόσβασις στὰ ἐκπαιδευτικὰ μέσα εἶναι δυνατή. Μιὰ αὐξήσις ὅμως τῆς πρόσβασης στὰ μέσα αὐτὰ γιὰ ἐκπαιδευτικούς σκοποὺς μπορεῖ νὰ μᾶς φωτίσῃ τόσο ὥστε νὰ μπόρῃς νὰ ξεπεράσῃς αὐτοὺς τοὺς ἀπώτερους πολιτικούς φρα-

γμούς. Τὰ δημόσια σχολεία μεταβιβάζουν τὸν ἔλεγχον πάνω στὴν ἐκπαιδευτικὴ χρῆση τῶν διαφόρων μέσων ἀπὸ ἰδιωτικά σὲ ἐπαγγελματικά χέρια. Ἡ θεσμικὴ ἀντιστροφή τῶν σχολείων θὰ ἐπιτρέψει στὸ ἄτομον νὰ ἀπαιτήσῃ τὸ δικαίωμα νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ μέσα αὐτὰ γιὰ ἐκπαιδευτικούς σκοπούς. Μπορεῖ μάλιστα νὰ ἀρχίσει νὰ ἐμφανίζεται μιὰ μορφή πραγματικὰ κοινῆς ἰδιοκτησίας ὅταν ὁ ἰδιωτικὸς ἢ ὑπηρεσιακὸς ἔλεγχος πάνω στὴν ἐκπαιδευτικὴ ὀψὴ τῶν «πραγμάτων» φτάσῃ στὸ σημεῖο νὰ καταρρεῦσει.

Ἀνταλλαγὴ εἰδικότητων

Ἕνας καθηγητὴς κιθάρας δὲν μπορεῖ, ὅπως ἡ κιθάρα, οὔτε νὰ ταξινομηθεῖ σ' ἓνα μουσεῖο, οὔτε νὰ ἀποτελέσῃ ἰδιοκτησία τοῦ κοινοῦ, οὔτε τέλος νὰ ἐνοικιασθεῖ ἀπὸ μιὰ ἐκπαιδευτικὴ ἀποθήκη. Οἱ καθηγητὲς εἰδικότητων ἀνήκουν σὲ μιὰ διαφορετικὴ κατηγορία πόρων ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα ποὺ εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ τὴ μάθηση μιᾶς εἰδικότητας. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι εἶναι ἀπαραίτητοι σὲ κάθε περίπτωση. Μποροῦμε νὰ νοικιάσουμε ὄχι μόνον μιὰ κιθάρα, ἀλλὰ ἐπίσης μαγνητοφωνημένα μαθήματα κιθάρας καὶ διαγράμματα χορδῶν μὲ τὰ ὁποῖα νὰ μάθουμε κιθάρα. Πράγματι, μιὰ τέτοια λύση μπορεῖ νὰ ἔχει πλεονεκτήματα — ἂν οἱ διαθέσιμες ταίινιες εἶναι καλύτερες ἀπὸ τοὺς διαθέσιμους καθηγητὲς ἢ ἂν ὁ μόνος χρόνος ποὺ διαθέτουμε γιὰ νὰ μάθουμε κιθάρα εἶναι νυκτερινὲς ὥρες, ἢ ἂν οἱ σκοποὶ ποὺ θέλουμε νὰ μάθουμε εἶναι ἄγνωστοι στὴ χώρα μας, ἢ τέλος ἂν εἴμαστε ντροπαλοὶ καὶ προτιμοῦμε νὰ ψαγουλεύουμε τίς χορδὲς μόνοι μας.

Τοὺς καθηγητὲς εἰδικότητων πρέπει νὰ τοὺς ταξινομήσουμε καὶ νὰ τοὺς πλησιάσουμε διὰ μέσου ἑνὸς διαφορετικοῦ καναλιοῦ ἀπὸ ὅ,τι τὰ ἀντικείμενα. Ἕνα ἀντικείμενο γίνεται διαθέσιμο μὲ τὴν ἀπλὴ κλήση αὐτοῦ ποὺ τὸ χρησιμοποιεῖ — ἢ τουλάχιστο θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ διαθέσιμο — ἐνῶ ἓνα πρόσωπο ἀποβαίνει τυπικὸς πόρος ἀναφορικὰ μὲ μιὰ εἰδικότητα, μόνον ὅταν συγκατατεθεῖ ἀνάλογα, καὶ εἶναι στὴν κρίση του νὰ ὀρίσῃ τὸν χρόνο, τὸν τόπο καὶ τὴ μέθοδο.

Πρέπει ἐπίσης νὰ διαφοροποιήσουμε τοὺς καθηγητὲς εἰδικω-

τήτων από τους σύντροφους από τους όποιους μπορεί να μάθει κανείς. Σύντροφοι που έπιθυμούν να έπιδροούν σε μια κοινή άναζητηση πρέπει να άρχίσουν από μια κοινή βάση ένδιαφερόντων και ίκανοτήτων' ό ένας τόν άλλο για να άσκήσουν ή να θελτιώσουν μια κοινή ειδικότητα: μπάσκετ, χορό, στήσιμο μιας κατασκήνωσης, συζήτηση των προσεχών έκλογών. Η πρωτογενής όμως μεταβίβαση μιας ειδικότητας άπαιτεί τη συνάντηση κάποιου που κατέχει την ειδικότητα αυτή με κάποιον που θέλει να την άποκτήσει.

Ένα «πρότυπο ειδικότητας» είναι κάποιος που κατέχει μια ειδικότητα και είναι διατεθειμένος να έπιδείξει την πρακτική της. Μια έπιδείξη του τύπου αυτού άποτελεί συχνά ένα άναγκαίο πόρο για τόν ύποψήφιο μαθητή. Οι σύγχρονες έφευρέσεις μας έπιτρέπουν να μεταφέρουμε τις έπιδείξεις αυτές σε μαγνητοταινίες, φίλμ, ή γραφικές παραστάσεις' έλπίζει όμως κανείς ότι ή ζήτηση της προσωπικής έπιδείξης θα παραμείνει μεγάλη, ειδικά στην περίπτωση των ειδικοτήτων που έχουν σχέση με την έπικοινωνία. Περίπου δέκα χιλιάδες ένγλικοι έμαθαν Ισπανικά στο δικό μας Κέντρο στην Κουερναβάκα — οι περισσότεροι από τους όποιους ήταν έξαιρετικά ένεργοποιημένα άτομα που ήθελαν να άποκτήσουν σχεδόν τέλεια εύχέρεια σε μια δεύτερη γλώσσα. "Αν κληθούν αυτοί οι άνθρωποι να διαλέξουν άνάμεσα σε μια προσεκτικά προγραμματισμένη διδασκαλία σ' ένα έργαστήριο, και σε συμβατικά μαθήματα μαζί με άλλους δύο φοιτητές και ένα ντόπιο όμιλητή μέσα σε μια άυστηρή ρουτίνα, οι περισσότεροι θα διάλεγαν τó δεύτερο.

Για τις περισσότερες διαδεδομένες ειδικότητες, τó πρόσωπο που έπιδεικνύει την ειδικότητα άποτελεί τόν μόνο άνθρωπο, άναγκαίο ή δυνατό, πόρο. Είτε πρόκειται για όμιλία είτε για όδήγηση, για μαγειρική είτε για χρήση όργάνων έπικοινωνίας, δέν φέρνουμε σχεδόν ποτέ στο μυαλό μας τη συμβατική διδασκαλία και μάθηση, ειδικά δε αν έχουμε μια πρώτη έμπειρία των θεμάτων αυτών. Δέν βλέπω τó λόγο γιατί να μη μπορούμε να μαθαίνουμε με τόν ίδιο αυτό τρόπο και άλλες σύνθετες ειδικότητες όπως ή μηχανική πλευρά της χειρουργικής, τó διολί, και ή χρήση καταλόγων και εύρετηρίων.

Ένας ενεργοποιημένος φοιτητής πού δέν κοπιάζει κάτω από περιορισμούς, συχνά δέν χρειάζεται άλλη ανθρώπινη βοήθεια από εκείνη πού τοῦ παρέχει αὐτός πού τοῦ ἐπιδεικνύει, όταν τοῦ ζητηθεῖ, πῶς νά κάνει αὐτό πού ὁ φοιτητής θέλει νά μάθει νά κάνει. Ἡ ἀπαίτηση πού ἔχουμε σήμερα ἀπό τοὺς εἰδικούς νά εἶναι ἐπίσημα ἀναγνωρισμένοι παιδαγωγοὶ γιὰ νά μποροῦν νά ἐπιδείξουν τὴν εἰδικότητά τους, πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐπιμονή μας εἴτε νά μαθαίνουν οἱ ἄνθρωποι αὐτὰ πού δέν θέλουν νά μάθουν εἴτε νά μαθαίνουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι — ἀκόμη καὶ οἱ καθυστερημένοι διανοητικά — ὁρισμένα πράγματα, σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή τῆς ζωῆς τους καὶ κατὰ προτίμηση κάτω ἀπὸ καθορισμένες περιστάσεις.

Αὐτὸ πού κάνει τίς εἰδικότητες νά σπανίζουν στὴ σημερινὴ ἐκπαιδευτικὴ ἀγορὰ εἶναι ἡ θεσμικὴ ἀπαίτηση νά μὴ μπορεῖ νά τίς ἐπιδείξει κανεὶς ἂν δέν εἶναι ἐπίσημα ἀναγνωρισμένος διὰ μέσου ἐνὸς πιστοποιητικοῦ. Ἐπιμένουμε νά γνωρίζουν ἐπίσης αὐτοὶ πού βοηθοῦν ἄλλους νά ἀποκτήσουν μιὰ εἰδικότητα, πῶς νά κάνουν διάγνωση τῶν δυσχερειῶν στὴ μάθηση, καὶ νά μποροῦν νά ενεργοποιοῦν τὸν κόσμον στὴν ἐπιδίωξή του νά μάθει μιὰ εἰδικότητα. Ἐν ὀλίγοις, ἀπαιτοῦμε νά εἶναι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ παιδαγωγοί. Οἱ ἄνθρωποι πού εἶναι σὲ θέση νά ἐπιδείξουν μιὰ εἰδικότητα, θὰ γίνουν ἀφθονοὶ μόλις μάθουμε νά τοὺς ἀναγνωρίζουμε τὸ δικαίωμα ὑπαρξεῖς ἔξω ἀπὸ τὸ ἐκπαιδευτικὸ ἐπάγγελμα.

Ὅταν ἔχουμε νά διδάξουμε πρίγκηπες, εἶναι κατανοητὴ ἡ ἐπιμονὴ τῶν γονέων ὁ δάσκαλος νά εἶναι ταυτόχρονα καὶ ὁ μαίτρ τῆς εἰδικότητος, ἀλλὰ τὴν ἀποψη αὐτὴ δέν μπορεῖ πλέον νά τὴν ὑπερασπιστεῖ κανεὶς. Ἡ φιλοδοξία ὅλων τῶν γονέων νά ἔχουν ἕναν Ἀριστοτέλη γιὰ τὸν Ἀλέξανδρό τους εἶναι προφανῶς ἀνόητη. Τὸ πρόσωπο ἐκεῖνο πού μπορεῖ ταυτόχρονα νά ἐμπνέει τὸ μαθητὴ καὶ νά ἐπιδεικνύει μιὰ τεχνικὴ εἶναι τόσο σπάνιο, καὶ εἶναι τόσο δύσκολο νά τὸ ἀναγνωρίσει κανεὶς, ὥστε ἀκόμη καὶ οἱ πρίγκηπες συχνότερα ἀποκτοῦν ἕνα σοφιστὴ παρὰ ἕνα φιλόσοφο.

Ἡ ζήτησις γιὰ σπάνιες εἰδικότητες μπορεῖ γρήγορα νά ἱκανοποιηθεῖ ἀκόμη καὶ ἂν ὑπάρχουν λίγοι ἄνθρωποι ἱκανοὶ νά ἐπιδείξουν αὐτὲς τίς σπάνιες εἰδικότητες· αὐτοὶ ὅμως οἱ ἄνθρωποι πρέπει νά γίνουν εὐκόλα προσιτοί. Γύρω στὸ 1940 οἱ μηχανικοὶ ραδιοφῶνων, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους δέν εἶχαν τυπικά

εκπαιδευτεί, δὲν εἶχαν πάνω ἀπὸ δυὸ χρόνια πείρα στὰν διείσδυσαν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς. Ἐμείναν ἐκεῖ ὥσπου, μὲ τὴν εἰσβολὴ τῶν τρανζίστορς, πού εἶναι μὲν φτηνά, εἶναι ὅμως ἀδύνατο νὰ τὰ ἐπιδιορθώσῃ κανεὶς, ἔχασαν τὴ δουλειά τους. Τὰ τεχνικὰ σχολεῖα σήμερα δὲν εἶναι σὲ θέσῃ νὰ πετύχουν αὐτὸ πού θὰ πετύχαιναν τελείως φυσικά αὐτοὶ οἱ μηχανικοὶ τῶν παλιῶν. ἔξιςου ὅμως χρησίμων καὶ πρὸ ἀνθεκτικῶν, ραδιοφῶνων.

Τὰ συγκλίνοντα συμφέροντα, σήμερα, συνωμοτοῦν ἐνάντια στὴ διάδοσῃ εἰδικότητων ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ ἄνθρωπος πού κατέχει μιὰ εἰδικότητα κερδίζει στὰν αὐτὴ εἶναι σπάνια καὶ δὲν ἔχει νὰ ὠφεληθεῖ τίποτε ἀπὸ τὴ διάδοσή της. Ὁ καθηγητὴς τοῦ ὁποίου δουλειὰ εἶναι ἡ μεταβίβαση μιᾶς εἰδικότητας, ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὴν ἀπροθυμία τοῦ τεχνίτη νὰ θγάλει τὸ μαθητὴ του στὴν ἀγορά. Τὸ κοινὸ ἔχει μάθει νὰ πιστεύει ὅτι οἱ εἰδικότητες ἀξίζουν καὶ εἶναι θάσιμες μόνο ἂν ἀποκτηθοῦν διὰ μέσου τῆς σχολικῆς ἐκπαίδευσης. Ἡ ἀγορὰ ἐργασίας στηρίζεται στὴ σπανιότητα τῶν εἰδικότητων καὶ στὴ διατήρησῃ αὐτῆς τῆς σπανιότητος, εἴτε ἀπαγορεύοντας τὴ μὴ-ἐπικυρωμένη ἐξάσκησῃ καὶ μεταβίβασή τους, εἴτε κατασκευάζοντας καὶ διοχετεύοντας ἀντικείμενα τὰ ὅποια μποροῦν νὰ χειριστοῦν καὶ νὰ ἐπιδιορθώσουν μόνο ὅσοι ἔχουν πρόσβαση σὲ ἐργαλεῖα ἢ ὁδηγίες, τὰ ὅποια μὲ τὴ σειρά τους τηροῦνται σὲ κατάστασῃ σπανιότητος.

Τὰ σχολεῖα ἔτσι παράγουν ἐλλείψεις εἰδικευμένων ἀτόμων. Ἐνα καλὸ παράδειγμα εἶναι ὁ συνεχῶς ἐλαττούμενος ἀριθμὸς νοσοκόμων στὴς ΗΠΑ, πού ὀφείλεται στὴν ἀπότομῃ ἀύξηση πανεπιστημιακῶν προγραμμάτων Διπλωματούχων Νοσοκόμων, τετραετοῦς διαρκείας. Κορίτσια ἀπὸ φτωχὲς οἰκογένειες πού θὰ ἦταν ἄλλοτε διατεθειμένα νὰ ἐγγραφοῦν σὲ ἕνα διετὲς ἢ τριετὲς πρόγραμμα, σήμερα ἐγκαταλείπουν μιὰ καὶ καλὴ τὸ ἐπάγγελμα τῆς νοσοκόμου.

Ἡ ἐπιμονὴ ἐπίσης στὸ δίπλωμα τοῦ δασκάλου εἶναι μιὰ ἀλλή μὲθοδος γιὰ νὰ γίνονται σπάνιες οἱ εἰδικότητες. Ἄν ἐνθαρρύνονταν οἱ νοσοκόμες νὰ ἐκπαιδεύσουν ἄλλες νοσοκόμες καὶ ἂν ἡ πρόσληψῃ τῆς νοσοκόμου γινόταν μὲ βάση τὴν ἀποδεδειγμένη ἱκανότητά της νὰ κάνῃ ἐνέσεις, νὰ γεμίζει τὰ σχεδιαγράμματα καὶ νὰ δίνει τὰ φάρμακα, σύντομα δὲν θὰ ὑπῆρχε ἑλλειψῃ ἀπὸ νοσο-

κόμες. Τò καθεστώς τῶν διπλωμάτων σήμερα, τείνει νά μειώσει τήν ἐλευθερία τῆς ἐκπαίδευσης, μετατρέποντας τὸ ἀνθρώπινο δικαίωμα νά μοιραστεῖ κανεῖς τίς γνώσεις του μέ κάποιον ἄλλο, σέ προνόμιο τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας, πού μεταδιδάσκεται σήμερα μόνο στοὺς ὑπαλλήλους τῶν σχολείων — δηλαδή τοὺς καθηγητές. Ἐγγύηση γιὰ μιὰ ἀποτελεσματικὴ ἀνταλλαγὴ ἐιδικοτήτων θὰ ἦταν μιὰ νομοθεσία πού θὰ γενίκευε τὴν ἀκαδημαϊκὴ ἐλευθερία. Τὸ δικαίωμα τοῦ διδάσκειν θὰ ἔπρεπε νά προστατεύεται ἀπὸ τὸ ἄρθρο γιὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ λόγου. Ὅταν ἀρθοῦν οἱ περιορισμοὶ ἀπὸ τὴ διδασκαλία, θὰ ἀρθοῦν ἐπίσης αὐτομάτως καὶ ἀπὸ τὴ μάθηση.

Ὁ καθηγητὴς μιᾶς ἐιδικότητος χρειάζεται κάποια κινητοποίηση γιὰ νά χορηγήσει τίς ὑπηρεσίες του στὸ μαθητὴ. Ὑπάρχουν τουλάχιστο δυὸ ἀπλοὶ τρόποι γιὰ νά ἀρχίσουμε νά διοχετεύουμε δημόσιο χρήμα σὲ μὴ - ἐπικυρωμένους καθηγητές. Ἐνας τρόπος θὰ ἦταν ἡ θεσμοποίηση τῆς ἀνταλλαγῆς ἐιδικοτήτων διὰ μέσου τῆς δημιουργίας κέντρων ἐιδικοτήτων πού θὰ ἦταν ἐλεύθερα γιὰ τὸ κοινό. Τέτοια κέντρα μποροῦν καὶ πρέπει νά ἱδρυθοῦν σὲ βιομηχανικὲς περιοχές, τουλάχιστο γιὰ τίς ἐιδικότητες ἐκεῖνες πού ἀποτελοῦν βασικὲς προϋποθέσεις μερικῶν τύπων μαθητείας καὶ τέτοιες εἶναι τὸ διάβασμα, ἡ γραφομηχανή, ἡ βασικὴ λογιστική, ὁ ἠλεκτρονικὸς προγραμματισμὸς καὶ τὰ ἀπλά μαθηματικά, ὁ χειρισμὸς ἐιδικῶν γλωσσῶν ὅπως αὐτὴ πού ἔχει σχέση μέ τὰ ἠλεκτρικὰ κυκλώματα, ὁ χειρισμὸς ὀρισμένων μηχανημάτων κλπ. Ἐνας ἄλλος τρόπος θὰ ἦταν νά ἐφοδιάσουμε μερικὲς ομάδες ἀνθρώπων μέ ἓνα εἶδος ἐκπαιδευτικοῦ νομίσματος γιὰ τίς συναλλαγές στὰ κέντρα ἐιδικοτήτων, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι πελάτες θὰ ἔπρεπε νά πληρώνουν κανονικά.

Ἐνας πὺρ ἐπαναστατικὸς τρόπος θὰ ἦταν ἡ δημιουργία μιᾶς «τράπεζας» γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ ἐιδικοτήτων. Σὲ κάθε πολίτη θὰ δινόταν μιὰ πίστωση γιὰ τὴν ἀπόκτηση βασικῶν ἐιδικοτήτων. Πέρα ἀπὸ αὐτὸ τὸ μίνιμουμ, ἄλλες πιστώσεις θὰ δίνονταν σὲ ὅσους ἐνῆργησαν ἐπιπλέον καὶ σὰν καθηγητές, εἴτε κάτω ἀπὸ τὴ μορφή προτύπων σὲ ὁργανωμένα κέντρα ἐιδικοτήτων, εἴτε ἰδιωτικῶς στὸ σπίτι ἢ στὸ παιχνίδι. Μόνο ὅσοι θὰ εἶχαν διδάξει καὶ ἄλλους γιὰ ἓνα ἀνάλογο χρονικὸ διάστημα, θὰ μπορούσαν νά

ἀξιώσουν τὸν χρόνο πρὸ προχωρημένων καθηγητῶν. Ἔτσι θὰ προ-
αγόταν μιὰ νέα ἐλίτ, μιὰ ἐλίτ πού θὰ εἶχε κερδίσει τὴν ἐκπαί-
δευσὴ τῆς μέσας στὸ σύστημα τῶν ἀνταλλαγῶν.

Θὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα οἱ γονεῖς νὰ κερδίσουν τέτοιες πιστώ-
σεις γιὰ τὰ παιδιὰ τους; Ἐπειδὴ μιὰ τέτοια διευθέτηση θὰ πολ-
λαπλασίαζε—τὰ πλεονεκτήματα τῶν προνομιούχων τάξεων, μεγα-
λύτερες πιστώσεις θὰ ἔπρεπε νὰ δίνονται στοὺς ὑποπρονομιούχους.
Ἡ λειτουργία μιᾶς ἀνταλλαγῆς εἰδικότητων θὰ ἐλεγχόταν ἀπὸ
εἰδικοὺς φορεῖς πού θὰ διευκόλυναν τὴν ἀνάπτυξη ὀργανωμένου
συστήματος πληροφοριῶν καὶ θὰ ἐξασφάλιζαν τὴν ἐλεύθερη καὶ
φτηνὴ χρήση αὐτοῦ τοῦ συστήματος. Ἕνας τέτοιος φορέας θὰ
μποροῦσε ἐπίσης νὰ παρέχει συμπληρωματικὰς ὑπηρεσίες ἐλέγχου
καὶ πιστοποίησης, καὶ νὰ συντελεῖ στὴν ἐπιβολὴ μιᾶς νομοθεσίας
γιὰ τὴν πρόληψη καὶ παρεμπόδιση μονοπωλιακῶν φαινομένων.

Βασικά, ἐγγύηση γιὰ τὴν ἐλευθερίᾳ μιᾶς καθολικῆς ἀνταλ-
λαγῆς εἰδικότητων θὰ ἀποτελοῦσε μιὰ νομοθεσία πού θὰ ἐπέτρεπε
διακρίσεις μόνο βάσει ἀποδεδειγμένων ἱκανοτήτων καὶ ὄχι βάσει
ἐνὸς ἐκπαιδευτικοῦ ιστορικοῦ. Μιὰ παρόμοια ἐγγύηση ἀναπόφευ-
κτα ἀπαιτεῖ κοινωνικὸ ἐλεγχὸ πάντων στὰ τέσσερα πού θὰ χρησιμο-
ποιοῦνται γιὰ νὰ ἀξιολογήσουν τὰ ἄτομα ἀναφορικά μὲ τὴν ἀγο-
ρὰ ἐργασίας. Διαφορετικά, θὰ ἦταν δυνατό νὰ εἰσάγονται λα-
θραῖα στὸν τομέα ἐργασίας, πολὺπλοκες σειρές ἀπὸ τέσσερα, πού θὰ
χρησιμοποιοῦνταν γιὰ μιὰ κοινωνικὴ ἐπιλογή. Πολλὰ θὰ μπορού-
σαν νὰ γίνουν ὥστε τὰ τέσσερα ἱκανοτήτων νὰ ἀποδοῦν ἀντικειμενι-
κὰ ὅπως π.χ. νὰ γίνονται τέσσερα μόνο στίς περιπτώσεις χειρισμοῦ
εἰδικῶν μηχανῶν ἢ συστημάτων. Τὰ τέσσερα ἱκανότητας στὴ γραφο-
μηχανή (μὲ κριτήρια τὴν ταχύτητα, ἀριθμὸ λαθῶν καὶ τὸ κατὰ
πόσο μπορεῖ ὁ χειριστὴς νὰ ἐργαστεῖ κάτω ἀπὸ ὑπαγόρευση), χει-
ρισμοῦ ἐνὸς λογιστικοῦ συστήματος ἢ ἐνὸς ὑδραυλικοῦ γερανοῦ,
ἐδηήγησης, κωδικοποίησης στὴ γλώσσα τῶν ἡλεκτρονικῶν ὑπολο-
γιστῶν (COBOL) κλπ. μποροῦν εὐκολὰ νὰ γίνουν ἀντικειμενικά.

Πράγματι, πολλὰ ἀπὸ τίς εἰδικότητες πού ἔχουν πρακτικὴ
σημασία, μποροῦν νὰ ὑποβληθοῦν σὲ παρόμοια τέσσερα. Καὶ γιὰ τοὺς
σκοποὺς τῆς διεύθυνσης τοῦ προσωπικοῦ, ἕνα τέσσερα μιᾶς τρέχουσας
εἰδικότητας θὰ ἦταν πολὺ πρὸ χρήσιμο ἀπὸ τὴν πληροφορία ὅτι
ἐδῶ καὶ εἴκοσι χρόνια κάποιος ἱκανοποίησε τὸν καθηγητὴ του σὲ

Ένα κύκλο σπουδών που περιλάβαινε δακτυλογράφηση, στενογραφία και λογιστικά. Ή ίδια ή ανάγκη για έπίσημα τέστ ειδικοτήτων μπορεί δέβαια νά άμφισβητηθεί: έγώ προσωπικά πιστεύω ότι την προστασία της φήμης ενός ανθρώπου από άδικοιολόγητες έπιθέσεις έγγυάζεται καλύτερα ο περιορισμός παρά ή άπαγόρευση των τέστ.

Οί έπαφές των συνομήλικων

Στή χειρότερη μορφή τους τά σχολεία μαζεύουν τούς μαθητές στον ίδιο χώρο και τούς υποβάλλουν στην ίδια σειρά άγωγής είτε πρόκειται για μαθηματικά είτε για άγωγή τοῦ πολλίτου είτε για προφορά. Στήν καλύτερη μορφή τους έπιτρέπουν σέ κάθε μάθητή νά διαλέξει Ένα μάθημα μέσα από Ένα περιορισμένο κύκλο. Σέ κάθε περίπτωση, ομάδες από συνομήλικους σχηματίζονται γύρω από τούς στόχους των καθηγητών. Ένα έπιθυμητό εκπαιδευτικό σύστημα θά έπέτρεπε σέ κάθε άτομο νά διαλέξει τη δραστηριότητα για την όποία έπιθυμεί Ένα σύντροφο.

Τό σχολείο προσφέρει πράγματι στά παιδιά τη δυνατότητα νά φύγουν από τό σπίτι τους και νά βρουν καινούργιους φίλους. Ταυτόχρονα όμως, ή διαδικασία αυτή έμποτίζει τά παιδιά μέ την ιδέα ότι θά έπρεπε νά διαλέγουν τούς φίλους τους ανάμεσα σ' εκείνους μέ τούς όποιους τούς θάζουν μαζί. Ή παροχή στους νέους, από την πολύ μικρή ήλικία, της δυνατότητας νά συναντούν, νά αξιολογούν και νά αναζητούν άλλους θά τούς προετοίμαζε τό ισόδιο ένδιαφέρον για την αναζήτηση νέων συντρόφων για νέα έργα.

Ένας καλός σκακιστής αναζητά πάντα Έναν Ισοδύναμο αντίπαλο, όπως και Ένας άρχάριος αναζητά Έναν άρχάριο. Τό σκοπό αυτό ύπηρετούν οί σκακιστικές λέσχες. Έκείνοι που έπιθυμούν νά συζητήσουν γύρω από Ένα βιβλίο ή άρθρο, θά έφταναν ίσως και στο σημείο νά πληρώσουν για νά βρουν σύντροφους συζήτησης. Όσοι πάλι θά ήθελαν νά παίξουν Ένα παιχνίδι, νά πάνε μιá έκδρομή, νά κατασκευάσουν Ένα ένυδρειο ή νά έγκαταστήσουν μηχανική κίνηση σ' Ένα ποδήλατο, θά Έκαναν μεγάλες προ-

σπάθειες για να βρουν συντρόφους. Ή αμοιδή τους βέβαια θα ήταν να βρουν τέτοιους συντρόφους. Τα καλά σχολεία προσπαθούν να φέρουν στην επιφάνεια τα κοινά ενδιαφέροντα μαθητών που είναι γραμμένοι στο ίδιο πρόγραμμα. Το αντίστροφο του σχολείου θα ήταν ένας θεσμός που θα πολλαπλασίαζε τις πιθανότητες συνάντησης ανάμεσα σε άτομα που σε μία δεδομένη στιγμή έχουν το ίδιο ειδικό ενδιαφέρον — ανεξάρτητα από το αν τα άτομα αυτά έχουν και άλλα κοινά ενδιαφέροντα ή όχι.

Ή διδασκαλία ειδικοτήτων δεν παρέχει ίδια όφελη και στα δύο μέρη, πράγμα που κάνει ή επαφή ανάμεσα σε συνομήλικους. Στον καθηγητή μιας ειδικότητας, όπως τόνισα και πριν, πρέπει συνήθως να προσφέρουμε κίνητρα πέρα από την καθαρή ευχαρίστηση του να διδάσκει. Ή διδασκαλία μιας ειδικότητας είναι θέμα συνεχώς επαναλαμβανόμενων ασκήσεων, που είναι τόσο πιδμονότονες για το μαθητή όσο πιδ πολύ τις έχει ανάγκη. Ή ανταλλαγή ειδικοτήτων χρειάζεται, όπως είπαμε προηγουμένως, ένα εκπαιδευτικό νόμισμα ή ένα σύστημα πιστώσεων ή άλλα χειροπιαστά κίνητρα για να λειτουργήσει, ακόμη και αν ή ίδια ή διαδικασία της ανταλλαγής επρόκειτο να γεννήσει ένα δικό της νόμισμα. Ένα σύστημα επαφής συνομήλικων δεν έχει ανάγκη από τέτοια κίνητρα, χρειάζεται μόνο ένα δίκτυο επικοινωνίας.

Οι ταινίες, τα συστήματα αναφοράς, ή προγραμματισμένη διδασκαλία και ή αναπαραγωγή ήχων και εικόνων τείνουν να ελαττώσουν την ανάγκη για καθηγητές σε πολλούς τομείς: τα μέσα αυτά αυξάνουν και την απόδοση των καθηγητών και τον δυνατό αριθμό πραγμάτων που μπορεί να μάθει κανείς στη διάρκεια της ζωής του. Παράλληλα υπάρχει ή ανάγκη να βρεί κανείς ένα κοινό που να ενδιαφέρεται για την καινούργια του ειδικότητα. Ή φοιτήτρια που έμαθε Αρχαία Έλληνικά πριν από τις διακοπές της, θα ήθελε, όταν γυρίσει, να βρεί κάποιον για να συζητήσει για την πολιτική της Κρήτης στα Έλληνικά. Ένας Μεξικάνος στη Νέα Υόρκη θέλει να βρεί και άλλους αναγνώστες της εφημερίδας *Siempre* ή του «*Los Agachados*», που είναι το πιδ δημοφιλές κωμικό διδλίο. Κάποιος άλλος πάλι θέλει να βρεί συντρόφους που, όπως κι αυτός, θα ήθελαν να τονώσουν το ενδιαφέρον τους για το έργο του Τζέιμς Μπάλντουϊν ή του Μπολιόαρ.

Ἡ λειτουργία ἐνὸς πρόμοιου δίκτυου ἐπαφῶν θὰ ἦταν ἀπλή. Θὰ ἔδινε κανεὶς ὄνομα καὶ διεύθυνση καὶ θὰ καθόριζε γιὰ ποῖό θέμα ζητοῦσε σύντροφο. Ἐνας ἠλεκτρονικὸς ὑπολογιστὴς θὰ τοῦ ἔστελνε τὰ ὀνόματα καὶ τίς διευθύνσεις ὧν ὧν εἶχαν τὴν ἴδια περιγραφή. Εἶναι καταπληκτικὸ τὸ ὅτι ἓνα τέτοιο ἀπλὸ σύστημα δὲν ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ποτὲ ὥς τὴν τῶρα σὲ πλατιὰ κλίμακα, γιὰ θέματα κοινῶς ἐνδιαφέροντος.

Στὴν πιὸ στοιχειώδη τῆς μορφῆς, ἡ ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὸν ὑπολογιστὴ καὶ στὸν πελάτη θὰ μπορούσε νὰ γίνεῖ διὰ μέσου ταχυδρομείου. Σὲ μεγάλες πόλεις εἰδικὰ σημεῖα αὐτόματης δακτυλογράφησης θὰ ἐξασφάλιζαν στιγμιαίες ἀπαντήσεις. Ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ βρεῖ κανεὶς ἓνα ὄνομα καὶ μιὰ διεύθυνση μέσω τοῦ ἠλεκτρονικοῦ ὑπολογιστῆ θὰ ἦταν νὰ ἀναφέρει ἓνα συγκεκριμένο θέμα. Τὰ άτομα ποὺ θὰ χρησιμοποιοῦσαν τὸ σύστημα αὐτὸ θὰ γίνονταν γνωστὰ μόνο στοὺς πιθανοὺς συντρόφους τους.

Ἐνα συμπλήρωμα τοῦ ὑπολογιστῆ θὰ ἦταν ἓνα δίκτυο ἀποδελτία καὶ ἀγγελίες ἐφημερίδων ποὺ θὰ ἀπαριθμοῦσε τὰ θέματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἐπαφὴ μέσω τοῦ ὑπολογιστῆ θὰ ἦταν ἀδύνατη. Θὰ ἦταν ἀνώφελο νὰ δοθοῦν ὀνόματα. Μόνο ὅσοι θὰ ἤθελαν νὰ ἔχουν μιὰ τακτικὴ πρόσβαση σ' αὐτὸ τὸ δίκτυο θὰ ἔδιναν τὰ ὀνόματα τους. Ἐνα τέτοιο δίκτυο ἐπαφῶν, ποὺ θὰ ὑποστηριζόταν ἀπὸ τὸ κράτος, θὰ ἀποτελοῦσε τὴ μοναδικὴ ἐγγύηση τοῦ δικαιώματος τῆς ἐλεύθερης συνάθροισης τῶν πολιτῶν, καὶ τὸ, μοναδικὸ τρόπο ἐκπαίδευσης τῶν ἀνθρώπων στὴν ἀσκηση αὐτῆς τῆς πρωταρχικῆς δημόσιας δραστηριότητος.

Τὸ δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης συνάθροισης ἔχει ἀναγνωριστῆ πολιτικά καὶ ἔχει γίνεῖ ἀποδεκτὸ ἀπὸ τὴν κουλτούρα. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ ἀντιληφθοῦμε ὅτι τὸ δικαίωμα αὐτὸ σήμερα καταστρατηγεῖται ἀπὸ ὀρισμένους νόμους ποὺ κάνουν ὑποχρεωτικὲς μερικὲς μορφὲς συνάθροισης. Αὐτὴ εἶναι εἰδικότερα ἡ περίπτωση τῶν θεσμῶν ποὺ στρατολογοῦν τὸν κόσμον βάσει τῆς ἡλικίας, τῆς τάξεως, τοῦ φύλου καὶ ποὺ καταναλώνουν ὑπερβολικὰ πολὺ χρόνο. Ἐνα παράδειγμα εἶναι ὁ στρατός. Ἐνα ἀκόμη πιὸ συνταρακτικὸ παράδειγμα εἶναι τὸ σχολεῖο.

Ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ σχολεῖα σημαίνει κατάργηση τῆς ἐξουσίας τοῦ ἐνὸς νὰ ὑποχρεώνει ἕναν ἄλλο νὰ πάρει μέρος σὲ μιὰ

συνάθροιση. Σημαίνει επίσης την αναγνώριση του δικαιώματος κάθε ατόμου, κάθε ηλικίας ή φύλου, να προκαλέσει μιὰ συνάθροιση. Το δικαίωμα αυτό έχει περιοριστεί δραματικά από τη θεσμοποίηση των συναθροίσεων. «Συνεδρίαση» κάποτε σήμαινε το αποτέλεσμα της προσωπικής ενέργειας της συνάθροισης. Σήμερα σημαίνει το θεσμοποιημένο προϊόν ενός φορέως.

Ἡ ικανότητα των θεσμών ύπηρεσιών να αποκτοῦν πελάτες έχει ξεπεράσει πλέον κατὰ πολὺ τὴν ικανότητα των ατόμων να γίνονται ἀκουστά ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ θεσμοποιημένα μέσα ἐνημέρωσης, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνοικτὰ μόνο σὲ ὅ,τι μπορεῖ εὐκολὰ νὰ πωληθεῖ. Τὰ μέσα ἐπαφῆς ἀνάμεσα σὲ συντρόφους θὰ πρέπει νὰ γίνουν τόσο προσιτὰ καὶ τόσο εὐκολόχρηστα ὅσο ἦταν παλιότερα ἢ καμπάνα πὺ καλοῦσε τοὺς χωρικοὺς σὲ συνάθροιση. Τὰ σχολικὰ κτίρια — πὺ ἀμφιβάλλω ἂν θὰ μπορούσαν νὰ μετατραποῦν γιὰ ἄλλη χρῆση — θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ.

Νομίζω ὅτι τὸ σχολικὸ σύστημα σύντομα θὰ ἀντιμετωπίσει τὸ πρόβλημα πὺ ἀντιμετώπισαν παλιότερα καὶ οἱ ἐκκλησίαι: δηλαδή τί νὰ κάνουν μὲ τὸ πλεόνασμα των χώρων πὺ πῆγαζε ἀπὸ τὴν ἀποστασία των πιστῶν. Τὰ σχολεῖα εἶναι τόσο δύσκολο νὰ πωληθοῦν, ὅσο καὶ οἱ ναοί. Ἕνας τρόπος γιὰ νὰ συνεχιστεῖ ἡ χρησιμοποίησή τους θὰ ἦταν νὰ δοθεῖ ὁ χώρος στὸν κόσμο. Κάθε ἕνας θὰ καθόριζε τί θὰ ἤθελε νὰ κάνει στὸ σχολεῖο καὶ τότε, καὶ ἕνα δελτίο ἀνακοινώσεων θὰ γνωστοποιούσε τὰ διαθέσιμα προγράμματα στὸν κόσμο. Ἡ πρόσβαση στὴν «τάξη» θὰ ἦταν ἐλεύθερη — ἢ θὰ ἀγοραζόταν μὲ ἐκπαιδευτικὰ κουπόνια. Ἀκόμη καὶ ὁ «καθηγητὴς» θὰ πληρωνόταν ἀνάλογα μὲ τοὺς μαθητὲς πὺ θὰ συγκέντρωνε σὲ κάθε πλήρη δῶρο κύκλο. Φαντάζομαι ὅτι σὲ ἕνα τέτοιο σύστημα θὰ κυριαρχοῦσαν δυὸ τύποι ἀνθρώπων, οἱ γεαροὶ ἡγέτες καὶ οἱ μεγάλοι ἐκπαιδευτικοί. Ἡ ἴδια προσέγγιση θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ καὶ στὸ θέμα τῆς ἀνώτερης ἐκπαίδευσης. Οἱ φοιτητὲς θὰ ἐφοδιάζονταν μὲ ἐκπαιδευτικὰ κουπόνια πὺ θὰ τοὺς ἔδιναν τὸ δικαίωμα γιὰ δέκα ὥρες ἰδιαίτερης συζήτησης μὲ τὸν καθηγητὴ τῆς ἐκλογῆς τους τὸ χρόνο, ἐνῶ γιὰ τὸ ὑπόλοιπο τῆς μάθησής τους θὰ ὑπῆρχαν διαθέσιμες βιβλιοθήκες, δίκτυα ἐπαφῆς καὶ μαθητείες.

Θά πρέπει βέβαια νά ἀναγνωρίσουμε ὅτι ὑπάρχει ἡ πιθανότητα νά γίνει κατάχρηση αὐτῶν τῶν δικτύων δημόσιων ἐπαφῶν, μέ σκοπό τήν ἐκμετάλλευση ἢ τήν ἐξαπάτηση ὅπως ἀκριδῶς παρατηρεῖται μιά τέτοια κατάχρηση στό τηλέφωνο καί στό ταχυδρομεῖο. Ὅπως συμβαίνει καί μέ αὐτά τά δίκτυα, θά πρέπει νά προβλεφτεῖ κάποια ἀνάλογη προστασία. Εἶχα προτείνει σέ προηγούμενο κεφάλαιο ἕνα σύστημα ἐπαφῶν πού θά ἐπέτρεπε μόνο σχετικές πληροφορίες σὺν ὄνομα καί διεύθυνση καί τίποτε ἄλλο. Ἐνα τέτοιο σύστημα θά ἦταν κατὰ τή γνώμη μου ἀπρόσβλητο ἀπό καταχρήσεις. Ἄλλες ρυθμίσεις θά μπορούσαν νά γίνουν πού θά ἐπέτρεπαν τήν προσθήκη ἑνὸς τίτλου διβλίου, ἑνὸς φιλμ ἢ προγράμματος τηλεόρασης κλπ., τὰ ὅποια θά ἀναφέρονταν σέ ἕνα εἰδικό κατάλογο. Οἱ ἀνησυχίες γιὰ τοὺς κινδύνους ἑνὸς τέτοιου συστήματος δὲν θά πρέπει νά μᾶς κάνουν νά παραγνωρίσουμε τὰ πολὺ μεγαλύτερα πλεονεκτήματά του.

Μερικοὶ πού συμμερίζονται τὸ ἐνδιαφέρον μου γιὰ ἐλευθερία τοῦ λόγου καί τῆς συνάθροισης θά μπορούσαν νά ἰσχυριστοῦν ὅτι ἕνα τέτοιο σύστημα ἐπαφῶν ἀποτελεῖ μιά τεχνητὴ μέθοδο δημιουργίας σχέσεων ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους καί ὅτι οἱ φτωχοί, πού θά τὸ εἶχαν καί μεγαλύτερη ἀνάγκη, δὲν θά μπορούσαν νά τὸ χρησιμοποιήσουν. Μερικοὶ ἄνθρωποι ἐρεθίζονται ὅταν κάποιος προτείνει τέτοιες *ad hoc* συναντήσεις, πού δὲν πηγάζουν ἀπὸ τὴ ζωὴ μιᾶς τοπικῆς κοινότητας. Ἄλλοι ἀντιδρῶν ὅταν κάποιος προτείνει τὴ χρήση ἡλεκτρονικοῦ ὑπολογιστῆ γιὰ τὴ διαλογὴ καί τὸ ταίριασμα τέτοιων προσωπικῶν ἐνδιαφερόντων. Ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν θά ἔπρεπε νά καθοδηγοῦνται σὲ ἐπαφὲς διὰ μέσου μιᾶς τόσο ἀπρόσωπης μεθόδου. Οἱ κοινὲς ἀναζητήσεις θά ἔπρεπε νά πηγάζουν ἀπὸ ἕνα ἱστορικὸ κοινῆς ἐμπειρίας σὲ πολλὰ ἐπίπεδα, καί θά ἔπρεπε νά ἀναπτύσσονται διὰ μέσου αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας (ἐδῶ ἐντάσσεται π.χ. καί τὸ θέμα τῆς ἀνάπτυξης θεσμῶν στοῦ ἐπίπεδο τῆς γειτονιάς).

Εὐνοῶ κι ἐγὼ αὐτὲς τίς ἀντιρρήσεις, ἀλλὰ νομίζω ὅτι εἶναι ἐκτὸς θέματος καί ἀπὸ τὴν πλευρά μου καί ἀπὸ τὴν πλευρά τους. Πρῶτο, ἡ ἐπιστροφὴ αὐτὴ στὴ ζωὴ τῆς γειτονιάς σὰν πρωταρχικοῦ κέντρου δημιουργικῆς ἔκφρασης, μπορεῖ στὴν πραγματικότητα νά στραφεῖ ἐνάντια στὴν ἀποκατάσταση τῆς γειτονιάς

σάν πολιτικής μονάδας. Ἡ συγκέντρωση αὐτῇ τῶν αἰτημάτων στοῦ ἐπίπεδο τῆς γειτονιάς πιθανὸ νὰ παραγνῶριζει μιὰ ἀπελευθερωτικὴ πλευρὰ τῆς ἀστικής ζωῆς ποὺ εἶναι ἡ δυνατότητα ταυτόχρονης συμμετοχῆς ἑνὸς ἀτόμου σὲ διάφορες ὁμάδες ὁμοτίμων. Εἶναι δυνατό ἐπίσης, ἄνθρωποι ποὺ ποτὲ δὲν ἔζησαν μαζί σὲ μιὰ φυσικὴ κοινότητα νὰ ἔχουν καμιά φορὰ πολὺ περισσότερες κοινὲς ἐμπειρίες ἀπὸ ἐκείνους ποὺ γνωρίζονται ἀπὸ παιδιὰ. Οἱ μεγάλες θρησκείες πάντοτε ἀναγνώριζαν τὴ σημασία τέτοιων μακρινῶν συναντήσεων, καὶ οἱ πιστοὶ πάντοτε γευόntonταν τὴν ἐλευθερίαν μέσα ἀπὸ αὐτές· τὰ ταξίδια τῶν προσκυνητῶν, ὁ μοναστισμός, ἡ ἀμοιβαία ὑποστήριξη τῶν ναῶν καὶ τῶν ἱερῶν χώρων, ἀντανακλοῦν αὐτὴ τὴν πεποιθῆση. Τὸ σύστημα ἐπαφῶν ποὺ προτείνω θὰ μᾶς βοηθοῦσε σημαντικὰ νὰ ἀνακαλύψουμε πολλὰς λαθάνουσες ἀλλὰ καταπιεσμένες κοινότητες μέσα στὴν πόλη.

Οἱ τοπικὲς κοινότητες εἶναι πολὺ σημαντικές. Ἀποτελοῦν ἐπίσης μιὰ πραγματικότητα ποὺ ὁλοένα ἐξαφανίζεται, καθὼς προοδευτικὰ οἱ ἄνθρωποι μεταβιβάζουν στοὺς θεσμοὺς ὑπηρεσιῶν τὸν καθορισμὸ τῶν πλαισίων τῶν κοινωνικῶν τους σχέσεων. Στὸ πρόσφατο βιβλίο του ὁ Μίλτον Κότλερ ἔδειξε ὅτι ὁ ἱμπεριαλισμὸς τοῦ «κέντρου τῆς πόλης» ἔχει ἀφαιρέσει ἀπὸ τὴ γειτονιά τὴν πολιτικὴ τῆς σημασία. Ὁ ὁπαδὸς τοῦ προστατευτισμοῦ ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποκαταστήσει τὴ γειτονιά σάν πολιτικὴ μονάδα, δὲν κάνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ στηρίζει αὐτὸ τὸ γραφειοκρατικὸ ἱμπεριαλισμὸ. Τὸ σύστημα ἐπαφῶν ποὺ προτείνω ὀχι μόνον δὲν θὰ ἔξοχε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸν τοπικὸ τους χώρο γιὰ νὰ τοὺς ἐξαναγκάσει σὲ συμμετοχὴ σὲ ἀφηρημένες ὁμάδες, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐνθάρρυνε τὴν ἀποκατάσταση τῆς τοπικῆς ζωῆς στὶς πόλεις ἀπὸ τίς ὁποῖες ὅσο πάει καὶ ἐξαφανίζεται. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ θὰ ξανάθρισκε κίνητρα γιὰ νὰ καλέσει τοὺς συντρόφους του σὲ ἕνα ζωτικὸ διάλογο θὰ σταματοῦσε ἴσως νὰ ὑπομένει τὸν διαχωρισμὸ τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὸ πρωτόκολλο τοῦ γραφείου ἢ τὴν ἐτικέττα τοῦ προαστείου. Μόλις ἀναγνωρίσουν ὅτι ἡ συνεργασία ἐξαρτᾶται ἀπὸ μιὰ ἀπόφαση καὶ μόνον, οἱ ἄνθρωποι θὰ ἀρχίσουν ἴσως καὶ νὰ ἐπιμένουν νὰ γίνουν οἱ κοινότητες τους πιὸ ἀνοικτὲς γιὰ μιὰ δημιουργικὴ πολιτικὴ ἀνταλλαγὴ.

Πρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε ὅτι ἡ ζωὴ τῆς πόλης τείνει νὰ

γίνει απελπιστικά πολυέξοδη, καθώς οι κάτοικοι των πόλεων μαθαίνουν όλο και περισσότερο να βασίζονται σε πολύπλοκες θεσμοποιημένες υπηρεσίες για την ικανοποίηση κάθε ανάγκης τους. Είναι τρομερά πολυέξοδο ακόμη και να διατηρήσουμε αυτή την κατάσταση σε ένα μίνιμουμ βιωσιμότητας. Το σύστημα επαφών στην πόλη θα είναι ένα πρώτο βήμα προς τη διάσπαση της εξάρτησης των ανθρώπων από γραφειοκρατικές δημόσιες ή δημοτικές υπηρεσίες.

Θα ήταν επίσης ένα αναγκαίο βήμα για την ανανέωση της δημόσιας εμπιστοσύνης. Σε μια κοινωνία σχολείων, φτάσαμε να βασιζόμαστε όλο και περισσότερο στην επαγγελματική κρίση των εκπαιδευτικών πάνω στα αποτελέσματα της ίδιας τους της δουλειάς, για να αποφασίσουμε ποιόν πρέπει ή ποιόν δεν πρέπει να εμπιστευθούμε: πηγαίνουμε στο γιατρό, στο δικηγόρο ή στον ψυχολόγο γιατί πιστεύουμε ότι οποιοσδήποτε έχει ύποπτε την απαιτούμενη δόση ειδικευμένης εκπαιδευτικής αγωγής από άλλους συναδέλφους του, αξίζει την εμπιστοσύνη μας.

Σε μια κοινωνία απαλλαγμένη από σχολεία οι επαγγελματίες δεν θα μπορούν να ποντάρουν στην εμπιστοσύνη των πελατών τους μόνο με βάση το εκπαιδευτικό ιστορικό τους, ή ακόμα περισσότερο να πιστοποιούν το κύρος τους παραπέμποντας απλώς και μόνο τους πελάτες τους σε άλλους επαγγελματίες των όποιων έκτιμουν το εκπαιδευτικό ιστορικό. Αντί να εμπιστεύεται τους επαγγελματίες, κάθε υποψήφιος πελάτης θα μπορούσε σε κάθε στιγμή να συμβουλευτεί άλλους έμπειρους πελάτες ενός επαγγελματία σχετικά με το αν ικανοποιήθηκαν ή όχι από αυτόν, διά μέσου είτε ενός ηλεκτρονικού δικτύου επαφών είτε άλλων μεθόδων. Παρόμοια δίκτυα θα αποτελούσαν κοινωφελείς υπηρεσίες που θα επέτρεπαν στους φοιτητές να διαλέγουν τους καθηγητές τους και στους άρρωστους να διαλέγουν τους γιατρούς τους.

Οι επαγγελματίες εκπαιδευτικοί

Όσο θα αυξάνουν οι νέες δυνατότητες και οι νέες ευκαιρίες για μάθηση, θα αυξάνει και η προθυμία των πολιτών για άναζή-

τηση ήγεσίας. Θα πρέπει νά περιμένουμε διὰ οἱ πολῖτες θὰ ἀποκτήσουν βαθύτερη ἐμπειρία, καὶ τῆς ἀτομικῆς τους ἀνεξαρτησίας, καὶ τῆς ἀνάγκης τους γιὰ καθοδήγηση. Καθὼς θὰ ἀπελευθερώνονται ἀπὸ τὴν μεθόδευση τῶν ἄλλων, θὰ μάθουν νὰ ἐπωφελοῦνται ἀπὸ τὶς γνώσεις πού ἄλλοι ἀπέκτησαν μοχθώντας δόλοκληρα χρόνια. Ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς ἐκπαίδευσης ἀπὸ τὸ σχολεῖο θὰ τονώσει μᾶλλον, παρὰ θὰ περιορίσει, τὴν ἀναζήτησιν ἀνθρώπων μὲ πρακτικὴ σοφία, πού θὰ ἦταν διατεθειμένοι νὰ βοηθήσουν τὸν νεοφερμένο στὴν ἐκπαιδευτικὴ του περιπέτεια. Ὅσο οἱ δάσκαλοι μᾶς τέχνης θὰ ἐγκαταλείπουν τὸν ἰσχυρισμὸν διὰ εἶναι ὑψηλὰ πρότυπα ἢ ἐξαιρετικοὶ πληροφοριοδότες, τόσο ἡ ἀνώτερη σοφία τους θὰ ἴχῃ πιὸ ἀληθινή.

Ὅσο θὰ αὐξάνει ἡ ζήτησις γιὰ τέτοιους δασκάλους, θὰ αὐξάνει ἐπίσης καὶ ἡ προσφορὰ τους. Καθὼς θὰ ἐξαφανίζεται ὁ σχολικὸς δάσκαλος, θὰ δημιουργοῦνται οἱ συνθήκες πού θὰ φέρουν στὴν ἐπιφάνεια τὸν ἀνεξάρτητο ἐκπαιδευτικόν. Ἡ ὁρολογία αὐτῇ φαίνεται ἀντιφατικὴ, τόσο ἀπόλυτα συμπληρωματικοὶ ἔχουν γίνῃ οἱ ὅροι δάσκαλοι καὶ σχολεῖο. Ὅμως αὐτὸ ἀκριβῶς θὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνάπτυξης τῶν τριῶν πρώτων δικτύων ἐκπαιδευτικῶν ἀνταλλαγῶν —καὶ αὐτὸ θὰ εἶναι ἐκεῖνο πού θὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν πλήρη ἐκμετάλλευσή τους— γιὰ τὸν λόγον διὰ οἱ γονεῖς καὶ οἱ ἄλλοι «φυσικοὶ ἐκπαιδευτικοί» χρειάζονται καθοδήγηση, οἱ μαθητὲς χρειάζονται βοήθεια καὶ τὰ δίκτυα χρειάζονται ἀνθρώπους πού θὰ τὰ θάλουν σὲ λειτουργία.

Οἱ γονεῖς χρειάζονται καθοδήγηση γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ κατευθύνουν τὰ παιδιὰ τους στὸν δρόμον τῆς ὑπεύθυνης ἐκπαιδευτικῆς ἀνεξαρτησίας. Οἱ μαθητὲς χρειάζονται ἐμπειρὴν ἡγεσίαν, ὅταν συναντοῦν δύσκολον ἔδαφος. Οἱ δύο αὐτὲς ἀνάγκες εἶναι τελείως διαφορετικαί: ἡ πρώτη εἶναι ἀνάγκη γιὰ παιδαγωγικὴν, ἡ δεύτερη εἶναι ἀνάγκη γιὰ πνευματικὴν ἡγεσίαν σὲ ὅλους τοὺς ἄλλους τομεῖς τῆς γνώσης. Ἡ πρώτη ἀπαιτεῖ κατανόησιν τῆς ἀνθρώπινης μάθησης καὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν πόρων, ἡ δεύτερη ἀπαιτεῖ σοφίαν βασισμένην στὴν ἐμπειρίαν σὲ κάθε εἶδος ἀναζήτησης. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ εἶδη ἐμπειρίας εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ ἀποδοτικὰ ἐκπαιδευτικὰ ἔργα. Τὸ σχολεῖο ταυτίζει αὐτὲς τὶς δύο λειτουργίας σὲ

Ένα και μόνο ρόλο και καθιστά την ανεξάρτητη άσκησή τους έργο άνυπόληπτο άν όχι ύποπτο.

Θά πρέπει νά διακρίνουμε τρεις τύπους εκπαιδευτικών ίκανοτήτων: ό πρώτος είναι ή δημιουργία και ό χειρισμός όλων τών τύπων τών εκπαιδευτικών ανταλλαγών και δικτύων πού έχω περιγράψει προηγουμένως· ό δεύτερος είναι ή καθοδήγησή τών μαθητών και τών γονέων στην χρήση τών δικτύων αυτών· και ό τρίτος είναι ή ανάληψη δράσης πρós τήν κατεύθυνση τολμηρών προσωπικών πνευματικών αναζητήσεων. Μόνον οί δύο πρώτες μπορούν νά νοηθούν σαν κλάδοι ένός ανεξάρτητου επαγγέλματος: εκπαιδευτικοί οργανωτές και παιδαγωγικοί σύμβουλοι. Ό σχεδιασμός και ό χειρισμός τών δικτύων πού έχω περιγράψει δέν θά απαιτούσε πολλά πρόσωπα, θά απαιτούσε όμως άνθρωπους μέ τήν βαθύτερη κατανόηση τής εκπαίδευσης και τής οργάνωσης μέσα σέ μιá προοπτική τελείως διαφορετική, άν όχι αντίστροφη, από αυτήν τών σχολείων.

Ένώ ένα παρόμοιο ανεξάρτητο εκπαιδευτικό επάγγελμα θά δεχόταν εύχαρίστως πολλούς από εκείνους πού αποκλείονται σήμερα από τά σχολεία, θά απέκλειε μέ τήν σειρά του και πολλούς από εκείνους πού θεωρούνται σήμερα κατάλληλοι από αυτά. Ή έγκατάσταση και ή λειτουργία εκπαιδευτικών δικτύων θά απαιτούσε ορισμένους ειδικούς του σχεδιασμού και τής οργάνωσης, αλλά όχι στην έκταση πού τούς άπασχολεί σήμερα τό σχολείο, ούτε του τύπου πού απαιτείται από αυτό. Ή μαθητική πειθαρχία, οί δημόσιες σχέσεις, ή πρόσληψη, επίβλεψη και απόλυση τών καθηγητών δέν θά έχουν ούτε θέση ούτε αντιστοιχία στά δίκτυα πού έχω περιγράψει. Τό ίδιο ισχύει και για τήν σύνθεση τών κύκλων σπουδών, για τήν άγορά τών σχολικών βιβλίων, για τήν συντήρηση τών εγκαταστάσεων και τών κτιρίων, για τήν επίβλεψη τών διασχολικών άθλητικών άγώνων, για τήν έπιστασία τών παιδιών τόν σχεδιασμό τών μαθημάτων, τήν τήρηση τών αρχείων κλπ. πού σήμερα άπασχολούν τόσο πολύ τόν χρόνο τών καθηγητών. Άλλά για όλα αυτά, ή λειτουργία τών κυκλωμάτων μάθησης θά απαιτεί μερικές από τίς ιδιότητες και ικανότητες πού συναντάμε στο προσωπικό ένός μουσείου, μιáς βιβλιοθήκης, ένός γραφείου εύρέσεως έργαςίας, ή σέ έναν μαίτρ ντ' ότέλ.

Οί σημερινοί οργανωτές της εκπαίδευσης ασχολούνται με τον έλεγχο των καθηγητών και των μαθητών προκειμένου να ικανοποιήσουν τρίτους — επιτρόπους, νομοθετικά σώματα και διευθυντές επιχειρήσεων. Οί θεμελιωτές και οργανωτές των δικτύων θα πρέπει αντίθετα να επιδείξουν ταλέντο στο να κρατήσουν και τους έαυτούς τους, αλλά και άλλους στο περιθώριο, στο να διευκολύνουν τις συναντήσεις ανάμεσα σε μαθητές, πρότυπα ειδικότητων, εκπαιδευτικούς ηγέτες και εκπαιδευτικά μέσα. Πολλά άτομα που σήμερα έλκονται από την διδασκαλία είναι βαθύτατα αυταρχικά και θα ήταν ανίκανα να αναλάβουν αυτό το έργο: ή εγκαθίδρυση εκπαιδευτικών ανταλλαγών σημαίνει να διευκολύνουμε τους ανθρώπους —ειδικότερα τους νέους— να επιδιώξουν σκοπούς που μπορεί να έρχονται σε αντίθεση με τα ιδεώδη του οργανωτικού ενδιαμέσου που κάνει δυνατές αυτές τις επιδιώξεις.

Αν μπορούσαν να πραγματοποιηθούν αυτά τα δίκτυα, την εκπαιδευτική του πορεία θα διάλεγε ο ίδιος ο μαθητής και μόνον εκ των υστέρων θα έμοιαζε ή πορεία αυτή με ένα καθορισμένο πρόγραμμα. Ο έμπειρος φοιτητής θα ζητούσε περιοδικά επαγγελματικές συμβουλές: δηλ. βοήθεια για να καθορίσει ένα νέο στόχο, για να κατανοήσει μιá δυσκολία και για να διαλέξει μιá μέθοδο. Ακόμη και σήμερα πολλοί θα παραδέχονταν ότι οί πιο σημαντικές υπηρεσίες που τους πρόσφεραν οί δάσκαλοι τους ήταν παρόμοιες συμβουλές ή υποδείξεις που δόθηκαν είτε σε μιá τυχαία συνάντηση, ή στη διάρκεια της διδασκαλίας. Οί παιδαγωγοί θα ήταν επίσης ανεξάρτητοι σε έναν κόσμο απαλλαγμένο από σχολεία, και θα μπορούσαν να κάνουν αυτά που οί απογοητευμένοι δάσκαλοι υποτίθεται ότι επιδιώκουν σήμερα.

Ένω οί υπεύθυνοι της οργάνωσης των δικτύων αυτών θα συγκεντρώνονταν στην εγκατάσταση και συντήρηση των διόδων που οδηγούν στους εκπαιδευτικούς πόρους, ο παιδαγωγός θα βοηθούσε το μαθητή να βρει το δρόμο που θα τον οδηγούσε γρηγορότερα στον σκοπό του. Στην περίπτωση που ο μαθητής θα ήθελε να μάθει καθομιλούμενα Καντονέζικα από ένα Κινέζο γείτονα, ο παιδαγωγός θα ήταν διαθέσιμος για να κρίνει τον βαθμό επιδεξιότητάς του, και για να βοηθήσει στην επιλογή του διδλίου και των μεθόδων που θα ταίριαζαν περισσότερο στις ικανότητες και

το χαρακτήρα του καθώς και στο χρόνο που θα είχε διαθέσιμο για τον σκοπό αυτό. Θα συμβούλευε τον υποψήφιο μηχανικό αεροπλάνων να πετύχει την καλύτερη μαθητεία, θα σύστηνε κατάλληλα διδλία σε κάποιον που θα ήθελε να συζητήσει θέματα Ἀφρικανικής Ιστορίας. Ὅπως και ὁ υπεύθυνος τῆς ὀργάνωσης τῶν δικτύων, ὁ παδιαγωγικός σύμβουλος θα θεωροῦσε τὸν ἑαυτό του ἐπαγγελματία ἐκπαιδευτικό. Ἡ πρόσβαση τῶν ἀνθρώπων καὶ στὸν ἕνα καὶ στὸν ἄλλο θὰ ἐξασφαλιζόταν μὲ τὸ σύστημα τῶν ἐκπαιδευτικῶν κούπονίων.

Ὁ ρόλος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μνητοῦ ἢ ἡγέτη, τοῦ «δάσκαλου» ἢ ἀλλιῶς «πραγματικοῦ» ἡγέτη, εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο πρὸ σκοτεινὸς ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ ἐπαγγελματία ὀργανωτοῦ ἢ τοῦ παιδαγωγοῦ. Αὐτὸ συμβαίνει γιατί εἶναι δύσκολο νὰ ὀρίσουμε τὴν ἡγεσία. Στὴν πράξη, ἕνα ἄτομο θεωρεῖται ἡγέτης ἂν οἱ ἄνθρωποι ἀκολουθοῦν τὶς πρωτοβουλίες του καὶ ἂν τελικὰ μαθητεύουν στίς προοδευτικὲς ἀνακαλύψεις του. Συχνὰ αὐτὸ περικλείει μιὰ προφητικὴ ἀποψη μὲ τελείως νέα κριτήρια — πού εἶναι κατανοητὰ σήμερα — σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα τὸ τωρινὸ «λάθος» μπορεῖ νὰ ἀποδειχθεῖ τελικὰ «σωστό». Σὲ μιὰ κοινωνία πού θὰ τιμοῦσε τὸ δικαίωμα τῆς συνάθροισης διὰ μέσου ἑνὸς συστήματος ἐπαφῶν, ἢ ἱκανότητα γιὰ ἐκπαιδευτικὲς πρωτοβουλίες πάνω σὲ ἕνα θέμα θὰ πλάταινε τόσο ὅσο θὰ πλάταιναν καὶ οἱ δυνατότητες γιὰ μάθηση. Ἀλλά, βέβαια, ὑπάρχει μιὰ μεγάλη διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν πρωτοβουλία πού παίρνει κάποιος νὰ προκαλέσει μιὰ γόνιμη συνάντηση γιὰ τὴν συζήτηση ἑνὸς θέματος, καὶ στὴν ἱκανότητα νὰ ἡγηθεῖ κανεὶς στὴν συστηματικὴ διερεύνηση τῶν δυσκολιῶν τοῦ θέματος αὐτοῦ.

Ἡ ἡγεσία ἐπίσης δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ἂν ἔχει κανεὶς δικαίω. Ὅπως τονίζει ὁ Θωμᾶς Κούν, σὲ μιὰ περίοδο συνεχῶς μεταβαλλόμενων κανόνων, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς διάσημους ἡγέτες μπορεῖ ἔκ τῶν ὑστέρων νὰ ἀποδειχθεῖ ὅτι εἶχαν ἄδικο. Ἡ πνευματικὴ ἡγεσία πράγματι ἐξαρτᾶται ἀπὸ μιὰ ἀνώτερη πνευματικὴ πειθαρχία καὶ φαντασία καὶ ἀπὸ τὴν προθυμία νὰ ἔρθει κανεὶς σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἄλλους. Ἐνας μαθητὴς π.χ. μπορεῖ νὰ νομίζει ὅτι ὑπάρχει μιὰ ἀναλογία ἀνάμεσα στὸ κίνημα γιὰ τὴν κατάργηση τῆς δουλείας στίς Η.Π.Α., στὴν Κουδανέζικη ἐπανάσταση, καὶ σ'

αὐτὸ πού συμβαίνει αὐτῇ τῇ στιγμῇ στὸ Χάρλεμ. Ὁ ἐκπαιδευτικός πού εἶναι ὁ ἴδιος ἱστορικός εἶναι σὲ θέση νὰ κάνει τὸν μαθητὴ νὰ κατανοήσει τίς ἀδυναμίες μιᾶς τέτοιας ἀναλογίας. Μπορεῖ νὰ ἀνατρέξει στὴν Ἱδια του τὴν πορεία σὰν ἱστορικοῦ. Μπορεῖ νὰ καλέσει τὸν μαθητὴ νὰ πάρει μέρος στὶς ἱστορικές του ἔρευνες. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις θὰ ὁδηγήσει τὸ παιδί στὴν μαθητεία τῆς κριτικῆς τέχνης — πού σπανίζει στὸ σχολεῖο — καὶ πού δὲν ἀγοράζεται οὔτε μὲ χρήμα οὔτε μὲ χάρες.

Ἡ σχέση «δάσκαλου» καὶ «μαθητῆ» δὲν περιορίζεται μόνον στὴν πνευματικὴ διαπαιδαγώγηση. Ἔχει τὸ ἀντίστοιχό της στὶς τέχνες, στὴν φυσικὴ, στὴν θρησκεία, στὴν ψυχανάλυση καὶ στὴν παιδαγωγικὴ. Ταιριάζει στὴν ὀρειθασία, στὴν κατεργασία τοῦ ἀσημιοῦ, στὴν κατασκευὴ ντουλαπιῶν καὶ στὴν διεύθυνση τοῦ προσωπικοῦ. Αὐτὸ πού εἶναι κοινὸ σὲ κάθε σχέση «δάσκαλου» καὶ «μαθητῆ» εἶναι ἡ πεποίθησις πού ἔχουν καὶ οἱ δύο ὅτι ἡ σχέση τους εἶναι πραγματικὰ ἀνεκτίμητη καὶ ὅτι ἀποτελεῖ, ἀπὸ πολλὰς καὶ διάφορες ἀπόψεις, ἓνα προνόμιο καὶ γιὰ τοὺς δύο.

Οἱ τσαρλατάνοι, οἱ δημαγωγοί, οἱ προσηλυτιστές, οἱ διεφθαρμένοι δάσκαλοι, οἱ συμφωνιακοὶ ἱερεῖς, οἱ κουτοί, οἱ κήρυκες θαυμάτων καὶ οἱ μεσίες ἔχουν ἀποδειχθεῖ ἱκανοὶ νὰ ἀναλάβουν ἡγετικούς ρόλους καὶ ἔτσι ἀποδεικνύουν τοὺς κινδύνους κάθε ἐξάρτησης τοῦ μαθητῆ ἀπὸ τὸν δάσκαλο. Τὰ μέτρα πού παίρνουν οἱ κοινωνίες γιὰ τὴν προστασία τους ἀπὸ τέτοιους κίβδηλους δασκάλους ποικίλλουν ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος τῆς κοινωνίας. Οἱ Ἰνδοὶ στηρίζονταν στὰ συστήματα κάστας, οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἀνατολῆς στὴν πνευματικὴ μαθητευσὴ τῶν ραββίνων, οἱ ἐμπνευσμένες περίοδοι τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ μιὰ παραδειγματικὴ ζωὴ μοναστικῆς ἀρετῆς, καὶ ἄλλες περίοδοι στὰ ἐκκλησιαστικὰ τάγματα. Ἡ δική μας κοινωνία στηρίζεται στὰ σχολικὰ διπλώματα. Εἶναι ἀμφίβολο ἂν μιὰ τέτοια διαδικασία παρέχει καλὺτερο ἔλεγχο, ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ὑποθέσουμε ὅτι τὸν παρέχει, μποροῦμε ἀντίστροφα νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι τὸν παρέχει ἔτσι ὥστε νὰ ἀναγκάσει κάθε προσωπικὴ μαθητεία νὰ ἐξαφανισθεῖ σχεδὸν ὁλοκληρωτικὰ.

Στὴν πράξη, ἡ διαχωριστικὴ γραμμὴ ἀνάμεσα στὸν καθηγητὴ μιᾶς εἰδικότητας καὶ στὸν ἐκπαιδευτικὸ ἡγέτη ὅπως τὸν ὀρίσαμε πιὸ πάνω, θὰ εἶναι πάντοτε ἀσαφής, καὶ δὲν ὑπάρχουν πρα-

κτικαὶ λόγοι πού νά ἀποκλείουν τὴν πρόσβαση στὸν ἡγέτη διὰ μέσου τῆς ἀποκάλυψης τοῦ «δασκάλου» στὸ πρόσωπο ἑνὸς ἐκπαιδευτῆ πού μαθαίνει στὸν μαθητὴ τὴν τέχνη του.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, αὐτὸ πού χαρακτηρίζει τὴν πραγματικὴ σχέση «δασκάλου» καὶ μαθητῆ εἶναι ἡ ἀνεκτίμητη φύση τῆς. Ὁ Ἀριστοτέλης ἔλεγε γι' αὐτὴν ὅτι εἶναι «ἕνας ἠθικὸς τύπος φιλίας πού δὲν στηρίζεται πάνω σὲ καθορισμένους ὁρους: δίνει τὰ δῶρα τῆς, ἢ κάνει ὅτιδήποτε ἄλλο σὰν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἕνα φίλο». Ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινᾶτος λέει γιὰ αὐτὸν τὸν τύπο διδασκαλίας ὅτι εἶναι ἀναπόφευκτα μιὰ πράξη ἀγάπης καὶ εὐσπλαχνίας. Ὁ τύπος αὐτὸς διδασκαλίας εἶναι πάντοτε μιὰ πολυτέλεια γιὰ τὸν δάσκαλο καὶ ἕνα εἶδος διασκέδασης («σχόλη» στὰ Ἀρχαῖα Ἑλληνικά) καὶ γι' αὐτὸν ἄλλα καὶ γιὰ τὸν μαθητὴ: μιὰ δραστηριότητα πού ἔχει νόημα καὶ γιὰ τοὺς δύο, χωρὶς ὑστερόβουλους σκοπούς.

Τὸ νὰ ἐξαρτᾶμε τὴν ἀνάγκη γιὰ πραγματικὴ πνευματικὴ ἡγεσία ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία προικισμένων ἀνθρώπων νὰ μᾶς τὴν προσφέρουν, εἶναι φανερά ἀναγκαῖο ἀκόμη καὶ στὴν κοινωνία μας, ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὸ μεταφράσουμε σὲ μιὰ πολιτικὴ. Πρέπει πρῶτα νὰ φτιάξουμε μιὰ κοινωνία, ὅπου ἡ προσωπικὴ δράση θὰ ἔχει μεγαλύτερη ἀξία ἀπὸ τὴν κατασκευὴ ἀντικειμένων καὶ τὸν χειρισμὸ τῶν ἀνθρώπων. Σὲ μιὰ τέτοια κοινωνία ἡ διερευνητικὴ, ἐφευρετικὴ καὶ δημιουργικὴ διδασκαλία θὰ λογαριαζόταν λογικά ἀνάμεσα στίς πιὸ ἐπιθυμητὲς μορφές τῆςσχόλης. Ἀλλὰ δὲν χρειάζεται νὰ περιμένουμε ὥς τὴν ἔλευση τῆς οὐτοπίας. Ἀκόμη καὶ σήμερα, μιὰ ἀπὸ τίς σημαντικότερες συνέπειες τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὸ σχολεῖο καὶ τῆς ἐγκαθίδρυσης μέσων γιὰ συντροφικὲς ἐπαφές, θὰ ἦταν ὅτι οἱ «δάσκαλοι» θὰ ἐπαιρναν τὴν πρωτοβουλία νὰ μαζέψουν ταιριαστοὺς «μαθητές». Θὰ παρέχονταν ἐπίσης, ὅπως εἶδαμε πιὸ πάνω, πλατεῖες δυνατότητες γιὰ τοὺς δυνητικούς «μαθητές» νὰ ἀνταλλάξουν πληροφορίες ἢ νὰ διαλέξουν ἕνα «δάσκαλο».

Τὰ σχολεῖα δὲν εἶναι οἱ μόνοι θεομοὶ πού διαστρέφουν τὰ ἐπαγγέλματα μετατρέποντάς τα σὲ συσκευασμένους ρόλους. Τὰ νοσοκομεῖα κάνουν τὴ φροντίδα στὸ σπίτι ὄλο καὶ πιὸ ἀδύνατη — καὶ στὴ συνέχεια δικαιολογοῦν τὴν νοσοκομειακὴ περίθαλψη σὰν ἕνα κέρδος γιὰ τοὺς φτωχοὺς. Ταυτόχρονα ἡ νομιμότητα ἑνὸς γιατροῦ

και ή ικανότητά του για εργασία έχει καταντήσει να εξαρτάται δλο και περισσότερο από τον συσχετισμό του με ένα νοσοκομείο παρ' δλο πού ή εξάρτησή του αυτή δέν είναι ακόμη τόσο ολοκληρωτική όσο ή εξάρτηση του δάσκαλου από τό σχολείο. Τό ίδιο θα μπορούσε να ειπωθεί και για τὰ δικαστήρια τὰ όποια παραφορτώνουν τήν ήμερήσια διάταξή τους καθώς δλο και περισσότερες νέες συναλλαγές απαιτούν νομική κάλυψη, και με τον τρόπο αυτό καθυστερούν τήν απόδοση δικαιοσύνης. Οί εκκλησίες επίσης πέτυχαν να μετατρέψουν μιὰ ελεύθερη κλίση σέ ένα δελεαστικό επάγγελμα. Τό αποτέλεσμα σέ κάθε περίπτωση είναι να σπανίζουν οί ύπηρεσίες, να αυξάνεται τό κόστος τους και να ψηλώνει τό εισόδημα των λιγότερο ικανών μελών των επαγγελματιών αυτών.

Όσο τὰ παλιότερα επαγγέλματα θα μονοπωλούν τό ανώτερο εισόδημα και κύρος θα είναι δύσκολο να τὰ αναμορφώσουμε. Τό επάγγελμα του δασκάλου ίσως να είναι εύκολότερο να αναμορφωθεί και αυτό όχι άπλως γιατί είναι πιό πρόσφατο. Τό εκπαιδευτικό επάγγελμα διεκδικεί ένα ευρύ μονοπώλιο· διεκδικεί τό αποκλειστικό δικαίωμα να εκπαιδεύει όχι μόνον τὰ δικά του μέλη αλλά επίσης και τὰ μέλη άλλων επαγγελματιών. Αυτή ή υπερανάπτυξή του τό καθιστά τρωτό στην περίπτωση πού ένα άλλο επάγγελμα θα επαναδιεκδικούσε τό δικαίωμα να εκπαιδεύει τὰ ίδια τὰ μέλη του. Οί δάσκαλοι είναι επίσης συντριπτικά κακοπληρωμένοι και απογοητευμένοι από τον στενό έλεγχο του σχολικού συστήματος. Οί πιό ενεργητικοί και προικισμένοι ανάμεσά τους θα έβρισκαν προφανώς πιό ταιριαστή δουλειά, μεγαλύτερη ανεξαρτησία, ακόμη και ψηλότερο εισόδημα, αν ειδικεύονταν σάν πρότυπα ειδικοτήτων, υπεύθυνοι όργάνωσης δικτύων ή εκπαιδευτικοί καθοδηγητές.

Τελικά, ή εξάρτηση του έγγεγραμμένου φοιτητή από τον επίσημο δάσκαλο μπορεί να σπάσει πιό εύκολα από μιὰ ανάλογη, εξάρτηση από άλλους επαγγελματίες. Τέτοια π.χ. είναι ή εξάρτηση του άρρωστου από τον νοσοκομειακό γιατρό. "Αν τὰ σχολεία έπαιαν να είναι ύποχρεωτικά, οί δάσκαλοι εκείνοι πού βρίσκουν ικανοποίηση στην άσκηση παιδαγωγικής έξουσίας μέσα στην τάξη θα έμεναν τελικά μόνον με εκείνους τούς μαθητές πού βρίσκουν έλκυστικό ένα τέτοιο στυλ. "Η κατάλυση της σημερινής δομής τών

ἐπαγγελμάτων θὰ μπορούσε νὰ ἀρχίσει μὲ τὴν κατάλυση τοῦ σχολικοῦ δασκάλου.

Τὰ σχολεῖα θὰ διαλυθοῦν ὅπωςδὴποτε καὶ μάλιστα ἐκπληκτικὰ γρήγορα. Δὲν εἶναι δυνατόν ἡ διάλυσή τους νὰ καθυστερήσει περισσότερο, καὶ οὔτε χρειάζεται ὑποκίνηση, γιατί ἤδη γίνεται αὐτὴ τῇ στιγμῇ. Αὐτὸ πού ἀξίζει, εἶναι νὰ προσπαθήσουμε νὰ δώσουμε στὴν διάλυση αὐτὴ μιὰ πορεία πρὸς μιὰ ἐπιθυμητὴ κατεύθυνση, γιατί μπορεί νὰ συμβεῖ μὲ δύο τρόπους πού εἶναι διαμετρικὰ ἀντίθετοι.

Ὁ πρῶτος θὰ ἦταν ἡ ἐξάπλωση τῆς θείας ἐπιταγῆς τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ ὁ αὐξανόμενος ἔλεγχος τοῦ πάνω στὴν κοινωνία, ἀκόμη καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Μὲ τίς καλύτερες προθέσεις καὶ ἀπλῶς ἐκτείνοντας τὴν ρητορικὴ πού χρησιμοποιεῖται στὸ σχολεῖο, οἱ ἐκπαιδευτικοὶ θὰ χρησιμοποιοῦσαν τὴν σημερινὴ κρίση τῶν σχολείων σὰν δικαιολογία γιὰ νὰ μᾶς διοχετεύσουν τὰ μηνύματά τους διὰ μέσου ὧν τῶν δικτύων τῆς σύγχρονης κοινωνίας, γιὰ τὸ δικό μας καλὸ. Ἡ κατάργηση τῶν σχολείων, τὴν ὁποία δὲν μπορούμε ἄλλωστε νὰ ἐμποδίσουμε, θὰ σήμαινε τὴν ἔλευση ἐνὸς «γενναίου καινούργιου κόσμου» ὅπου θὰ κυριαρχοῦσαν οἱ καλοπροαίρετοι ὀργανωτὲς τῆς προγραμματισμένης διδασκαλίας.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ αὐξανόμενη ἐπίγνωση ἀπὸ τὴν μεριὰ τῶν κυβερνήσεων καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν μεριὰ τῶν ἐργοδοτῶν, φορολογούμενων, φωτισμένων παιδαγωγῶν, καὶ σχολικῶν ὑπευθύνων, ὅτι ἡ διαδαθμισμένη διδασκαλία πού βασίζεται σὲ κύκλους σπουδῶν μὲ σκοπὸ τὸ δίπλωμα ἔχει καταστεῖ ἐλαφρῇ, θὰ ἔδινε στίς μεγάλες μάζες μιὰ ἐξαιρετικὴ δυνατότητα: νὰ διατηρήσουν τὸ δικαίωμα τῆς ἰσοτιμίας στὰ μέσα καὶ τῆς μάθησης καὶ τῆς μετὰδοσης ὧν γνωρίζουν ἢ πιστεύουν. Αὐτὸ ὅμως θὰ ἀπαιτοῦσε τὴν καθοδήγηση τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐπανάστασης ἀπὸ ὁρισμένους στόχους:

1. Τὴν διεύρυνση τῆς προσιτότητας τῶν πραγμάτων διὰ μέσου τῆς κατάργησης τοῦ ἐλέγχου ὁ ὁποῖος ἀσκεῖται σήμερα ἀπὸ πρόσωπα καὶ θεσμοὺς πάνω στὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀξία τους.

2. Τὴν ἀπελευθέρωση τῆς ἀνταλλαγῆς γνώσεων καὶ εἰδικότητων διὰ μέσου τῆς ἐγγύτητος τῆς ἐλευθερίας ἀσκήσεως καὶ διδασκαλίας τους.

3. Τὴν ἀπελευθέρωση τῶν κρίσιμων καὶ δημιουργικῶν πόρων τῶν ἀνθρώπων διὰ μέσου τῆς ἐπαναφοράς τοῦ δικαιώματος τῆς ἐλευθέρης συνάθροισης — δικαιώματος ποὺ σήμερα ὅλο καὶ πεισισσότερο μονοπωλεῖται ἀπὸ θεσμούς ποὺ ἱσχυρίζονται ὅτι ἀντιπροσωπεύουν τὸν λαό.

4. Τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ατόμου ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση νὰ διαμορφώνει τις προσδοκίες του ἀνάλογα μὲ τις ὑπηρεσίες ποὺ προσφέρει ἓνα ὁποιοδήποτε ἐπάγγελμα — διὰ μέσου τῆς χορήγησης τῆς δυνατότητας νὰ ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὴν πείρα τῶν συντρόφων του καὶ νὰ ἐμπιστεύεται τὸν ἑαυτό του στὸν δάσκαλο, ὁδηγό, σύμβουλο ἢ θεραπευτὴ τῆς ἐκλογῆς του. Ἀναπόφευκτα ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ σχολεῖο θὰ συσκοτίσει τις διαφορὲς ἀνάμεσα στὴν οἰκονομία, τὴν ἐκπαίδευση καὶ τὴν πολιτική, διαφορὲς πάνω στις ὁποῖες στηρίζεται ἡ σύγχρονη παγκόσμια τάξη καὶ ἡ σταθερότητα τῶν ἐθνῶν.

Ἡ ἀναθεώρηση τῶν ἐκπαιδευτικῶν θεσμῶν μᾶς ὁδηγεῖ στὴν ἀναθεώρηση τῆς εἰκόνας μας γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Τὸ πλᾶσμα αὐτὸ ποὺ τὸ σχολεῖο χρειάζεται γιὰ πελάτη δὲν ἔχει οὔτε τὴν αὐτονομία, οὔτε τὰ κίνητρα γιὰ νὰ ἀναπτυχθεῖ μόνο του. Τὴν καθολικὴ σχολικὴ ἐκπαίδευση πρέπει νὰ τὴν δοῦμε σὰν τὸ ἀποκορύφωμα μιᾶς Προμηθεϊκῆς προσπάθειας καὶ νὰ ἀρχίσουμε νὰ μιλοῦμε γιὰ μιὰ ἄλλη λύση ποὺ θὰ ἦταν ἓνας κόσμος κατὰλληλος γιὰ τὸν Ἐπιμηθεϊκὸ ἄνθρωπο. Ἐνῶ εἶναι δυνατό νὰ διατυπώσουμε ὅτι ἡ ἐναλλακτικὴ λύση στὰ σχολικὰ χωνιά θὰ ἦταν ἓνας κόσμος καμωμένος διάφανος ἀπὸ γνήσια δίκτυα ἐπικοινωνίας, καὶ νὰ καθορίσουμε μὲ σαφήνεια τὴν λειτουργία αὐτῶν τῶν δικτύων, δὲν εἶναι δυνατό νὰ κάνουμε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ περιμένουμε τὴν ἀνάβωση τῆς Ἐπιμηθεϊκῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου· γιατί οὔτε νὰ τὴν σχεδιάσουμε μπορούμε, ἀλλὰ οὔτε καὶ νὰ τὴν παράγουμε.

7. Ἡ ἀναβίωση τοῦ Ἐπιμηθεΐκου ἀνθρώπου

Ἡ κοινωνία μας μοιάζει μὲ ἓνα περίεργο μηχανήμα πού εἶδα μιὰ φορά σὲ ἓνα κατάστημα παιχιδιῶν τῆς Νέας Ὑόρκης. Ἦταν ἓνα μεταλλικὸ κουτί τὸ ὁποῖο πατώντας ἓνα κουμπὶ ἀνοίγε γιὰ νὰ ἀποκαλύψει ἓνα μηχανικὸ χέρι. Τὰ μηχανικὰ δάκτυλα ἔπιαναν τὸ κάλυμμα τοῦ κουτιοῦ, τὸ τραβοῦσαν πρὸς τὰ κάτω, καὶ τὸ κλείδωναν ἀπὸ μέσα. Ἦταν ἓνα κουτί, πού θὰ περίμενε κανεὶς ὅτι θὰ μποροῦσε κάτι νὰ κάνει μ' αὐτό· ὅμως τὸ μόνο πράγμα πού περιεῖχε ἦταν ἓνας μηχανισμὸς πού τὸ ξανάκλεινε. Αὐτὸ τὸ παράξενο μηχανήμα εἶναι τὸ ἀντίθετο τοῦ «κουτιοῦ» τῆς Πανδώρας.

Ἡ Πανδώρα (Παν - δώρα) ἦταν μιὰ θεοτήτα τῆς προϊστορικῆς μητριαρχικῆς Ἑλλάδας. Ἄφησε ὅλα τὰ δεινὰ νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὸν σφραγισμένον πίθο τῆς. Ἀλλὰ ἔκλεισε τὸν πίθο προτοῦ προλάβει νὰ ξεφύγει ἡ Ἑλπίδα. Ἡ ἱστορία τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου ἀρχίζει μὲ τὸν ἐξευτελισμὸ τοῦ μύθου τῆς Πανδώρας καὶ φθάνει στὸ ἀποκορύφωμά της μὲ τὸ αὐτόκλειστο μεταλλικὸ κουτί. Εἶναι ἡ ἱστορία τῆς Προμηθεΐκῃς προσπάθειας νὰ νικήσουμε ὅλα τὰ ὀργιάζοντα δεινὰ. Εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ μαρασμοῦ τῆς Ἑλπίδας καὶ τῶν ἀνερχόμενων προσδοκιῶν.

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὴν σημασία αὐτοῦ τοῦ πράγματος θὰ πρέπει νὰ ξαναορίσουμε τὴν διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ἐλπίδα καὶ στὴν προσδοκία. Ἑλπίδα στὴν οὐσιαστικὴ τῆς ἔννοια, σημαίνει πίστη στὴ ἀγαθότητα τῆς φύσης, ἐνῶ προσδοκία, μὲ τὴν ἔννοια πού θὰ τὴν χρησιμοποιήσω ἐδῶ, σημαίνει ἐμπιστοσύνη σ' αὐτὰ πού σχεδιάζει καὶ ἐλέγχει ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ἐλπίδα συγκεντρώνει τὴν ἐπιθυμία σὲ κάποιον ἀπὸ τὸν ὁποῖο περιμένουμε ἓνα δῶρο. Ἡ προσδοκία ἐπιθυμεῖ τὴν ἱκανοποίηση μέσα ἀπὸ μιὰ προβλεπτὴ διαδικασία πού παράγει αὐτὸ πού ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ ἀξιῶνουμε. Τὸ Προμηθεϊκὸ ἥθος ἔχει σήμερα ἐπισκιάσει τὴν ἐλπίδα.

Ἡ ἐπιβίωση ὅμως τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ νὰ ἀποκαταστήσουμε τὴν ἐλπίδα σὰν κοινωνικὴ δύναμη.

Ἡ Πανδώρα στάλθηκε στὴ Γῆ μὲ ἓνα πῖθο πού περιεῖχε ὅλα τὰ δεινὰ· ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ περιεῖχε μόνον τὴν Ἑλπίδα. Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος ζοῦσε μέσα σ' ἓνα κόσμιο ἐλπίδας. Εἶχε ἐμπιστοσύνη στὴν γενναιοδωρία τῆς φύσης, στὰ δῶρα τῶν Θεῶν, καὶ στὰ ἔνστικτα τῆς φυλῆς του γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του. Ἡ κλασικὴ Ἑλλάδα ἀρχισε νὰ ἀντικαθιστᾷ τὴν ἐλπίδα μὲ τὴν προσδοκία. Κατὰ τὴν κλασικὴ ἐκδοχὴ ἡ Πανδώρα ἐλευθέρωσε καὶ δεινὰ καὶ ἀγαθὰ. Τὴν θυμόνταν ὅμως κυρίως γιὰ τὰ δεινὰ πού εἶχε ἐλευθερώσει. Καὶ τὸ σημαντικότερο εἶχαν ξεχάσει ὅτι ἡ Πανδώρα ἦταν ἐπίσης ὁ φύλακας τῆς ἐλπίδας.

Ἄς θυμηθοῦμε τὸν Ἑλληνικὸ μῦθο τῶν δύο ἀδελφῶν, τοῦ Προμηθεῆ καὶ τοῦ Ἐπιμηθεῆ. Ὁ πρῶτος ἔλεγε στὸν ἄλλο νὰ ἀφήσει ἡσυχία τὴν Πανδώρα. Ὅμως ἐκεῖνος τὴν παντρεύτηκε. Στὴν κλασικὴ Ἑλλάδα τὸ ὄνομα «Ἐπιμηθεῆς» πού σημαίνει «ἐκ τῶν ὑστέρων κρίση», εἶχε τὴν ἔννοια τοῦ «κουτοῦ» ἢ τοῦ «βλάκα». Τὸν καιρὸ πού ὁ Ἡσίοδος ἀποκάλυψε τὴν πρωταρχικὴ μορφὴ τοῦ μύθου οἱ Ἕλληνες εἶχαν γίνει ἠθικολόγοι καὶ μισογύνες πατριάρχες πού πανικοβάλλονταν μὲ τὴν σκέψη τῆς πρώτης γυναίκας. Οἱ Ἕλληνες οἰκοδόμησαν μιὰ λογικὴ καὶ αὐταρχικὴ κοινωνία. Ἐγκατέστησαν θεσμούς, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰ δεινὰ πού εἶχαν ξεσπάσει. Ἀπόκτησαν συνείδηση τῆς δυνάμεώς τους νὰ διαμορφώσουν τὸν κόσμον καὶ νὰ τὸν δάλουν στὴν ὑπηρεσίᾳ τους καὶ συνήθισαν σ' αὐτό. Ἦθελαν οἱ δικές τους ἀνάγκες καὶ οἱ μελλοντικὲς ἀνάγκες τῶν παιδιῶν τους νὰ διαμορφώνονται ἀπὸ τὴ δική τους δραστηριότητα. Ἐγίναν νομοθέτες, ἀρχιτέκτονες καὶ συγγραφεῖς, ἔκτισαν πόλεις, ἔφτιαξαν συντάγματα καὶ ἔργα τέχνης γιὰ νὰ χρησιμεύσουν σὰν παραδείγματα στοὺς ἀπογόνους τους. Οἱ πρωτόγονοι ἄνθρωποι μοῦσσαν τὰ ἄτομα στὴν κοινωνία διὰ μέσου συμμετοχῆς τους σὲ ἱερὰς τελετουργίες, ἐνῶ οἱ κλασικοὶ Ἕλληνες ἀναγνώριζαν σὰν πραγματικούς ἀνδρες μόνον τοὺς πολίτες ἐκείνους πού προσαρμόζονταν στοὺς θεσμούς πού εἶχαν χαράξει οἱ μεγαλύτεροί τους διὰ μέσου τῆς ἐκπαίδευσης (π α ι - δ ε ι α ς στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά).

Ὁ μῦθος πρὸ κάτω ἀντανάκλᾳ τὴν μετάβαση ἀπὸ ἓνα κόσμον

έρμηνείας τῶν ὀνείρων σὲ ἓνα κόσμο κατασκευῆς χρησμῶν. Ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων, ἡ Θεὰ τῆς Γῆς λατρεύονταν σὲ μιὰ πλαγιά τοῦ Παρνασσοῦ ποῦ ἦταν τὸ κέντρο καὶ ὁ ὀμφαλὸς τῆς Γῆς. Ἐκεῖ, στοὺς Δελφοὺς (ἀπὸ τὸ δελφὺς ποῦ σημαίνει μῆτρα) κοιμόταν ἡ Γαῖα, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Χάους καὶ τοῦ Ἑρωτος. Ὁ γυιὸς τῆς, ὁ Πύθων, ὁ δράκοντας, ἦταν φύλακας τῶν φεγγαρόλουστων ἀπαλῶν ὀνείρων τῆς ὥσπου ὁ Ἀπόλλων, ὁ Θεὸς τοῦ Ἥλιου καὶ ἀρχιτέκτονας τῆς Τροίας, πρόβαλε στὴν ἀνατολή, σκότωσε τὸν δράκοντα καὶ ἔγινε κάτοχος τοῦ σπήλαιου τῆς Γαίας. Ἱερεῖς τοῦ Ἀπόλλωνα ἐγκαταστάθηκαν στὸν ναὸ τῆς. Πῆραν μιὰ παρθένα τῆς περιοχῆς καὶ τὴν ἔβαλαν σ' ἓνα τρίποδα πάνω στὸν ἀτμίζοντα ὀμφαλὸ τῆς Γῆς ὅπου τὴν νάρκωσαν μὲ τοὺς ἀτμούς. Τὰ νάρκωμένα λόγια τῆς παρθένου μελοποιοῦσαν οἱ ἱερεῖς σὲ ἐξάμετρα αὐτόδηλων προφητειῶν. Ἔτσι, ἀπὸ ὀλόκληρη τὴν περιοχὴ ἔφερναν οἱ ἄνθρωποι τὰ προβλήματα τους στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνα. Συμβουλευόνταν τὸ μαντεῖο γιὰ θέματα, ὅπως πῶς νὰ σταματήσουν μιὰ ἐπιδημία ἢ ἓνα λιμὸ, τί σύνταγμα νὰ διαλέξουν γιὰ τὴν Σπάρτη, τί τοποθεσίες ἦταν κατάλληλες γιὰ νὰ κτίσουν πόλεις ποῦ ἀργότερα ἔγιναν τὸ Βυζάντιο καὶ ἡ Καρχηδόνα. Τὸ ἀλάνθαστο θέλος ἔγινε τὸ σύμβολο τοῦ Ἀπόλλωνα. Ὅλα γύρω ἀπὸ αὐτὸν ἀποκτοῦσαν σημασία καὶ χρησιμότητα.

Στὴν Πολιτεία τοῦ ὁ Πλάτων, περιγράφοντας τὴν ἰδανικὴ κοινωνία ἥδη ἐξαιρεῖ κάθε εἶδος λαϊκῆς μουσικῆς. Μόνον ἡ ἀρπα καὶ ἡ λύρα τοῦ Ἀπόλλωνα θὰ ἐπιτρέπονταν στίς πόλεις γιατί μόνον ἡ ἀρμονία τους δημιουργεῖ τὴν αἴσθηση τῆς ἀναγκαιότητας καὶ τὴν αἴσθηση τῆς ἐλευθερίας, τὴν αἴσθηση τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς δυστυχίας, τὴν αἴσθηση τοῦ θάρρους καὶ τὴν αἴσθηση τῆς ἐγκράτειας ποῦ ἀρμόζουν στὸν πολίτη. Οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων πανικοβάλλονταν ἀπὸ τὴ φλογέρα τοῦ Πᾶνα καὶ ἀπὸ τὴν δύναμή τῆς νὰ ξυπνᾷ τὰ ἐνστικτα. Μόνον βοσκοὶ θὰ ἔπαιζαν τοὺς αὐλοὺς τοῦ Πᾶνα καὶ αὐτοὶ πάλι μόνον στοὺς ἀγρούς.

Ὁ ἄνθρωπος πῆρε τὴν εὐθύνη τῆς δημιουργίας τῶν νόμων ποῦ ρύθμιζαν τὴν ζωὴ ποῦ ἐπιθυμοῦσε, καὶ τῆς ἀνθρωπομορφοποίησης τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ πρωτόγονη μύηση στὴν Μυθικὴ ζωὴ ἀπὸ τὴν Μητέρα Γῆ μεταμορφώθηκε σὲ ἐκπαίδευση (Παιδεία) τοῦ πολίτη, ποῦ αἰσθανόταν στὴν Ἀγορὰ σὰν στὸ σπίτι του.

Στά μάτια τοῦ πρωτόγονου, τὸν κόσμον κυβερνοῦσαν ἡ μοίρα, τὰ γεγονότα καὶ ἡ ἀναγκαιότητα. Κλέβοντας τὴ φωτιά ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ὁ Προμηθεὺς ἀψήφισε τὴ μοίρα, ἀμφισβήτησε τὴν ἀναγκαιότητα καὶ μετέτρεψε τὸ γεγονὸς σὲ πρόβλημα. Ὁ ἄνθρωπος τῆς κλασικῆς ἐποχῆς δημιούργησε ἓνα πολιτισμένο πλαίσιο γιὰ τὴν ἀνθρώπινη προοπτική. Ἦξερε ὅτι μποροῦσε νὰ ἀψηφῇ τὴ μοίρα καὶ τὴν φύση, ἀλλὰ μόνο μὲ κίνδυνο δικό του. Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος πῆγε ἀκόμη πιὸ μακριά: ἐπιχειρεῖ νὰ δημιουργήσει ἓνα κόσμον κατὰ τὴν δική του εἰκόνα, νὰ διαμορφώσει ἓνα περιβάλλον τελείως ἀνθρωπομορφικό, καὶ στὴν συνέχεια ἀνακαλύπτει ὅτι αὐτὸ εἶναι δυνατό μόνον μὲ μιὰ συνεχή δική του μεταβολή ὥστε νὰ προσαρμοσθεῖ σ' αὐτὸ τὸ περιβάλλον. Τώρα πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσουμε τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος θρίσκει σὲ κίνδυνο.

Σήμερα ἡ ζωὴ στὴν Νέα Ὑόρκη δημιουργεῖ μιὰ παράξενη ἰδέα τοῦ τί εἶναι καὶ τοῦ τί μπορεῖ νὰ εἶναι, καὶ χωρὶς αὐτὴ τὴν ἰδέα ἡ ζωὴ σ' αὐτὴν εἶναι ἀδύνατη. Σήμερα ἓνα παιδί στοὺς δρόμους τῆς Νέας Ὑόρκης ποτὲ δὲν ἀγγίζει κάτι πού νὰ μὴν ἔχει ἐπιστημονικὰ ἐπινοηθεῖ, σχεδιαστεῖ, κατασκευαστεῖ καὶ τελικὰ πουληθεῖ. Ἀκόμη καὶ τὰ δέντρα ὑπάρχουν γιὰ τὴ Δασικὴ Ὑπηρεσία ἀποφάσισε νὰ τὰ βάλει ἐκεῖ. Τὰ ἀστεῖα πού ἀκούει τὸ παιδί στὴν τηλεόραση ἔχουν ἐπιστημονικὰ προγραμματισθεῖ καὶ μάλιστα μὲ μεγάλο κόστος. Τὰ σκουπίδια μὲ τὰ ὁποῖα παίζει στοὺς δρόμους τοῦ Χάρλεμ εἶναι σπασμένα ἀντικείμενα πού ἔχουν προγραμματισθεῖ γιὰ ἄλλους. Ἀκόμη καὶ οἱ ἐπιθυμιές καὶ οἱ φόβοι διαμορφώνονται μὲ θεσμικὸ τρόπο. Ἡ ἐξουσία καὶ ἡ βία εἶναι πράγματα πού ἔχουν ὀργάνωση καὶ διοίκηση: οἱ συμμορίες ἐνάντια στὴν ἀστυνομία. Ἡ ἴδια ἡ μάθηση ὀρίζεται σὰν κατανάλωση ὕλης πού εἶναι ἀποτέλεσμα ὀργανωμένων, σχεδιασμένων καὶ ἐλεγμένων προγραμμάτων. Ὅτι καλὸ ὑπάρχει εἶναι προῖον κάποιου εἰδικοῦ θεσμοῦ. Θὰ ἦταν ἀνόητο νὰ ζητήσῃ κανεὶς κάτι πού δὲν παράγεται ἀπὸ κάποιον θεσμό. Τὸ παιδί τῆς πόλης δὲν μπορεῖ νὰ περιμένει τίποτε ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς ἀνάπτυξης μιᾶς θεσμικῆς διαδικασίας. Ἀκόμη καὶ τὴν φαντασία του θέλουν νὰ τὴν κάνουν «ἐπιστημονικὴ φαντασία». Ἡ μόνη περίπτωση νὰ δοκιμάσῃ τὴν ποιητικὴ ἐκπληξὴ τοῦ ἀπρόδλεπτου εἶναι νὰ ἔρθῃ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴ «δρωμιά», τὴν γκάφα, τὴν ἀποτυχία: ἡ δρωμιά τοῦ

πεζοδρόμιου, οί λακκοῦδες τοῦ δρόμου, ἡ θλάδῃ τῆς μηχανῆς ἢ τοῦ προγράμματος, ὁ κλονισμός τῆς τάξης, εἶναι τὰ μόνα κίνητρα γιὰ δημιουργικὴ φαντασία. Ἡ «γκάφα» γίνεται ἡ μόνη διαθέσιμη ποίηση.

Ἄφοῦ δὲν ὑπάρχει τίποτε πού νά μπορεῖ νά ἐπιθυμήσει κα-
νείς πού νά μὴν ἔχει ἐπίσημα σχεδιασθεῖ, τὸ παιδὶ τῆς πόλης
γρήγορα φθάνει στὸ συμπέρασμα ὅτι πάντοτε θὰ μπορούμε νά δη-
μιουργοῦμε ἓνα θεσμὸ κατάλληλο γιὰ κάθε ἐπιθυμία μας. Παίρνει
σὰν δεδομένη τὴν ἱκανότητα τῆς διαδικασίας νά παράγει ἀξία.
Εἴτε ὁ σκοπὸς εἶναι ἡ συνάντηση ἐνὸς συντρόφου, εἴτε ἡ γνωρι-
μία μὲ τὸν γείτονα, εἴτε τὸ νά μάθει ἀνάγκωση, πάντα θὰ ὀρί-
ζεται μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε ἡ ἐπίτευξή του νά μπορεῖ νά μεθοδευ-
τεῖ. Ἐκεῖνος πού μαθαίνει ὅτι τίποτα πού νά βρίσκεται σὲ ζήτησιν
δὲν ἔχει ἀγνοηθεῖ ἀπὸ τὴν παραγωγή, πολὺ γρήγορα θὰ πιστεύει
καὶ τὸ ἀντίστροφο, δηλαδή ὅτι τίποτε ἀπὸ ὅτι παράγεται δὲν
εἶναι δυνατὸν νά μὴν βρίσκεται σὲ ζήτησιν. Ἄν μπορούσαμε νά
σχεδιάσουμε ἓνα ὄχημα πού νά συνδέει τὴ Γῆ μὲ τὴ Σελήνη,
θὰ μπορούσαμε νά δημιουργήσουμε καὶ ζήτησιν γιὰ ταξίδια στὴ
Σελήνη. Τὸ νά μὴν πηγαίνεις ἐκεῖ πού θὰ μπορούσες νά πᾶς, θὰ
ἦταν ἀνατρεπτικὸ. Θὰ κατήγγειλε τὴν τρέλλα τῆς ὑπόθεσης ὅτι
κάθε ἱκανοποιημένη ἀνάγκη ὁδηγεῖ στὴν ἀνακάλυψιν μιᾶς ἀκόμη
μεγαλύτερης ἀνικανοποίητης ἀνάγκης. Μία τέτοια θεώρηση θὰ
σταματοῦσε τὴν πρόοδο. Ἡ μὴ παραγωγή αὐτῶν πού εἶναι δυνα-
τὸν νά παραχθοῦν θὰ ξεσκέπαζε τὸν περίφημο νόμο τῶν «ἀνερ-
χόμενων προσδοκιῶν», πού εἶναι ὁ κινήτηρας μιᾶς κοινωνίας πού
στηρίζεται στὴν συμπαραγωγή ὑπηρεσιῶν καὶ αὐξανόμενης ζήτη-
σης, σὰν ἓνα εὐφημισμὸ γιὰ τὸ αὐξανόμενο χάσμα τῶν ἀπογοη-
τεύσεων.

Ἡ διανοητικὴ κατάσταση τοῦ σύγχρονου κάτοικου τῶν πό-
λεων ἐμφανίζεται στὴν μυθολογικὴ παράδοση μόνον σὰν εἰκόνα
τῆς κολάσεως: Ὁ Σίσυφος, πού γιὰ ἓνα διάστημα εἶχε αἰχμαλω-
τίσει τὸν θάνατο, εἶχε καταδικαστεῖ νά κυλᾷ αἰῶνα ἓνα μεγάλο
βράχο στὴν κορυφὴ ἐνὸς βουνοῦ. Ὁ Τάνταλος, πού προσκάλεσαν οἱ
θεοὶ σὲ γεῦμα καὶ τοὺς ἐκλείψε τὸ μυστικὸ τῆς ἀμβροσίας, πού
θεράπευε τὰ πάντα καὶ πού χάριζε τὴν ἀθανασία, καταδικάστηκε
στὴν αἰώνια πείνα καὶ δίψα, σ' ἓνα ποτάμι πού μόλις πήγαινε

νά πιεί, τὰ νερά ὑποχωροῦσαν, γεμάτο γύρω ἀπὸ δέντρα γεμάτα φρούτα, πού μόλις πήγγαινε νά κόψει ὀπισθοχωροῦσαν. Ἕνας κόσμος ἀτέρμονων ἀναγκῶν δὲν εἶναι ἁπλῶς ὁδυνηρός, ἀλλὰ μόνον κόλαση μπορεῖ νά περιγραφεῖ.

Ὁ ἄνθρωπος ἀπέκτησε τὴν ὁδυνηρὴ ἰδιότητα νά ζητᾷ δι-
εήποτε, γιατί δὲν μπορεῖ νά φανταστεῖ τίποτε πού νά μὴν μπορεῖ
νά τοῦ τὸ παρέξει ἕνας θεσμός. Περικυκλωμένος ἀπὸ πανίσχυρα
ἐργαλεῖα, ὁ ἄνθρωπος κατάντησε ἐργαλεῖο τῶν ἐργαλείων του.
Ὅλοι οἱ θεομοὶ πού εἶχαν σκοπὸ νά ἐξορκίσουν τὰ προϊστορικά
δεινὰ κατάντησαν ἀπαραβίαστα, αὐτόκληιστα φέρετρα τοῦ ἀνθρώ-
που. Ὁ ἄνθρωπος παγιδεύτηκε ὁ ἴδιος μέσα στὰ κουτιά πού κατα-
σκεύασε γιὰ νά παγιδεύσει τὰ δεινὰ τῆς Πανδώρας. Ἡ ἀπώλεια
τῆς πραγματικότητας μέσα ἀπὸ τὰ καυσαέρια τῶν ἐργαλείων μας
ἔχει γενικευτεῖ. Ἀπότομα βρεθήκαμε στὸ σκοτάδι τῆς ἰδίας μας
τῆς παγίδας.

Ἡ ἴδια ἡ πραγματικότητα κατάντησε νά ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς
ἀνθρώπινες ἀποφάσεις. Ὁ πρόεδρος ἐκεῖνος πού διέταξε τὴν εἰς-
βολή στὴν Καμπότζη θὰ μπορούσε κάλλιστα νά διατάξει καὶ τὴν
χρήση τῆς Ἀτομικῆς βόμβας. Μιὰ ἀπόφαση τύπου Χιροσίμα, σή-
μερα θὰ ἔκοβε τὸν ὁμφαλὸ τῆς Γῆς. Ὁ ἄνθρωπος ἀπέκτησε τὴν δύ-
ναμη νά κάνει τὸ Χάος νά συντρίψει τὸν Ἑρῶτα καὶ τὴν Γῆ. Ἡ
νέα αὕτὴ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νά κόψει τὸν ὁμφαλὸ τῆς
Γῆς μᾶς ὑπενθυμίζει ἀσταμάτητα ὅτι οἱ θεομοὶ μας ὄχι μόνον δη-
μιουργοὺν τὴν δική τους τελεολογία, ἀλλὰ ὅτι ἔχουν καὶ τὴν ἰσχὺ
νά θάλουν ἕνα τέλος καὶ σ' αὐτοὺς καὶ σὲ μᾶς. Τὸ παράλογο τῶν
σύγχρονων θεσμῶν εἶναι φανερό στὴν περίπτωση τοῦ στρατοῦ. Τὰ
σύγχρονα ὅπλα μποροῦν νά προστατεύσουν τὴν ἐλευθερία, τὸν πο-
λιτισμὸ καὶ τὴν ζωὴ μόνον καταστρέφοντάς τα. Ἀσφάλεια στὴν
στρατιωτικὴ γλώσσα σημαίνει τὴν ἱκανότητα νά καταστρέφουν τὴν
Γῆ.

Τὸ παράλογο τῶν μὴ στρατιωτικῶν θεσμῶν δὲν εἶναι λιγότερο
ἐκδηλο. Αὐτοὶ δὲν ἔχουν κουμπιὰ πού ἐνεργοποιοῦν τὴν καταστρο-
φικὴ τους ἰσχὺ γιατί δὲν χρειάζονται τέτοια κουμπιὰ. Οἱ ἀρπάγες
τους εἶναι ἤδη γαντζωμένες πάνω στὸν κόσμο. Δημιουργοὺν ἀνάγκ-
ες γρηγορότερα ἀπὸ ὅτι δημιουργοῦν τὴν ἱκανοποίησή τους καὶ
προσπαθώντας νά καλύψουν τὶς ἀνάγκες πού δημιουργοῦν, κατα-

ερχοῦν τὴ Γῆ. Αὐτὸ ἰσχύει τόσο γιὰ τὴν Γεωργία καὶ τὴν Βιομηχανία, ὅπως ἐπίσης καὶ γιὰ τὴν Ἱατρικὴ καὶ τὴν Ἑκπαίδευση. Ἡ μοντέρνα Γεωργία δηλητηριάζει καὶ ἐξαντλεῖ τὸ ἔδαφος. Ἡ «πράσινη ἐπανάσταση» μπορεῖ χρησιμοποιώντας νέους σπόρους, νὰ τριπλασιάσει τὴν ἀπόδοση ἑνὸς στρέμματος ἀλλὰ μόνον διὰ μέσου μιᾶς προοδευτικῆς αὐξησῆς τῶν λιπασμάτων, τῶν ἐντομοκτόνων, τοῦ νεροῦ καὶ τῆς ἐνέργειας. Ἡ παραγωγὴ ὁμῶς αὐτῶν, καθὼς καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, μολύνει τίς θάλασσες καὶ τὴν ἀτμόσφαιρα καὶ καταστρέφει ἀνταντικατάστατους πόρους. Ἄν οἱ καύσεις συνεχίσουν νὰ αὐξάνονται μ' αὐτὸ τὸν ρυθμὸ, σύντομα ὁ ρυθμὸς κατανάλωσης τοῦ ὀξυγόνου τῆς ἀτμόσφαιρας θὰ ὑπερβεῖ τὸν ρυθμὸ ἀντικατάστασής του. Δὲν ἔχουμε κανένα λόγο νὰ πιστεύουμε ὅτι ἡ πυρηνικὴ διάσπαση ἢ τῆξη μπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσει τὴν καύση χωρὶς τοὺς ἰδίους, ἢ ἀνώτερους, κινδύνους. Ὁ γιατρὸς παίρνει τὴν θέση τῆς μαμμῆς καὶ ὑπόσχεται νὰ κάνει τὸν ἄνθρωπο κάτι διαφορετικὸ: γενετικὰ σχεδιασμένον, μὲ προκαταβολικὰς φαρμακολογικὰς προσθήκας καὶ ἱκανὸ γιὰ μεγαλύτερη ἀντοχὴ στὶς ἀρρώστιες. Τὸ σύγχρονο ἰδεῶδες εἶναι ἕνας παν - ὑγιεινὸς κόσμος: ἕνας κόσμος στὸν ὁποῖο ὅλες οἱ ἐπαφές ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ περιβάλλον θὰ εἶναι ἀποτέλεσμα προβλέψεων καὶ χειρισμῶν. Τὸ σχολεῖο ἔχει γίνει ἡ σχεδιασμένη ἐκείνη διαδικασία ποὺ ἐξοπλίζει τὸν ἄνθρωπο γιὰ ἕνα σχεδιασμένο κόσμον, τὸ κυριότερο ὄργανο γιὰ τὴν παγίδευση τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὴν ἴδια του τὴν παγίδα. Ὁ ρόλος του εἶναι νὰ διαμορφώσῃ τὸν ἄνθρωπο κατὰλληλα ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ πάρῃ μέρος σ' αὐτὸ τὸ παγκόσμιον παιχνίδι. Ἀμελίκτα καλλιεργοῦμε, χειρίζομαστε, παράγουμε καὶ ἐκπαιδεύουμε τὸν κόσμον γιὰ τὴν τελικὴ καταστροφὴ του.

Ὁ θεσμὸς τοῦ στρατοῦ εἶναι φανερὰ παράλογος. Τὸ παράλογο ὁμῶς τῶν μὴ στρατιωτικῶν θεσμῶν, εἶναι πιὸ δύσκολο νὰ ἀντιμετωπισθεῖ. Εἶναι ἀκόμη πιὸ τρομακτικὸ, ἀκριβῶς γιατί λειτουργεῖ ἀδυσώπητα. Γνωρίζουμε ποῖο κουμπὶ δὲν πρέπει νὰ πατηθεῖ γιὰ νὰ ἀποφύγουμε ἕνα πυρηνικὸ ὀλοκαῦτωμα. Δὲν ξέρομε ὁμῶς ποῖο κουμπὶ μπορεῖ νὰ προλάβῃ ἕναν οἰκολογικὸ Ἀρμαγεδδών. Στὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα, ὁ ἄνθρωπος ἀνακάλυψε ὅτι ὁ κόσμος μπορεῖ νὰ διαμορφωθεῖ ἀνάλογα μὲ τὰ σχέδιά του καὶ μ' αὐτὸ τὸ

πρίσμα ἀντιλήφθηκε ὅτι ἦταν ἔμφυτα ἀδέβαιος, δραματικός καὶ κωμικός. Τότε ξεπήδησαν οἱ δημοκρατικοὶ θεομοὶ καὶ ὁ ἄνθρωπος θεωρήθηκε ἄξιος ἐμπιστοσύνης στὰ πλαίσια αὐτῶν τῶν θεσμῶν. Οἱ προσδοκίες ἀπὸ τὴς διαφορὲς διαδικασίες καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη στὴν ἀνθρώπινη φύση διατηρήθηκαν σὲ μιὰ ἀμοιβαία ἰσορροπία. Ἀναπτύχθηκαν τὰ παραδοσιακὰ ἐπαγγέλματα καὶ μαζὶ μ' αὐτὰ τὸ ἀναγκαῖο θεσμικὸ πλαίσιο γιὰ τὴν ἀσκήσῃ τους.

Λαθραῖα, ἡ ἐμπιστοσύνη στὴς θεσμικὲς διαδικασίες ἀντικατέστησε τὴν ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν προσωπικὴ καλὴ θέληση. Ὁ κόσμος ἔχασε τὴν ἀνθρωπιστικὴ του διάσταση καὶ ξαναγύρισε στὴν φαινομενικὴ ἀναγκαιότητα καὶ τὴν μοιρολατρεία ποὺ χαρακτηρίζαν τὸν πρωτόγονο κόσμο. Ἀλλὰ ἐνῶ τὸ χάος τῶν θαρδάρων συνεχῶς ἔμπαινε σὲ μιὰ τάξη ἐν ὀνόματι μυστηριωδῶν, ἀνθρωπομορφικῶν θεῶν, σήμερα μόνο ὁ ἀνθρώπινος σχεδιασμός μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς αἰτία τῆς κατάστασης τοῦ κόσμου. Ὁ ἄνθρωπος κατάντησε τὸ παιγνίδι τῶν ἐπιστημῶν, τῶν μηχανικῶν καὶ τοῦ σχεδιασμοῦ.

Βλέπουμε πῶς ἐνεργεῖ αὐτὴ ἡ λογικὴ καὶ στοὺς ἐκυτοὺς μας καὶ στοὺς ἄλλους. Ξέρω ἓνα Μεξικάνικο χωριὸ ἀπὸ ὅπου περνοῦν ὄχι περισσότερα ἀπὸ δώδεκα αὐτοκίνητα τὴν ἡμέρα. Ἐνας Μεξικάνος ἔπαιζε ντόμινο πάνω στὸν ἀσφαλτο μπροστὰ στὸ σπίτι του — ἀσφαλῶς θὰ συνήθιζε νὰ κάθεται καὶ νὰ παίζει ἐκεῖ ἀπὸ παιδί. Ἐνα αὐτοκίνητο πέρασε ἀπὸ μπροστὰ καὶ τὸν σκότωσε. Ἐνας τουρίστας ποὺ μοῦ ἀνέφερε τὸ γεγονός αὐτὸ θαθεῖα ἀναστατωμένος μοῦ εἶπε παρ' ὅλα αὐτά: «Ὁ ἄνθρωπος πῆγαινε γυρεύοντας».

Ἐκ πρώτης ὄψεως, ἡ παρατήρηση τοῦ τουρίστα δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴν δήλωση ἐνὸς πρωτόγονου σχετικὰ μὲ τὸν θάνατο κάποιου ποὺ συγχρούστηκε μὲ ἓνα ταμποῦ καὶ γι' αὐτὸ πέθανε. Κρύβουν ὁμῶς ἀντίθετες σημασίες. Ὁ πρωτόγονος ἀποδίδει τὸ γεγονός σὲ μιὰ τρομακτικὴ καὶ τυφλὴ ἀγνωστὴ δύναμη, ἐνῶ ὁ τουρίστας στέκεται μὲ δέος μπροστὰ στὴν ἀδυσώπητη λογικὴ τῆς μηχανῆς. Ὁ πρωτόγονος δὲν ἔχει τὴν αἴσθηση τῆς εὐθύνης· ὁ τουρίστας τὴν ἔχει, ἀλλὰ τὴν ἀρνεῖται. Καὶ ἀπὸ τὸν πρωτόγονο καὶ ἀπὸ τὸν τουρίστα, λείπουν ἡ αἴσθηση τοῦ δράματος, τὸ στυλ τῆς τραγωδίας καὶ ἡ λογικὴ τῆς προσωπικῆς προσπάθειας καὶ τῆς ἐπανάστασης. Ὁ πρωτόγονος δὲν ἔχει συνείδηση αὐτῶν τῶν πρα-

γμάτων ενώ ο τουρίστας έχει χάσει αυτήν την συνείδηση. Ο μύθος του πρωτόγονου και ο μύθος του 'Αμερικάνου, είναι φτιαγμένοι από νωθρές απάνθρωπες δυνάμεις. Κανείς δεν δοκιμάζει την αίσθηση της τραγικής επανάστασης. Για τον πρωτόγονο το γεγονός ακολουθεί τους νόμους της μαγείας· για τον 'Αμερικάνο, ακολουθεί τους νόμους της επιστήμης. Το γεγονός αυτό εμπίπτει στον χώρο των νόμων της Μηχανικής πού, κατά τον 'Αμερικανό, κυριαρχούν πάνω στα φυσικά, κοινωνικά και ψυχολογικά γεγονότα.

Η σημερινή γενική διάθεση είναι ευνοϊκή για μία σημαντική αλλαγή κατευθύνσεως στην αναζήτηση ενός επιθυμητού μέλλοντος. Οι θεσμικοί στόχοι συνεχώς έρχονται σε αντίθεση με τα θεσμικά προϊόντα. Τα προγράμματα για την αντιμετώπιση της φτώχειας παράγουν περισσότερους φτωχούς, ο πόλεμος στην 'Ασία περισσότερους Βιετκόγκ, ή τεχνική βοήθεια περισσότερη υπανάπτυξη. Οι κλινικές έλεγχοι των γεννήσεων μειώνουν τον ρυθμό θνησιμότητας και εξογκώνουν τον πληθυσμό· τα σχολεία παράγουν περισσότερους σκασιάρχες· και η μείωση ενός είδους μόλυνσεως συνήθως προκαλεί την αύξηση ενός άλλου είδους. Οι καταναλωτές βρίσκονται αντιμέτωποι με το ότι όσο περισσότερα πράγματα αγοράζουν τόσο περισσότερες απογοητεύσεις θα πρέπει να καταπιούν. Μέχρι πρόσφατα φαινόταν λογικό να αποδώσουμε αυτόν τον ολοκληρωτικό πληθωρισμό των παραλειπουμένων είτε στα μειονεκτήματα των επιστημονικών ανακαλύψεων που βρίσκονται πίσω από τα τεχνολογικά αιτήματα, είτε στην διαστροφή που προέρχεται από τους εθνικούς, ιδεολογικούς ή ταξικούς έχθρους. Και η προσδοκία ενός επιστημονικού χρυσού αιώνα, όπως και η προσδοκία ότι ένας πόλεμος θα έβαζε τέρμα σε όλους τους πολέμους, έχουν σήμερα καταρρεύσει.

Για τον έμπειρο καταναλωτή, δεν υπάρχει δρόμος επιστροφής στην άφελη άποψη ότι μπορούμε να βασιστούμε σε μαγικές τεχνολογίες. Υπερβολικά πολλοί άνθρωποι δοκίμασαν θλιβερές εμπειρίες με νευρωτικούς ύπολογιστές, με άρρώστιες που διαδίδονται μέσα στα νοσοκομεία και με την κυκλοφοριακή συμφόρηση στο δρόμο, στο τηλέφωνο και στον αέρα. Μόλις δέκα χρόνια πριν ή καθιερωμένη σοφία προέβλεπε μία καλύτερη ζωή βασισμένη στην ανάπτυξη των επιστημονικών ανακαλύψεων. Σήμερα οι επι-

στήμονες τρομάζουν τὰ παιδιά. Οἱ ἀποστολὲς στὴν σελήνη ἀποτελοῦν μιὰ συνταρακτικὴ ἀπόδειξη τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ ἐλλείψεις μας μποροῦν νὰ περιορισθοῦν σχεδὸν στὸ μηδέν στὸν τομέα τοῦ χειρισμοῦ πολυπλόκων συστημάτων, αὐτὸ ὅμως δὲν καθησυχάζει τοὺς φόβους μας ὅτι ἡ ἀδυναμία μας νὰ καταναλώνουμε κάτω ἀπὸ καθοδήγηση μπορεῖ νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὸν ἑλεγχό μας.

Ἀλλὰ οὔτε καὶ γιὰ τὸν κοινωνικὸ μεταρρυθμιστὴ ὑπάρχει δρόμος ἐπιστροφῆς στὶς δοξασίες τῆς δεκαετίας τοῦ σαράντα. Ἡ ἐλπίδα ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς δίκαιης κατανομῆς τῶν ἀγαθῶν μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπισθεῖ μὲ τὴν δημιουργία τῆς ἀφθονίας, ἔχει χαθεῖ. Τὸ κόστος τοῦ ἐλάχιστου συνόλου ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν, ἱκανῶν νὰ ὑπηρετήσουν τὰ μοντέρνα γούστα ἔχει ἀνέβει στὰ ὕψη καὶ αὐτὸ πὺ κάνει τὰ γούστα μοντέρνα εἶναι πρῶτα ἡ φθορά τους καὶ μετὰ ἡ ἱκανοποίησή τους.

Τὰ ὅρια τῶν γήινων πόρων ἔχουν γίνει σαφέστατα. Καμιὰ ἐπανάσταση στὴν ἐπιστῆμη ἢ στὴν τεχνολογία δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ προμηθεύσει σὲ κάθε ἄνθρωπο στὸν κόσμο τὰ ἀγαθὰ καὶ τὶς ὑπηρεσίες πὺ εἶναι σήμερα προσιτὰ στοὺς φτωχοὺς τῶν πλούσιων χωρῶν. Γιὰ παράδειγμα, ἓνας τέτοιος στόχος θὰ ἀπαιτοῦσε ἑκατονταπλάσια ποσότητα σιδήρου, ψευδαργύρου, χαλκοῦ καὶ μολύβδου ἀπὸ αὐτὴ πὺ ὑφίσταται σήμερα, ἀκόμη καὶ μὲ τὴν «ἐλαφρότερη» δυνατὴ τεχνολογία.

Τελικὰ οἱ δάσκαλοι, οἱ γιατροὶ καὶ οἱ κοινωνικοὶ λειτουργοὶ ἀντιλαμβάνονται ὅτι οἱ ξεχωριστὲς ἐπαγγελματικές τους λειτουργίες ἔχουν τουλάχιστον μιὰ κοινὴ πτυχή. Εἶναι τὸ ὅτι δημιουργοῦν πρόσθετη ζήτηση τῆς θεσμοποιημένης ἀγωγῆς πὺ παρέχουν, ταχύτερα ἀπὸ τὴν δυνατότητα παροχῆς θεσμῶν ὑπηρεσιῶν.

Ὅχι μόνον ἓνα μέρος ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ λογικὴ τῆς καθιερωμένης σοφίας ἔχει γίνει ὑποπτη. Ἀκόμη καὶ οἱ νόμοι τῆς οἰκονομίας φαίνονται ἀνίκανοι νὰ πείσουν ἔξω ἀπὸ τὶς στενὲς παραμέτρους πὺ ἐφαρμόζουν στὰ κοινωνικὰ καὶ γεωγραφικὰ πλαίσια ὅπου συγκεντρώνεται τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ χρήματος. Τὸ χρήμα εἶναι, πράγματι, τὸ φθηνότερο νόμισμα, ἀλλὰ μόνον στὰ πλαίσια μιᾶς οἰκονομίας πὺ στηρίζεται στὴν ἀποδοτικότητά, ἢ ὅποια μετριέται μὲ νομισματικὰ κριτήρια. Καὶ οἱ καπιταλιστικὲς ἀλλὰ καὶ οἱ κομμουνιστικὲς χῶρες στὶς διάφορες μορφές τους ἐμπιστεύονται

τήν μέτρησή τῆς ἀποδοτικότητάς τους στοὺς συντελεστὲς κόστους πρὸς κέρδος ἐκφρασμένους σὲ δολλάρια. Ὁ καπιταλισμὸς ἐπιδεικνύει τὸ ἀνώτερο διςτικὸ ἐπίπεδο γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴν ἀνωτερότητά του. Ὁ κομμουνισμὸς περηφανεύεται γιὰ τὸν ψηλότερο ρυθμὸ ἀνάπτυξης σὰν δείκτη τοῦ τελικοῦ τοῦ θριάμβου. Ἀλλὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὴν μία καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἄλλη ἰδεολογία τὸ ὀλικὸ κόστος τῆς αὐξήσεως τῆς ἀποδοτικότητος αὐξάνει γεωμετρικά. Οἱ μείζονες θεσμοὶ ἀνταγωνίζονται πρὸς βλάβην γιὰ νὰ οἰκαιοποιηθοῦν τοὺς πόρους ἐκείνους ποὺ δὲν ἀναφέρονται σὲ κανένα κατάλογο: τὴν ἀτμόσφαιρα, τὸν ὠκεανὸ, τὴν σιωπὴν, τὸ ἡλιακὸ φῶς καὶ τὴν ὑγείαν. Καὶ στρέφουν τὴν δημόσια προσοχὴ στὴν σπανιότητα τῶν πόρων αὐτῶν μόνον ὅταν ἔχει συντελεστεῖ ὁ σχεδὸν ἀθεράπευτος ὑποβιβάσμός τους. Παντοῦ ἡ φύση γίνεται δηλητηριώδης, ἡ κοινωνία ἀπάνθρωπη, ἡ ἐσωτερικὴ ζωὴ προσβάλλεται καὶ οἱ ἀνθρώπινες κλίσεις καταπνίγονται.

Μιὰ κοινωνία ποὺ στηρίζεται στὴν θεσμοποίηση τῶν ἀξιών ταυτίζει τὴν παραγωγὴ ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν μὲ τὴν ζήτησή τους. Ἡ ἐκπαίδευση ποὺ σὲ κάνει νὰ ἐπιθυμεῖς ἕνα προϊόν περιλαμβάνεται στὴν τιμὴ τοῦ προϊόντος αὐτοῦ. Τὸ σχολεῖο εἶναι τὸ διαφημιστικὸ γραφεῖο ποὺ σὲ κάνει νὰ πιστεῦεις ὅτι χρειάζεσαι τὴν κοινωνία ἔτσι ὅπως εἶναι. Σὲ μιὰ τέτοια κοινωνία ἡ ὀριακὴ ἀξία κινεῖται σὲ μιὰ συνεχὴ αὐτὸ - ὑπέρβαση. Ἐξαναγκάζει τοὺς ἰσχυρότερους καταναλωτὲς νὰ συναγωνίζονται γιὰ τὴν δυνατότητα νὰ ἐξαντλήσουν τὴν γῆ, νὰ γεμίσουν τίς χοντρές κοιλιές τους, νὰ μεθοδεύσουν τοὺς πρὸς ἀδύνατους καταναλωτὲς καὶ νὰ ἀποθαρρύνουν ἐκείνους ποὺ ἀκόμη βρίσκουν ἱκανοποίηση στὸ νὰ καταγίνονται καὶ νὰ δροῦν μὲ αὐτὰ ποὺ ἔχουν. Τὸ ἥθος λοιπὸν τῆς μὴ ἱκανοποίησης εἶναι στὴν ρίζα τῆς λεηλασίας τῆς φύσεως, τῆς κοινωνικῆς πώλωσης καὶ τῆς ψυχολογικῆς ἀπάθειας.

Ὅταν θεσμοποιηθοῦν οἱ ἀξίες μὲ σχεδιασμένες καὶ κατασκευασμένες διαδικασίες, τὰ μέλη τῆς σύγχρονης κοινωνίας ἀρχίζουν νὰ πιστεύουν ὅτι ἡ ὡραία ζωὴ συνίσταται στὴν ὑπαρξὴ θεσμῶν ποὺ καθορίζουν τίς ἀξίες ποὺ καὶ αὐτὰ καὶ ἡ κοινωνία τους πιστεύουν ὅτι χρειάζονται. Ἡ θεσμοποιημένη ἀξία μπορεῖ νὰ ὀρισθεῖ σὰν ἡ ποσότητα τοῦ προϊόντος ἐνὸς θεσμοῦ. Ἡ ἀντίστοιχη ἀξία ἐνὸς ἀνθρώπου μετρίεται μὲ δόσιν τὴν ἱκανότητά του νὰ κα-

ταναλώσει και να χρησιμοποιήσει αυτά τα θεσμικά προϊόντα έτσι ώστε να δημιουργήσει μια νέα και ακόμα ψηλότερη ζήτηση. Ή αξία του θεσμοποιημένου ανθρώπου εξαρτάται από την Ικανότητά του για καύση. Για να χρησιμοποιήσω μια εικόνα, ο άνθρωπος έχει γίνει το είδωλο των ιδιών του των δημιουργημάτων. Σήμερα ο άνθρωπος βρίσκεται σαν ένας κλίβανος που καίει τις αξίες που τα ίδια τα εργαλεία του δημιουργούν. Και δεν υπάρχει κανένα όριο σ' αυτήν του την Ικανότητα. Ή δράση του είναι ή δράση του Προμηθέα στα άπωτερα όριά της.

Ή εξάντληση και ή μόλυνση των γήινων πόρων είναι, πάνω από όλα, το αποτέλεσμα της διαφθοράς της εικόνας που έχει ο άνθρωπος για τον εαυτό του, της αντιστροφής της αίσθησής του. Μερικοί μιλούν για μια μετάθεση της συλλογικής αίσθησης που οδηγεί στην έριση του ανθρώπου σαν οργανισμού που εξαρτάται όχι από την φύση και τους άλλους ανθρώπους, αλλά μάλλον από τους θεοιούς. Αυτή ή θεσμοποίηση των βασικών αξιών, αυτή ή πεποίθηση ότι μια σχεδιασμένη διαδικασία άγωγής τελικά έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα για τον δέκτη, αυτό το καταναλωτικό ήθος, είναι στην ίδια την καρδιά της Προμηθεϊκής πλάνης.

Οι προσπάθειες για να βρούμε μια νέα ισορροπία σε ένα καθολικό πλαίσιο εξαρτώνται από την αποθεσμοποίηση των αξιών.

Ή υπόφια ότι κάτι δεν πάει καλά στην ουσία της έννοιας του homo faber είναι κοινή σε μια δλοένα αυξανόμενη μειοψηφία είτε πρόκειται για καπιταλιστικές είτε για κομμουνιστικές είτε για «υποανάπτυκτες» χώρες. Ή υπόφια αυτή είναι το κοινό χαρακτηριστικό μιας νέας έλιτ. Στην έλιτ αυτή ανήκουν άνθρωποι από όλες τις κοινωνικές τάξεις, εισοδήματα, πεποιθήσεις και πολιτισμούς. Έχουν αρχίσει να αμφισβητούν τους μύθους της πλειοψηφίας: τις επιστημονικές ουτοπίες, τον ιδεολογικό σατανισμό και την προσδοκία της κατανομής των αγαθών και υπηρεσιών σύμφωνα με κάποιο βαθμό ισότητας. Συμμερίζονται με την πλειοψηφία των ανθρώπων την αίσθηση της παγίδας. Συμμερίζονται την πεποίθηση ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των μέτρων που υιοθετούνται έστω και με μια πλατειά συναίνεση οδηγούν συνεχώς σε αποτελέσματα που είναι ολοφάνερα αντίθετα με τους υποτιθέμενους στόχους. Άλλοι

Ξυνῷ ἢ Προμηθεϊκῇ πλειοψηφία τῶν ἀνθρώπων τῆς διαστημικῆς ἐποχῆς ἀκόμα ἀποφεύγει νά ἀντιμετωπίσει τὴν οὐσία, ἡ νέα αὐτῇ μειοψηφία ἀμφισβητεῖ τὸν ἐπιστημονικὸν *deus ex machina*, τὴν ἰδεολογικὴν πανάκεια, καὶ τὸ κυνῆγι τῶν διαδόλων καὶ τῶν μαγισσῶν. Ἡ μειοψηφία αὐτῇ ἀρχίζει νά διατυπώνει τὴν ὑπόφρα δι: οἱ συνεχεῖς μας ἀπογοητεύσεις μᾶς δένουν πάνω στοὺς σύγχρονους θεσμοὺς ὅπως οἱ ἄλυσσιδες ἔδεναν τὸν Προμηθεά πάνω στὸν δράχο. Ἡ ἐλπιδοφόρα πίστη καὶ ἡ κλασικὴ εἰρωνία θὰ πρέπει νά συμβαχήσουν γιὰ νά ἀποκαλυφθεῖ ἡ Προμηθεϊκὴ πλάνη.

Ἡ λέξι Προμηθεάς ἔχει συνήθως σχέση μὲ τὴν πρόβλεψη, τὴν ἐκ τῶν προτέρων ἀντίληψη. Ὁ Προμηθεάς ἦταν ἐκεῖνος πού ξεγέλασε τοὺς Θεοὺς καὶ τοὺς ἀφαίρεσε τὸ μονοπώλιο τῆς φωτιᾶς, ἐκεῖνος πού δίδαξε τοὺς ἀνθρώπους τὴν χρῆση τῆς φωτιᾶς στὴν κατεργασία τοῦ σιδήρου, ἐκεῖνος πού ἔγινε ὁ Θεὸς τῶν τεχνολόγων καὶ πού κατέληξε ἄλυσσοδεμένος πάνω στὸν δράχο.

Ἡ Πυθία τῶν Δελφῶν ἔχει σήμερα ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὸν ἡλεκτρονικὸ ὑπολογιστὴ πού πάλ्लεται πάνω ἀπὸ πίνακες ἐλέγχου καὶ διάτρητες κάρτες. Τὰ ἐξάμετρα τῶν χρησμῶν ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ τὰ δεκαεξάμετρα τῶν κωδικῶν ἐντολῶν. Ὁ πηδαλιούχος παρέδωσε τὸ πηδάλιο στὴν κυβερνητικὴ μηχανή. Ἀναδύεται ἡ ὁλοκληρωτικὴ μηχανή πού θὰ κατευθύνει τὰ πεπρωμένα μας. Τὰ παιδιὰ ὀνειρεύονται δι: πετοῦν τὰ διαστημόπλοιά τους μακριὰ ἀπὸ μιὰ παρακμάζουσα Γῆ.

Μὲ τὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου πού πάτησε στὴ Σελήνη, ὁ Προμηθεάς θὰ ἀναγνώριζε τὴν ἀστραφτερὴ γαλάζια Γαῖα, τὸν πλανήτη τῆς Ἑλπίδα καὶ τὴν Ἀφίδα τῆς Ἀνθρωπότητος. Μιά νέα αἰσθησι τοῦ πεπερασμένου τῆς Γῆς καὶ μιὰ καινούργια νοσταλγία μποροῦν τῶρα νά ἀνοίξουν τὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου ὥστε νά διαλέξει τὸν Ἐπιμηθεά γιὰ ἓνα πάντρεμα τῆς Γῆς μὲ τὴν Πανδώρα.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Ἑλληνικὸς μῦθος μετατρέπεται σὲ μιὰ ἐλπιδοφόρα προφητεία γιὰτι μᾶς λέει δι: ὁ γυιὸς τοῦ Προμηθεά ἦταν ὁ Δευκαλίων, ὁ πηδαλιούχος τῆς «Κιβωτοῦ» πού ὅπως ὁ Νῶε νίκησε τὸν κατακλυσμὸ γιὰ νά γίνει ὁ Πατριάρχης μιᾶς νέας ἀνθρωπότητος μαζί μὲ τὴν Πύρρα τὴν κόρη τοῦ Ἐπιμηθεά καὶ τῆς Πανδώρας. Ἀρχίζουμε νά κατανοοῦμε τὸ νόημα τοῦ Πίθου

πού ξεφερε ἡ Πανδιώρα ἀπὸ τοὺς Θεοὺς: εἶναι τὸ πλοῖο καὶ ἡ κιβωτός μας.

Τώρα χρειαζόμαστε ἓνα ὄνομα γιὰ αὐτοὺς πού τοποθετοῦν τὴν ἐλπίδα ψηλότερα ἀπὸ τὴν προσδοκία, γι' αὐτοὺς πού ἀγαποῦν τὸν ἄνθρωπο περισσότερο ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα, γι' αὐτοὺς πού πιστεύουν πῶς

*Δὲν ὑπάρχει κανένας ἄνθρωπος χωρὶς ἐνδιαφέρον,
ἢ μοῖρα τους εἶναι σὰν τὸ χρονικὸ ἰὼν πλανητῶν.*

*Τὸ κάθε τι σ' αὐτοὺς εἶναι ἰδιαίτερο,
καὶ ὁ ἓνας πλανήτης δὲν μοιάζει μὲ τὸν ἄλλο.*

Χρειαζόμαστε ἓνα ὄνομα γι' αὐτοὺς πού ἀγαποῦν τὴν γῆ, ἔπου οἱ ἄνθρωποι συναντῶνται

*Καὶ ἂν ὁ ἄνθρωπος ζεῖ σὺδ' οἰοῦμαι
καὶ κάνει τοὺς φίλους του μέσα σ' αὐτὸ τὸ οἰοῦμαι,
τὸ οἰοῦμαι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀδιάφορο.*

Χρειαζόμαστε ἓνα ὄνομα γι' αὐτοὺς πού συνεργάζονται μὲ τὸν Προμηθεϊκὸ ἀδελφό τους σὺδ' ἀναμμὰ τῆς φωτιᾶς καὶ στὴν κατεργασία τοῦ σίδερου, ἀλλὰ πού τὸ κάνουν αὐτὸ μὲ σκοπὸ νὰ αὐξήσουν τὴν ἱκανότητά τους νὰ φροντίζουν, νὰ τιμοῦν καὶ νὰ νικιάζονται γιὰ τὸν ἄλλο, ξέροντας ὅτι

*γιὰ τὸν καθένα ὁ κόσμος του εἶναι προσωπικὸς
καὶ σὺν κόσμῳ αὐτὸν μιὰ ὑπέροχη στιγμή.
Καὶ σὺν κόσμῳ αὐτὸν μιὰ τραγικὴ στιγμή,
"Ὅλα αὐτὰ εἶναι προσωπικά.*"*

Προτείνω νὰ ὀνομάσουμε τὰ ἐλπιδοφόρα, αὐτὰ ἀδέρφια, Ἐπιμηθεϊκοὺς ἀνθρώπους.

* Οἱ στίχοι αὗτοί εἶναι ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ποίημα «Ὁ λαὸς» τοῦ Εὐγένιου Γιεφτουσένκο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Εἰσαγωγή τῆς Ἀμερικάνικης ἔκδοσης *

Παγκόσμιες προοπτικὲς — Τί σημαίνει αὐτὴ ἡ σειρά

Ἀποτελεῖ θέση τῶν Παγκόσμιων Προοπτικῶν ὅτι ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται σὲ μιὰ διαδικασία ἀνάπτυξης μιᾶς νέας ὀνείδησης πού, παρὰ τὴν τωρινὴ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ὑποδούλωση, θὰ ἀννῶσει τελικὰ τὸ ἀνθρώπινο εἶδος πάνω καὶ πέρα ἀπὸ τὸν φόβο, τὴν ἄγνοια καὶ τὴν ἀπομόνωση πού τὸ μασιίζουν σήμερα. Σ' αὐτὴν τὴν ἀναδυόμενη συνείδηση, σ' αὐτὴν τὴν ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου μέσα σ' ἓνα σύμπαν πού θεμελιώνεται πάνω σὲ μιὰ καινούργια αἴσθηση τῆς πραγματικότη-
τας, ἀφιερώνεται αὐτὴ ἡ σειρά.

Ἡ εἰσαγωγή μου σ' αὐτὴ τὴν σειρά δὲν πρέπει δέβαια νὰ ἐρμηνευθεῖ σὰν προοίμιο σὲ κάθε διβλίο χωριστά. Οἱ λίγες αὐτὲς σελίδες ἀπλῶς σκοπεύουν νὰ καθορίσουν τὸ ἀντικείμενο καὶ τοὺς γενικοὺς στόχους τῆς ὅλης σειράς. Ἀναλαμβάνουν νὰ ὑπογραμμίσουν τὴν ἀρχὴ τῆς μονιμότητος τῆς ἀλλαγῆς καὶ νὰ καθορίσουν τὴν οὐσιαστικὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου ὅπως αὐτὴ παρ-
ρουσιάζεται ἀπὸ τοὺς διανοομένους πού ἔχουμε προσκαλέσει νὰ συμμετάσχουν σ' αὐτὴν τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ πνευματικὴ κίνηση.

Ὁ ἄνθρωπος μπῆκε σὲ μιὰ νέα φάση τῆς ἐξελικτικῆς ἱστορίας, μιὰ φάση ὅπου ἡ ἀπότομη ἀλλαγὴ ἀποτελεῖ κυριαρχικὴ συνέπεια. Βρίσκεται ἀντιμέτωπος μὲ μιὰ οὐσιαστικὴ ἀλλαγὴ τὴν στιγμή πού ἐπεμβαίνει στὴν ἐξελικτικὴ διαδικασία. Τώρα

* Εἶναι τὸ εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα στὴν Ἀμερικάνικη ἔκδοση ποὺ γράφτηκε γιὰ νὰ παρουσιάσει τὴν ἐκδοτικὴν σειρά «Παγκόσμιες Προοπτικὲς — Τί σημαίνει αὐτὴ ἡ σειρά».

Τὸ συμβούλιο τῶν ἐκδοτῶν τῆς σειράς αὐτῆς τὸ ἀποτελοῦν οἱ: Lord Kenneth Clark, Richard Courant, Werner Heisenberg, Ivan Illich, Konrad Lorenz, Joseph Needham, I. I. Rabi, Sarvepalli Radhakrishnan, Karl Rahner, Alexander Sachs, C. N. Yang.

πρέπει να κατανοήσει καλύτερα αυτό το γεγονός και να αναπτύξει την σοφία να κατευθύνει αυτή την διαδικασία προς την ολοκλήρωσή του μάλλον παρά προς την καταστροφή του. Ένω μαθαίνει να χρησιμοποιεί τις γνώσεις του για το φυσικό περιβάλλον για πρακτικούς σκοπούς, στην πραγματικότητα επεκτείνει τις εμποντες δυνατότητές του και αυξάνει την ικανότητα αλλά και την ανάγκη του για επικοινωνία, καθώς και την ικανότητά του να σκέφτεται και να δημιουργεί. Σαν αποτέλεσμα ερχεται ή αντικατάσταση της αργονκίνητης αλλά αποτελεσματικής βιολογικής εξέλιξης, που δημιούργησε τον σύγχρονο άνθρωπο δια μέσου της μεταλλαγής και της φυσικής επιλογής, από μιὰ στοχοκεντρική εξέλικτική διαδικασία μέσα στα πλαίσια του αγώνα του ανθρώπου με το περιβάλλον. Διὰ μέσου της εφφουούς επέμβασης του στην εξέλικτική διαδικασία ο άνθρωπος επιτάχυνε αλλά και διέυρυνε σημαντικά τις δυνατότητές του. Δεν άλλαξε όμως το βασικό δεδομένο βάσει του οποίου ή εξέλικτική διαδικασία είναι μιὰ διαδικασία δοκιμής και λάθους και περικλείει τον κίνδυνο αναζητήσεων που οδηγούν σε πνευματική και ψυχική σειρήότητα, σε ήθική απάθεια και διανοητική αδράνεια· και ακόμη τον κίνδυνο της δημιουργίας κοινωνικών δεινοσαύρων ακατάλληλων να επιδιώσουν σε έναν εξελισσόμενο κόσμο.

Στην σειρά αυτή προσκαλέσαμε μόνον εκείνους τους πνευματικούς και επιστημονικούς ήγέτες της εποχής μας, σιους όποιους ανήκει ή παρότητα της διέυρυνσης αυτής του ανθρώπινου ορίζοντα: εκείνους που συμμετέχουν στην αλήθεια δι περσ από αυτά που διαιρούν τους ανθρώπους ύπάρχει μιὰ πρωτογενής ένωτική δύναμη, εφ' όσον όλοι είμαστε ένωμένοι από την κοινή μας φύση που είναι βασικότερη από οποιαδήποτε ταυτότητα δογμάτων εκείνους που αναγνωρίζουν δι ή φνυγόκεντρη δύναμη που σκόρπισε και διέλυσε το ανθρώπινο είδος πρέπει να αντικατασταθεί από μιὰ συγκεντρωτική δομή και διαδικασία που θα δώσει νόημα και σκοπό στην ύπαρξη· εκείνους που διακρίνουν δι ή ίδια ή επιστήμη, διαν ξεπεράσει τα εμπόδια της ίδιας της της μεθοδολογίας, διαν εξαγνισθεί και ταπεινωθεί, μπορεί να αποκαλύψει σιόν άνθρωπο ένα απεριόριστο φάσμα από δυνατότητες που ξεπερνούν και τα τολμηρότερα όνειρα.

Σχεδόν όλες οι έπιστιμές βασίζονται σήμερα σε άρχες που δέν συμβιδάζονται με τό Καρτεσιανό αξίωμα και με την στατική θεώρηση του κόσμου που συνδέεται μ' αυτό. Γιατί αυτό που υπολανθάνει στις καινούργιες ιδέες, άκόμη και στον τομέα της μοντέρνας φυσικής, είναι μιá ένωτική τάξη μάλλον παρά ή αϊτιότητα· είναι μέν ό σκοπός, όχι όμως ό σκοπός του σύμπαντος και του ανθρώπου, αλλά εκείνος που υπάρχει μεσα στο σύμπαν και μεσα στον άνθρωπο, Μē άλλα λόγια, φαίνεται δι κατακοϋμε σ' έναν κόσμο δυναμικής δομής και διαδικασίας. Κατά συνέπεια, χρειαζόμαστε έναν λογισμό των δυνατοτήτων μάλλον παρά των πιθανοτήτων, μιá διαλεκτική της πολικότητας στην όποία ή ένότητα και ή διάσταση νά όρίζονται σάν ταυτόχρονοι και άναγκαίοι πόλοι της ίδιας ούσίας.

Ή κατάσταση μας είναι καινούργια. Κανένας προηγούμενος πολιτισμός δέν είχε νά αντιμετωπίσει την πρόκληση της έπιστημονικής ειδίκευσης και γι' αυτό ή αντίδρασή μας πρέπει νά είναι κι αυτή καινούργια. Έτσι, αυτή ή σειρά άναλαμβάνει νά έναρμονίσει ούσιαστικά, δημιουργικά και παραγωγικά τις πνευματικές και ήθικές ανάγκες του ανθρώπου με τους έπιστημονικούς και πνευματικούς πόρους που είναι στην διάθεσή του.

Μπορεί νά πει ίσως κανείς δι ό άνθρωπος σήμερα ξαναπήρε την παλιά του γεωκεντρική θέση στο σύμπαν. Γιατί άφόντον είδαμε την φωτογραφία της Γης παρμένη άπό τό μακρινό διάστημα, άπό την σεληνιακή έρημο, είδαμε και την τρομερή απόμόνωση της Γης. Αυτή είναι ίσως ή πιό αναπάντεχη και ή πιό σκληρή ιδέα που γεννήθηκε ποτέ στον νου του ανθρώπου κατά την διάρκεια της ιστορίας. Όλοι πλέον έχουμε άρχσει νά άνησυχούμε σοβαρά για τό φυσικό περιβάλλον. Και αυτή ή άνησυχία δέν είναι μόνον άποτέλεσμα των προειδοποιήσεων των βιολόγων, των οικολόγων και των προμάχων της διατήρησης του περιβάλλοντος. Είναι περισσότερο άποτέλεσμα μιās βαθειάς αίσθησης δι κάτι καινούργιο έχει συμβεί, δι ό πλανήτης Γη είναι ένας χώρος μοναδικός και πολύτιμος. Πράγματι, αν δέν είναι ίσως άπλως συμπτωματικό τό δι αυτή ή αίσθηση γεννήθηκε ακριβώς την στιγμή που ό άνθρωπος έκανε τό πρώτο του βήμα στο διάστημα.

Ἡ σειρά αὕτη ἀναλαμβάνει νὰ ἀποκαλύψει μιὰ πραγματικότητα τῆς ὁποίας ἡ ἐπιστημονικὴ θεωρία ἔχει φανερώσει μιὰ μόνον ὄψη Ἡ ἀποδοχὴ αὐτῆς τῆς πραγματικότητος ἀποδίδει μιὰ ἔννοια παγκοσμιότητος στὴν πρῶτητύτη καὶ μοναχικὴ σκέψη τοῦ ἐπιστήμονα. Ἄν ἀναγνωρίσουμε αὐτὸ μὲ εἰλικρίνεια τότε θὰ ἀποκαταστήσουμε τὴν ἐπιστῆμην στὴν μεγάλη οἰκογένεια τῶν ἀνθρώπινων δλέψεων μὲ τὶς ὁποῖες ἐλπίζουν οἱ ἄνθρωποι νὰ ὁλοκληρωθοῦν σὰν σκεπτόμενα καὶ αἰσθανόμενα ὄντα μέσα στὴν παγκόσμια κοινωνία. Γιατί τὸ πρόβλημα εἶναι νὰ ἀνακλύψουμε μιὰ ἀρχὴ διαφοροποίησης ἀλλὰ καὶ συσχετισμοῦ ἱκανὴ νὰ δικαιολογήσῃ καὶ νὰ ἐξαγνίσει τὴν γνώση, εἴτε πρόκειται γιὰ ἐπιστημονικὴ, εἴτε γιὰ φιλοσοφικὴ, εἴτε γιὰ ἐπαγωγικὴ, εἴτε γιὰ διαισθητικὴ, καθὼς καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ μιὰ ἀμοιβαία ἐξάρτηση. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ μιὰ κρίση συνειδήσεως πὺν ἐκφράζεται μέσα ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ κρίση. Εἶναι τὸ ζήτημα μιᾶς νέας αἰσθησεως.

Κάθε διδλίο παρουσιάζει τὶς σκέψεις καὶ τὶς πεπονηθεὶς τοῦ συγγραφέα καὶ δείχνει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ θεωρεία, ἡ φιλοσοφία, ἡ τέχνη, ἡ ἐπιστῆμη, ἡ οἰκονομία, ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ ἱστορία μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν τὴν μορφὴ ἐκείνη τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος μὲ τὸν πληρέστερο καὶ ἀκριβέστερο βαθμὸ ποιικιλίας, δυναμότητος, πολυμορφίας καὶ πολυπλοκότητος. Ἔτσι οἱ Παγκόσμιες Προοπτικὲς ἀναλαμβάνουν νὰ καθορίσουν τὴν οἰκουμενικὴ ἰσχὺ τοῦ μυαλοῦ καὶ τῆς καρδιάς πὺν κάνει τὸν ἄνθρωπο, τὸ ὄν μὲ τὸ μυστηριώδες μεγαλεῖο, ἱκανὸ νὰ ξαναδημιουργήσῃ τὴν ζωὴ του.

Ἡ σειρά αὕτη ἀφιερώνεται σὲ μιὰ ἐπανεξέταση ὅλων ἐκείνων τῶν ὅψεων τῆς ἀνθρώπινης προσπάθειας πὺν ὁ εἰδικὸς ἔχει μάθει νὰ ἐξαιρεῖ ἀδίστατα. Προσπαθεῖ νὰ δείξῃ τὴν δομικὴ συγγένεια ἀνάμεσα στὸ ὑποκείμενο καὶ στὸ ἀντικείμενο· τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἑνὸς μέσα στὸ ἄλλο. Ἐρμηνεύει σύγχρονα καὶ παρελθόντα γεγονότα πὺν ἐπηρέασαν τὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἀναπτυσσόμενη Παγκόσμια Ἐποχὴ μας, καὶ δραματίζεται τί μπορεῖ ἀκόμη νὰ πετύχει ὁ ἄνθρωπος διαν κληθεῖ, ἀπὸ μιὰ ἀκαμπτὴ ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότητα, νὰ ἀκολουθήσῃ τὶς ὑψηλότερες προοπτικὲς του. Ὁ σκοπὸς τῆς εἶναι νὰ προσφέρει νέες διεξόδους

σιόν τομέα της παγκόσμιας και της ανθρώπινης ανάπτυξης ενώ, από την άλλη μεριά, αρνείται να προδώσει την εσωτερική σχέση ανάμεσα στην παγκοσμιότητα και στην ατομικότητα, ανάμεσα στην δυναμική και στην φόρμα, στην ελευθερία και στο πεπρωμένο. Κάθε συγγραφέας προβάλλει την όλοένα αυξανόμενη επίγνωση ότι φύση και πνεύμα δεν είναι πράγματα ξεχωριστά και απομονωμένα· ότι η διαίσθηση και η λογική πρέπει να ξαναπάρουν την θέση τους οάν μέσα γνώσης και οάν μέσα συνένωσης της εσωτερικής ύπαρξης με την εξωτερική πραγματικότητα.

Αναλαμβάνουν να δείξουν ότι η έννοια της ολότητας, της ενότητας και του οργανισμού είναι ψηλότερη και πυκνότερη από την έννοια της ύλης και της ενέργειας. Έτσι η σειρά αυτή επιχειρεί να ελεγκτεί την έννοια της ζωής και της βιολογίας, όχι με τον τρόπο που αποκαλύπτονται αυτές στον δοκιμαστικό σωλήνα του εργαστηρίου, αλλά όπως γίνονται αισθητές μέσα στον ίδιο τον οργανισμό. Γιατί η αρχή της ζωής υπάρχει στην τάση που συνδέει το πνεύμα με την ύλη, μέσα στα πλαίσια της συμβίωσής τους. Το στοιχείο της ζωής κυριαρχεί στην ίδια την ύψη της φύσης, καθιστώντας έτσι την ζωή και την βιολογία μια δια - εμπειρική επιστήμη. Οι νόμοι της ζωής έχουν την καταγωγή τους πέρα από την απλή φυσική τους εκδήλωση και μάς ωθούν να λάβουμε υπ' όψη την πνευματική τους πηγή. Στην πραγματικότητα, η διεύρυνση του έννοιολογικού πλαισίου δεν χρησιμεύει μόνον στην αποκατάσταση της τάξης μέσα στους διάφορους κλάδους της γνώσης, αλλά αποκαλύπτει επίσης αναλογίες οε ότι αφορά την θέση του ανθρώπου σχετικά με την ανάλυση και την σύνθεση της εμπειρίας οε φαινομενικά ξεχωριστούς τομείς της γνώσης, και προτείνει την δυνατότητα μιας ακόμη πλατιύτερης αντικειμενικής περιγραφής του νοήματος της ζωής.

Όπως θα δείξουν τα βιβλία αυτής της σειράς, η γνώση δεν συνίσταται πλέον οε μια μεθόδευση του ανθρώπου και της φύσης, θεωρουμένων οάν αντιθετικών δυνάμεων, ούτε στην αναγωγή των δεδομένων οε μια στατιστική τάξη, αλλά αποτελεί το μέσο της απελευθέρωσης του ανθρώπου από την καταστροφική δύναμη του φόβου, της αποκατάστασης της ανθρώπινης

θούλησης καὶ τῆς ἀναγέννησης τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ ἀνθρώπου πρόσωπο. Τὰ ἔργα αὐτὰ ἐπιχειροῦν ἐπίσης τὰ ἀποκαλύπτουν διὲς ἡ ἀνάγκη γιὰ χειρισμούς, οὐσιώματα καὶ ἐξισοιῖες ἀπὸ τοῦ ὅλου καὶ περισσότερο καθὼς αὐξάνει ἡ ἐπιθυμία καὶ σιὴν Ἀνατολῇ καὶ σιὴ Δύση, γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἀξιοπρέπειας, τῆς ἀκεραιότητος καὶ τῆς αὐτοπραγματώσεως ποὺ εἶναι ἀναλλοίωτα δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ποὺ μποροῦν σήμερον νὰ ποδηγετήσουν τὴν ἀλλαγὴ διὰ μέσου ἑνὸς συνειδητοῦ σκοποῦ μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐπιστημονικῆς ἐμπειρίας.

Τὰ ἔργα αὐτῆς τῆς σειρᾶς ἐπιχειροῦν νὰ δείξουν διὲς μόνον σὲ μιὰ κοινωνία ποὺ κατανοεῖ τὰ προβλήματα τῆς ἐπιστήμης, μποροῦν οἱ ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις νὰ ἐπιφέρουν μεγάλες ἀλλαγὲς σιὴν κοινωνία καὶ μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε οἱ ἀνακαλύψεις αὐτὲς νὰ τονώσουν καὶ ὅχι νὰ διαβρῶνουν τὴν ἰδέα τῆς παγκόσμιας ἀνθρώπινης κοινότητος. Οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα τοὺς κλάδους τῶν ἐπιστημῶν, τὰ στοιχεῖα τῆς ἀποκλειστικότητος κάθε ἐπιστήμης, ἡ ποικιλία τῶν ἱστορικῶν ἐμπειριῶν, οἱ διαφορὲς σιὲς παραδόσεις, σιὲς κοινοῦτες καὶ σιὲς γλώσσες θὰ πρέπει νὰ προστατευθοῦν καὶ νὰ διατηρηθοῦν. Ταυτόχρονα ὁμοῦς πρέπει νὰ γίνεῖ ἀποδεκτὴ ἡ ἐνότητα καὶ ὁ ἐσωτερικὸς συνοχισμὸς τῆς ὅλης ἐμπειρίας.

Οἱ συγγραφεῖς τῶν ἔργων αὐτῶν γνωρίζουν βεβαίως διὲς ἡ τελικὴ ἀπάντηση σιὲς ἐλπίδες καὶ τοὺς φόβους ποὺ ἐπικρατοῦν σιὴν σύγχρονη κοινωνία, κεῖται σιὸν ἡθικὸν χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ σιὴν σοφία καὶ τὴν ὑπευθυνότητα ἐκείνων ποὺ χειρίζονται τὴν πορεία τῆς ἀνάπτυξης αὐτοῦ τοῦ ἡθικοῦ χαρακτήρα. Ἀλλὰ οἱ ἡθικὲς ἀποφάσεις δὲν εἶναι δυνατὲς χωρὶς τὴν γνώση τοῦ συνοχισμοῦ τῶν ἀντικειμενικῶν στοιχείων ποὺ περιγράφουν καὶ περιορίζουν τὴν δυνατὴ ἐκλογή. Ἔτσι ἡ κατανόηση τῶν θεμάτων, ἂν καὶ δὲν εἶναι ἱκανὴ ἀσθητικὴ, ἀποτελεῖ ἀναγκαία προϋπόθεση γιὰ τὴν κατεύθυνση τῆς δράσεως πρὸς τὲς δημιουργικὲς δυναμότητες.

Ἀλλὰ ζωτικὰ ἐρωτήματα ποὺ ἐρευνᾷ αὐτὴ ἡ σειρά ἔχουν σχέση μὲ προβλήματα παγκόσμιας κατανόησης καθὼς καὶ μὲ προβλήματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὲς προκαταλήψεις καὶ τοὺς ἐπακόλουθους ἀνταγωνισμούς καὶ διαμάχες. Ἡ αὐξανόμενη ἱκανό-

τητα αντίληψης και υπενθυνώτητας της Παγκόσμιας αυτής Έπο-
χης υπογραμμίζουν την νέα πραγματικότητα ότι οι έννοιες του
αισθητικού και του συλλογικού ανθρώπου αλληλοσυμπληρώνονται
και αλληλοσυστηματοποιούνται· ότι ο δούλος του ολοκληρωτισμού της
Δεξιάς ή της αριστεράς, ξεσηκώνεται από την οικουμενική επιθυ-
μία να ξαναβρεί την κυριαρχική δύναμη της αλήθειας και της
ανθρώπινης ελπίδας. Ο άνθρωπος μπορεί τελικά να εμπιστευ-
θεί όχι έναν προλεταριακό αυταρχισμό ούτε έναν κομμουνικό ούσανι-
σμό του και οι δύο έχουν προδώσει το πνευματικό περιεχόμενο
της ιστορίας, αλλά μια ιερή αδελφούνη και μια ένδοξη της
γνώσης. Αυτή η νέα συνείδηση δημιουργήσει μια διεύρυνση του
ανθρώπινου ορίζοντα πέρα από κάθε έννοια περιορισμού και μια
επανάσταση στην ανθρώπινη σκέψη που συγκρίνεται με την θα-
σική αποδοχή της κυριαρχίας της λογικής στην Άρχαία Έλλά-
δα που αντιστοιχεί στην λάμψη της ηθικής συνείδησης που οι
Έβραίοι προφήτες πρωτοφανέρωσαν και που είναι ανάλογη με
τις βασικές αρχές του Χριστιανισμού· ή με την αρχή της νέας
επιστημονικής περιόδου, της εποχής της επιστήμης της Δυναμι-
κής, τα πειραματικά θεμέλια της οποίας τοποθετήθηκαν από τον
Γαλιλαίο την Αναγέννηση.

Μία σημαντική προοπτική της σειράς αυτής θα είναι να
ξεκρίνει με νέο μάτι τις αντιφατικές σημασιοδοτήσεις και εφαρ-
μογές στα σημερινά πράγματα των όπως δημοκρατία, ελευθε-
ρία, δικαιοσύνη, αγάπη, ειρήνη, αδελφούνη και Θεός. Ο στόχος
τέτοιων διερευνήσεων είναι να καθάρσει ο τόπος για να μπορέ-
σει να θεμελιωθεί μια νεωτερική π α γ κ ό σ μ ι α ιστορία,
δίχως αναφορές στο Έθνος, στη φυλή, στην κουλτούρα, αλλά στον
Άνθρωπο στην σχέση του με το Θεό, με τον εαυτό του, με τον
συνάνθρωπό του και με το σύμπαν, πέρα από το άμεσο προσωπικό
συμφέρον. Διότι η σημασία της Παγκόσμιας Έποχής συνίσταται
στον σεβασμό των ελπίδων και των ονείρων του ανθρώπου που
όδηγούν σε μια βαθύτερη κατανόηση των βασικών αξιών όλων
των λαών.

Οι Παγκόσμιες Προοπτικές έχουν ως προγραμματικό στόχο
να διεισδύσουν στο νόημα του ανθρώπου που δεν προσδιορίζεται
μονάχα από την ιστορία, αλλά και την προσδιορίζει. Την ιστορία

δὲν πρέπει νὰ τὴν βλέπουμε μόνον ὥς δι ἀσχολεῖται ἀποκλειστικὰ μὲ τὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου πάνω ὃ αὐτὸν τὸν πλανήτη ἀλλὰ ὥς δι περιλαμβάνει ἐπίσης καὶ παρόμοιες συμπαγτικὲς ἐπιρροὲς διαπλεκόμενες μὲ τὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ γενιὰ αὐτὴ ἀνακαλύπτει δι ἡ ἰστορία δὲν προσαρμόζεται στὴν κοινωνικὴ αἰσιοδοξία τοῦ οὐγχρονου πολιτισμοῦ καὶ δι ἡ ὀργάνωση τῶν ἀνθρωπίνων κοινοτήτων καὶ ἡ ἐδραίωση τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εἰρήνης δὲν εἶναι μόνον διανοητικὰ ἐπιτεύγματα, παρὰ εἶναι ἐξ ἴσου καὶ πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ ἐπιτεύγματα, πὺν προϋποθέτουν τὴν σιοργικὴ φροντίδα γιὰ τὴν καθολικότητα τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας, τὴν «ἀδιαμεσολάβητη καθολικότητα τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς σκέψης» καὶ πὺν ἀποτελοῦν μία ἀδιάλειπτη πρόκληση γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ξεπηδώντας μέσα ἀπὸ τὴν ἄδυσσο τοῦ ἀσήμενου καὶ τοῦ ὀδυνηροῦ, γιὰ νὰ ὑπάρξει ἡ ἀνανέωση καὶ ἡ πληρότητα μέσα στὴν καθολικότητα τῆς ζωῆς του.

Ἡ ἴδια ἡ Δικαιοσύνη πὺν πέρασε μέσα ἀπὸ μία «κατάσταση προσκυνήματος καὶ σιαυρώσεως» καὶ πὺν τῶρα σιγὰ - σιγὰ ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὸν κλοιὸ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν διαιμονολογιῶν, τόσο στὴν Ἀνατολὴ όσο καὶ στὴ Δύση, ἀρχίζει καὶ ἀναρωτιέται γιὰ τίς ἴδιες τίς συστατικὲς ἀρχές τῆς. Τὰ σύγχρονα ἐπαναστατικὰ κινήματα πὺν χτύπησαν τοὺς καθιερωμένους κοινωνικοὺς θεσμοὺς γιὰ τὸ γεγονὸς δι προσιταεύουν τὴν κοινωνικὴ ἀδικία σιὸ ὄνομα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ἐξειάζονται ἐδῶ καὶ ἀξιολογοῦνται ἐκ νέου.

Ἀντικρύζοντας ἔτοι τὰ πράγματα, δὲν ἔχουμε ἄλλη ἐκλογὴ παρὰ νὰ παραδεχθῶμε δι ἡ ἀνελευθερία, δπου εἰς βάρος τῆς μετριέται ἡ ἐλευθερία, πρέπει νὰ διαιτηρηθεῖ μαζὶ μ' αὐτήν, πάει νὰ πεῖ δηλαδὴ δι ἡ μερικὴ ἀλήθεια πὺν φαίνεται νὰ ξεπροβάλει ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τῆς νύχτας, τὸ σκοτάδι τοῦ καιροῦ μας, δὲν πρέπει διόλου νὰ ἐγκαταλειφθεῖ, δπως ἀκριβῶς δὲν πρέπει νὰ ἐγκαταληφθεῖ καὶ ἡ προσωπικὴ πρόδοος τοῦ ἀνθρώπου. Ἐτοι, οἱ δὺο πηγές τῆς ἀνθρώπινης συνειδητότητας εἶναι ἀξεχώριστες, δχι ὥς νεκρές, ἀλλὰ ὥς ὀλοζώντιανες καὶ ἀλληλοσυμπληρωνόμενες· εἶναι μία πυχὴ ἐκείνης τῆς «ἀρχῆς τῆς ἀλληλοσυμπληρώσεως» διὰ μέσου τῆς ὁποίας ὁ Νίλς Μπῶρ προσπάθησε νὰ ἐνώσει τὸ κδάντουμ καὶ τὸ κύμα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν καὶ τὰ δὺο

μαζί την ίδια την παραγωγική πηγή της ακτινοβολούσας ενέργειας της ζωής.

Υπάρχει στή σημερινή ανθρωπότητα μία δύναμη που μπορεί να ανατιωθεῖ στήν οτειρότητα και σὶν κίνδυνο μίας ποσοτικής, ανώνυμης μαζικῆς κουλιούρας· μία νέα, ἀν και ἀρκετὲς φροδὲς ἀνεπαίσθητη, πνευματικὴ αἰσθηση συνδυασμένης πορείας πρὸς τὴν ἀνθρώπινη και παγκόσμια ἐνότητα, βασιζόμενη στήν ιερότητα κάθε ατόμου, κάθε ἀνθρώπινης μονάδας και σὶν σε-δαομὸ γιὰ τὴν πολλαπλότητα τῶν πολιτισμῶν. Ἐντείνεται ἡ συνειδητοποίηση δι ἡ ιότητα ἴσως νὰ μὴν μπορεί νὰ ὑπολογιστεῖ μὲ κοινὸς ἀριθμητικὸς δρους, παρὰ εἶναι ποσοσιατα και ἀναλογικὴ ἀπὸ τὴν φύση της. Διότι διαν ιότητα σημαίνει ἀνταλλαξιμότητα, τότε ὑπάρχει ἀρνηση της ατομικῆς προσωπικότητας και ἡ ἀνθρώπινη ταυτότητα μετατρέπεται σὲ ἀπρόσωπη μάσκα.

Βρισκόμαστε στήν καμπὴ μίας ἐποχῆς τοῦ κόσμου στήν δ-ποία ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ διεκδικεῖ πιεστικὰ νὰ προχωρήσει στήν πραγματοποίηση νέων μορφῶν. Ὁ ψεύτικος διαχωρισμὸς τοῦ ἀνθρώπου και της φύσης, τοῦ χρόνου και τοῦ χώρου, της ἐλευθερίας και της ἀσφάλειας, ἐλέγχεται πλέον σήμερα κι ἔχουμε ἔμπρὸς μας ἕνα καινούργιο δρᾶμα τοῦ ἀνθρώπου στήν δργανικὴ ἐνότητά του, και της ἱστορίας καθὼς προσφέρει, ἀπὸ τὴν μεριά της, ἕνα πλοῦτο και μιὰ ποικιλία ποιότητας και μεγαλειωδῶν προσωπικῶν, πὸν δμοιὲς τους δὲν παρουσιάστηκαν ποτέ. Συοχε-τίζοντας τὴ συσσωρευμένη σοφία τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ νέα πραγματικότητα της Παγκόσμιας Ἐποχῆς, ἀρθρώνον-τας τὴν σκέψη της και τὴν πίστη της, ἡ σειρὰ «Παγκόσμιες Προ-οπτικὲς» γυρεύει νὰ παροτρύνει μιὰ ἀναγέννηση της ἐλπίδας στήν κοινωνία μας και της ὑπερηφάνειας γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀπόφα-ση γιὰ τὸ ποιά θὰ εἶναι ἡ μελλοντικὴ του μοίρα.

Ἡ πορεία της ἔκδοσης αὐτῆς θεόκεται στήν ἀναγνώριση δι ἀπὸ δλες τὶς μεγάλες ἀλλαγὲς προηγείται μιὰ ἔντονη πνευμα-τικὴ ἀναδιοργάνωση και μιὰ ἐπιτελῶς νέα ἀξιολόγηση. Οἱ συγ-γραφεῖς μας ἔξερουν καλὰ δι τὸ ἀμάρτημα της ὅ ὅ ε ω ς μπορεί νὰ ἀποφενχθεῖ, δείχνοντας δι ἡ ἴδια ἡ δημιουργικὴ δια-δικασία δὲν εἶναι μιὰ ἐλεύθερη δραστηριότητα, ἀν μὲ τὸ ἐλεύθερη ἐννοοῦμε αὐθαιρεσία, ἡ ἔλλειψη σχέσης μὲ τοὺς σημαντικὸς

νόμους. Διότι, ή δημιουργική διαδικασία οτι άνθρωπινο μυαλό, ή εξελικτική διαδικασία οτιν οργανική φύση και οί βασικοί νόμοι του οργανου κόσμου, μπορεί να μην είναι τίποτε άλλο παρὰ ποικίλλες εκφάνσεις μιās παγκόσμιας μορφοποιητικής διαδικασίας. "Ετοι ελπίζουμε να δείξουμε οτι παρόλο που ή σημερινή αποκαλυπτική εποχή είναι μία περίοδος εξαιρετικών εντάσεων, έχει επίσης αρχίσει μία πρωτόφαντη κίνηση προς μία αντισταθμιστική ένότητα που αρνείται τον τελικό θιασμό της ήθικης δύναμης που διαπερνά το σύμπαν, αυτής ακριβώς της δύναμης από την οποία, τελικά, κάθε ανθρώπινη προσπάθεια πρέπει να εξαρτάται. Μ' αυτόν τον τρόπο υπάρχει ή δυνατότητα να κατανοήσουμε οτι υπάρχει μιὰ εσωτερική ανεξαρτησία της πνευματικής και διανοητικής ανάπτυξης, ή οποία παρόλο που επηρεάζεται από τις περιστάσεις, ποτέ δεν προσδιορίζεται από τις περιστάσεις. Μ' αυτόν τον τρόπο ή πληθώρα της ανθρώπινης γνώσης μπορεί να συσχετισθεί με την ενορατική διείσδυση οτι φύση της ανθρώπινης φύσης συντονίζοντάς την με την πλατειά και βαθειά κλίμακα της ανθρώπινης σκέψης και της ανθρώπινης εμπειρίας.

Αποτέλεσμα της σημερινής αποδιοργανωτικής διαδικασίας οτιν εκπαίδευση είναι ή άσυναρτησία. "Ετοι ή ανάγκη για τα ξερα αυτά εκφράζεται μόνη της με την αναγνώριση οτι τα φυσικά και τα οικολογικά νοσήματα που έχει κατασκευάσει ο άνθρωπος, απαιτούν τόση μελέτη όσο και τα απομονωμένα μόρια και οί στοιχειώδεις αντιδράσεις. Διότι υπάρχει ένας βασικός συσχετισμός των στοιχείων τόσο οτι φύση όσο και οτιν άνθρωπο, που δεν μπορούν να διαχωριστούν, που συνθέτουν το ένα τ' άλλο και που αλλάζουν το ένα με τ' άλλο, πάντα αλληλοεξαρτώμενα. "Ετοι ελπίζουμε να πλατύνουμε εύστοχα το έννοιολογικό πλαίσιο των αναφορών μας. Διότι το επιστημολογικό πρόβλημά μας συνίσταται οτιν εξεύρεση του σωστού ισοζυγίου ανάμεσα οτιν έλλειψη μιās αρχής που να περικλείει όλα όσα σχετίζονται με τον τρόπο που έχουμε να εκτιμούμε και ν' αποτιμούμε τη ζωή, και οτιν δύναμή μας να εκφραζόμαστε με λογική συνέπεια.

Η Χριστιανο - Εβραϊκή και ή Έλληνο - Ρωμαϊκή κληρονομιά μας, ή Έλληνική παράδοσή μας μάς υποχρέωσε να σκε-

γινόμαστε με αποκλειστικές κατηγορίες. Ἀλλὰ ἡ ἐμπειρία μας μᾶς προκαλεῖ ν' ἀναγνωρίσουμε μιὰ καθολικότητα πολὺ πιδ πλούσια καὶ πολὺ πιδ πολὺπλοκη ἀπ' ὅτι θὰ μπορούσε νὰ ὑποπιεθεῖ ὁ μέσος παρατηρητῆς — μιὰ καθολικότητα πὺν τὸν ὠθεῖ πιεστικά νὰ σκέφτεται με τρόπους πὺν ἡ λογικὴ τῶν διχοτομήσεων ἀρνεῖται. Καλούμαστε ἐπιτακτικά νὰ ἀναθεωρήσουμε ἐξ ὠλοκλήρου τοὺς συνήθεις τρόπους πὺν ἔχουμε νὰ ἀντιμετωπίζουμε τὴν ἐμπειρία, κι ἔτσι διευρύνοντας τὴν σκοπιὰ μας καὶ ἀποδεχόμενοι τὶς μορφὲς ἐκεῖνες τῆς σκέψης πὺν περικλείουν ἐπίσης τὶς μὴ ἀποκλειστικὲς κατηγορίες, ὁ νοὺς μας εἶναι σὲ θέση νὰ σιλλάβει δλα ὅσα ἦταν ἀδύνατον νὰ σιλλάβει καὶ νὰ ἀποδεχεῖ προηγουμένως.

Παρὰ τὴν ἀπεριόριστη ὑποχρέωση τῶν ἀνθρώπων καὶ παρὰ τὴν πεπερασμένη ἰσχύ τους, παρὰ τὴν ἀνένδοτη σιάση τῶν ἐθνικισμῶν καὶ παρὰ τὸ ξεσίτωμα τῶν ἠθικῶν παθῶν πὺν ἀχρηστεύθηκαν σχεδὸν ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ σκοπιὰ τῶν πραγμάτων, κάτω ἀπὸ τὸν φαινομενικὸ ἀναθρασμὸ καὶ τὴν ἀναταραχὴ τοῦ παρόντος καὶ μέσα ἀπὸ τὶς μεταιροπὲς τῆς δυναμικῆς περιόδου με τὸ ξεδίπλωμα τῆς παγκόσμιας συνειδήσης, ὁ σιόχος τῶν Παγκόσμιων Προοπτικῶν εἶναι νὰ συντελέσει σιὴν ἐπιτάχυνση τοῦ ρυθμοῦ αὐτῆς τῆς «ἀτράνταχτης καρδιᾶς τῆς ὀλοσιτρόγγυλης ἀλήθειας», καὶ νὰ ἐρμηνεύσει τὰ σημαδιακά σιοιχεῖα τῆς Παγκόσμιας Ἐποχῆς πὺν τῶρα διαμορφώνεται σὰν ὁ καρπὸς τῆς ὀλοφώτιστης πλέον συνέχειας τῆς δημιουργικῆς διαδικασίας πὺν ἀποκαθιστᾷ τὸν ἄνθρωπο σις σκέσεις του με τὴν ἀνθρωπότητα, ἐνῶ ταυτόχρονα θαθαίνει καὶ ἐντείνει τὴν ἐπικοινωνία του με τὸ οὐμπαν.

RUTH NANDA ANSHEN

Ἕλληες ἐκδόσεις γιὰ τὰ σχολεῖα

Τὸ σχολεῖο εἶναι νεκρὸ

Ἕβερει Ρέιμερ

Τὰ περισσότερα παιδιὰ τοῦ κόσμου δὲν πᾶνε σχολεῖο. Ἀπ' αὐτὰ ποὺ πᾶνε, τὰ περισσότερα τὸ ἐγκαταλείπουν τὸ συντομότερο δυνατό. Οἱ περισσότερες χώρες τοῦ κόσμου δὲν ἔχουν ἄλλη δυνατότητα παρὰ νὰ προσφέρουν μιὰ ἐλάχιστη μόρφωση στὰ παιδιά τους, ἐνῶ παντοῦ τὰ ἔξοδα γιὰ τὴν παιδεία αὐξάνονται μὲ γρηγορότερο ρυθμὸ ἀπ' ὅ,τι οἱ σχολικὲς ἐγγραφές καὶ τὸ ἐθνικὸ εἰσόδημα. Τὰ σχολεῖα εἶναι γιὰ τὸν περισσότερο κόσμο αὐτὸ ποὺ ὁ συγγραφέας ὀνομάζει τὰ «καθιερωμένα στηρίγματα τῶν προνομίων», καὶ τὴν ἴδια στιγμή δμως εἶναι τὰ κυριότερα ὄργανα κοινωνικῆς κινητικότητας. Ἀλλὰ μὲ τί ἀντάλλαγμα ἀπέναντι στὴν ἀληθινὴ μάθηση, στὴν ἀληθινὴ δημιουργία καὶ στὴν ἀληθινὴ δημοκρατία; Καὶ μὲ ποῖο τελικὸ ἀντάλλαγμα γιὰ τίς κοινωνίες ποὺ διαιώνίζονται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο;

Αὐτὸ εἶναι τὸ φόντο, ὅπου στηρίζεται τὸ σημαντικὸ, ἐκτεταμένο καὶ διορατικὸ βιβλίο τοῦ Ἕβερει Ρέιμερ. Ἡ πιὸ ἐπείγουσα προτεραιότητα στὸ θέμα τῆς μόρφωσης, εἶναι νὰ ἐνδιαφεροῦμε γιὰ τίς δυνατὲς ἐναλλακτικὲς λύσεις στὴν παιδεία, σχετικὰ μὲ τὸ περιεχόμενο, τὴν ὁργάνωση καὶ τὴ χρηματοδότησή της. Πάνω ἀπ' ὅλα χρειαζόμαστε ἐπείγοντως ἐναλλακτικὲς ἀπόψεις πάνω στὴν ἴδια τὴν παιδεία, στὴ φύση της καὶ στὶς δυνατὲς λειτουργίες της, στὶς κοινωνίες τοῦ μέλλοντος.

Τὸ κόκκινο βιβλιαράκι τῶν μαθητῶν

Μποὺ Νιὰν Ἀντιερσεν, Σόρεν Χάνσεν, Γιέσπερ Γιένσεν

Τὸ βιβλιαράκι αὐτὸ ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Δανία ἀπὸ Δανούς ἐκπαιδευτικούς καὶ εἶχε σὰ στόχο νὰ συμπαρασταθεῖ στὰ παιδιὰ, τῆς γυμνασιακῆς κυρίως ἡλικίας, γιὰ νὰ ξεπεράσουν τὰ προβλήματα ποὺ πάνω τους καθημερινὰ σκοντάφτουν μέσα στὴ ζωὴ καὶ στὸ Σχολεῖο.

Μεταφράστηκε στὶς περισσότερες Εὐρωπαϊκὲς χώρες καὶ ἐγινε τὸ ἀγαπημένο βιβλίο τῶν μαθητῶν. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς μεγάλους τὸ ἀντιμετώπισαν μὲ σκεπτικισμό καὶ ἀνησυχία, γιατί εἶναι βαθιὰ ριζωμένη σὲ πολλὰ στρώματα τῆς κοινωνίας ἡ ἀντίληψη ὅτι τὰ παιδιὰ δὲν πρέπει νὰ ξέρουν, δὲν πρέπει νὰ σκέφτονται, δὲν πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζουν τίς καταστάσεις μὲ καθαρὴ σκέψη, ἀλλὰ νὰ δέχονται τίς διάφορες ἐπιταγὲς χωρὶς συζήτηση καὶ ἀπορίες, καὶ μόνον νὰ ὑπακοῦν καὶ νὰ ἐκτελοῦν. Ἀλλὰ γιὰ νὰ φτάσουν κάποτε νὰ γίνουν ἐλεύθεροι καὶ ὑπεύθυνοι ἐνήλικες, θὰ πρέπει ἡ διεργασία τῆς ἐλεύθερης καὶ ὑπεύθυνης σκέψης νὰ ἀρχίσει ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία. Ὅχι κρυψίνοια καὶ μυθοποίηση, ἀλλὰ ἀνοιχτὴ συζήτηση καὶ διάλογος. Ὅχι ἐνοχὴ συνειδητοποίηση γιὰ πράξεις φυσιολογικὲς ἢ ἀναπόφευκτες, ἀλλὰ συνειδητὲς ἀποφάσεις γιὰ τὴν συμπεριφορὰ τους στὸ σχολεῖο καὶ στὴ ζωὴ.

Μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα μιλάει ἀνοιχτὰ στὰ παιδιὰ γιὰ πολλὰ ἀπὸ τὰ προβλήματα ποὺ συνήθως ἀπασχολοῦν τὴ σχολικὴ ἡλικία, ἀπὸ τίς συνηθισμένες ἀταξίες μέχρι τίς καταχρήσεις, ἀπὸ τὴ δικὴ τους τακτικὴ πρὸς τοὺς συμμαθητὲς καὶ καθηγητὲς τους μέχρι τὴν ἀντίστοιχη τακτικὴ τῶν καθηγητῶν ἀπέναντί τους.

Πιστεύοντας πῶς μόνον ὅταν ἔχει κανεὶς σαφὴ γνώση μιᾶς ὑποκειμένης κατάστασης μπορεῖ νὰ τὴν ἀποδεχτεῖ ἢ νὰ τὴν ἀπορρίψει ἢ καὶ νὰ τὴν ξεπεράσει, μὲ τρόπο φιλικὸ καὶ ἀντιδογματικὸ ὁδηγεῖ τὰ παιδιὰ στὸ ξεπέρασμα αὐτό.

Είναι ή εκπαίδευση τὸ ἴδιο πράγμα μὲ τὴν μόρφωση;
Φυσικὰ καὶ ὄχι.

Μέρα μὲ τὴν μέρα μᾶς μαθαίνουν αὐτὰ ποὺ «θαῦρεπε»
νὰ ξέρουμε καὶ εἶναι γεγονὸς
ὅτι ἡ εκπαίδευση μᾶς ἔχει θαθεῖα ἐπηρεάσει
σὲ πολλὰ σημεῖα. Ἔτσι σήμερα
ἔχουμε δυὸ μεγάλα ἐρωτηματικά. Ποιὸ εἶναι
ἐκεῖνο τὸ στοιχεῖο ποὺ ἔχει δώσει στὴν εκπαίδευση
τόσο τεράστιο κύρος σ' ὅλων τῶν εἰδῶν
τὰ κοινωνικὰ συστήματα τοῦ κόσμου;
Καὶ δεύτερο, πῶς ἐπιδρᾷ τὸ εκπαιδευτικὸ σύστημα
ὅταν ἀμφισβητεῖται ἡ μορφωτικὴ του λειτουργία.

Στὶς σημερινὲς κοινωνίες ὑπάρχει ἓνας κόσμος
ποὺ ξαναγεννιέται καὶ φάχνει νὰ βρεῖ
τὶς ρίζες τῆς πραγματικῆς του μόρφωσης
(παράδοσης) μακριὰ ἀπ' τὴν χιλιετὴ διαστρέβλωση
τῶν ἀξιῶν ποὺ ἔφεραν στὴν ζωὴ του
τὰ «κατὰ συνθήκη ψεύδη» τοῦ τεχνιτοῦ
κοινωνικο - εκπαιδευτικοῦ συστήματος.

Ὁ Ἰβάν Ἰλιτς μᾶς μιλάει, μέσα ἀπ' αὐτὸ
τὸ ἐνδιαφέρον καὶ πειστικὸ βιβλίο,
προσπαθώντας νὰ ἐξηγήσει ὅτι τὸ σχολεῖο
(εκπαίδευση) ἔχει ἀποκτήσει τὸ κύρος ποὺ ἔχει
γιατὶ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα ἐργαλεῖα
μὲ τὰ ὁποῖα διατηρεῖται τὸ ὑπάρχον στάτους κδό.
Τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι σήμερα μιὰ κλασσικὴ
πιά ἀνάλυση τοῦ σχολείου καὶ τοῦ εκπαιδευτικοῦ
συστήματος ποὺ κουβαλάει μαζὶ του
καὶ ποὺ δείχνει τὴν καταστρεπτικὴ ἐπιρροὴ
αὐτοῦ τοῦ θεσμοῦ, πάνω στὴν ἐλεύθερη
ἀνθρώπινη μόρφωση.

«Ἡ κοινωνία χωρὶς σχολεῖα»

εἶναι ἓνα δοκίμιο ποὺ θὰ βοηθήσει τὸν ἀναγνώστη
νὰ γνωρίσει μιὰν ἄλλην ἀποψὴ καὶ νὰ ξανασκεφτεῖ
τὶς ἀξίες πάνω στὶς ὁποῖες
στήριξε μέχρι σήμερα τὴν ζωὴ του.